

**19. YÜZYIL BATILILAŞMA KESİTİNDE,
BORNOVA VE BUCA LEVANTEN KÖŞKLERİ
MEKANSAL KİMLİĞİNİN İRDELENMESİ**

Hümevra BİROL AKKURT

Mart, 2004
İZMİR

19. YÜZYIL BATILILAŞMA KESİTİNDE, BORNOVA VE BUCA LEVANTEN KÖŞKLERİ MEKANSAL KİMLİĞİNİN İRDELENMESİ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Doktora Tezi
Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı

Hümeyra BİROL AKKURT

Mart, 2004
İZMİR

TEŞEKKÜR

Bu doktora çalışmasının tamamlanmasındaki değerli katkılara değinmeden önce, içerdiği tüm sıkıntılı anlara rağmen, benim için öğretici, heyecan verici, eğlenceli ve yaratıcı bir süreç olduğunu belirtmek isterim. Bu uzun süreçte bir çok kişi, farklı biçimlerde yardımda bulundu. Bu noktada, yanlışlık veya dikkatsizlikle değinmeyi unuttuğum kişilere tüm içten teşekkürlerimi sunarım.

Öncelikle, danışmanım Prof. Dr. Eti Akyüz Levi'ye, bu tezin kurgusunu oluşturmadaki yardımları, yazı bütünündeki düzeltmeleri ve çalışma sürecindeki desteği için çok teşekkür ederim. Tez çalışması sürecindeki katkılarının yanı sıra konuya bakış açımı genişleten yaklaşım ve önerileri için Prof. Dr. Emel Göksu'ya, değerli kritikleri ve katkıları için Doç. Dr.Özen Eyüce'ye teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın tüm aşamalarındaki katkıları, destek ve ilgileri nedeniyle Doç. Dr. Emre Madran'a, Öğr.Gör. Yüksel Üstüngel'e, Yrd.Doç. Akın Ersoy'a, teşekkür etmek isterim, destekleri ile beni yüreklendirdiler. Bunun yanı sıra, paylaşımları, katkı ve manevi desteği için Dr. Deniz Özkut'a, alan çalışmalarındaki değerli yardımları için Uzman Hulusi Demircioğlu'na, teknik yardım ve destekleri için Emre Tuncer ve Dr. Deniz Güner'e, destek, anlayış ve duyarlılıklarından dolayı Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeki tüm çalışma arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Çalışmam kapsamında evlerini ve anılarını bana açan Alain Giraud ve Daphne Aliberti'ye, önerileri, doküman ve bilgi paylaşımları için H.Craig Encer'e sonsuz teşekkürlerimi belirtmek isterim. Bu paylaşımlar olmasaydı, çalışmamı sonlandırmam mümkün olmazdı.

Çalışma sürecinde en büyük yardımcım, eşim Tamer Akkurt oldu. Bana olan inancı, çalışmamın her aşamasındaki destek ve paylaşımı bana güç verdi, teşekkürler. Ayrıca annem Gönül Birol ve babam Mümtaz Birol, kardeşlerim Esra, Tarkan Özer ve Muzaffer Birol sonsuz destekleri ile hep yanımdaydılar. Tüm bu destek ve güven için aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Günümüz yerleşimlerinin önemli problemlerinden biri, farklı nedensellikler üzerine oturan hızlı dönüşümü dahilinde, sahip olduğu kozmopolit ve katmanlı yapıyı bütüncül bir biçimde sürdürebilmesidir. Farklı kimliklerin birlikteliği ile oluşan bu yapının sürdürülebilmesi, kültürel varlıkların sahip olduğu mekansal kimliği esas alan ve güncel kullanımın ihtiyaçlarına göre şekillendiren bir koruma anlayışı ile mümkündür. Bu noktada, mekansal kimliğin net biçimde algılanması ve değerlendirilmesi önemlidir.

Bu çalışmada, Mekansal Kimlik kavramının, *Sistem-Toplum-Mekan* ilişkileri üzerinden tanımlanmasına yönelik bir yöntem önerisi sunulmaktadır. Sunulan yöntem ile, sistem ve toplumun ortaya koyduğu mekansal kimliğe ve bu kimliği oluşturan kültürel değerlere ilişkin veri elde edilmektedir. Elde edilecek veriler, mekansal kimliği oluşturan değerlerin geleceğe aktarımını esas alan bir koruma yaklaşımının oluşturulmasında veri tabanı oluşturmaya nedeniye önemlidir.

Çalışma kapsamında ele alınan *Sistem*, içinde yaşadığımız yerleşimlerin şekillenmesinde etkin olan 19. yüzyıl Batılılaşma sürecidir. Bir diğer temel girdi olan *Toplum*, söz konusu sistemi bilinçli ya da bilinçsiz temsil eden, sahip olduğu sosyal ve kültürel değerler nedeniyle model alınan Batılı topluluk; İzmir Levantenleri'dir. Tartışma kapsamında ele alınan *mekan*; kimlik ve aidiyet kavramlarını yoğun biçimde yansıtan konuttur.

Alan ise, Bornova ve Buca banliyö yerleşimleri olarak belirlenmiştir. Ele alınan süreçte, Levanten toplum tarafından kurgulanmış ve günümüze ulaşmış konutlar arasından belirlenen örnekler, üç temel parametre; *İşlevsel, Sosyal ve Fiziksel Kullanım*, ve üç bilgi kaynağı (literatür, sözel tarih, yapı okuma) üzerinden incelenmektedir. Toplanan verilerin değerlendirilmesi sonucunda, 19. yüzyıl Batılılaşma sürecinde Bornova ve Buca Levanten köşklerinin mekansal kimliği ve sahip olduğu kültürel değerlerin günümüze aktarımı ortaya konmakta, günümüz ve gelecek kullanımlarda mekansal kimliği ile var olmasında temel alınacak esaslar belirlenmektedir.

ABSTRACT

One of the considerable problems of present is, the sustainability of the cosmopolit and multi-layered structure of city in the course of rapid transformation depending upon the various reasons. In order to sustain this structure which comprises the unification of different identities bears with a preservation approach which is carrying, essentially, the spatial identity as well as revealing in accordance with requirements of present.

In this dissertation, a proposal for the method of identification of concept of ‘Spatial Identity’ is propounded throughout the relations of *System-Society-Space*. By means of this proposed method, the data which carry the spatial identity revealed by system and society as well as the cultural values consituted by this identity will be attained. This data is quite essential for constituting a database for a preservation approach which bears to hand the values of spatial identity down to future.

System, taken into consideration within the context of the dissertation, is the process of 19th Century Westernization. *Society*, another input, is Levantines of Izmir, who emerge as the model of Western life because of their social and cultural values. *Space*, is residence which reflects intensively the concept of identity. *Field*, is determined as the suburbs of Bornova and Buca. Within the process, the samples eliminated among the residences that are formed by Levantine Society and reached to the present

will be investigated throughout three basic parameters, which can be enumerated as *Functional, Social, and Physical Utilizations*, and three source of information as literature, oral history and reading of the buildings. As the result of the evaluation of acquired data, not only the spatial identity of the Levantine residences of Bornova and Buca as well as transmitting the cultural values which they carry to the present is revealed, but also the fundamental principles are determined in order to possess their spatial identities in both present and future.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	i
Özet	iii
Abstract	v
İçindekiler	vii
Şekil Listesi	xii
Tablo Listesi	xiv
Resim Listesi	xvii

Birinci Bölüm

GİRİŞ

1.1.Amaç	5
1.2.Kapsam	6
1.3.Yöntem	11
1.4.Kurgu	14
1.5.Tanımlar	16

İkinci Bölüm

BATILILAŞMA ANLAYIŞI VE İZMİR

2.1. Batılılaşıma Kuramı	18
2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşıma Politikaları	19
2.2. İzmir ve Batılılaşıma	23
2.2.1. İdari ve Ticari Hayat	23
2.2.2. Sosyo-Kültürel Hayat	28
2.3. Batılılaşıma Anlayışının Mekansal Yansımaları	31
2.3.1. İzmir Kenti	34

Üçüncü Bölüm

BATILI ANLAYIŞTA MODEL TOPLUM; İZMİR LEVANTENLERİ

3.1. İzmir'de Levanten Topluluğun Oluşumu ve Gelişimi	42
3.2. İzmir Levantenlerinin Toplumsal Özellikleri	44
3.3. Levanten Topluluğun Yaşama Alanları	49
3.3.1. Kent Merkezi ve Banliyöler	53
3.3.2. Bornova Yerleşiminin Tarihsel Gelişimi	62
3.3.3. Buca Yerleşiminin Tarihsel Gelişimi	71
3.4. 19. yüzyıl Bornova ve Buca Yerleşimlerinde Levanten Toplum ve Aileler ...	79

Dördüncü Bölüm

BORNOVA VE BUCA LEVANTEN KÖŞKLERİ

4.1. Bornova ve Buca Yerleşimleri Levanten Yapılanması	89
4.1.1. Bornova Yerleşiminde Levanten Yaşam Alanları	90
4.1.2. Buca Yerleşiminde Levanten Yaşam Alanları	98

4.2 Levanten Konutlarının Mimari Yapılanmaları	106
4.2.1. Bornova Levanten Köşkleri	111
4.2.1.1. Pandespanian Köşkü	112
4.2.1.2. Bari Köşkü	116
4.2.1.3. Balliani Köşkü	120
4.2.1.4. Tristramp Köşkü	124
4.2.1.5 C. Whittall Köşkü	129
4.2.1.6. R. Whittall Köşkü	134
4.2.1.7 Wilkinson Köşkü	139
4.2.1.8 Edwards Köşkü	144
4.2.1.9 La Fontaine Köşkü	150
4.2.1.10 Belhomme Köşkü	154
4.2.1.11 Paterson Köşkü	159
4.2.1.12 Aliberti Köşkü	168
4.2.2 Buca Levanten Köşkleri	175
4.2.2.1 Forbes Köşkü	176
4.2.2.2. Rees Köşkü	183
4.2.2.3. Hanson Köşkü	190
4.2.2.4. De Jongh Köşkü	195
4.2.2.5. Baltazzi Köşkü	202
4.2.2.6. Barf Köşkü	208
4.2.2.7. Blackler Köşkü	213

Beşinci Bölüm

BORNOVA VE BUCA LEVANTEN KÖŞKLERİNDE MEKANSAL KİMLİK VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK

5.1 Bornova Ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliği	220
5.1.1 Yerleşim İçindeki Konum	230
5.1.2 Kitle ve Mekan Kurgusu	231
5.1.3 Strüktür	232
5.1.4 Mekan Organizasyonu	234
5.1.5 İç Mekan düzenlemeleri	235
5.1.6 Cephe Düzenlemeleri	239
5.1.7 Yapı - Yakın Çevre İlişkileri	245
5.1.8 Sonuç	248
5.2. Güncel Kullanım ve Kültürel Değerlerin Aktarımı	252
5.2.1 Kamu Kullanımı Dahilinde Kültürel Değerlerin Aktarımı.....	254
5.2.2 Konut Kullanımının Sürekliliğinde Kültürel Değerlerin Aktarımı.....	272
5.2.3. Fiziksel Çevre	275
5.2.4. Sonuç	279
5.3. Sonsöz	286
Kaynaklar	289
Ek.1 Farkoh Köşkü	305
EK.2 Russo Köşkü	306

EK.3 Aliberti Köşkü	307
EK.4 Bornova Yapıları, Tanıtım Tabloları	308
EK.5 Buca Yapıları, Tanıtım Tabloları	312

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1	Levanten Yaşam Alanlarının Farklı Oluşumlar.....	54
Şekil 3.2	İzmir Kent Merkezi Ve Çevre Yerleşmeleri	59
Şekil 3.3	1925 Tarihinde Kent Merkezi-Bornova-Buca İlişkileri.....	61
Şekil 3.4	Bornova Yerleşimi, Kamusal Kullanımlar	66
Şekil 3.5	Bornova Yerleşimi, Toplumsal Yaşam Alanları	67
Şekil 3.6	Buca Yerleşimi, Kamusal Kullanımları	75
Şekil 3.7	Buca Yerleşimi, Toplumsal Yaşam Alanları	76
Şekil 4.1	Bornova Yerleşimi Fiziksel Yapısı	89
Şekil 4.2	Buca Yerleşimi Fiziksel Yapısı	89
Şekil 4.3	Bornova Yerleşimi, Ana Akslar	92
Şekil 4.4	Bornova Yerleşimi, Levanten Konutları Milliyet Dağılımı	94
Şekil 4.5	Bornova Yerleşimi, Günümüze Ulaşan Yapılar	96
Şekil 4.6	Bornova Yerleşimi, İncelenecek Yapılar	97
Şekil 4.7	Buca Yerleşimi, Ana Akslar	100
Şekil 4.8	Buca Yerleşimi, Günümüze Ulaşan Levanten Konutlarının Sınıflandırılması	103
Şekil 4.9	Buca Yerleşimi, Levanten Konutları Milliyet Dağılımı	104
Şekil 4.10	Buca Yerleşimi, İncelenecek Yapılar	105
Şekil 4.11	Pandespanian Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	112
Şekil 4.12	Bari Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	116
Şekil 4.13	Balliani Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	120

Şekil 4.14	Bari Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	124
Şekil 4.15	C.Whittall Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	129
Şekil 4.16	R.Whittall Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	134
Şekil 4.17	Wilkinson Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	139
Şekil 4.18	Edwards Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	144
Şekil 4.19	La Fontaine Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	150
Şekil 4.20	Belhomme Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	154
Şekil 4.21	Paterson Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	159
Şekil 4.22	Aliberti Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	168
Şekil 4.23	Aliberti Köşkü, Yapı gelişim Şeması	168
Şekil 4.24	Aliberti Köşkü, Günümüz Kullanımı	174
Şekil 4.25	Forbes Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	176
Şekil 4.26	Rees Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	183
Şekil 4.27	Hanson Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	190
Şekil 4.28	De Jongh Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	195
Şekil 4.29	Baltazzi Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	202
Şekil 4.30	Barf Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	208
Şekil 4.31	Blackler Köşkü, Kat Dağılım Şemaları	213
Şekil 4.32	Blackler Köşkü, Özgün Mekan Kurgusu	218
Şekil 4.33	Blackler Köşkü, Değişim Sonrası Mekan Kurgusu	218
Şekil 5.1	Bornova, Fiziksel Çevre Özgün Durum Tespiti	276
Şekil 5.2	Bornova, Fiziksel Çevre Günümüz Durum Tespiti	277

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1	Yapı Kimlik	108
Tablo 4.2	Fiziksel Analiz	109
Tablo 4.3	Pandespanian Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	113
Tablo 4.4	Pandespanian Köşkü , Fiziksel Analizi	114
Tablo 4.5	Bari Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	117
Tablo 4.6	Bari Köşkü , Fiziksel Analizi	118
Tablo 4.7	Balliani Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	121
Tablo 4.8	Balliani Köşkü , Fiziksel Analizi	122
Tablo 4.9	Tristramp Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	125
Tablo 4.10	Tristramp Köşkü , Fiziksel Analizi	126
Tablo 4.11	C.Whittall Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	130
Tablo 4.12	C.Whittall Köşkü , Fiziksel Analizi	131
Tablo 4.13	R.Whittall Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	135
Tablo 4.14	R.Whittall Köşkü , Fiziksel Analizi	136
Tablo 4.15	Wilkinson Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	140
Tablo 4.16	Wilkinson Köşkü , Fiziksel Analizi	141
Tablo 4.17	Edwards Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	145
Tablo 4.18	Edwards Köşkü , Fiziksel Analizi	146
Tablo 4.19	La Fontaine Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	151
Tablo 4.20	La Fontaine Köşkü , Fiziksel Analizi	152
Tablo 4.21	Belhomme Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	155

Tablo 4.22	Belhomme Köşkü , Fiziksel Analizi	156
Tablo 4.23	Paterson Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	160
Tablo 4.24	Paterson Köşkü , Fiziksel Analizi	161
Tablo 4.24	Paterson Köşkü , Fiziksel Analizi Devamı	162
Tablo 4.25	Aliberti Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	169
Tablo 4.26	Aliberti Köşkü , Fiziksel Analizi	170
Tablo 4.27	Forbes Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	177
Tablo 4.28	Forbes Köşkü , Fiziksel Analizi	178
Tablo 4.28	Forbes Köşkü , Fiziksel Analizi (Devamı)	179
Tablo 4.29	Rees Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	184
Tablo 4.30	Rees Köşkü , Fiziksel Analizi	185
Tablo 4.30	Rees Köşkü , Fiziksel Analizi (Devamı)	186
Tablo 4.31	Hanson Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	191
Tablo 4.32	Hanson Köşkü , Fiziksel Analizi	192
Tablo 4.33	De Jongh Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	196
Tablo 4.34	De Jongh Köşkü , Fiziksel Analizi	197
Tablo 4.34	De Jongh Köşkü , Fiziksel Analizi (Devamı)	198
Tablo 4.35	Baltazzi Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	203
Tablo 4.36	Baltazzi Köşkü , Fiziksel Analizi	204
Tablo 4.37	Barf Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	209
Tablo 4.38	Barf Köşkü , Fiziksel Analizi	210
Tablo 4.39	Blackler Köşkü, Yapı Kimlik Kartı	214
Tablo 4.40	Blackler Köşkü , Fiziksel Analizi	215
Tablo 5.1	Bornova Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizi	221-224
Tablo 5.2	Buca Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizi	225-228

Tablo 5.3	Bornova Levanten Köşkleri, Temel Mimari Karakterleri	229
Tablo 5.4	Buca Levanten Köşkleri, Temel Mimari Karakterleri	229
Tablo 5.5	Kültürel Değerlerin Aktarımı;Lejantlar	254
Tablo 5.6	Pandespanian Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	255
Tablo 5.7	Bari Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	256
Tablo 5.8	Balliani Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	257
Tablo 5.9	Tristramp Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	258
Tablo 5.10	C.Whittall Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	259
Tablo 5.11	B.Whittall Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	260
Tablo 5.12	Wilkonson Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	261
Tablo 5.13	Edwards Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	262
Tablo 5.14	La Fontaine Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	263
Tablo 5.15	Belhomme Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	264
Tablo 5.16	Paterson Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	265
Tablo 5.17	Forbes Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	266
Tablo 5.18	Rees Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	267
Tablo 5.19	Hanson Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	268
Tablo 5.20	De Jongh Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	269
Tablo 5.21	Baltazzi Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	270
Tablo 5.22	Barf Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	271
Tablo 5.23	Aliberti Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	273
Tablo 5.24	Blackler Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı	274
Tablo 5.25	İncelenen Yapılarda Kültürel Değerlerin Aktarımı	282

RESİM LİSTESİ

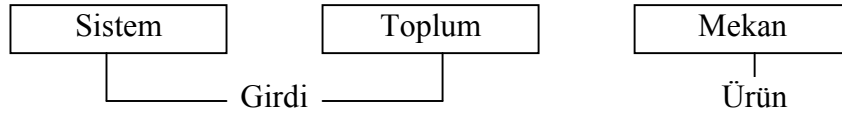
Resim 3.1	Doku, Punta Günümüz	57
Resim 3.2	Levanten Konutu, Punta	57
Resim 3.3	Belle Vue	57
Resim 3.4	Levanten Konutu, 1.Kordon	57
Resim 3.5	Bornova, Rum Ortodoks Kilisesi	65
Resim 4.1	Bornova, İstasyon Caddesi	91
Resim 4.2	Bornova, İstasyon Caddesi	91
Resim 4.3	Bornova, Merkez Bulvarı	93
Resim 4.4	Buca, Fatih Caddesi	99
Resim 4.5	Buca Yerleşimi 1880' ler	99
Resim 4.6 – 4.9	Pandespanian Köşkü	112 - 115
Resim 4.10 – 4.12	Bari Köşkü	116 - 119
Resim 4.13 – 4.16	Balliani Köşkü	120 - 123
Resim 4.17 – 4.21	Tristramp Köşkü	124 - 127
Resim 4.22 – 4.27	C. Whittall Köşkü	129 – 133
Resim 4.28 – 4.35	R. Whittall Köşkü	134 - 138
Resim 4.36 – 4.41	Wilkinson Köşkü	139 - 143
Resim 4.42 – 4.50	Edwards Köşkü	144 - 148
Resim 4.51 – 4.54	La Fontaine Köşkü	150 – 153

Resim 4.55 – 4.61 Belhomme Köşkü	154 - 157
Resim 4.62 – 4.73 Paterson Köşkü	159 – 167
Resim 4.74 – 4.80 Aliberti Köşkü	171 - 172
Resim 4.81 – 4.88 Forbes Köşkü	180 - 181
Resim 4.89 – 4.97 Rees Köşkü	187 - 188
Resim 4.98 – 4.105 Hanson Köşkü	190 - 194
Resim 4.106 – 4.115 De Jongh Köşkü	199 – 201
Resim 4.116 – 4.124 Baltazzi Köşkü	205 - 207
Resim 4.125 – 4.132 Barf Köşkü	208 – 212
Resim 4.133 – 4.138 Blackler Köşkü	216 - 217
Resim 5.1 Rees Köşkü, Özgün Mobilya	238
Resim 5.2 Steinbüchel Köşkü, Kapalı Çıkma Elemanı	241
Resim 5.3 Nuri Paşa Yalısı	241
Resim 5.4 Alınlıklar, Davy Köşkü, Bornova	243
Resim 5.5 Buca – 107a. 9 – 10p	243
Resim 5.6 Alınlıklar, Buca, Gavrili Köşkü	243
Resim 5.7 Alınlıklar, Buca, Russo Köşkü	243
Resim 5.8 Bornova, Pagy Köşkü	244
Resim 5.9 Buca – 107a.5p	244
Resim 5.10 Bornova, Oturma Birimi	248

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İçinde yaşanan yerleşimler tarihsel süreç içinde birtakım değişimler yaşayarak bugünkü şekillerini almışlardır. Söz konusu yerleşimlerin ve bu yerleşimleri oluşturan alt birimler olan doku, yapı ve mekanların değişimine/dönüşümüne neden olan etkenler; eş ya da farklı zamanlı, eş/benzer veya farklı olgular, kabuller olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişen teknoloji ve popüler üslupların yanı sıra, dönemin hakim ve kabul gören anlayışları, politik yaptırımlar, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılanmaların etken olduğu bu değişimler sonucunda oluşan yeni mekan anlayışı kimi zaman bütün içinde eriyen bir oluşum haline gelirken, kimi zaman bütün içinde sivrilen ve kendi kimliğini ortaya koyan bir anlayış sergilemiş, bazen de bütünü oluşturan birimleri etkisi altına alarak bütünün farklılaşmasına yol açmıştır. Bir anlamda, sistem (hakim anlayış, ideoloji, politika) toplumsal yapıyı (sosyal, ekonomik, toplumsal değerler) belirlemiş ve bu yeni anlayış toplumun içinde yaşadığı mekanı dönüştürmüştür.

Sistem-toplum-mekan üçlemesi ele alındığında, söz konusu değişim ve dönüşümler dahilinde “sistem ve toplumu” *girdi*, “mekanı” ise *ürün* olarak tanımlamak mümkündür. Belli bir sürece hakim olan, bu süreçte kabul gören sistem ve anlayış ile, onu uygulayan, kabul eden ve bu sistemin söylemi dahilinde sahip olduğu kültürel ve toplumsal duruşunu şekillendiren toplum birlikteliği bir kimlik ortaya koymaktadır. Kimlik, dil, giyim-kuşam, kültür, yaşam tarzı, mekan gibi

olgularla kendini ifade etmektedir. Günümüz tarihsel yerleşimlerinin farklılıklar ve benzerlikler içeren çok renkli ve katmanlı yapısı, tüm bu farklı kimliklerin birlikteliğinden ve farklı mekansal yapılanmalar ile kendilerini ifadelerinden kaynaklanmaktadır.

Kimlik kavramı farklı disiplinlerce farklı biçimlerde tanımlanabilir. Korumacı kimliği ile bakıldığında kimlik kavramını tanımlayan iki temel yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki tarihsel bir bakış açısıdır. Bu bakışla kimlik; tarihsel mirasın formal ve estetik değerlerden, sosyal ve tarihsel değerlere dönüşmesi/ gelişmesidir. Bu gelişimi ve toplulukların sahip olduğu değerleri temsil eden kimlik, kültürel çeşitliliğin korunması için vazgeçilmezdir. Bir diğer yaklaşım ise, planlama bakışıdır. Yerel ve bölgesel yaşam alanlarının sürdürülebilirliği için bu yapılanmayı oluşturan tüm faktörlerin (sosyal, ekonomik, geleneksel, toplumsal, mekansal ve sanatsal, vb.) birlikteliği sonucunda oluşmuş kimlik, vazgeçilmez değerdedir (WEB_1, 2001).

Ne yazık ki, koruma yaklaşımlarında kimliğin bütünsel bir olgu olarak ele alınması oldukça yeni bir kavramdır. Korumacılık kuram ve pratiğinin gelişme sürecine bakıldığında tekilden bütünselci bir anlayışa geçiş gözlenmektedir. Gelişen toplum, bilim ve teknoloji gibi, kültürel varlığın tanımı ve korunması da belirgin bir gelişim göstermektedir. “Anıt koruması” ile başlayan koruma kavramı ve yaklaşımları, tarihi peyzaj, kültürel varlık, tarihsel yerleşim şeklinde bir açılım göstermektedir. Korunması planlanan kültürel varlığın sahip olduğu değerlerin algılanmasına gözlenen bu gelişimde hedeflenen nokta ise *kimlik* olmalıdır.

Kimlik olgusu, koruma kuramında yer alan, tarihi yapı ve alanların korunma kriterlerini oluşturan değerlerin bir çoğunu içine alır. Jokiletho’nun Kültürel Değerler (Duygusal ve Fiziksel) ve Sosyo-Ekonomik Değerler başlıkları altında topladığı değerler ele alındığında; Gelenek, Süreklilik ve Sembol Değerleri, Dini ve Manevi (Spiritual) Değerler, Mimari, Sanatsallık, Özgünlük Değerlerinin yanı sıra, sosyo-ekonomik değerler ve kültürel katmanların yarattığı toplumsal ve mimari çeşitliliğin kimliği oluşturan alt birimlerin yansıttığı değerler olduğu görülmektedir.

Buradan yola çıkılarak Koruma değerleri;

-*Kimlik*; Aidiyet, Gelenek, Süreklilik, Din, Sembolizm, Maneviyat, Etkisellik(erk, güç,ihtişam gösterimi), Sanat ve Mimari, Özgünlük, Orijin, Çok Katmanlılık, Sosyal, İşlevsel ve Fiziksel Kullanım, Mimari ve Çevresel Çeşitlilik değerleri,

-*Duygusal Değerler*; Tarihsel, Anı ve Efsane değerleri,

-*Fiziksel Değerler*; Yaş, Eşsizlik, Çokluk, Homojenlik, Konum, Çevreye Katkı değerleri

-*Sosyo-Ekonomik Değerler*; Belge, Eğitim, Ekonomik değerleri şeklinde gruplanabilir.*

Bu noktada, kimliği oluşturan değerler dahilinde özellikle Aidiyet değeri dikkat çekicidir. Aidiyet kavramı; kullanıcının toplumsal ve ekonomik duruşu, ideolojik söylemi ve yaşam tarzına bağlı olarak şekillendirdiği mekansal kurguya karşı tutumunu, fiziksel ürünü içselleştirmesini, ait hissetmesini tanımlamaktadır. Bir diğer deyişle, *mimari yapılanmayı* ait olduğu *sistem-toplum* ile ilişkilendirmektedir. Ancak, bazı yapı ya da yapı gruplarının (özellikle dini ve kamusal yapılar) mimari ifadelerinde yalnızca belli kavramların (mimar, yapımcı, sistem) ön plana çıktığı, bu nedenle tam bir aidiyetten bahsedilemeyeceği açıktır. Bununla birlikte çalışma kapsamında ele alınan yapı grubu olan konut, genellikle aidiyet kavramının ön planda olduğu bir mekansal yapılanmadır. Günümüz konut yapım sisteminin ürünü olan ve “kimliksiz” olarak nitelendirilen yapıların temel eksiği aidiyet kavramına sahip olmayışlarıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, günümüz yerleşimlerinin bir çoğunda var olan kolektif anı, geçmişe dayalı göstergelerin çeşitliliğinden, farklı söylemdeki toplulukların oluşturdukları kimliklerin ve bu kimliklerin farklı ifadelerinin birlikteliğinden oluşmaktadır. Bu yerleşimlerde uygulanan tekil ya da bölgesel koruma çalışmalarının bir çoğunda ise, kolektif anıdan çekip çıkartılan görüntülerin yeniden yaratılmaya çalışıldığı, ortaya çıktıkları dönem ve şartlardan soyutlanarak yeni ortam ve amaçlarla yaşama dahil edildikleri gözlenmektedir. Geçmişin

* Dört temel grubun benimsenmesine karşın, gruplar arasında kesin sınırların var olmadığını belirtmek gereklidir. Bir diğer nokta; süreklilik değerinin, “kültürel varlığın özgün değerlerinin ve dönem eklerinin bir bütün olarak algılanması ve sürdürülebilirliğini” ifade etmesidir.

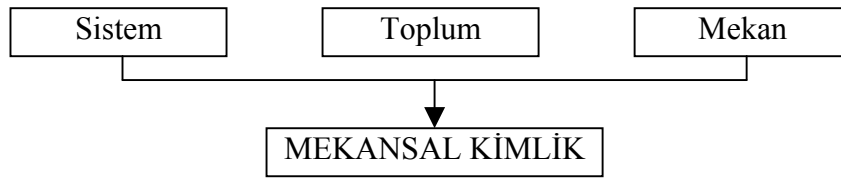
toplumsal ve kültürel ortamı artık mevcut olmadığından, söz konusu yapı ve alanların farklı kullanımlarla yaşama dahil edilmesi kaçınılmaz ve doğrudur. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, kültürel varlığın mimari kimliğini oluşturan değerlerin sürekliliğini, mekansal kurgusunun yeni işlevle örtüşmesini sağlayan bir dönüşümün yaratılması ve fiziksel çevrenin bu yeni işlevi besler nitelikte olup olmadığının sorgulanmasıdır.

Günümüzde geçerli olan koruma ve planlama yaklaşımları dahilinde, kimlik kavramının konservatiften bütünleştirici (fiziksel ve kültürel kaynakları toplum gelişimi için gerekli ihtiyaçlarla bağlayan) bakışa dönüşümü sağlama bağlamında korunması, kültürel çeşitliliği sürdürerek toplumsal gelişimin sağlanması hedefinde önemli bir adımdır. Özellikle gelişimini tam olarak tamamlayamamış ya da bu gelişimi içselleştirememiş olan bölgelerde süregelen gelişim ve bununla bütünleşerek birbirini tamamlayan koruma anlayışı, yerel toplulukların yukarıdan inmiş teknolojik yeniliklerin üstesinden gelerek dengeli bir gelişime yönelmesi için tek yol gibi görünmektedir. Değişen dünya ile paralel oluşan gelişimle bütünleşmiş koruma anlayışı ise kültürel çeşitliliği oluşturan birimlerin kimliklerini, varlıklarını bütünsel bir yaklaşımla sürdürebilmeleri ile mümkündür. Yapı, yerleşim ve hatta toplumların kimliklerinin sürdürülebilmesi için, toplumsal ve bilimsel gelişim sürecindeki global hareketler dahilinde etki alanlarının, kültürü oluşturan her bir etkenin ve oluşumun korunması, sürdürülmesi, gelişime uygun bir biçimde dönüştürülebilmesi gereklidir. Bu bağlamda koruma yaklaşımlarının belirlenmesi ve pratiğe geçirilmesi için alınan kararlarda üst ölçekte kimliğin sürekliliğinin sağlanması gelmelidir. Kültürel varlığın, döneminin teknolojisini, toplumsal yapısını, politik-idari-ekonomik ilişkilerini ifade eden bir belge olarak günümüze taşınması, ancak bu şekilde mümkündür.

1.1. Amaç:

Kimlik olgusunun ve bu olgunun sahip olduğu değerlerin koruma yaklaşımlarında var olması ve bütünsel bir şekilde korunması için, öncelikle doğru bir biçimde algılanması gereklidir. Uygulamaya yönelik alınan kararlarda, söz konusu eser / yapı / alanın sahip olduğu kimlik veya kimliklerin deşifresi, bu olguların net olarak ortaya konulması ve koruma prensiplerinin bu bulgular dahilinde geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu nedenle, tarihi yerleşimler üzerinde yapılacak inceleme ve çalışmalarda, yerleşimlerin fiziksel özelliklerinin yanı sıra, ait oldukları dönemin geçerli anlayışları, siyasi, ekonomik ve sosyal yaşantıları incelenmelidir. Yerleşimlerin ve yapıların mimari kimliklerinin süreç içinde oluşması, farklılaşması ve dönüşmesinin fiziksel ve toplumsal açıdan irdelenmesi, koruma kararlarının sağlıklı bir biçimde alınması için zorunludur.

Bu çalışmada, *Mekansal Kimlik* kavramının “*Sistem – Toplum – Mekan*” dizilimi üzerinden tanımlanmasına yönelik bir yöntem önerisi sunulmaktadır. Bu bağlamda, farklı anlayışların yarattığı mekanlar, “sistem – toplum – mekan” ilişkilerini göz önünde tutan bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bir diğer deyişle; mekanın, “mekanı kurgulayan kullanıcılar /toplum” üzerinden ait olduğu sistemi ve anlayışı temsil eden özelliklerinin, bu özelliklerin mekansal kurguyu ve kullanımı ne şekilde etkilediğinin ortaya konması, mekanın içinde yer aldığı fiziksel çevre ile ilişkilerinin (uyum/ uyumsuzluk/ hakimiyet) belirlenmesi planlanmıştır.

Böylelikle toplumun kimliğine, hakim sistem ve anlayışa ve bunun sonucunda kimliğin ifade biçimi olarak ortaya konulan mimari yapılanmaya ilişkin veri elde edilmektedir. Elde edilen tüm bilgi ve verilerin ışığında; incelenen kesitte mekanların fiziksel, toplumsal niteliklerinin yanı sıra temsil ettikleri anlayış ve söylemlerin de

göz önüne alınacağı, “kimliği oluşturan kültürel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını esas alan bir koruma yaklaşımının oluşturulmasına yönelik veri tabanı oluşturulması” hedeflenmiştir.

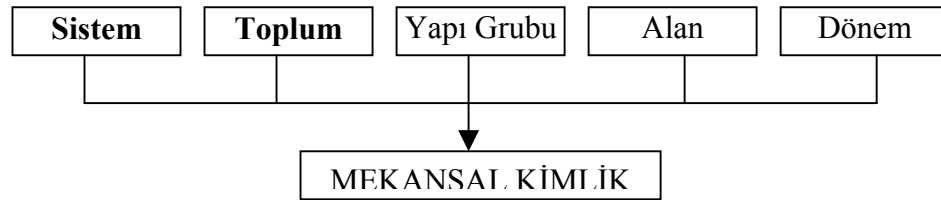
Elde edilecek veri tabanı üzerinden oluşturulacak kültürel değerlerin sürekliliğini sağlamayı hedefleyen koruma anlayışı;

- Kullanıcı, hakim anlayış ve toplumsal duruşun,
- Mekansal organizasyonda temel alınan kullanım kademelerinin

korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması yaklaşımları üzerine oturtulmaktadır;

1.2. Kapsam

Toplum ve sistem girdilerinin sonucunda oluşan kimliğin mekan ile ifadesinin, bir diğer deyişle mekansal temsilin ortaya konulabilmesi için öncelikle sistem ve toplumun belirlenmesi gereklidir. Bu nedenle, kimlik kavramının “sistem-toplum-mekan” üçlemesi üzerinden deşifre edileceği bu çalışmada, ilk olarak sistem ve toplum, ayrıca bu ilişki ve etkileşimin gerçekleştiği yapı grubu, tarihsel kesit, alan belirlenmelidir.

Sistem ve Toplum:

Bugün içinde yaşanan yerleşimler tarih boyunca çok çeşitli uygarlıkların hakimiyeti altına girmiştir. Hitit, Hellen, Roma, Bizans İmparatorlukları, Beylikler ve Koloniler dönemi, Osmanlı İmparatorluğu, Aydınlanma/Endüstrileşme dönemleri, kendi içlerinde dahi farklı sistemlerin, anlayışların hakim olduğu süreçler barındırmaktadır. Günümüze ulaşmış olan tarihi yerleşimler, farklı dönemlerde farklı uygarlıkların hakimiyetinin yarattığı sosyal, kültürel ve fiziksel katmanları yansıtmaktadır. İçinde yaşanan yerleşimleri fiziksel anlamda şekillendiren, kültürel ve fiziksel değerleri üzerinden birbirine geçişler yapan katmanlardaki hakim anlayış

ve söylemler, toplumsal yaşantının her alanındaki farklı duruşlarla kendini ifade etmiştir. Bu nedenle “*mekan okumaları üzerinden, temsil edilen toplumsal ve kùltürel değerlerin ne tür bir mimari ifadeye büründüğünün*” deşifre edileceği bu çalışmada öncelikle ele alınacak sistemin belirlenmesi gereklidir.

Günümüze ulaşmış tarihi yerleşimler ele alındığında, yapılı çevrenin oluşmasında etken olan ana sürecin Osmanlı dönemi olduğu gör÷lmektedir. Yerleşimlerin coğrafi ve stratejik konumları, Osmanlı dönemindeki toplumsal yapısı, idari ve ticari hayatındaki yeri gibi girdiler yerleşimlerin fiziksel yapılanmasında etkili olan dönemleri de belirlemektedir. Ancak ele alınan tarihi yerleşimlerin hemen hepsinde, günümüz modern dünyasına geçişte etkin rol oynamış olan Modernleşme / Batılılaşma hareketlerinin etkisi gözlenmiştir.

Bu bağlamda, ifade edilen amaç ve hedefler dahilinde tartışılması planlanan “*sistem - toplum - mekan ilişkileri*”, "19. yüzyıl Batılılaşma Anlayışının Mekansal Yansımaları" özelinde incelenmektedir. Araştırma kapsamında bu dönem üzerinde durulmasındaki neden, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu’nun idari, sosyal ve kùltürel yapılanmasında hakim anlayış olan Batılılaşmanın, söz konusu süreç boyunca toplum yapısını, sosyo-kùltürel değerleri ve mimari yapılanmayı belirgin bir şekilde etkilemiş ve hatta dönüştürmüş olmasıdır.

Yapılan çalışmada ele alınan sistem *Batılılaşma* olarak belirlenirken, toplum olarak *Batılı gruplar* seçilmiştir. Bu seçimin nedeni, 19. yüzyıl Batılılaşma sürecinde hükümetin yasal düzenlemelerle yarattığı modernleşme hareketlerinin yanı sıra, Batılı grupların toplumsal alandaki aktif rolleridir. Bir diğer deyişle, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda ve özellikle ticaretin tüm yaşamı belirlediği liman kentlerinde, Batılı toplumun sosyal ve ekonomik rolü, kùltürel yapısı ve fiziksel yapılanmaları ile Batılılaşma anlayışını yayan, bu anlayış dahilinde model alınan bir konumda olmalarıdır.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer husus, ele alınan sistem ve toplumun, “konut” yapılanmaları üzerinden tanımlanacağıdır. Önceden de vurgulandığı gibi

konut, kimlik ve aidiyet olgularının belirgin bir biçimde mimariye yansıtıldığı yapı grubu olma özelliğine sahiptir ve bu nedenle üzerinde durulmaktadır.

Günümüz tarihi yerleşimlerinin büyük bölümünü oluşturan Osmanlı dönemi konut mimarisi dahilinde, işlevin biçimi belirlediği söylenebilir. Geleneksel Türk konutlarında kitle organizasyonu ve iç mekan düzenlemelerinin ailenin sosyal yapısı, kullanım alışkanlıkları ve gelenekleri ile örtüştüğü gözlenmektedir. Bununla birlikte, saray ve üst sınıf bürokratların, belirli bir söylemi, güç/erk gösterimini, ulaşılmazlığı temsil eden anıtsal konutları bu genelleme dışında tutulmalıdır. Osmanlı konutlarındaki bu kurguya rağmen, çalışma kapsamında ele alınan, Batı etkilerini yansıtan Levanten konutlarında biçimciliğin de işlev kadar önemli olduğu izlenmiştir. Hatta bazı durumlarda üslubu gerçekleştirmek adına işlevin geri planda kaldığı, mekanın üstlendiği kullanımla örtüşmediği, kimi örneklerde dış görünümde istenen etkiyi sağlamak için sahteciliğe varan uygulamaların varlığı tespit edilmiştir. Bu farklılaşmanın ihtiyaca ve yaşayışa uygun bir mekan oluşturma isteminin yanı sıra, belli bir anlayışı, farklı bir statüyü göstermek, bunun için de görseelliğin ön planda olduğu bir tasarım anlayışı geliştirmek şeklinde oluştuğu düşünülmektedir.

Burada vurgulanan olgu, tasarım anlayışında biçimselliğin sahteciliğe varan bir şekilde öne çıkması değil, yapıya, yapı kullanımının iç dinamiklerine uymayan bir kabuğun, anlayış/statü/erk ifadesi olarak giydirilmesidir. Bir diğer deyişle, Batılı popüler üslup ve beğenilere uyan mimari düzenlemelerin, söz konusu süreçte öncelikle saray çevresinde ve Levanten toplumda, takiben varlıklı gayrimüslim ve Müslüman Türk konutlarında “Batılılaşma / modernleşme” anlayışının yarattığı kimliğin mimari ifadesi olarak kullanılmasıdır.

Çalışma bütününde oluşturulan bakış açısının merkezinde yer alan “kimliğin mimari ifadesi ya da mekansal temsil” olgusu farklı toplumların, farklı dönemlerde yarattığı mimaride, farklı tavırlarla kendini ifade etmiştir. Özellikle konut yapılarında etkin olan “yaşam-gelenek-işlev-biçim” kurgusu, tarihsel süreç içinde aynı fiziksel girdiler dahilinde farklı anlayışların etkisi ile farklı biçimsel ve mekansal oluşumları ortaya çıkarmıştır. Bu farklılaşmalarda kullanıcı, kullanıcının ait olduğu toplum ve

toplumsal yaşam, toplumun kabul ettiği söylem etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Levanten konut yapılarının ait oldukları ulusun kültürünü yansıtma, hatta bunun da ötesinde, politik/ideolojik/toplumsal söylemi yansıtmama misyonu ile şekillenmeleri, içinde var oldukları toplumsal ve fiziksel ortamdan ne şekilde etkilendikleri sorgulanmaktadır.

Alan:

Çalışma alanı olarak, 17. yüzyıldan itibaren Batılı tüccarların var olduğu ve bu nedenle bölgesi ve İmparatorluk bütününde Batılılaşma anlayışının, Batılı yaşam modelinin belirgin bir biçimde gözlendiği İzmir kenti ele alınmıştır. Barındırdığı ticari hayat nedeni ile kozmopolit, çok kültürlü bir toplumsal yapı sergileyen kent bütününde Levanten toplumun yaşam alanları, kent merkezi ve çevre banliyöleri olarak ikili bir kurgu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında ele alınan sistem-toplum-mekan ilişkileri, 19. yüzyılda İzmir kentinin banliyöleri niteliğinde olan *Bornova ve Buca yerleşimleri* özelinde incelenmektedir.

Avrupalı tüccarların ikincil konut alanları olarak göze çarpan ve gelişen banliyöleri, özellikle 18. yüzyıldan itibaren önem kazanmıştır. 19. yüzyılda hakim söylem olan Batılılaşma anlayışına paralel gelişimler incelendiğinde, kent merkezinin Osmanlı tebaa ve Batılı toplulukların bir aradalığını yansıtan, farklı renkleri içeren bir yapı sergilediği, banliyölerin ise Batılı topluluk ya da toplulukların etkisi altında yapılan yerleşimler olduğu düşünülmektedir. Bir diğer deyişle, kent bütünündeki çoklu mekansal yapılanmanın yanı sıra, Batılı grupların da kendi içlerinde ikili bir yapılanma ortaya koydukları belirlenmektedir. Sosyal ve ekonomik statü, toplumsal duruş nedensellikleri üzerine kurulu bu ikili yapı; kent merkezindeki yaşama alanlarında Osmanlıya uyumlu, yerel mimariden referanslar alan bir mekansal anlayış sergilerken, banliyölerde ise kimliklerini ortaya koyan, toplumsal farklılıklarını, sosyal kademelenmeyi, hatta dönemin hakim sistemi olan Batılılaşma ideolojisi içindeki (patron, erişilmez, Batılı) duruşlarını ifade eden bir yapılanmayı ortaya koymaktadır.

Bu nedenle, Batılı yapılanmanın toplumsal ve mekansal etkilerinin ve bu dönem mimari ürünlerinde bu anlayışın ne şekilde temsil edildiğinin ortaya konulmasını hedefleyen bu çalışmada; İzmir kentinin banliyöleri arasında yer alan, dönem ekonomisinde etkin Batılı tüccar gruplarının temsil ettikleri sistem ve yaşam biçimine uygun bir şekilde şekillendiği düşünülen “Bornova ve Buca” yerleşimleri ele alınmıştır. Çalışma alanı olarak bu banliyölerin seçilmesindeki bir diğer etken ise, bu yerleşimlerin söz konusu süreç boyunca toplumsal yaşıntıdaki yeri açısından süreklilik göstermiş olmasıdır.

Dönem:

Osmanlı İmparatorluğu genelinde olduğu gibi, ticari bir liman kenti olan İzmir’de de, Batılılaşma söylemi ve Batı etkileri 18. yüzyıldan itibaren farklı alanlarda etkilerini göstermeye başlamıştır (Goffman, 2000, s.56,57). Ancak, bu anlayışın gücünü ekonomiden alması nedeniyle, bu söylemin toplumsal hayatta ve mekansal kurgudaki belirgin etkilerinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığını kabul etmek mümkündür. 19. yüzyılın ikinci yarısını içine alan bu anlayış Cumhuriyetin ilanına kadar devam etmiş, Cumhuriyetin ilanı ile dönemin ve sistemin getirdiklerini göz önüne alan farklı bir kimliğe bürünmüş, 1950’lerde ise değişen dünya söylemi ile farklılaşmıştır. Bu nedenle yapılan çalışmada “1838-1950” tarihsel süreci üzerinde durulmaktadır.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada Bornova ve Buca yerleşimlerindeki “sistem-toplum-mekan” ilişkileri, Batılılaşma anlayışının İzmir ve çevresindeki modelleri olan Batılı topluluğun (İzmir Levantenleri) ve bu toplumu sosyal, kültürel ve fiziksel anlamda temsil ettiği düşünülen grupların söz konusu kurgu üzerinden oluşturdukları kimliklerinin mekansal temsili incelenmektedir.

Bornova ve Buca yerleşimlerindeki yapılanma, Batılı topluluğun köşk niteliğindeki büyük ölçekli konutları üzerinden ele alınmıştır.

Çalışmanın “konut” üzerinden yapılmasının nedeni, konutun mimari yapılanmasının kullanıcının sosyal yapısını direkt yansıtmasıdır. Konutlar genellikle ait oldukları yaşamın gerekliliklerine dayanarak, ancak bazı ortamlarda sistemi temsil eden şekilci bir söyleme sahip olarak, bir başka yaşam biçimine özenerek kurgulanmış ve kurgulanmaktadır. İnceleme ve tartışmalar Bornova ve Buca yerleşimlerinde, Batılı topluluğun 19.yüzyılın hakim anlayışı dahilinde tasarlanmış ve inşa edilmiş konutları üzerinden yapılmış, bunun yanı sıra bu yapıların bir araya gelmesi ile oluşturdukları mekansal kurgu da “fiziksel çevre” olarak incelemeye dahil edilmiştir.

Bu araştırma, bugüne kadar yapı oluşumları üzerine yapılan ve genellikle fiziksel değerlerin ön planda tutulduğu incelemelerden farklı olarak, biçimden çok sosyal yapıya, yaşam kültürüne ve bu olguların mekanı oluşturması, mimari kurgu ve elemanlarla ilişkilendirmesine yönelik şekillenmiştir. Bu bağlamda; yapının şeması, oluşumuna yol açan yaşama biçimi ve kültürü, mekan kullanım ve mahremiyet kademelenmeleri, çevre (doku) ile bağları, sosyal yaşam içindeki rolü, yapının oluşumunda etkin olan yapımcı-yaptıran ilişkileri, yapım sistemi ve malzemeleri, mimari elemanları ile ait olduğu topluluğu temsil biçimi ortaya konmaktadır.

Alanda yapılan incelemeler; “*İŞLEVSEL, SOSYAL ve FİZİKSEL KULLANIM*” parametreleri üzerinden yürütülmüştür. Elde edilen verilerin analizi ile Buca ve

Bornova yerleşimlerindeki Batılı topluluğun şekillendirdiği büyük ölçekli konutların (köşkerin) ortak / tekil / ulusal ifadeleri, temsil ettikleri toplumu ve bu toplumun ait olduğu söylemi ne şekilde yansıttıkları ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle köşkerin yukarıda belirtilen parametreler üzerinden tekil analizleri yapılmıştır. Yapılan çalışmada üç temel bilgi kaynağı kullanılmaktadır. Bunlar; *LİTERATÜR*, *SÖZEL TARİH* ve *MEKAN OKUMASI* olarak sıralandırılmıştır. Literatür; yazılı kaynaklar, belgeler, tapu-kadastro-imar kayıt taramaları, Koruma Kurulu kararlarını kapsamaktadır. Sözel tarih girdileri olarak Bornova ve Buca yerleşimlerinde halen varlığını sürdüren Batılı topluluk ve bu toplulukla ilişki içinde olan Türk grup ile yapılan görüşmeler, bu kişilerin geçmişe yönelik anı ve hatıraları, tanıklıkları değerlendirilmiştir. Mekan okumaları kapsamında, yapıların mekansal kurguları, mimari özellikleri, simgesel elemanlar, süslemeler, yapım tarzı ve malzeme saptanmıştır. Veri toplama aşamasında her bilgi kaynağı, yukarıda belirtilen üç ana parametre üzerinden girdi yapmakta ve sonuçta yapı ile ilgili bütünsel bir kimlik tanımına gidilmektedir.

Çalışmanın ana hedefi ve yöntemi dahilinde incelenecek yapılar belirlenirken, kullanıcı ve niteliğin esas alındığı kriterler göz önünde tutulmuştur. Bunlar;

- *Kullanıcı*; Batılı topluluğun üyeleri tarafından yaptırılmış, ya da yapılmış olmasını,
- *Nitelik*; -Tekil yapı niteliği taşımasını (kent merkezi Levanten yaşam alanlarında gözlenen bir özellik olan *Sıra Ev* niteliğinde olmaması) ,
-Parsel ve yapı ölçeği ile “özellikli konut/köşk” niteliği taşımasını tanımlamaktadır.

Ana kriterler olarak tanımlanabilecek bu özelliklerin yanı sıra, yapıların günümüz kullanımları da diğer bir belirleyici etken olmuştur. Belirlenen doku içinde, konut işlevini sürdüren yapıların büyük çoğunluğu günümüzde de toplumsal varlıklarını sürdüren Levanten ailelere aittir. Gerek konutun mahremiyeti, gerekse bu topluluğun içine kapanık yapısı, söz konusu konut yapılarının belirlenen yöntem dahilinde incelenmesini mümkün kılamamaktadır. Bu nedenle araştırma, süreç içinde kullanıcıların göç etmesi ya da değişen sosyal statü ve ekonomik şartlara bağlı olarak

Maliye Hazinesi'ne devredilmesi sonucunda kamu kullanımına hizmet eden yapılar üzerinden kurgulanmıştır. Bununla birlikte, konut kullanımını sürdüren birkaç yapı da kullanıcılarının onayı ile araştırmaya dahil edilmiştir.

Bornova ve Buca yerleşimleri ele alındığında iki farklı yapı göze çarpmaktadır. Bornova yerleşimi Levanten topluluğunun tamamen kendilerine ait bir alan oluşturdukları gözlenmektedir. Bu alan içinde yapıların bir araya gelişlerinde sosyal statülere ve bazen aile ilişkilerine bağlı bir birliktelik, dizilim söz konusudur. Çalışma kapsamında, Batılı topluluğun oluşturduğu fiziksel alan olarak yerleşimin prestij aksı olan ve inceleme altına alınan yapıların bir çoğunun üzerinde konumlandığı Merkez Bulvarı incelenmektedir. Öte yandan, çalışılan tarihsel süreçte yerleşimin toplumsal ve sosyal yaşamında önemli bir rol oynayan demiryolu hattı bağını göz ardı etmek mümkün olamayacağı için incelenen aks demiryolu istasyonuna dek uzatılmıştır. Buca yerleşiminde incelenecek yapıların konumlandığı belirgin akslar mevcut değildir. Yerleşim bütünündeki kurgu incelendiğinde, hakim aksların orta sınıf Levanten ve varlıklı gayrimüslim tebaanın birlikte yer aldıkları bir yapı sergilediği gözlenmektedir. Bu toplumsal yapının mimari yansıması da, kent merkezi Levanten yapılanmalarına benzer nitelikte, yoğunlukla Sıra Evlerden oluşmaktadır. Yapı seçim kriterlerine uyan yapıların büyük çoğunluğu ise, yerleşim bütününde konumlandıkları geniş araziler içinde farklı noktalarda gözlenmektedir. Söz konusu yapıların belirgin bir doku ya da aks oluşturmamış olması nedeniyle, fiziksel çevrenin biçimlenişi ve oluşum nedenleri üzerine saptamalar yapılması mümkün değildir. Ancak yine de, Buca Levanten yaşam alanları belirlenmekte ve bu alanlara ilişkin temel gözlemler aktarılmaktadır.

İncelenen alana ve yapılara ait verilerin saptanmasının ardından bu özellik ve değerler bir arada değerlendirilmekte, ortak çıkarım ve ifadelerin varlığı tartışılmaktadır. Böylelikle *Kimliğin* ifade şekillerinden biri olarak kabul edilebilecek olan *Mekanın*, 19. yüzyıl Batılılaşma anlayışı dahilinde ve Bornova / Buca Levanten toplumu özelinde temsil edilişinin deşifre edilmesi ve saptanan mekansal kimliğin günümüze taşınması sürecinde sahip olduğu kültürel değerlerin sürekliliğinin sorgulanması mümkün olmuştur.

1.4. Kurgu

Yukarıda tanımlanan ana kurgu dahilinde ele alınan konu, dört ana başlık dahilinde tartışılmıştır. Sistem – toplum – mekan ilişkilerinin oluşturduğu kimlik ve bu kimliğin mimari ifadesini (mekansal kimlik) ortaya koymak için öncelikle, sistem ve toplum tanımlanmalıdır.

Çalışmada ele alınan sistem olan Batılılaşma anlayışı, ikinci bölümün temel konusudur. Bu bölümde Batılılaşma kuramı, bu kuram dahilinde Osmanlı İmparatorluğu'nun idari, toplumsal ve mekansal yapısında gözlenen değişimler ve nedenleri kısaca tanıtılmıştır. Batılılaşma anlayışı ve Osmanlı'nın bu anlayış dahilinde geliştirdiği Modernleşme hareketlerinin İzmir kent bütünündeki yansımaları, idari, ticari, sosyo-ekonomik ve toplumsal yaşamda yarattığı değişim ve dönüşümler, mekansal yapıdaki temel etkileri bu bölüm kapsamında tartışılan diğer unsurlardır.

Üçüncü bölümde, çalışma kapsamında ele alınan toplum olan İzmir Levantenleri incelenmektedir. İzmir kentinde, Batılılaşma anlayışı dahilinde model alınan topluluk olan Levantenlerin oluşum ve gelişim süreci, toplumsal ve ekonomik yapısı, yaşam alanları tartışılmaktadır. İzmir Batılı topluluğu tanıtmaya yönelik hazırlanan bu bölümde, Levanten topluluğun yaşam alanları, kent bütününde oluşturdukları farklı mimari yapılanmalar ve temel yaklaşımları belirlenmiştir. Bu noktada, çalışma kapsamında (dördüncü bölümde) detaylı olarak ele alınan Bornova ve Buca banliyölerinin yanı sıra, kent merkezi ve diğer banliyöler de kısaca tanımlanmaktadır. İncelenen toplumun temel yaşam alanlarından olan kent merkezine (Punta bölgesi) ait saptamalar, söz konusu farklı yapılanmaların anlaşılabilmesi için, bu konuda yapılmış değerli çalışmalardan alınan bilgilere dayanarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın temel bölümlerinden olan dördüncü bölümde, Bornova ve Buca yerleşimlerinin tarihsel gelişimi, toplumsal ve fiziksel yapısı aktarılmaktadır. Seçim kriterlerine göre belirlenen yapılar, sunulan yöntem dahilinde incelenmektedir. Bu

yapılara ilişkin bilgilerin derlenmesi, bir sonraki bölümde tartışılacak mekansal kimlik kavramı için veri tabanı oluşturmaktadır.

Sonuç bölümü niteliğindeki beşinci bölüm iki ana başlıktan oluşmaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı olan mekansal kimlik (diğer deyişle kimliğin mekansal ifadesi) ve kültürel değerlerin aktarımı, bu başlıkları oluşturmaktadır. Bu bölümde ilk olarak incelenen yapılar üzerinden “19. yüzyıl Bornova ve Buca banliyöleri Levanten köşklarinin mekansal kimliği” tanımlanmakta, ardından bu yapıların sürekliliği, sahip oldukları kültürel değerleri ne ölçüde korudukları sorgulanmaktadır.

1.5. Tanımlar

Çalışma kapsamında ele alınan bazı tanımların netleştirilmesi, kavram ve/veya tanımların ne ifade ettiğinin belirtilmesi uygun olacaktır. Farklı platformlar ve yaklaşımlar dahilinde farklı ifadelere bürünebilen kavramların, bu çalışmada ne şekilde ele alındığı, neyi ifade ettiğinin ortaya konulması, çalışma bütünündeki saptama ve söylemlerin anlaşılması açısından yararlıdır. Bu bağlamda, bazı tanım ve/veya kavramların çalışma bütününde ne ifade ettiği aşağıda sunulmuştur.

- *Aidiyet*; kullanıcının toplumsal ve ekonomik duruş, ideolojik söylem ve yaşam tarzına bağlı olarak şekillenmiş mekansal kurguyla olan bağı
- *Aydınlanma/Endüstrileşme Dönemi*; Bazı kaynaklarda 18. yüzyıl Sanayi devrimi ile örtüştürülen, kimi kaynaklarda ise Rönesans'a bağlanan tarihsel dönemi (çalışma kapsamında 18. yüzyıl Sanayi Devrimi ile başlayan dönem olarak kabul edilmiştir)
- *Batılılaşma anlayışı*; Merkezinde ekonomik güç ve pazar arayışının yer aldığı, sanayileşme devrimini tamamlamış, teknoloji ve bilgi birikimi ile gelişmiş Batılı ülkelerin model alındığı ve toplumsal yaşamın her alanında etkili olan söylem.
- *Batılı Grup / Levanten*; Osmanlı İmparatorluğu topraklarına, politik ve ticari amaçla süreli/süresiz olarak yerleşen Avrupalı topluluk (bkz.s.41,44).
- *Batı Dünyası Çeperleri*; Merkez Batı ülkeleri dışında kalan, söz konusu dönemde (19.yüzyıl) sanayileşme süreçlerini tamamlamamış olan ülkeler
- *Dantela*; ahşap saçak bitimlerinde kullanılan, farklı formlarda oluşturulmuş dekoratif eleman
- *Kimlik*; herhangi bir varlığın sahip olduğu değerler üzerinden tanımladığı söylem, ifade, tavır.
- *Koruma Değerleri*; kültürel varlıkların tarihsel kimlikleri dahilinde sahip oldukları duygusal, fiziksel, sosyo-ekonomik değerler bütünü (bkz. s.3)
- *Köşk*; Büyük ölçekli, nitelikli konut
- *Mekanın Temsili*; mekanın kurgu, biçimleniş, kullanım ile ait olduğu toplum, sistem, anlayışı ifade edişi
- *Merkez Batı*; Sanayileşme devriminin merkezinde yer alan Avrupa ülkeleri; Fransa, İngiltere ve Almanya

İKİNCİ BÖLÜM

BATILILAŞMA ANLAYIŞI VE İZMİR

Bu çalışmanın ana hedefi olan “temsili mekan / hakim sistemi temsil eden mekan” olgularının tartışılması için öncelikle Sistem – Toplum – Mekan ilişkilerinin irdelenmesi gerekmektedir. Sistem ve toplum birlikteliği sonucunda ortaya çıkan kimliğin ifade biçimlerinden biri olan mekan, farklı girdiler (sistem ve toplum) dahilinde ortaya çıkan bir ürün olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda mekanın deşifresi, temsil ettiği anlayış ve topluluğun mekansal kimliği nasıl biçimlendirdiğinin tartışılması için öncelikle hakim sistemin ortaya konulması, toplum yaşantısına giriş şekli, toplumu hangi yönlerden etkilediği ve şekillendirdiğinin tespit edilmesi önemlidir.

Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, kapsam dahilinde ele alınan Sistem olan Batılılaşma anlayışı, kısaca tanımlanacak, Osmanlı İmparatorluğunda 18. yüzyılın sonlarından itibaren farklı ivmeler ve farklı etkiler ile kabul gören Batılılaşma hareketleri ve anlayışlarının ortaya çıkışı, Osmanlı hükümeti ve toplumunun bu oluşuma tepkisi ve bu anlayış bütününde nasıl bir tutum ile durdukları irdelenecektir. Ayrıca, Batılılaşma anlayışının İzmir kentine girişi, değişim ve dönüşümün kaynağı olarak Batının kentte temsili, Batı kültürünün mevcut kültür ile ilişkisi, yerel oluşumlara etkileri ve mevcut oluşumdan etkilenişi, mekansal yapısı ile bu anlayışı ifade şekli üzerinde durulacaktır.

2.1.Batılılaşma Kuramı:

17. yüzyıldan itibaren başlayan bir sürecin devamı olarak, 19. yüzyılda tüm dünya ülkeleri tek bir ekonomik sistemin parçası haline dönüşmüştür. Bu dönüşümün merkezi, endüstriyel devrimi yaşamış olan merkez Avrupa'dır. Wallerstein tarafından "kapitalizm" olarak nitelendirilen bu yeni Dünya Ekonomi Sistemi (World Economic System); sanayi devrimini gerçekleştirmiş Avrupalı ülkelerin ürünleri için Pazar bulma arayışının yanı sıra, söz konusu ürünlerin üretimi için gerekli hammaddelerin teminini de öngörmektedir.

Bu Pazar ağında İngiltere ve Fransa'nın öncülük yaptığı Merkez Ülkeler yeni bir ekonomik ve sosyal yapılanma içine girmiş, teknoloji ve bilgi birikimleri ile hammaddenin ürüne dönüştüğü merkez, kapitalist sistem dahilinde model olmuştur. Batılı olmayan perifer ülkeleri ise, tarımsal hammadde üreten ve bunu dünya ekonomisine aktaran bir konumdadır. Uygun coğrafi konuma ve doğal kaynaklara sahip Perifer ülkelerde, yeni sisteme dahil olma sürecinde ekonomik ve sosyal alanda inanılmaz bir dönüşüm meydana gelmiştir. Batı kökenli sistem değişimi, Batılı olmayan / Perifer ülkelerdeki ekonomik ve sosyal yapıyı etkilerken toplumsal yapıyı oluşturan sosyal grupların bazıları değer ve statü kazanmış, bazıları kaybetmiş, hatta bazı yeni sosyal tabakalar ortaya çıkmıştır. Ekonomik alanda teknoloji ve ürün için Pazar olarak görülen Batılı olmayan ülkeler, toplumsal alanda da model sunma, modeli kabul ettirme, yayma ve sonuçta bağımlı kılma düşüncesi uygulanarak Merkez Batı ülkelerinin kontrolü altında, çevresel etki alanları haline dönüştürülmüştür.

Bu noktada önemli olan bir nokta Batılılaşma kuramının farklı ülkelerde farklı oluşumlara yol açtığına dikkate alınmasıdır. Şevket Pamuk, Batılılaşma anlayışının giriş yaptığı Perifer ülkeleri mevcudiyet-etki ilişkisine göre şöyle gruplandırmıştır;

1)Resmi Koloniler; resmi anlamda tamamen Batılı ülkeler tarafından yönetilen, Kuzey Afrika ve Asya ülkeleri.

2)Resmi Olmayan Koloniler; resmi anlamda politik bağımsızlığa sahip, ancak idari, ekonomik ve toplumsal alanda Batıya bağımlı olan ülkeler, Orta ve Güney Amerika ülkeleri.

3)Merkez Ülkelerin Rekabet Ortamında Periferleşen Ülkeler; güçlü merkezi idareye sahip ancak sanayi ve ekonomi alanlarında Batıya bağımlı olan Osmanlı İmparatorluğu, Çin, İran gibi ülkeler (Pamuk'tan naklen, Çıkış, 1999, s.34-37).

2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma Politikaları

Batı'nın 17. yüzyıldan itibaren teknoloji ve sanayi alanında gelişim göstermesi Osmanlı'da gerektirdiği etkiyi yaratmamış, hatta önemslenmemiştir. Bu ilerleme ile eşzamanlı yenilgi ve çöküş süreci sadece askeri alandaki müdahaleler ve yenileşme hareketleri ile çözülmeye çalışılmış ve bu nedenle de başarısızdır. 19. yüzyıla gelindiğinde, endüstri devrimini geçirmiş Batılı ülkelerde Pazar arayışı ve periferleşme kuramları geliştirilirken, Osmanlı ekonomik alandaki gerilemelerle halkın yoksullaşmasının yanı sıra, milliyetçi hareketlerin yarattığı özgürlük fikirlerinin gelişmesi sonucu oluşan yoğun iç isyanlar ve dış müdahalelerle de uğraşmaktadır. Bu dönemde Avrupa ilim ve teknolojiye hızla ilerlerken, Osmanlı Devleti ağır bir bürokrasi ve ordu yüküne rağmen çağa ayak uyduramayan bir zihniyet ve ekonomi ile hızla modernleşen dünyada yaşama şansını yitirmiştir. Devletin devamlılığını sağlamak için kurum ve kuruluşlarında yeni düzenlemeler yapması ve acil önlemler alması gerekmektedir.

Böyle bir ortamda, Avrupa'daki sanayileşme ve çevreselleşme eğilimlerine paralel olarak gelişen yenileşme fikirleri giderek kabul görmeye başlamış ve II. Mahmut'un başlattığı yenileşme hareketlerinin devamı olarak 3 Kasım 1839'da Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu ilan edilmiştir. Ancak, Osmanlı Modernleşme hareketlerini Batılılaşma hareketlerinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Hükümet tarafından sunulan pakette Batılılaşma anlayışının yayılımını destekleyen faktörler de vardır. Osmanlı ekonomisinin Avrupa sermaye kontrolü altına girme sürecinde ana kırılma noktaları olan ve Osmanlı Devleti tarafından kabul gören olay ve tarihler şöyledir;

1838: Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması

1850: Bu tarihten başlayarak özellikle demiryolları yapımında yabancı sermayeye imtiyazların verilmesi

1854: Bu tarihte başlayan Dış Borçlanma Süreci

1856: Islahat Fermanı (yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmesi)

1867: Yabancı uyruklulara Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak sahibi olabilme hakkının verilmesi.

Batılılaşma ile iç içe geçmiş olarak sunulan bu modernleşme/yenileşme paketi, merkezi idarenin gücünü arttırırken, bir yandan da sosyal yapılanmaya yenilikler sunmaktadır. Bu anlayış dahilinde din, dil ayrımı olmaksızın tebaaya eşit hak ve sorumluluklar getirilmekte, etnik farklılık gözetmeksizin eşit hak, mal, onur ve yaşam güvencesi verilmektedir.

Batılılaşmanın Osmanlı topraklarına girişinin (yönetimin üst kademelerinde oluşan “Batılılaşma / Batılı gibi olma” eğilimi ile) tabandan yükselen bir istekle değil, yukarıdan tabana inen ve zaman zaman yaptırıma dönüşen bir şekilde oluşu, uzun bir dönem “şeklen etkilenmenin dışına çıkılamamasına” neden olmuştur. Belge, bir devlet politikası, topluma empoze edilen bir anlayış, bir sistem olarak sunulan Modernleşmenin, “sınırlı, kısmi bir politika olarak, özellikle Ordunun modernleşmesi ve Batı teknolojisinin transferi olarak planlandığını, kültürel ve toplumsal alanda bir dönüşüm yaratmasının kesinlikle planlanan bir durum olmadığını” belirtmektedir (Belge, 1983, s.1291).

Osmanlı Hükümeti'nin Tanzimat Fermanı ile yürürlüğe koyduğu Modernleşme hareketi ile temel konuyu ön plana çıkarmaktadır; kurumsallaşma ve yasalaşma. Bu anlayışın dahilinde hedeflenen dönüşüm ise üç temel alanı kapsamaktadır; idari sistem, ordu ve fiziksel çevre.

Belli bir ideolojinin, politikanın yayılmasındaki en önemli araçlar; ticaret, din ve kültürdür. Osmanlı'daki Batılılaşma politikalarında tüm bu unsurlar etkin rol oynamıştır. Tüccarlar, seyyahlar, misyonerler, politik ziyaretler, kültürel paylaşımlar

yeni ilişkiler ağında güçlü araçlar olarak yerini almıştır. Böylelikle, gücünü ticaret, din ve kültürden alan Batılılaşma politikaları kendini oluşturan unsurlara geri dönmüş, Doğu-Batı ilişkilerinde yeni toplumsal, kültürel ve mekansal kavramlar, anlayışlar yaratmıştır.

18. yüzyıldan itibaren Batıdan gelen askeri, teknoloji ve sanat alanındaki uzmanlar, elçi ve konsoloslar, özellikle 19. yüzyılda gelişen ticaret hacmi ile sayıca artan tüccarlar ve bu tüccar grubunun çevresinde oluşan (Osmanlı tebaa) komisyoncu grubu, Batılı anlayışı Osmanlı topraklarında yayan topluluk olarak düşünülebilir. Ancak büyük çoğunluğu Batı kökenli olan bu topluluğun yanı sıra, Osmanlı toplumu içinden bazı grupların da bu konuda etkin oldukları unutulmamalıdır. Avrupa'ya politik ya da ticari amaçla giden elçi, bürokrat, tüccar ve sanatkarların Batıya ilişkin toplumsal ve mimari aktarımlarının yanı sıra Batı' da eğitim görmüş Türklerin kişisel üslup ve anlayışlarının Batı kültürü ile şekillenmesi sonucu ortaya koydukları fikir ve çalışmalar da bu anlayışın yayılmasında önemlidir. Bu bağlamda 19. yüzyıl, Batılılaşma fikrinin köklendiği, Batılı olma eğiliminin Avrupa'da eğitim gören kişilerin sayısındaki artış ile “kendi kuşağını yetiştirdiği” dönem olarak nitelendirilmektedir (Denel, 1982, s.25). Gerek Batılı, gerekse Batı kültürü ile eğitim görmüş kişilerin sayıca artması ve politik/ekonomik alandaki güçsüzlük nedeniyle dış etkilere açık kalan toplumda Avrupa'nın üstünlüğüne inancın oluşması sonucunda Batılılaşma anlayışı topluma yayılmaya başlamıştır.

Bu dönemi etkisi altına alan Batı merkezli ticari sistem, özellikle Batı Anadolu'daki ticaretin yönünü değiştirmiştir. Doğudan gelen malların toplandığı ve Batıya gönderildiği bir merkez olan Batı Anadolu kıyısı, Avrupa'dan gelen malların Anadolu'ya dağıtıldığı ve Anadolu'daki tarımsal hammaddenin ve madenlerin Batıya nakledildiği bir liman haline dönüşmüş, ticaret hacmindeki artış ile birlikte haberleşme ve ulaşım, Batıdan gelen teknoloji ile yeni düzenlemelere gidilmiştir. 1840'tan itibaren Posta Nezaretleri kurulmuş, 1848'ten itibaren karayolları yapımına başlanmış, 1860'da ilk demiryolu hattı (İzmir-Aydın) tamamlanmıştır. Artan ticaret hacmi, özellikle liman kentlerine yönelen ve burada koloniler kuran Avrupalı tüccar grubunu da beraberinde getirmiştir.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı sarayı ve yakın çevresinde başlayan “Fransız mallarına ve Frenk usulü görüntülere” eğilim, 19. yüzyıl ortalarına doğru İstanbul’da düşkünlük haline dönüşmüş, İzmir’in de aralarında bulunduğu kozmopolit yaşamın bulunduğu önemli liman kentlerinde de yaygın bir hal almıştır. Bu toplumsal eğilim, giyim, konuşma, yaşam, eğlence, mimari gibi toplumsal öğelerde beğenilen ve benimsenen Batılı unsurların taklit edilmesi şeklinde öncelikle Rum tebaayı etkisi altına almış, takiben diğer Ermeni, Musevi ve Müslüman Türk tebaaya yayılmıştır.

Toplumun her alanını etkisi altına alan siyasi ve ekonomik batılılaşma hareketleri, Avrupa'daki lüks yaşamın da Osmanlıya getirilmesine yol açmıştır. Başlangıçta Merkez Avrupa ülkelerinden modernleşme / çağdaşlaşma için gerekli olan ekonomik prensipler ve teknolojinin getirilmesi için destek alan Batılılaşma anlayışı, ilk olarak Batı tarzında inşa edilen saraylar ve köşkleri, faytonları, mobilyaları, giysileri, kısacası Batı tarzı yaşantıyı getirmiştir.

2.2. İzmir ve Batılılaşma

Batı Anadolu, her zaman için Osmanlı toprakları içinde ticaretin en yoğun olduğu bölgelerden biri olmuştur. Bu özellikli konumu, ekilebilir verimli topraklara ve İmparatorluğun diğer kentlerinin yanı sıra dış dünya ile ilişkilerini sürdürdüğü firtinalara kapalı limanlara (İzmir, Çeşme, Foça, vb.) sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bölgedeki liman kentlerinin gelişimine bakıldığında, özellikle 17. yüzyıldan itibaren İzmir limanının bölge içindeki öneminin arttığı ve bir anlamda Batı Anadolu'nun ticari merkezi olma yolunda ilerlediği gözlenmektedir. Bu ayrıcalıkta yerleşimin Akdeniz ile Anadolu'yu birleştiren kervan yolunun başlangıç noktası olmasının da rolü olmalıdır (Kurmuş,1977, s.29).

Yukarıda belirtilen ayrıcalıklı konum nedeniyle Avrupa sermayesi Anadolu'ya girişini İzmir kenti üzerinden yapmıştır. Aslında, Avrupalı sermayenin kente ve periferine girişi 19. yüzyılda başlamamış, Batılı tüccarlar üzerinden 17. yüzyıldan itibaren ticari hayat içinde yer almıştır. Ancak, 19. yüzyılda hakim anlayış haline dönüşen Batılılaşma eğilimleri ve buna paralel Avrupa ülkelerinin aldığı imtiyazlar ile bu toplulukların toplum içindeki konumu ve toplum yaşamına, idari, ticari, toplumsal ve mekansal yapılanmalardaki rolleri farklılaşmış, artmıştır.

2.2.1. İdari ve Ticari Hayat:

19. yüzyılda, Batı Anadolu'daki bölgesel değişimin ticari bir değişimle çakışması ve bağlantılı olarak toplumsal bir dönüşüme yol açması Goffman' a göre *“niteliksel değil nicelikseldir ve tüm bu değişim 17. yüzyılda oluşturulan ve o tarihten beri süregelen ticari ağın doğal bir sonucudur”*. Bu çakışma ve yol açtığı dönüşüm ise iki belirgin temel üzerine oturmaktadır:

“1. Levant şirketinin yeni pazarlar , mallar, ticari merkezler araması

2.Celali İsyanları ile birlikte İstanbul merkezli ticari ağın gevşemesi, İstanbul'un Anadolu üzerindeki hakimiyet ve otoritesindeki gevşeme” (Goffman, 2000, s.126). Bu belirlemede Levant şirketi olarak nitelendirilen oluşum, Levant Company' nin yanı sıra diğer tüm Batılı ticari güçler olarak değerlendirilmelidir.

Levant şirketi 19. yüzyıla kadar Avrupa-Osmanlı ticaretinde oldukça etkin bir yere ve hatta İngiliz-Osmanlı ticareti tekeline sahiptir. Ancak, Avrupa kapitalizminin değişimine paralel olarak şirkete verilen ayrıcalıklara son verilmesi baskıları sonucu, 1825'te kendini feshetmiştir. Feshin ardından benzer birkaç şirket kurulmasına rağmen kısa sürede bu şirketler de dağılmıştır (Kurmuş, 1977, s.31). Bu sürecin ardından 19. yüzyılın Batı Anadolu ticari hayatının en önemli aktörleri olan Batılı aile şirketleri dönemi başlamıştır. Özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya'dan göç edip kente yerleşen Avrupalı tacirler genellikle toprak spekülasyonu, madencilik, sanayi ve sanayiye yönelik hammadde üretimi için tarım alanlarında çalışmışlardır. Bu aileler içinde Whittall/1811, Charnaud ve La Fontaine/1827, Barker, Lee, Giraud/1761, Aliberti sayılabilir. Kurmuş, Batılı sermayenin güçlenmesi için etkin bir rol oynayan bu tüccar aileler içinde uyruk değiştirerek İngiliz vatandaşlığına geçmiş Rum, Ermeni, Yahudi hatta Türklerin bile yer aldığını belirtmektedir (Kurmuş, 1977, s.35).

Bu dönemde İstanbul'un İmparatorluk toprakları üzerindeki gücü ve otoritesinin giderek zayıflaması, Batılı grupların ticareti ve hatta sosyal yaşamı belirleyen güç olmalarını kolaylaştırmıştır. 1835 tarihinde İzmir'i ziyaret eden Kontes P. Nostitz' in gözlemi bu gerçeği doğrular niteliktedir; "*Şehri yöneten paşa aslında şekilsel bir yönetici, şehrin asıl yöneticileri konsoloslar*" (Nostitz'den naklen, Pınar, 2001, s.151,154).

Tüm bu etkenlere rağmen Batılılaşmanın İzmir kentine girişini hızlandıran en büyük faktörler Osmanlı hükümetinin Modernleşme/Batılılaşma söylemi dahilinde 1838'te yabancılara serbest ticaret hakkının tanınması, 1867'de yabancılara mülk edinme hakkının verilmesi ve yargı karşısında eşit olmalarıdır. Bu ayrıcalık ya da haklar, İzmir kentinde zaten var olan Avrupalı tüccar grubunun sayıca artması ve etkinlik kazanmasına neden olmuş, kentin idari ve ticari hayatının yanı sıra sosyal, demografik, fiziksel yapısında da dönüşüme yol açmıştır. Önceleri, başta Sakız olmak üzere Ege Adalarında ikamet eden Avrupalı tüccarlar kente yerleşmiş, ticari ve idari yaşam içerisinde Batı etkisini yerleştirir ve arttırırken, toplumun her alanında Batılılaştırma söylemini gerçekleştirmek için çalışmışlardır.

Batılı sermayenin çıkarları gereğince hammadde akışını hızlandırmak, ucuz taşımacılık imkanları sağlamak ve Avrupa uluslarının tüccarlar üzerinden bölgedeki ticari ve hatta siyasi gücünü arttırmak için sunulan öneri; dönemin şartları gereğince en uygun ulaşım imkanı olduğu düşünülen “demiryolu”dur. Anadolu topraklarını Pazar haline getirme ve bunu dış ticarete açık bir liman olan İzmir üzerinden gerçekleştirme fikrinin en somut adımı olan demiryollarını bu denli önemli kılan ise ticari ve idari dengeler üzerindeki öneminin yanı sıra, fiziksel çevreye olan büyük etkisidir. Demiryollarının yapımı, yapımı gerçekleştiren İngiliz ve Fransız şirketlere kazandırdığı ticari gücün yanında, yeni gelişim akslarının oluşmasında söz hakkı ve/veya pay vermektedir.

İngiliz tüccar J.Whittall’ün 1857 tarihinde kenti ziyaret eden W.Senior’a aktardığı görüş, yukarıda sözü edilen güç/ fiziksel ve idari dönüşüm olgularını doğrular niteliktedir. “*..Hattı Hümayun’ u zorlar ve Avrupalıların da arsa alma hakkını sağlarsak Küçük Asya bir İngiliz ve Alman kolonisi haline dönecektir...Yapılacak en önemli şey, demiryolunun tamamlanmasıdır. Demiryolları İngilizlerce inşa edilecek, sahiplenilecek ve halen işletilmeyen bölgeleri üretime açacağından son derece karlı olacaktır. Böylece demiryolları şirketleri ve Avrupa kolonileri küçük birer cumhuriyet haline gelecek..*” (Beyru, 2000, s.61).

Demiryollarının yapım süreci Osmanlı hükümetince de tam destek görmüştür. Bu desteğin nedenleri ise; bu yolla bölgeye hakim olma, özellikle iç bölgelerdeki isyan ve ayaklanmalara müdahale için imkan sağlama ve otoritenin tekrar kazanılması, ayrıca üretimi arttıracığının düşünülmesi, bir anlamda vergi toplama imkanlarının artmasıdır. Demiryollarında ana fikir kenti Ege’nin verimli topraklarına (Menderes) bağlamaktır. Bu bağlamda ilk hat Aydın’a düşünülmüş, ayrıca potansiyel arz eden yerleşimlere tali hatlarla (Buca, Seydiköy, Torbalı, Tire, Ödemiş, Söke) ulaşılması tasarlanmıştır. 1856’da Robert Wilkin ve ortakları tarafından satın alınan ve ardından bir diğer İngiliz gruba satılan İzmir-Aydın demiryolu imtiyazı ile başlayan süreç, 1866’da Torbalı’ya kadar giden hattın tamamının açılması ile sonlanmış, ardından alınan yeni imtiyazlar ile 1890’da son istasyon olan Söke’ye dek hattın tamamı açılmıştır (Kurmuş, 1977, s.70-81).

İzmir-Aydın demiryolu hattının tesis alanı olarak Punta seçilmiştir. Bu seçimdeki neden, saklı hedef olan denize iniş, Melez çayı doğrultusunda güzergahı yakalamak, çok sayıda yerleşime yakın geçebilmek, bağlantılı liman kurabilme olanağı, sanayileşmiş olması ve kent merkezine yakınlığıdır (Atay, 1998, s.84). İzmir ve periferini etkileyen bir diğer demiryolu hattı, İzmir-Kasaba' dır. 1863'te verilen imtiyazı takiben, 1864'te tesis alanı olarak seçilen Basmahane' de inşası başlayan demiryolu 1866'da Kasaba' ya (Turgutlu) ulaşmıştır (Şenocak, 2003, s.59).

Osmanlı merkez hükümetinin Modernleşme anlayışı dahilinde sunduğu idari ağ dahilinde gerçekleşen en önemli organizasyonlardan biri 1848 tarihinde ilk belediye teşkilatının kurulmasıdır. Osmanlının "idareci Ağa" anlayışını Batının kentleşme konseptine uygun bir biçimde dönüştüren bu gelişme, Osmanlı entellektüelleri için modernleşmenin sembolü olmuştur. Bu ortamda, İzmir'deki İngiliz tüccarların örgütlediği bir grup hükümete dilekçe ile başvurarak, "*İstanbul modeline göre kurulmuş bir belediye örgütü*" talebinde bulunmuşlardır. Bu düzenlemede, önceleri belediye örgütünde temsil edilmeyen yabancılar ve azınlıklar da temsil edilecek ve ticari düzenlemelerde söz sahibi olabileceklerdir (Kurmuş, 1977, s.102,103). Bu talepler doğrultusunda 1864'te İzmir belediye örgütü yeniden düzenlenmiş, bazı Levantenler belediye meclis üyeliğine seçilmişlerdir. Bu gelişme Batılı grupların yerel idarede de yer edinmelerini sağlaması açısından önemlidir.

İdari anlamda ihtiyaç duyulan bir diğer düzenleme, ticari grupların iç bünyesinde. Ticari ilişkileri düzenleyen birtakım kurum ve organizasyonların varlığına ihtiyaç duyulması sonucunda, 1885'te Fransızların ön ayak olması ve valinin de desteği ile "İzmir Ticaret Odası" kurulmuş ve bu oluşumda İzmir'de yaşayan tüm etnik grupların temsilcilerinin yer alabilme haklarının bulunması ön görülmüştür (Yorulmaz, 1988, s.87). Hemen ardından, 1888'de İzmir Ticaret Odası (British Chamber of Commerce of Smyrna) kurulmuştur. Ancak bu kurum yalnızca İngiliz uyruklulara üyelik vermekte, bir anlamda ticari hayatta bir İngiliz birliği yaratmaktadır (Yorulmaz, 1988, s.83).

Yukarıda belirtilen değişimlerin, akılcı bir yöntemle toplumun her alanına yayıldığı ve yerel halkın kabullenebileceği bir formata sokulduğu için, halktan tepki almadan sürdürüldüğü gözlenmekle birlikte, bu gelişimlere tepki veren gruplar da mevcuttur. 1898’te İzmir’e gelen Paul von Lindau’ nun konuya ilişkin yorumu şöyledir: “*Dünyanın bu en güzel rıhtımının, eli çabuk zenginlere mutlak bir ayrıcalık olarak tevekküle bırakıldığını görünce insan hüzünleniyor*” (Lindau’dan naklen, Pınar, 2001, s.320).

Batılı gruplar genellikle ticaret, sanayi, ve madencilik alanlarında aktif olsalar da, ticari mal olarak tarımı da teşvik etmişlerdir. Özellikle İngiliz tüccarlar 1850 sonrasında ticaretin yanı sıra, bizzat çiftlik satın alıp, üretime de katılmışlardır. Bu bağlamda, 1867’de yabancıların toprak sahibi olmasına izin verilmesinin hemen ardından 1878’te İzmir çevresindeki tarım alanlarının %41’inin İngiliz tüccarların elinde olduğu belirtilmektedir (Yorulmaz, 1988, s.100).

19. yüzyılın ikinci yarısında kentteki imar çalışmalarının hemen hepsinde imtiyaz alan yabancı tüccarlar görülmektedir. Bunların başlıcaları, Göztepe ve Karşıyaka Tramvay hattı, İzmir su şebekesinin döşeme ve dağıtımı / Fransız, 1890’da bitirilen İzmir-Aydın demiryolu / İngiliz, 1898’de bitirilen İzmir-Kasaba demiryolu / Fransız, ve söz konusu sürecin en önemli projelerden biri olan rıhtım inşasıdır (Atay, 1998, s.80-85). Fransız-İngiliz ortaklığında imzalanan ve Dussaud Kardeşlerin müteahhitliğini üstlendiği rıhtım dolgu ve inşası 1868’de imzalanan anlaşma ile başlamış ve 1875’te bitirilmiş, ardından yeni bir anlaşma ile, Osmanlı Gümrük Binası ve dolgu alanını yapma hakkı elde edilmiştir. 1880 yılında Gümrük binası bitirilmiş ve anlaşma gereğince 1912’ye dek, 32 yıl boyunca, liman işletmesi şirketin olmuştur (Atay, 1998, s.99). Böylece Osmanlının en önemli dış limanlarından biri olan İzmir limanının kontrolü Osmanlıların elinden alınmış, Batılılara geçmiştir.

“5-6 yıl içinde Hristiyan halk ayaklanacak,...Rumlar ön ayak olur.... Hattı Hümayun zorlanır, Avrupalıların toprak alma hakkını kazanırsak burası bir İngiliz-Alman kolonisi haline döner. .. Öncelikle demiryolları tamamlanmalı, böylelikle işletilmeyen alanlar üretime açılacak” (Beyru, 2000, s.61). 1857’de dönemin Alman

Konsolosunun kenti ziyaret eden bir yazara aktardığı bu ifade, Batılı sermayenin Anadolu toprakları üzerindeki emellerini net ifade etmektedir. Konsolosların yardımı ile idari alanda da güçlenen Batılı tüccarlar, etkin oldukları tarım işletmeleri, sanayi, madencilik ve ticaretin yanı sıra satın aldıkları imtiyazlar ile fiziksel çevrenin belirleyicisi ve hatta geniş arazileri ile önemli bir güç olan toprağın sahibi konumuna yerleşmiştir. Batılı grupların söz konusu güçleri, toplumsal hayattaki etkin konumlarını, ulaşılmaz, model alınan duruşlarını yaratan temel etkidir.

2.2.2. Sosyo-Kültürel Hayat:

Batılı uluslar, Batı Anadolu topraklarını tamamen kontrol altına almak için salt ticari ve idari gücün yeterli olmadığı bilincindedir. Bu amaçla, özellikle kültürel alanlarda ve sosyal yaşamda da kendi tarzlarını kabul ettirmek ve yaymak için çalışmışlardır. Özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında İzmir kenti; ticarete İngilizlerin, kültür alanında Fransızların geliştiği dönem olmuştur (Beyru, 2000, s.76). Gerek giyimde, gerek eğlence alışkanlıklarında Fransız tarzı ön plandadır.

19. yüzyılda İzmir kentinin kozmopolit etnik yapısına paralel olarak birbirinden kopuk, ama bir arada devam eden yaşamlar olduğu gözlenmektedir. Bir yanda 17. yüzyıldan beri ticari amaçla kentte bulunan, bu topraklarda doğmuş büyümüş ancak yaşam olarak halen Avrupalı olan Levantenler ve Avrupalılar, diğer yanda ise yüzyıllardır bir arada yaşamanın getirdiği alışkanlıkla uyum gösteren Osmanlı tebaa yer alır.

Bu toplumsal yapı içinde Osmanlı tebaasını oluşturan Türk, Rum, Ermeni ve Museviler dinsel tutumlar dışında, birbirine yakın bir yaşantı sürerken, Levantenler bu gruptan çok farklı, Avrupa alışkanlıklarına uygun bir yaşam sürdürmektedir. Ancak süreç içinde az da olsa Rum ve Ermenilerle evlenmeleri, özellikle Levanten ailelerin ev işlerinde ve çocuk bakımında Rumların çalışması sonucu Rum ve Ermeni topluluk Levanten yaşantısını ve alışkanlıklarını kendilerine örnek olarak almaya başlamış, Avrupalı yaşamı benimsemiştir. Ancak kendilerini tüm Osmanlı

toplumundan üstün gören Levantenler bu yakınlaşmanın dile getirilmesinden rahatsız olmuştur (Beyru, 2000, s.64).

Batılı grupların üzerinde durduğu konulardan biri eğitimidir. 19. yüzyıl sonunda, büyük çoğunluğu dini kuruluşların yönetiminde olan 23 yabancı okulun varlığı bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle Fransızların dini propaganda amaçlı okulları üzerinden dinlerini ve kültürlerini yayma amaçları belirgindir; “... *Öyle ki, İzmir’in günün birinde, üst düzey halk yönünden (Hıristiyan halk) düşünce olarak tamamen Fransızlaşması hiç de olmayacak bir şey değildir*” (Beyru, 2000, s.169). Kent içinde yabancı gruplara hizmet veren çeşitli eğitim kurumlarının bulunmasına rağmen, Levanten toplumun, özellikle erkek çocukların, eğitim için Avrupa’ya gittiği ve Avrupa’da ait oldukları ulusta eğitim aldıkları gözlenmektedir (Yorulmaz, 1988, s.129-130). Bu tercih, Levanten topluluğun Batılı kültürün bir parçası olma ve bunu sürdürme istemlerini ortaya koymaktadır.

19. yüzyıl sürecinde toplumsal hayatın önemli faktörlerinden biri de sosyal kulüplerdir. Önceleri yalnızca Batılı grupların arasında yaygın olan Levantenler arasında dahi “seçkin” sayılanları kabul eden sosyal klüpler, 19. yüzyıl sürecinde Osmanlı tebaasından, azınlıklar arasında da yayılmıştır. Sosyal yaşam üzerinden Batılı anlayışın gücünü temsil eden bu yapılanmada gerek klüp yapılarının, gerekse Batılı grupların özel davet alanları olan konutlarının görkemli, ihtişamlı olduğu gözlenmektedir (Beyru, 2000, s.122).

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında elde ettikleri haklar ve ayrıcalıklar nedeniyle Avrupa kökenli grupların kendilerine özgüveni artmış, toplumda yol gösterici, öncü olduklarına inançları belirginleşmiştir. Beyru’nun aktardığı gibi, dönemin Avusturya-Macaristan konsolosu C.de Scherzer’ in sözleri bunu net bir biçimde ifade etmektedir. “..., *Batı uygarlığı dev adımlarıyla toplumun tüm kuşaklarını kaplamıştır ve İzmir böylece, Osmanlı’nın vilayetlerini bir fener gibi aydınlatmaktadır*” (Beyru, 2000, s.144).

Farklı tarihlerde kenti ziyaret eden gezginlerin toplumsal yapı ve sosyal yaşamdaki değişime ilişkin gözlemleri şöyledir;

“ Artık bilginin her tarafta dolaştığı bir dönem. Önceleri hep ahşap olan (deprem korkusu) evler yerini her yerden yükselen taş evlere bırakıyor. Şirin dükkanlar Londra’dan konfor ve lüks sağlıyor. Tandır çok eski bir Türk eşyası fakat İngiliz şömineleri de kullanılmaya başlanıyor. Lokantalar, oteller ve misafirhaneler, Avrupalıların bu barbar ülkeyi gezmesini cazip hale getiriyor. Fransızca, Rumca, İtalyanca, İngilizce yayınlanan dergiler, misyoner okullarının yanı sıra Frenklerin karma kolejleri. Tüm bunlar son 12 yılda olan değişiklikler. Batı Avrupa, İzmir’e artan eğlence ve öğrenme isteğini getirmiştir” (Arundell’den naklen, Pınar, 2001, s.124-125).

“ Türkler Avrupa uygarlığına ellerinden geldiğince uymaya çalışıyorlar.” (Ross-1845’ ten naklen, Pınar, 2001, s.207).

“Artık Avrupa kültürü Türk haremine dek girdi. Bugün bir Türk kadını yanına çocuklarını alıp Frenk çarşısına alışverişe yada Marina’ ya gzmeye gitmesi olağanüstü değil. Türk iskarpinleri – Viyana çizmesi, romantik şalvarlar – Avrupalı elbiselere yerini bıraktı. Frenk mahallesindeki Sultan çarşısı en Avrupai kesim... Türk kadını da zamana uydu, artık eskisi gibi örtünmüyor. Genç kızlar genellikle çarşafsız, elbiselerinin üstünde bellerine kadar inen örtüleri var.” (Barth-1892’ den naklen, Pınar, 2001, s.291-296).

Kimliğin ifade biçimlerinin bir çoğunu içinde barındıran sosyal yaşamın önemli faktörlerinden olan sosyal klüplerin 19.yy sonlarında kapılarını Osmanlı tebaasındaki Hristiyan gruplara ve takiben Müslüman Türklere de açması, Batılı yaşantısının, toplumsal kabul ve alışkanlıkların sergilenmesi olması amacını düşündürmektedir. Böylelikle sahip oldukları farklı yaşantı ve ihtişamla Osmanlı tebaayı etkilemek, kendi yaşantılarına özendirerek Batılılaştırmak, toplumsal yaşam üzerinden kontrol altına almak mümkün olmuştur.

2.3. Batılılaşma Anlayışının Mekansal Yansımaları:

Batılılaşma anlayışı ve periferde yarattığı dönüşüm, salt ekonomik ve sosyal hayatla sınırlı kalmamış, toplumsal yaşamın tüm alanlarında etkisini göstermiştir. Bunların en önemlilerinden biri de, fiziksel çevrede yol açtığı dönüşümdür. Bu dönüşüm kent bütünündeki arazi kullanımları, emperyalist sisteme hizmet vermesi için gerekli olan yeni mekansal kurgular, sosyal yapıdaki değişime paralel olarak tek yapıdaki düzenlemeler ve hatta Batıyı model alma sonucu ortaya çıkan yeni toplumsal beğeniler ile iç mekan kurgularında kendisini göstermiştir. Tüm bu değişimlerde model, merkez Batı ülkeler olan İngiltere, Fransa ve Almanya'dır.

Osmanlı mimarisinin batı kültürüne açılışı yolunda ilk hareketlenmeler Lale Devri'nde gerçekleşmiş, ancak yalnızca saray ve çevresi ile sınırlı kalmıştır. Tanzimatla birlikte toplumun üst gelir tabakasından orta gelirliilere doğru yayılan ve toplumsal bir hal alan Batılılaşma anlayışı dahilinde, bir yanda okul, hastane, saray gibi tekil yapıların yanı sıra yol, köprü, demiryolu gibi alt yapı uygulamalarıyla Batılı kent görünümü oluşturulmuş, öte yanda yabancı sermayeye teslimiyet artmış ve dolayısıyla ekonomik çöküş hızlanmıştır. Tüm bu ekonomik güçsüzlüğe rağmen, yitirmekte olan imparatorluk ihtişamını tekrar yaratmak amacıyla, özellikle kamusal alanlarda gösterişli, anıtsal yapı ve düzenlemeleri teşvik edilmiştir.

Modernleşme hareketi kapsamında ortaya çıkan yeni yapılanmalar ve bunların mekansal ihtiyaçlarına yönelik yeni yapı gruplarının oluşması, planlama anlayışının başlaması, alt yapı (su- elektrik), kamusal alanlar (meydan, rıhtım, vb) gibi olgular Osmanlı bürokrasisi tarafından belirlenmiş olsa da, genellikle model alınan, uygulayan ya da tekniği kullanılan, Batılı toplulukların anlayışı ya da oluşumlarıdır. Batılı anlayış dahilinde kentlerin imarına önem verilmiş ve planlamacılar dış dünyadan davet edilmiştir. Bu da, yeni yerleşim alanlarında ve yangınlarla büyük ölçüde yok olan alanlarda Batılı anlayışla planlama yapılması sonucunu doğurmuştur. Mekanlar Batı üslubu ile şekillenmiş, yapım sistemi olarak kagir inşaya geçiş hızlanmış, bu inşaat tekniğini uygulamak için Avrupa'dan mimar ve ustalar getirtilmiştir. Avrupalı mimar ve ustalar, kendi üsluplarını, beğenilerini, inşa

tekniklerini de getirmiş ve uygulamışlar, büyük bir ihtimalle mal sahibi ve kullanıcının isteklerini bu yönde etkilemiş ve hatta değiştirmişlerdir. Avrupa’da eğitim almış Türk aydınları da, bu anlayışın Osmanlıya gelişinde etkin rol oynamışlardır.

19. yüzyılda Osmanlının benimsediği yenileşme hareketleri bünyesinde oluşan mekansal değişimin en belirginleri; değişen ticari akış ile birlikte yeni arazi kullanımlarının oluşması, bunu takiben kent merkezinde çekim alanlarının ve odakların değişimidir. Osmanlı mekan anlayışındaki dini yapı ve çarşı etrafını çevreleyen meydan (merkez) oluşturma geleneğine karşın, ulaşımı sağlayan çizgisel aksların önem kazanması ve bu aksları sınırlayan yapıların prestij kazanması, “modernleşme/Batıyı model alma” anlayışı dahilinde alınan uygulama kararları ile oluşturulmuştur (Denel, 1982, s.56).

Tanzimatın getirdiği yenilik hareketleri dahilinde yürürlüğe girmekle birlikte Batılı düzenlemelerin model alındığı Ebniye Nizamnameleri, önceleri örgütler ve kişiler tarafından belirlenen mülkiyet, istimlak, imar kuralları konularına ilişkin kararlar sunmuş, yaptırımlar getirmiştir. Denel, konuya ilişkin çalışmasında, söz konusu nizamnamelerin Fransız ve Belçika kanunlarından direkt çeviri ve bazı eklemelerle oluşturulduğunu belirtmektedir (Denel, 1982, s.13). Tanzimat sonrasında yürürlüğe giren ve yapı-yol ilişkileri, kat yüksekliği, cumba ve açıklık düzenlemelerine ilişkin kati kurallar sunan nizamnamelerde dikkat çeken noktalar; önceleri sınırlandırılan bina yüksekliklerinin bu dönemde arttırılması ve imar hükümleri ile etnik gruplar arasında gözlenen ilişkidir. Önceki fermanlarda yapılar; Müslüman–gayrimüslim–reaya haneleri olarak ayrılırken, 1839 sonrası nizamnamelerinde (toplumsal reformlara paralel bir anlayışla) bu ayrımın ortadan kalktığı gözlenmektedir (Denel, 1982, s.59). Sunulan düzenlemelerin içerdiği kati ve detaylı kararlara rağmen sınırlı bir alanda, hatta yalnızca İstanbul’da uygulandığını belirtmek mümkündür.

Tanzimat ile birlikte politika haline gelen Batılılaşma anlayışı ve modernleşme kapsamında oluşturulan düzenlemelerle kent bütününde ortaya çıkan diğer mekansal

yenilikler; değişen ticari ve toplumsal anlayışın yol açtığı yeni yapı grupları olan hastahaneler, okul yapıları, postahane, demiryolları ve gar yapıları, otel yapıları ve anıtsal ve simgesel öğeler olan saat kuleleridir. Hükümetin Batılılaşma Politikası gereği olarak inşa ettirilen kamusal yapı tiplerinde işleyiş, kullanım, yapım sistemi ve ana formlarda Batı üslubunun genel kuralları hakimdir. Bu dönemin yapılarında gözlenen temel özellik, boyut, tasarım anlayışı, iç mekan kurgusu ile yeni düzeni temsil eden simgesel yapılar olmalarıdır.

İdari ve ticaret merkezinde bu gelişmeler yaşanırken, değişen arazi kullanımları ticari ve konut alanlarının değişmesine ve bazen dönüşmesine, artan nüfus yeni konut alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Denel, Batılılaşmanın yayılış sürecinde oluşan konut yapılarını üç temel grupta toplamaktadır;

- Varlıklı ailelerin inşa ettirdiği iki ya da üç katlı, dış cephe düzenlemeleri ve iç mekan süslemelerinde Batılı, mekan organizasyonu ve cumba gibi elemanlarla yerel karakterler taşıyan tekil konutlar,

- Yoğunlukla orta sınıf gayrimüslim tebaanın kullandığı, kitle organizasyonu, cephe düzenlemeleri ve elemanları ile Batılı etkiler taşıyan Sıra Evler,

- Özellikle İstanbul Batılı yaşam alanlarında (Galata ve Pera) gözlenen, yoğun ticari yapılarla iç içe girmiş, Avrupalı bürokrat ve tüccarların yanı sıra varlıklı gayrimüslimlerin kullandığı çok katlı konutlar (Denel, 1982, s.53).

Batılılaşma anlayışı ve paralelinde gelişen Modernleşme hareketlerinin temel etkileri olan fiziksel çevrenin oluşumu, yeni yapı gruplarının oluşması, mülkiyet ve konut alanlarındaki dönüşümler, gerek karar ve hükümler, gerekse model alınma ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, hükümetin Modernleşme kapsamında sunduğu karar ve hükümlerin İstanbul dışında yaygın bir uygulama yaratmadığı, Batılı topluluğun model alınması ile gerçekleşen dönüşümlerin ise bu grupların yoğun olduğu bölgelerde etkin olduğu belirtilebilir. Bu noktada, gerek sayısal yoğunluk gerekse ekonomik ve toplumsal alandaki etkin duruşları ile güçlü bir Batılı topluluğu barındıran İzmir kentinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında belirgin bir fiziksel dönüşümün gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

2.3.1. İzmir Kenti

17. yüzyıldan itibaren Batılı imgeleri bünyesinde barındıran İzmir kentinde, merkez hükümetin Modernleşme politikalarının yarattığı kamusal alanların değişiminin yanı sıra, Batılı toplumun yarattığı bir takım dönüşüm, yayılım ve yeniliklerden de söz etmek mümkündür. Hiç kuşku yok ki bu farklılaşmalar, Batılı grupların demografik değişimi, idari ve ticari alanda erk sahibi olmaları, kültürel ve toplumsal alanda model alınmaları nedensellikleri üzerine oturmaktadır.

İzmir kentinin demografik yapısında var olan Batılı (genellikle Avrupalı) grupların, yaşama alanları ile kendilerine özgü bir mekansal yapılanmaya gittikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda, kentin Doğulu ve Batılı yüzlerinin varlığından söz edilebilir. Batılı toplumun kent merkezindeki yaşam alanı olan Frenk Caddesi ve çevresini oluşturan yapıların, bir yanda Avrupa kültürünün izlerini taşıyan, bir yandan da taşıdıkları yerel özelliklerle Levant'ta oluşlarını hatırlatan bir noktada durdukları gözlenmektedir. Parsellerin bir araya gelişi, kıvrılarak süren sokağı belirleyen yapıların çıkma ve saçakları yerel izler taşıırken, yapıların kullanımları, plan ve cephe şemaları ve yapı elemanları ile Avrupalı kimliklerini sergilemektedirler. A.de Lamartin, 1883'te ziyaret ettiği kenti: "*İzmir, Marsilya'nın Küçük Asya kıyılarındaki bir örneği; Paris-Londra benzeri yaşam süren Avrupalı konsolos ve bankerleri olan büyük, şirin bir ticaret merkezi.*" şeklinde betimlemiştir (Lamartin'den naklen, Pınar, 2001, s.144).

Ancak, 19. yüzyılın başlarından itibaren değişen idari, ticari ve toplumsal yaşam, beraberinde yeni hizmet ağlarını gerektirmiş, özellikle ulaşım ve arazi kullanımında düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda kent merkezinde yaratılan ulaşım ağının yanı sıra kent-perifer bağlantıları gözden geçirilmiş, ticari ürünlerin akışını rahatlatmak için yeni yollar aranmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, özellikle Batılı toplumda artan nüfus, yeni yaşama alanları ihtiyacını doğurmuş, gerek konut alanları, gerekse sosyal ve kültürel mekanların arttırılması öngörülmüştür.

Bu anlayışla, İzmir bütününde Batılı kent imajını yaratmak, çağdaşlaşmak yolunda, bazı kararlar alınmıştır. Bunların başlıcaları, rıhtım ve demiryolları ile kenti perifer / dolayısıyla üretim alanlarına, periferi kente / dolayısıyla dünyaya bağlamak, ulaşım ağı bütününde tasarlanan tramvay hatları, kent bütününde enerji kullanımı (önceleri havagazı sonraları elektrik) ve tabii ki yurt dışından çağrılan kent plancılarının hazırladıkları projeleri uygulamaktır. Osmanlı hükümetinin, kentlerinde Batılı bir imaj yaratma ve böylelikle “*Batılı yani çağdaş*” olduğunu belirtme istemi dahilinde dış dünyadan davet edilen plancılardan biri, 1851-1856 döneminde kentin kadastral ve 1/5000 ölçekli planını hazırlamış olan L. Storari’ dir. Storari, kent bütünündeki arazi kullanımına ve yangın alanlarına yönelik fikirler üretmiş, kurulması planlanan sanayi alanı için Punta bölgesini önermiş, bu bölgeye ilişkin gridal bir plan hazırlanmış ve bu planlamaya İzmir-Aydın demiryolu hattının tesis merkezi olarak seçilen alan eklenmiştir (Atay, 1998, s.23-24).

Bir diğer önemli düzenleme, kent içi ve kent-perifer ulaşimleri için demiryolları ve tramvay hatları önerilmesidir. Bu yaklaşımla öngörülen ve uygulanan İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolu hatları, kent-perifer bağlarında yarattığı değişimlerin yanı sıra kent merkezinde de bir takım oluşum ve dönüşümlere yol açmıştır. İzmir-Aydın demiryolunun yapımı ve tesis alanı olarak Punta alanının seçilmesi, bu alanın gelişiminin yanı sıra kent bütünündeki arazi kullanımını da etkilemiştir. Söz konusu alanının geçirdiği dönüşüm; Fiziksel Değişimin (İç Limanın dolması) yarattığı Fonksiyonel Dönüşüm (yeni kullanım / ticari alan) olarak algılanabileceği gibi, Fonksiyonel Değişimin (demiryolları-liman-ticari alan bağı) yarattığı Fiziksel Dönüşüm (ticari/ imalathane-depo alanı olarak şekillenmesi) olarak da değerlendirilmelidir.

1866’da Kasaba hattı kullanıma açılan, 1897’de tamamının inşası biten İzmir-Kasaba hattında da, Aydın demiryolunda oluşturulan perifer-kent-liman bağlantısı yaratılmak istenmiştir. Ancak Kasaba hattının tesis alanı olarak seçilen Basmane’den limana giden yollar, seçilen aksın kervanların yolu olması ve söz konusu hat üzerinde uzun mesafe hanlarının konumlanması nedeniyle düğümlenmektedir. Demiryolu işletmesinin ve tüccarların yoğun baskısı üzerine ortaya atılan çözüm olan yolun

geniştirilmesi hedefiyle aks boyunca istimlak çalışmaları yapılmış, bu çalışmalar 1914'te I.Dünya Savaşı nedeniyle sekteye uğramış, 1930'da Vali Rahmi Bey'in onayı ile belediye tarafından yıkımlar başlamış ve Fevzi Paşa Bulvarı açılmıştır (Atay, 1998, s.88).

19. yüzyılda gelişen ticaret hacminin ve bağlantılı olarak demiryollarının ticari alanlarda yarattığı kayma, yeni arazi kullanımları ve eski ticari merkezin fiziksel anlamda doyması sonucunda, Kemeraltı'ndan kuzeydoğuya, Frenk Caddesi ve Punta'ya doğru bir yayılım gerçekleşmiştir. Bu süreçte Punta bölgesi önem kazanırken Kemeraltı değer kaybetmiş, malların ucuz depolandığı, basit imalatın yapıldığı, küçük esnafın bulunduğu bir ticari alan haline dönüşmüştür.

1875'de tamamlanmış olan "Rıhtım", Batılılaşma yolunda ve Batılılar tarafından oluşturulan önemli bir projedir. Rıhtım inşasına ilişkin hazırlanan şartnamede yer alan "*şirket dolgu alanda ihtiyaca uygun sokak açabilecektir*" hükmü, dolgu yapmanın yanı sıra, bu yolla ortaya çıkan alanları planlama ve dolayısıyla rant belirleme yetkisini de şirkete bir başka deyişle Batılı gruplara vermiştir. Bu proje, özellikle Kordon' un değerlerinden biri olan iklimik özelliğini yok etme pahasına ön görülen modern yapılaşmayı yansıtmaktadır. Oluşturulan bu alan bir anlamda var olanı değil, isteneni göstermek için yaratılan bir vitrindir. Rıhtım ile öngörülen yapılanma, düzensiz ve kötü olarak nitelendirilen iç kısımları denizden bakıldığında örtmekte, Avrupalı kentlerin görsel özelliklerine uygun, çağdaş ve güzel bir görüntü sergilemektedir. Atay'ın konuya ilişkin tanımlaması şöyledir; "*Denizden bakıldığında kent yaşamı perdeleniyor. Halbuki asıl oyun, bu perdenin arkasında sergileniyordu*" (Atay, 1998, s.9). Rıhtımla yaratılan Batılı imajı destekleyen, bir anlamda bütünleyen diğer unsurlar da, kıyı bandı boyunca ve çevresinde gözlenen, Avrupa ülkelerinin resmen temsil edildiği konsolosluklar, posta teşkilatları, kulüp, dernek, tiyatro yapılarıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 20. yüzyıla değin devam eden süreçte kent bütününde yürürlüğe konan büyük projelerin yanı sıra, mekansal yapılanmada da bir dönüşüm olmuştur. Kente gelen gezginlerin anlatımlarından, gerek kamusal

alanlarda, gerekse özel mülkiyetlerde bir değişimin gerçekleştiği izlenmektedir. Konu ile ilgili Scherer/1860; “*Yavaş yavaş yollar tamir ediliyor.*” (Scherer’den naklen, Pınar, 2001, s.233, 234) şeklinde bir yorum yaparken, A.Matthes/1890’ ın yorumu ise şöyledir; “*Atlı tramvayları ve tren hattı ile batılı bir şehir gibi ama yolları kötü. Cami ve kiliseleri de özensiz*” (Matthes’ ten naklen, Pınar, 2001, s.274). Kentin konut stokundaki dönüşüme ilişkin bir tanımlama T.Schuchard/1861’ den gelmektedir; “*Türk ve Yahudi mahallelerinde genelde tek katlı ve ahşaptan veya tuğla. Daha yeni yeni Avrupa’daki gibi inşa etmeye başladılar*” (Schuchard’tan naklen, Pınar, 2001, s.240-242). Burada “Avrupa’daki gibi” terimi ile kastedilen iki yada üç katlı, taş ve Batı üslubunda oluşturulmuş yapılar olmalıdır.

1892’de kenti ziyaret eden H.Barth ise, Avrupalıların mekansal yapılanmalarını, bunun model alınışını ve kentteki modernleşme hareketlerini şöyle aktarmaktadır: “*..Avrupalı İzmir; minareleri, kubbeleri, çarşısı, kervansarayları ile gurur duymuyor. Gururlandığı şeyler “zarif hanımlar ve rıhtım”. Buradaki sokak taşları en zevksizlerden, evler ince zevkli fakat bir örnek, rıhtımdaki köşkler salon ve eğlence yerleri ile iç içe... Rum ve Ermeniler evlerinde Frenk evlerini örnek alıyor, sadece Türklere komşu Ermeniler bunun dışında... Frenk sokağından bir kapı ile çarşıya geçiliyor, ileride Türk sokakları başlıyor. İşte burada çevremizi saran Doğu’dur, arkamıza baktığımızda ise Avrupa taklidi “Gavur Smyrna”.. Türk mahallesi yağmurun yıkadığı tertemiz sokakları, temiz ve düzenli evleri, sessizlik. Burayı pis evler yığını olarak nitelendirmeleri yalan. Burada yaklaşık 50bin Türk yaşıyor. Modern kültür nimetlerinden ise sadece (sokaklardaki) gaz lambaları girmiş*” (Barth’ dan naklen, Pınar, 2001,s.288-296).

Tüm diğer Osmanlı kentleri gibi, yapıların yanı sıra sokakların da kandil ve fenerlerle aydınlatıldığı İzmir’de, enerji üretimi ve kentin aydınlatılması konusu 1860lı yıllarda gündeme gelmiştir. 1860 yılında bir İngiliz şirketi tarafından havagazı fabrikası kurulmuş ve 1864’ten itibaren önce sokaklar daha sonra da yapılar havagazı ile aydınlatılmaya başlanmıştır. Havagazı kullanımı da diğer tüm yenilikler gibi önce Levanten ve Batılı yaşama alanlarında uygulanmış, takiben Osmanlı (azınlık ve Müslüman Türk) mahallelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Gerek tek yapı

ölçeğinde, gerekse kent içi aydınlatmasında 40 yıl süresince havagazı kullanılmıştır. Aydınlatma konusunda elektrik enerjisine geçiş, 1905'te "Elektrik Fabrikası"nın kurulması ile birlikte gerçekleşmiştir (Atay, 1998, s.21).

Kent merkezinde Batı imgesi olarak gözlenen bir diğer unsur, Mimar M.Raymond Pere tarafından tasarlanan ve 1901'de Sultan' a ithafen, bir kent simgesi olarak inşa edilen Saat Kulesi'dir. Saat Kulesinin Batılı anlayışla Osmanlı beğenisinin bir sentezi olarak değerlendirilmesinin yanı sıra, Batılı bir kentsel imge olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Bu sürecin İzmir kentinde yarattığı bir diğer değişim; organik dokunun alternatifi olarak düzenli geometrilere sahip ızgara planlı yerleşimin öngörülmesidir. 1830lu yıllarda oluşan Punta bölgesinde gözlenen bu düzenlemenin İzmir bütünündeki mevcut dokuyu dönüştüren bir yaklaşım olmadığı, yangın alanlarının yenilenmesinde rol oynadığı ve her şeye rağmen mekan geleneğinin bir parçası olan organik doku oluşumunun halen sürdüğü gözden kaçırılmamalıdır. Doku oluşumundaki dönüşüm ilk olarak 1845 tarihinde Ermeni Mahallesinde çıkan büyük yangın sonrasında, yangın alanının düzenlenmesinde görülmektedir (Bilsel, 2000, s.217). 1854-1856 tarihli L.Storari planında söz konusu alanda geleneksel dokunun ortadan kalkarak ızgara plana dönüştüğü gözlenmektedir.

Dönemin hakim anlayışı çerçevesinde konut yapılanmalarını dönüştürmesi ele alındığında, tekil yapı ve Sıra Evlerin hakimiyetinden söz etmek doğru olacaktır. Kent merkezinde (özellikle Punta, Karataş, Mithatpaşa) ve hatta Buca banliyösünde, 19. yüzyıl ortalarında, demiryolları ve rıhtım projeleri ile yeni yaşama alanlarının (özellikle Punta) gelişmesi ile paralellik gösteren Sıra Ev uygulamaları görülmektedir. Kent merkezinde arazinin değerli oluşu, tekil yapı uygulamaları yerine Sıra evlerin tercih edilmesinin temel nedenidir. Ancak, model alınan Batı kentlerinde, özellikle işçi sınıfına yönelik getirilen konut çözümleri olan sıra ev uygulamalarının İzmir'deki kullanıcı grubu işçi sınıfı değil, orta sınıf Levanten ve varlıklı gayrimüslim tebaadır. İzmir kent bütününde ortaya çıkan yeni konut yapılanmaları dahilinde, merkezdeki sıra evlerin yanı sıra varlıklı Levantenlerin

banliyölerdeki geniş araziler içinde konumlanan konutları göze çarpar. Çok katlı (apartman niteliğindeki) konut yapıları ise yok denecek kadar azdır. Güzelyalı' da halen varlığını koruyan konut bloğu (Anadolu apartmanı) bu gruba örnek teşkil etmektedir.

19. yüzyılda gelişen Batılılaşma anlayışı, İzmir kent merkezinde yukarıda belirtilen değişim ve dönüşümlere yol açarken, periferdeki yerleşimlerde ve özellikle banliyölerde de etkisini göstermiştir. Banliyölerin kent bütünündeki öneminin ve kullanımının artmasında ulaşım kolaylığının rolü büyüktür. Buca, Seydiköy ve Bornova gibi banliyö yerleşimlerinin demiryolu hattı ile kent merkezine bağlanması ile, özellikle Levanten toplumun büyük ailelerin yaşama alanları buralara kaymıştır. Levanten toplumun özellikle Buca ve Bornova yerleşimlerine yönelmesinin birçok nedeni vardır. Kent merkezindeki artan nüfusun yeni yaşama alanlarına ihtiyacı, kentten uzakta ama yeni ulaşım ağı ile kolay ulaşılabilir yerlerde yaşayarak kentteki isyan, salgın hastalık gibi tehlikelerden uzak olmak, demiryolları ile kente bağlantı kolaylığı ve buralarda konumlanarak işleyişi ve mal akışını daha rahat kontrol edebilme imkanı bu nedenlerden birkaçıdır. Ancak bu tercihin en önemli nedenlerinden birinin, söz konusu dönemde halen bakir olarak nitelendirilebilecek bu yerleşimlerde yerel etkilerden uzak, ait oldukları toplumun, sistemin ve kültürün prensiplerini, mekansal kurgularını, bir anlamda kimliklerini açıkça ifade eden bir üslup içinde var olabilmeleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATILI ANLAYIŞTA MODEL TOPLUM; İZMİR LEVANTENLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, Mekansal Kimlik olgusunun üzerine oturduğu Sistem-Toplum-Mekan dizilimi çerçevesinde *Toplum* tanımlanmaktadır. Ele alınan sistem olan Batılılaşma anlayışının hakim olduğu dönemde gözlenen değişimler ve hükümetin yasal düzenlemelerle sunduğu Modernleşme paketlerinin yanı sıra, özellikle liman kentlerindeki Batılı topluluklar, ticari ve politik nedenlerle sayısal artış göstermiştir. Batılı grupların toplumsal yaşamdaki etkin konumları nedeniyle model alındığı, bu yolla Batılılaşma anlayışının yayılmasında etkin oldukları düşünülmektedir. Bu nedenle, çalışma kapsamında ele alınacak toplum; İzmir Batılı topluluğudur. Bu noktada Batılı topluluğun toplumsal yapısı tanımlanmakta, ait oldukları kültür ve benimsedikleri anlayışı ne şekilde ifade ettikleri, bu olgular dahilinde oluşturdukları fiziksel çevre tanımlanmaktadır.

İncelenen dönemde İzmir kenti ve çevresinde yaşayan Batılı toplum iki ana grupta ele alınabilir. Gruplardan biri; ticari (yabancı şirketlerin süreli görevlileri), idari (konsolos, elçi, teftiş kurulları, vb.), kültürel (eğitmen ve sanatçılar) ve dini (kilise çalışanları) amaçlarla kentte bulunan, Osmanlı kültürü ve yaşam tarzına tamamen yabancı olan Avrupalılar iken, diğeri ise Levantenler olarak adlandırılan Avrupalı topluluktur.

Levanten kelimesinin kökeni Fransızca olup “doğan, yükselen, gündoğumu” anlamını veren Levant kelimesidir. The Encyclopedia Americana ve The

Encyclopedia Britannica' ya göre, Doğu Akdeniz kıyılarındaki ülkeleri tarifleyen *Levant* kelimesinden yola çıkılarak, Doğu Akdeniz kıyılarında yaşayan topluluk olarak tanımlanabilecek *Levanten*, Meydan Larousse' da “Yakındoğu ülkelerine yerleşmiş, evlenerek soyu karışmış Avrupa asıllı kimse” olarak ifade edilmektedir (E. Americana, c.17, s.316 / E. Britannica, c.13, s.999 / M. Larousse, c.12, s.326). Erpi, Levanten tanımını ve dolayısıyla Levanten toplumunu, “evliliklerle yerel halka karışmış Avrupalılar ve Levant'a ticari amaçla yerleşen, bu yabancı ortamda kendi içlerinde ortak bir kültür yaratmış, daha ziyade içe dönük bir yaşam süren Avrupalılar” şeklinde ikiye ayırmaktadır.

Genel kabul olarak Levantenler, ticaretle uğraşan, farklı Avrupa uluslarından bu amaçla Anadolu'ya göç etmiş, bu topraklarda yaşayan ve hatta burada doğmuş, büyümüş Avrupa kökenli topluluktur. Bu grup, Osmanlı halkı ile ortak bir yaşam sürdürmekle birlikte, ait oldukları ulusun sosyal ve kültürel alışkanlıklarını korumakta, gerek Osmanlı toplumunun, gerekse birbirlerinin sosyal ve kültürel değerlerinden birtakım girdilerin var olduğu, farklı ve bu topluluğa özgü bir yaşam tarzı oluşturmaktadır. Bu bağlamda 19. yüzyıl Batılılaşma anlayışının İzmir kentine girişinde etkin olan ve süreçte “Batılı Anlayışın Model Topluluğu” olarak ele alınacak olan topluluğun **Levantenler** olduğu kabul edilmektedir. Ancak, yine de bu hakimiyet alanının yaratılmasında, gerek ticari, gerekse idari anlamda Levantenlerin önünü açmakta diğer Avrupalı grupların etkisini de göz ardı etmemek gereklidir.

3.1. İzmir’de Levanten Toplumun Oluşumu ve Gelişimi

Levanten toplumun İzmir’de etkin olma süreci, Goffman’ın tabiriyle: “*Batı Anadolu’nun onların arenası, İzmir kentinin ise merkezi*” olmasını tayin eden dönüşüm, şehrin 17. yüzyılın başında bir yöre limanından uluslararası bir antrepoya dönüşmesi ile başlamıştır. Takip eden dönemlerde Batı Anadolu ve İzmir kentinin toplumsal ve ekonomik gelişimi, 18. yüzyıldan itibaren gelişen ticari hacmi ve bununla bağlantılı olarak kentin bölge içindeki rolünün artması, Avrupalıların yaşadıkları Modernleşmenin ve aynı zamanda Emperyalist yaklaşımların Batı Anadolu toplumunu derinden etkileyişi, Batılı (en azından Batıdan esinlenmiş) bir ticareti hayat ve toplumsal yaşamın kabul görmesi anlamında bu başlangıcın devamı niteliğindeki oluşumlardır (Goffman, 2000, s.127).

Avrupalı toplumun İzmir’e gelişinin temel nedeni, tüm Osmanlı’da da olduğu gibi, ticaret hacmi yaratma istemi ve pazar arayışıdır. İzmir özelinde, Levanten toplumun kente yerleşimi ve burada güç kazanmasında en büyük rolü “Levant Company” oynamıştır. 19. yüzyıl ticari ortamında ve özellikle İngiliz-Osmanlı ilişkilerinde büyük rol oynamış olan kuruluş, İngiliz siyasi ve ekonomik nüfusunun Osmanlı sınırlarına sokmuştur (Yorulmaz, 1988, s:4). 18. yüzyıl boyunca ve 19. yüzyılda giderek artan bir hızla Levanten topluluğun artması ve aynı zamanda İzmir limanından periferiye, Batı Anadolu’nun iç bölgelerine yayılma eğilimi Batı anlayışının bu topraklara girişi anlamında ileriye dönük bir politika olarak gelişmiştir. 19. yüzyılda oluşan gelişmeler düşünüldüğünde bu politikaların başarıya ulaştığı görülmektedir. İzmir yapılanmasında etkin olan, kent içinde ve periferide ticari bir ağ yaratan Levantenler ve tüm Batılıların etkisi sonucu İzmir, Batı kültürünün kabul gördüğü bir Osmanlı kenti haline gelmiş, hatta Goffman’ın tabiriyle, “*İzmir limanını Hristiyan Batı kültürünün ileri karakolu*” haline dönüşmüştür.

Bu dönemde Osmanlı topraklarında yaşam kurmuş Avrupalılar Levanten adı ile anılırken, kentte yaşayan tüm yabancılara “Frenk” adı verilmektedir. Frenkler, Frenk Sokağı, Frenkçe günlük yaşamda Avrupalılar için kullanılan terimlerdir. Ancak,

farklı kaynaklarda ve gezginlerin bazı anlatımlarında Levanten ve Frenk kavramlarının iç içe geçtiği gözlenmektedir.* Levantenler ve Frenkler kıyı boyunca konutları, ticarethaneleri, hanları ile kent içinde kendilerine ait bir yerleşim oluşturmuşlardır. Bu alanda temel yaşam alanı Frenk Sokağı'dır. Ayrıca sosyal kulüpler, eğitim ve sağlık yapıları, Hristiyan kimliklerini vurgulamak, bir anlamda yabancı bir bölgede kendilerini bir arada tutmak için kiliseler yaptırmışlardır.*

Levanten toplumunun İzmir kentindeki varlığı ve etkinliğinin güçlenmesinde ana kırılma noktalarından biri, 1867 tarihinde yabancılara mülk edinme hakkının tanınmasıdır. Bu tarihten önce aracılar (genellikle gayrimüslim Osmanlı tebaa) üzerinden ticaret yapan ve mülk edinememeleri nedeniyle belirgin bir fiziksel çevre oluşturamayan Levantenleri sınırlayan sadece Osmanlı kanunları değildir. Fransa başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinin, Batılı toplumun Osmanlı topraklarındaki mevcudiyetini sınırlayan tutum içinde oldukları bilinmektedir. Tüccarların Osmanlı halkı ile ticaret dışında bağ kurmalarını, duygusal ve ekonomik anlamda kalıcı bir yer edinerek yerleşmelerini engellemeyen düzenlemelerin toplumlar arası ilişkileri sınırlayan bir tutum sergilemesi dikkat çekicidir (detaylı bilgi için bkz; Georgeon&Dumont, 2000, s.211,212).

Avrupa-Osmanlı ticari ilişkilerinin 19. yüzyılda yoğunlaşması ile birlikte, azınlık konumundaki Levanten grup toplum içinde gücünü arttırmış, ticari hayatta ön planda oluşunun yanı sıra, sosyal hayatta da sivrilmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle İngiliz asıllı topluluğun ticarete ve toplumsal hayatta başı çektiği, bir diğer deyişle Levanten toplumun öncülüğünü yaptığı söylenebilir. 19. yüzyıl ticari ortamında İngilizler; toprak spekülasyonu, madencilik imtiyazları, aile sanayi işletmeleri ve ticaret alanlarında aktiftir (Yorulmaz, 1988, s.79). Buna rağmen, özde farklılıklara sahip Levanten toplulukta ulusal kimliklerin farklılığı ve ticari arenadaki pazar payı nedeniyle belirgin bir rekabetten, hatta zaman zaman gruplar arasında oluşan gerginlikten de söz etmek gereklidir.

* Levantenlerin toplumsal gelişimi, idari, ekonomik ve toplumsal yapısına ilişkin detaylı bilgi için bakınız; Atay 1998/1998, Beyru 2000, Goffman 2000, K.A.A.M. 2001, Morali 1976, Pınar 2001, Yorulmaz 1988, Serçe 2000, Smyrnelis 2000.

İzmir'deki Levanten topluma ait bilgilerin büyük bir bölümü kenti ziyaret etmiş gezginlerin anlatımlarından elde edilmektedir. Genellikle Avrupalı olan bu ziyaretçiler, kendi uluslarından kişiler tarafından misafir edildikleri ve belki de doğuya karşı duydukları merakın yanı sıra bilinmeyen ve gizemliye karşı tedbirli duruşları nedeniyle yerel halkın yaşama alanlarından biraz daha uzak durmuş, yoğunlukla Batılı toplulukların yaşamlarına ilişkin tanımlamalar aktarmışlardır.

3.2. İzmir Levantenlerinin Toplumsal Özellikleri

17. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan ve özellikle 19. yüzyılda ticaret hacminin gelişmesi ile sayıca artan Levanten toplum, Batılılaşma anlayışının her alanda kabul görmesi ve bu anlayışı temsil etme özellikleri ile giderek artan bir güce sahip olmuşlardır. İzmir kentinde önemli bir yere sahip olan bu topluluk kendi içinde farklı gruplar olarak değerlendirilebilir. Birçok araştırmacı, Levantenleri (Osmanlı topraklarında doğup büyümüş Avrupa kökenli grup) ve ticari ya da resmi görevle Batı Anadolu'da bulunan Avrupalı grupları birbirinden ayrı tutmuştur. Ancak, süreli olarak Osmanlı topraklarında bulunan Avrupalı grupların görev sürelerinin uzun soluklu olması ve/veya konum ve görevleri nedeniyle sosyal, kültürel ve toplumsal anlamda etkin roller üstlenmeleri, bu iki topluluğun kesin çizgilerle ayrılamayacağını düşündürmektedir.

Erpi, İzmir kentinde yaşamış olan Batılı toplulukların tümünü Levanten adı altında birleştirmiş, ancak kendi içinde iki alt gruba ayırmıştır;

- 1) Patron durumunda olan, Avrupa kökenli, ekonomik ve sosyal güce sahip grup.
- 2) Osmanlı topraklarında doğup büyümüş, yerel halktan gelen, Batı kültürüne tutkun ama bu kültüre tam anlamıyla sahip olmayan grup, "Tatlı Su Frenkleri" (Erpi, 1985, s.9).

Ancak, günümüzde de İzmir'de yaşamakta olan Levanten ailelerle ve yakın çevrelerinde olan ve söz konusu döneme kısmen de olsa tanıklık etmiş kişilerle yapılan görüşmelerde, "Tatlı Su Frenkleri" olarak nitelendirilen grubun, söz konusu dönemde yaygın olan Levantenler arası evliliklerin yanı sıra sosyal yaşam anlamında

onlara en yakın reaya grup olarak nitelendirdikleri Rum toplulukla yapılan evlilikler sonucu ortaya çıkan “karışmış” grup ya da sosyal statü esas alınarak yapılmış bir kademelenme olduğu gözlenmiştir. Aslında, gerek toplum içinde üstlendikleri misyon, gerekse ait oldukları kültürün eş değerliliği düşünüldüğünde, bu iki topluluğu birbirinden ayrı olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu nedenle, çalışma kapsamında incelenen tarihsel süreçte toplumsal yaşamda etkin rol oynamış olan ve yukarıda Levanten olarak tanımlanmış Batılı topluluğun tamamı üzerinde durulması planlanmıştır.

Levanten toplumun Avrupa kültürüne sahip olmaları ve yerel kültüre uzak oluşlarının yanı sıra, kendilerini yerel halktan farklı ve daha yüksek sınıfa mensup görmeleri nedeniyle, özellikle Müslüman Türk toplum ile direkt bir bağı olduğu söylenememektedir. Yerel halktan kopuk bu yaşam, özellikle Levanten hanımların yaşantılarında göze çarpmaktadır. Ticari ortam nedeniyle Levanten ailelerin erkeklerinin yerel halkla iletişime girdikleri, buna karşın bazı Levanten bayanların Türk topraklarında doğup büyümelerine rağmen, 1940lara değin Türkçe bilmedikleri belirtilmektedir (U.Uzun). Levanten topluluk kendi içlerinde Avrupa dillerini (özellikle Fransızca ve İngilizce), ticarete, çarşı, pazarda Osmanlı dilini, ev içi hizmetlilerle iletişimde ise Rumca’yı kullanmaktadır.

Özellikle 19. yüzyıl sonlarına değin yapılan nüfus sayımlarında Osmanlı tebaanın esas alınması ve yabancıların genellikle sayıma dahil edilmemesi nedeniyle Levanten topluluğun nüfusuna ilişkin veriler, seyyahların belirttiği ve bazen birbirleriyle çelişen bilgilerle sınırlıdır. İzmir’de yaşamını sürdüren Batılı toplumun nüfusuna ilişkin en net bilgi, 1905 Aydın İl Yıllığı’nda belirtilen; “ekserisini Katoliklerin oluşturduğu 30 bin Avrupalı” tanımıdır (Serçe, 2000, s.61). Katolik grupların sayısal yoğunluğuna rağmen, özellikle 19. yüzyıl sürecinde topluluk içindeki Anglikanlarda belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde, özellikle Anglikanların bir alt kolu olan Protestanlar (İngiliz Kraliyet kilisesi ile özdeşleşmiş olan topluluk) güçlenmiş, buna paralel olarak kendi cemaatlerini ve kiliselerini kurmuşlardır.

Levantenler ve çeşitli nedenlerle kentte yaşayan Batılı yabancılar, toplumsal ve ulusal kimliklerini korumak ve sürdürebilmek, bir topluluğa ait olduklarını hissetmek, bunun yanı sıra kendilerinden farklı gördükleri, çoğu kez de küçümsedikleri diğer toplumlardan uzak ve ayrı kalmak için sosyal klüpler kurmuşlardır. Önceleri salt Avrupalı gruplara ait olan kulüp kavramı, 19. yüzyılda Osmanlı tebaasında olan azınlık gruplarca da kabul görmüş, ancak var olan kulüplere kabul edilmemeleri nedeniyle Rumlar, Ermeniler gibi gruplar da kendi kulüplerini kurmuşlardır. Ancak Müslüman Türkler bu kurumlara pek itibar etmemiştir. Topluluk içinde gruplaşmalara da yol açan bu kulüpler, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında belirginleşmiştir. İzmir kentinde faaliyet gösteren kulüpler incelendiğinde, azınlıklara ait klüplerin etnik kökenli, Batılı klüplerin ise etnik gruplaşmadan çok sosyal statü ve sınıf farklılaşmalarına dayalı bir yapılanma sergiledikleri görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında görülen bir diğer sosyal aktivite tiyatrolardır. Bu döneme kadar İzmir'deki çeşitli yabancı devlet konsolosluklarındaki aktiviteler ile sınırlı olan tiyatral faaliyetler özellikle Batılı topluluğa hizmet vermektedir. 19. yüzyılda İzmir gösteri ve eğlence hayatında 1. ve 2. Kordonun mutlak hakim olduğu görülmektedir. Tiyatro yapıları bugünkü Cumhuriyet Meydanı ve Gül Sokak çevresinde yer almaktadır. Levanten toplumun sosyal yaşamı, kulüpler, balolar, tiyatro ve sinema gösterimleri ile renklenmiştir.

Kent merkezindeki yaşama alanlarında ve sosyal yapılarda (kulüpler) gözlenen hakimiyet alanları nedeniyle toplumlar arası iletişim oldukça zayıftır. Batılı toplumun gerek dini inanç, gerekse toplumsal yaşam bağlamında kendine en yakın Osmanlı topluluğu olan Rum toplum ile sosyal ilişkiye girmelerinde, Bornova ve Buca banliyölerinin önemi büyüktür. Kent merkezinde birbirinden kopuk alanlarda yaşamını sürdüren topluluklar, bu köylerdeki yazlık konutlarında komşuluk ilişkileri içindedir. Bu yerleşimlerde de toplumsal yaşam alanlarının sınırları çizilmişse de, kent merkezi kadar net ayrımlar yoktur. Banliyö yaşamında farklı gruplar arası patron-hizmetli ilişkisinin yanı sıra komşuluk ilişkileri de mevcuttur. Ilbert bu ilişkilerin doğurduğu fiziksel çevreyi; “kapı komşuluğu ve tanışma ile belirlenen özel bir mekan” olarak tanımlamaktadır (Smyrnelis, 2000, s.216).

1890’larda yeni rıhtımın inşası ile birlikte toplumsal hayatın merkezi de yer değiştirmiş, eski merkez olan Frenk Sokağı’ndan rıhtıma yönelmiştir. Prestijli idari merkezlerin yanı sıra, eğlence hayatını oluşturan kulüp, tiyatro, sinema, dans okulu, restoran, birahane, pastane, taverna gibi mekanlar Rıhtım boyunca konumlanmıştır. Önceleri yalnızca Avrupalıların kullanımında olan, toplumsal ve etnik yapının etken olduğu bu mekanlarda, 20. yüzyıla yaklaşırken sosyal statü ve gelir seviyesi ön plana çıkmıştır. Batılılaşma anlayışı dahilinde gerçekleşen bu farklılaşma; farklı grupların önde gelenlerinin bu mekanlarda ağırlanarak Avrupalı kültürü (giyim, mimari, eğlence tarzı, tüketim biçimi) tanıma imkanı bulmaları, Batılı moda anlayışının kente yayılmasını sağlama bağlamında etkin bir tutumdur. Bu bağlamda Rıhtım; kentin kozmopolit karakterinin ve Batılı yaşam tarzının sergilendiği ve buradan tüm kente ve periferiye yayıldığı bir toplumsal platform haline dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, özellikle yaz aylarında, sosyal hayatın önemli bir bölümü olan tiyatro, konser ve baloların Avrupalı ve Levanten ailelerin sayfiye evlerinin yer aldığı Buca, Bornova, Seydiköy, Pınarbaşı gibi yerleşimlere kaymış olduğu gözlenmektedir. Bu dönemlerde özellikle Buca ve Bornova yerleşimleri, Batılı tüccarların gösterişli evleri ve geniş bahçelerinde düzenlenen partiler ve etkinliklerle bu eğlence hayatına dahil olmaktadır.

19. yüzyılda ticari ve hatta idari bağlantılar konusunda da rekabet içinde olan Batılı topluluklar, sosyal hayatta da bu rekabeti sürdürmektedir. Bu dönemde, Batılı gruplardan ön planda olan İngilizlerin toplumsal konumu bazı durumlarda ayrıcalık haline dönüşmekte, Levanten topluluğun içinde İngiliz asıllı grupların kendilerini üstün gördükleri gözlenmektedir. 19. yüzyılda İzmir’i ziyaret eden bayan seyyah Lucy Garnett, bu gruptan “Bornova sosyetesinin ana unsurunu oluşturan İngiliz kökenli Levantenler” olarak bahsetmektedir (Beyru, 2000, s.135). Bunun yanı sıra, 1865 tarihinde kullanıma açılan İzmir-Bornova demiryolu hattında sadece İngiliz asıllı Levantenlerin ve İngilizlerin kullanabileceği bir vagon bulunduğu belirtilmektedir (Yorulmaz, 1988, s.151).

Dönemin hakim anlayışının beslediği Levanten grubun idari ve ticari ilişkileri güçlüdür. Bazı Levanten ailelerin temsilcilerinin Osmanlı yöneticileri, hatta padişah

ile direkt bağları bulunduğu gözlenmektedir. Yorulmaz'ın çalışmasında da belirttiği üzere İzmir'i ya da bölgeyi ziyaret eden önemli konuklar dönemin etkin Levanten aileleri tarafından misafir edilmektedir. 1863'te İzmir'i ziyaret eden padişah Abdülaziz'in Whittall/Bornova ve Baltazzi/Buca Köşklerinde misafir edilmesinin yanı sıra, 1888'de Baltazzi Köşkünde (dönem kullanıcısı Spartalıyan ailesince) ve Bornova'daki Paterson köşkünde İngiliz amirali için düzenlenen davetler bu organizasyonlara örnek teşkil etmektedir (Yorulmaz, 1988, s.151-156).

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Levanten toplumun, sosyal hayatın birçok alanında olduğu gibi, spor alanında da toplumu yönlendiren, beğeni ve alışkanlıklarını topluma yayan bir tutum içinde olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda golf, futbol, at yarışları, atletizm gibi spor dalları büyük ölçüde Levantenlerin desteğiyle gelişmiştir. Whittall, Rees, Forbes ve Giraud aileleri at yarışlarının düzenlenmesi ve katılımın genişlemesi konusunda Levanten topluluğu peşinden sürükleyen grup konumundadır. Levantenler, 1867 tarihinden itibaren spor aktiviteleri için kullanabilecekleri geniş araziler satın almaya başlamışlardır. Bu arazilerde futbol, koşu, golf, tenis müsabakaları düzenlenmekte, özellikle İngiliz toplumunun son derece düşkün olduğu doğa yürüyüşleri yapılmaktadır. Varlıklı Batılı toplumların doğa ve spora düşkün tutumlarının, banliyölerin ikincil konut olmaktan çıkıp ana yaşam alanı haline dönüşmesinde etken olduğu düşünülmektedir. Bu toplumun öncülüğünde gerçekleşen ve devam eden spor olayları; 1890'da futbol, 1891'de Batılı normlarda at yarışları, 1892'de atletizm yarışları, 1892'de yelken ve bisiklet yarışlarının düzenlenişidir (Yorulmaz, 1988, s.166,170).

Batılı toplulukların spor, sanat, kültür ve eğlence hayatındaki etkin rolünün yanı sıra eğitim alanında da belirgin bir rol oynamış olduklarını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde ekonomik gelişime paralel oluşan Batılılaşma kapsamında üzerinde durulan eğitim, "Homer", "People's Center, Philanthropic Brotherhood" gibi eğitim kurumlarının, bir anlamda misyoner bir tutum içindeki, sistematik çabaları ve organizasyonları ile gelişmiştir (K.A.A.M. 2001, s.108). 18. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlandığı gözlenen bu eğitim kurumlarının, önceleri sadece ait oldukları etnik gruplara yönelik bir yapılanma içinde oldukları, ancak

takip eden süreçte kültürlerini yayma amacıyla diğer etnik ve hatta dini topluluklara da kapılarını açtıkları görülmektedir. Eğitim kurumlarının yanı sıra, toplumun kültürel birikimini ve gelişimini etkileyen gazete, dergi, matbaa gibi kurumların büyük bir kısmının da Batılı gruplar ve onları model almış olan Rum ve Ermeni grupların kontrolünde olduğu görülmektedir. Levanten toplumun İzmir kentindeki kültürel ve toplumsal rolünü tanımlayan diğer olgular; kütüphaneler, kitapevleri ve basındır. 1900 yılı İzmir Ticaret Rehberinde ise, 16 kitapçıdan 12 sinin Levanten, Rum ve Ermenilere ait olduğu ve bu topluluklara hizmet verdiği aktarılmıştır. Genellikle dini merkezler (camii, kilise, havra) ve eğitim kurumları bünyesinde olan kütüphanelerin yanı sıra, Batılı gruplara ait özel kulüplerinin hemen hemen tamamında farklı ölçeklerde kütüphane bulunduğu ve kulübün ait olduğu topluluğun buradan yararlandığı bilinmektedir.

İzmir kentinde yaşayan Levanten topluluk, Osmanlı topraklarında yaşayan azınlık grup gibi değil, kentin gerçek sahipleri gibi bir tutum sergilemektedir. Bu kendine güvenli duruşun ardında, Osmanlı toplumunun kozmopolit, toplum haklarına saygılı yapısı ve aynı zamanda tüm dünyada hakim anlayış olan Batılılaşmanın devlet politikası olarak kabul edildiği bir ortamda Batıyı temsil etmenin getirdiği bir güven olduğu düşünülmektedir. 1881 tarihinde İzmir’i ziyaret eden gelen Baron A.von Schweiger-Lechenfeld konuya ilişkin, *“Levantenler İzmir kültür yaşamında (entelektüel ve kültürel alanda) en büyük payın kendilerine ait olduğuna inanırlar”* tanımlamasını yapmıştır (Lechenfeld’ den naklen, Pınar, 2001, s.267-268).

3.3. Levanten Topluluğun Yaşama Alanları

17. yüzyıldan itibaren uluslararası bir ticari liman haline dönüşmeye başlayan İzmir kentinin kozmopolit yapısının oluşumunda, farklı etnik ve dini grupları barındıran Osmanlı tebaasının yanı sıra, ticari amaçla kente gelen Avrupalı tüccarların da katkısı mevcuttur. Toplumsal yapıdaki bu çeşitlilik, kültürel ve fiziksel yapılanmaları da direkt olarak etkilemiş, kent bütününde yaşam alanlarının önceleri dini ve etnik gruplara daha sonraları ise sosyo-ekonomik kademelere göre

oluşmasına, gelişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur. İzmir kentinin çok renkli toplumsal ve fiziksel yapısı dahilinde Levantenlerin yaşam alanlarının yerini ve önemini anlayabilmek için öncelikle kentin tarihsel gelişimine kısaca değinmek, gelişim içinde yaşam alanlarının ve bu alanların farklılaşmasının ne şekilde oluştuğunu belirtmek doğru olacaktır.

Kuruluşu M.Ö.3000'lere dek uzanan İzmir kentinin stratejik konumu, art bölgesinin doğal zenginlikleri ve verimli tarım alanları, büyük ve korunaklı bir limana sahip olması, tarih boyunca sürekliliğini sağlayan etkenlerdir. Kentin oluşum süreci incelendiğinde, ilk yerleşimin Bayraklı'da meydana geldiği, süreç içinde Ionlar ve Aeolienler arasında el değiştirdiği ve M.Ö. 628'te Lidyalıların kenti ele geçirmesi ile durağan bir sürece girdiği görülmektedir. Akurgal, bu dönemde kentin meskun olmadığını, kentlilerin çevredeki küçük yerleşimlere yöneldiğini, bugünkü Gaziemir, Bornova, Buca, Narlıdere gibi yerleşimlerin temellerinin bu yönelimin sonucunda atıldığını ifade etmektedir (Akurgal,1946). Kent, M.Ö.300'lerde İskender'in gelişi ile ikinci kez, Pagos dağı yamaçlarına, kurulmuştur. Takip eden dönemde Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu ve Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun hakimiyetine giren, süreç içinde Arap ve Selçuklular arasında el değiştiren kentin Türk egemenliğine geçmesi ise 1081'de Çaka Bey ile olmuştur. Uzun süren istikrarsızlık dönemi sonrasında kent, 1261'de Nif anlaşması ile, Cenevizlilerin eline geçmiştir (Karadağ, 2000, s.29). Bu anlaşma, Cenevizlilere oturma ve ticaret yapma hakkını tanıması açısından önemlidir. Bir diğer deyişle 13. yüzyıl, Batılı dünyanın İzmir ve çevresinde koloniler kurma sürecinin başlangıcı olarak nitelendirilebilir.

14. yüzyılın başlarında Aydınoğlu Beyliği'nin Pagos dağı (Kadifekale) üzerindeki yerleşimi ele geçirmesi, ancak kıyıda konumlanmış, Cenevizli ve diğer Batılı tüccarların yaşadığı "Aşağı Yerleşimi" hakimiyeti altına alamaması, İzmir kentinde "*Müslüman İzmir / Gavur İzmir*" ikileminin yaşandığı süreci başlatmıştır. İdari anlamda 15. yüzyıla dek süren ikili yapının İzmir kent tarihinde süreklilik gösteren bir olgu olduğunu söylemek, hatta bu çalışmanın ana konusu olan 19. yüzyıl sürecinde tek bir kozmopolit kent içinde yaşamını sürdüren, gerek toplumsal yapısı

gerekse fiziksel yapılanması ile birbirinden farklı yerleşmeler görünümünü aldığını belirtmek mümkündür.

İzmir kenti, ticari alanda yaşadığı dönüşümle birlikte özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde tipik bir Doğu Akdeniz liman kenti görünümünde olan İzmir, Pagos dağına sırtını dayamış ve zirveden kıyıya doğru bir yelpaze gibi yayılmıştır. Dağın yamacında Türk mahalleleri, onun çeperinde Yahudi ve Ermeni mahalleleri, düzlüğe inişte ve kıyı boyunca Fransız, İngiliz, Hollandalı, İtalyanlar ve diğer yabancıların yaşama alanları yer almaktadır. 17. yüzyılın başından itibaren kenti ziyaret eden gezginlerin bir çoğunun dikkat çektiği nokta, kentin kozmopolit yapısı ve bunun mekansal yapılanmaya yansımalarıdır. Kent bütünündeki farklı mekansal alanlar farklı sosyal tabakalara değil, farklı etnik grupların varlığına dayanmaktadır. Farklı etnik grupların başlıcaları Müslüman Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve yabancılarıdır. Yabancılar olarak adlandırılan grup Levantenleri ve tüccar, elçi, konsolos, din adamı olarak kentte görevli bulunan diğer yabancıları kapsamaktadır. Bu farklı gruplar kent bünyesinde kendi yaşama alanlarını oluşturmuşlardır ve bu alanlar gezginlerin anlatımlarında gözlenebileceği üzere yayılım alanları ve fiziksel karakterleri ile belirgin bir biçimde birbirlerinden ayrılmıştır .

Avrupalı toplumun konutları, sosyal yaşantının geçtiği mekanlar ve konsolosluk binaları deniz kıyısına paralel gelişim gösteren Frenk sokağında yer almaktadır. Frenk mahallesinin büyük kısmının yandığı 1763 yangını sonrasında, Avrupalıların kentin değişik yerleşim bölgelerine yayılmışlardır (C.W.Ludeke/1768, Pınar, 2001, s.85-89). Söz konusu fiziksel yayılmanın kent çeperindeki sayfiye yerleşimlerinin oluşum ve gelişiminde büyük rol oynaması muhtemeldir. Kenti çevreleyen, yoğunlukla Rum tebaanın yaşadığı, yabancı tüccarların ve az da olsa varlıklı yerel halkın sayfiye evlerinin bulunduğu banliyölerde etkileyici bahçelere sahip, bakımlı ve ihtişamlı konutlar yer almaktadır. Kenti ziyaret eden gezginlerin anlatımlarında, 17. yüzyılın sonlarından itibaren Bornova, Buca, Seydiköy, Pınarbaşı, Narlıköy, Hacılar yerleşimlerine, özellikle 1840'tan sonraki anlatımlarda ise Karşıyaka, Işıklar, Göztepe ve Karataş yerleşimlerine rastlanmaktadır.

Kent bütününde, büyük bölümünü Batılıların oluşturduğu yabancı topluluğun ve yerel halkın farklı mekansal biçimlenişleri iki farklı çehre oluşturmuştur. “*Şehir iki farklı görünümde; denizden bakıldığında kıyı boyunca uzanan güzel evler, görkemli han ve bedestenler, camilerin kubbeleri ve minareleri, şehrin içinden bakıldığında ise pis, dar, yılanvari sokaklar, ahşap ve kerpiçle sıvalı evler*” (Beajour/1800-1817’den naklen, Pınar, 2001, s.104-106). Önceleri etnik ve dini gruplara bağlı olarak oluşan bu ikili yapılanma, 19. yüzyılda sosyo-ekonomik sınıfların da etkin olduğu bir hale dönüşmüştür. İzmir üzerine yapılmış bir çalışmada, 19. yüzyılda kentin ikili yapısını vurgulayan tanımlama şöyledir; “*bir yanda Batılılaşmanın ekosunu belli bir mesafeden duyabilen mali olarak güçsüz toplumu ile Yukarı Şehir, öte yanda modernleşmeyi taşıyan/yayan, refah sosyal sınıfları ile Aşağı Şehir*” (K.A.A.M., 2001, s.107).

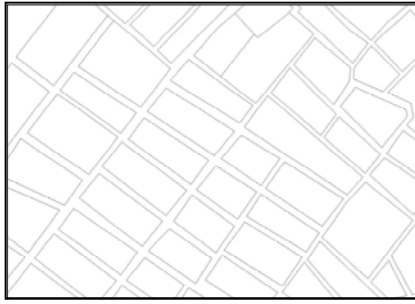
19. yüzyıl İzmir kentinin ticari alanlarında da konut alanlarındaki gibi bölünmeler vardır. Ticari hayat, toplumsal hayat kadar birbirinden kopuk olmamakla birlikte, Frenk Sokağı’nda Batılıların hakimiyetindeki ve onların aracıları olan Rum, Ermeni, Yahudilerin katıldığı ticari hayat, Frenk Sokağı’nın güney bitiminin açıldığı noktada yer alan bedesten ve hanlarda zanaat, imalat, ticaretin bir arada yürütüldüğü, Osmanlı tebaanın ve nadiren Batılıların rol aldığı ticari yaşam aynı anda yürümektedir. Kentin ana çarşısının yapısı ve ürünlerin çeşitliliği bir çok gezginde hayranlık uyandırmaktadır; “*İzmir’in en ilgi çekici yanı çarşısı. Çeşitli mallar satan bedestenler; tahta barakalardan oluşan dükkanların üstü kapalı, geceleri kilitlenir ve bekçileri var. Birinde kuru meyve, diğerinde tabanca-fünye, vb. İngiliz çarşısında Manchester’den gelen pamuklular satılır*” (W.J.Hamilton/1835, Pınar, 2001, s.164). Mekansal oluşumda ve kullanımda gözlenen kopukluklar, sosyal yaşamda da gözlenmektedir. Farklı grupları bir arada yaşamaya iten tek güç olan ticarete ilişkin L.A. Forbin’in (1817) saptaması ilginçtir; “*İzmir hayatına canlılık veren girişimcilik ruhu insanları birbirine yakınlaştırmakta. Avrupa alışkanlıkları ile yerel alışkanlıkların iç içe geçmesini sağlamakta*” (Pınar, 2001, s.118).

3.3.1.Kent Merkezi ve Banliyöler

Çalışmanın bu bölümünde İzmir kenti içinde etkin bir yere sahip olan Levanten topluluğu etkileyen toplumsal ve kültürel girdilerin yaşama alanlarını nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmaktadır. Levanten topluluğun, bir yandan ait oldukları Batı kültürünün etkisi, öte yandan içinde yaşadıkları Osmanlı toprakları ve bu topraklarda yaşamının getirdiği bir takım sosyo-kültürel, yasal ve fiziksel girdiler dahilinde nasıl bir mekansal kurguya yöneldiği incelenmektedir. 19. yüzyıl Batılılaşma hareketlerinin merkezinde yer alan bu toplumun yaşadığı fiziksel çevre tüm bu girdiler ve değişimlerle şekillenmiş, verilmek istenen mesajlar bu oluşumlar üzerinden ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Batılı grupların toplumun her alanında model alındığı bu dönemde Levantenlerin mekansal yapılanmalarının da popüler olduğu ve Batılılaşma yolunda bir model olarak alındığını düşünmek mümkündür.

İzmir’de yaşayan Levanten toplum, kent bütünündeki yaşama alanlarında görülen belirgin etnik gruplaşmalar dahilinde kıyı boyunca, Frenk Caddesi ve çevresinde bir yayılma göstermiştir. Süreç içinde nüfusun artması ile önce Punta (kentnin kuzeyi) takiben Rıhtımın inşası ile oluşan dolgu alanı kullanarak yaşama alanları genişletilmiştir. Bu topluluğa ait bir diğer yaşam alanı, kent çevresinde konumlanan çevre yerleşimleri; banliyölerdir. Önceleri sayfiye olarak belirlenen, ancak daha sonra temel yaşama alanları haline dönüşen bu yerleşimlerden başlıcaları Bornova, Buca ve Seydiköy’dür.

İzmir kentinde Batılı anlayışın yol açtığı mekansal etkilerin, kent merkezi ve çevre yerleşimler olarak iki gruba ayrılarak incelenmesi uygundur. Bu ayrımın nedeni, Batılı toplumun kent merkezindeki ticari hayatının geçtiği ve özerk bölgeler olmakla birlikte kentliyle paylaştığı alanlarda *İzmirli* bir yaklaşım sergilediği ve, yerel kabullere uygun bir ifade içinde bulunduğu, buna karşın çevre yerleşimlerde direkt kendini ifade eden, ait olduğu sistemi, anlayışı dile getiren mekansal yapılanmalara yönelmiş olduğunun düşünülmesidir.

Kent Merkezi; Punta

Çevre Yerleşim; Bornova

Çevre Yerleşim; Buca

Şekil 3.1. Levanten yaşam alanlarının farklı oluşumları

İzmir kent bütünü ele alındığında, Levanten konut alanlarının yayılımında iki, hatta üç farklı oluşum gözlenmektedir. Kent merkezi yaşam alanlarının büyük bölümünü oluşturan Punta alanında küçük, düzgün geometrilere sahip adaların oluşturduğu gridal bir yerleşim gözlenmektedir. Buna rağmen önemli bir çevre yerleşimi olan Bornova banliyösünde düzensiz, farklı geometri ve büyüklüklerde adaların organik dokuda bir araya geldiği gözlenmektedir. Buca banliyösünde ise, kent merkezi ve banliyö oluşumlarını bir arada sunan bir düzen mevcuttur. Levanten yaşam alanları, kent merkezinde gerek yayılım biçimi, gerekse mimari ifadeler ile bir bütünlük gösterirken, çevre yerleşimler olan banliyölerde fiziksel çevre ve yapıların mimari tutumları ile *diğeri* oluşturmaktadır. Bu nedenle, temel olarak *diğerin* ele alındığı bu çalışmada, öncelikle kent merkezi Levanten yapılanmasının tanımlanması, ele alınan yapılanmanın farklılığını ortaya koyması açısından gereklidir.

Kent Merkezi; 19. yüzyıl sürecinde İzmir Levanten toplumun kent merkezindeki yaşam alanı Pasaport ile Punta arasında kalan (bugünkü Alsancak) bölge olarak tanımlanabilir. 16. yüzyıldan itibaren İngiliz, Fransız, Hollandalı, Venedikli ve Cenovalı Batılı grupların yaşadığı bir merkez olan Frenk mahallesi 19. yüzyılın ikinci yarısında Rıhtımın yapılması ile birlikte değerini bir miktar kaybetmiş, ancak 20. yüzyıla değin İzmir kenti toplumsal hayatının önemli mekanlarından biri olma özelliğini sürdürmüştür. İzmirli Batılı toplumu için önem taşıyan bir diğer aks, Fransız ve İtalyan mağazaları ile kaplı “Madamachan Sokağı’dır” (Yorulmaz, 1988, s.70).

Levantenlerin kent bütününde kıyı boyunca yerleşmelerinin nedenlerinden biri, etnik ve sosyal yapılarındaki farklılıklar nedeniyle, Osmanlı tebaasının mevcut yerleşim alanlarının dışında bir alan yaratma isteğidir. Bir diğer neden ise, kıyı yerleşiminin ticaretle uğraşan Batılı topluma sermayelerini kontrol altında tutma imkanını yaratmasıdır. 1840'da kente gelen Sir C.Fellows'un Levanten toplum ile ilgili tanımlaması şöyledir; *“Burada yaşayan Frenklerin bulundukları ülkeye ait ilgi ve bilgileri yok. Kendilerini tamamen ticarete vermişler, mallarından başka önemli hiçbir şey yok, hiçbirisinin değerli sayılabilecek bir evi yok, olası isyan ya da salgında varını yoğunu yükleyip gemi ile kaçmak için”* (Fellows'dan naklen, Pınar, 2001, s.199). Özellikle Punta alanındaki sıra evler, Fellows'un bu tespitini doğrulamaktadır. Yabancı bir kültüre ait topraklarda yaşadıklarının bilinciyle, birbiri ile ilişkili, hatta birçoğunda güvenlik nedeniyle çatı katlarından birbirlerine geçiş veren, cephe karakterlerindeki dışa açılımlara rağmen demir kepenkli açıklıkları ile korunaklı sıra evlerde yaşayan topluluk, kentte sık sık meydana gelen depremler, veba salgınları, ayaklanmalar gibi farklı nedenlerden dolayı limanda bulunan gemilerle kaçmaya hazır bir durumda yaşamaktadır. Bu gibi durumlarda sığındıkları bir diğer seçenek ise kent çevresine dağılmış banliyölerdir.

Önceleri Frenk mahallesini merkez alan Levanten topluluk 19. yüzyıl sonunda burayı ikinci plana atarak Rıhtım ve Punta'ya yönelmiştir. Sosyal kademelerin yaşam alanlarının ayrışmasında etkin olduğu bu dönemde toplulukta sivrilen, aristokrat ve/veya üst düzey burjuva Levantenler olarak tanımlanabilecek grupların yanı sıra üst düzey idari görevle İzmir'de bulunan Avrupalı topluluklar (konsoloslar, şirket temsilcileri, vb.) Rıhtım boyunca yerleşirken, orta sınıfı oluşturan küçük ticarethane sahipleri ve memurların konut alanları ise Rıhtıma paralel iç alanlarda, Frenk Sokağı'nda ve Punta' da yer almıştır.

Rıhtım yapımı öncesi, Frenk Sokağı'ndan denize açılan dar sokakların (ferhaneler) belirlediği bir kullanım görülürken, rant kaygısı nedeniyle İzmir'in iklimatik özelliğini sağlayan ve denizden gelen esintileri iç bölgelere alan arterler yok edilmiş, dar cepheli, bitişik nizam, iki ya da üç katlı yapıların yer aldığı parsel sistemi geliştirilmiştir. Yeni oluşturulan kıyı bandında güneyden kuzeye uzanan hatta

merkezi ticaret alanlarından konut alanlarına geçiş gözlenmektedir. Konsolosluklar, köşkler ve eğlence yerlerinin iç içe konumlandığı kıyı bandı, tramvay hattının da eklenmesi ile İzmir'in en renkli mekanı haline dönüşmüştür (K.A.A.M., 2001, s.106). Rıhtımın inşası ile Avrupalı toplulukların konut alanlarında gözlenen bu yer değiştirme, Batılı topluluğun çevresinde yer almayı hedefleyen azınlık grupların da yer değiştirmesine neden olmuştur. Yaşama alanlarındaki bu dönüşüm ve gelişimler, ekonomik gelişimlerden kaynaklanan ihtiyaçların kentin fiziksel kullanımını tekrar organize etmesini göstermesi açısından önemlidir.

Batılı topluluğun konut alanlarının Rıhtım ve banliyö yerleşimlerine kayması üzerine Frenk mahallesi, Batılı stildeki mağazaların müşterilerine Avrupa mallarını sunduğu bir alışveriş merkezi haline dönüşmüştür. Frenk Sokağı'nda böyle bir değişim yaşanırken, tren yollarının gündeme gelmesi ve Aydın-İzmir hattının tesis alanı olarak Punta bölgesinin gelişime açılmasının ardından orta sınıf Levantenlerin yanı sıra ve gayri-müslim Osmanlı tebaası ve nadiren Müslümanlar da Punta alanına yerleşmeye başlamışlardır (K.A.A.M., 2001, s.107). Punta alanını kuzey güney doğrultusunda ikiye bölen aksın (bugünkü Kıbrıs Şehitler caddesi) doğu bölgesinde imalathane, tamir ve bakım atölyeleri, depolar, işçi sınıfı için oluşturulan lojmanlar gözlenmekte, batı bölümünde ise Levanten ve varlıklı azınlıklara ait prestij konutları yer almaktadır (Moral,1990, Özkut,1997).

İzmir kent bütünündeki Levanten yaşam alanlarının farklı yapısını anlamak için, söz konusu konut yapılarının mimari karakterleri de kısaca tanımlanmalıdır. Levanten toplumun kent merkezindeki yaşama alanları ele alındığında, bu alanları oluşturan konut yapıları üst ölçekte iki ana grupta incelenebilir; mimari biçimlenmede temel ortak özelliklere sahip olan, sıra ev niteliğinde konumlanmış, yoğunlukla Punta, Mektupçu ve Mithatpaşa'da saptanan konutlar ve tekil konumları, ölçek farklılıkları, gösterişli kitle ve cephe düzenlemeleriyle göze çarpan, genellikle Rıhtım'da konumlanmış *diğer* Levanten konut örnekleri.

Resim 3.1

Resim 3.2

Resim 3.3 ,Belle Vue
(19.yy. İzmir Fotoğrafları, s.63)

Resim 3.4

Kent merkezi Levanten topluluğunun konut alanlarının büyük bölümünü oluşturan örnekler, ticari merkezin Sakız adasından İzmir'e yönelmesi ile birlikte İzmir'e yerleşen Batılı tüccarların beraberlerinde getirdikleri ve mevcut literatürde bir çok araştırmacının "Sakız mimarisi" (Akyüz, Atay, Kuyulu, Moral, Özkut,) olarak nitelendirdikleri konutlardır. Bu konutların genel karakteri; sıra ev niteliği, iki kata yayılan, fiziksel ve görsel anlamda sokak (dış mekan / kamu kullanım alanı) ile direkt ilişki kuran mekansal kurgu, korniş ve konsollarla süslenmiş sövelerin izlendiği boşluklar, plasterler ve taş ya da dövme demir konsolların taşıdığı ahşap cumbaların yer aldığı, dar cephe kurgusu olarak tanımlanabilir (Resim 3.1, 3.2). Küçük parsellere oturan bu yapıların orta hollü mekan kurgusu, zemin katta ortak ve yarı özel, üst katta özel kullanımlara hizmet vermektedir. Yapıların hemen hepsinin arka cephesi, küçük bahçelere açılmaktadır. Osmanlı konut yapılanmasından farklı olarak sokak ile birebir fiziksel ve görsel ilişkide olan bu konutların cephe düzenlemelerindeki neoklasik üslubun yanı sıra detay ve süslemelerdeki İtalyan mimarisinin izleri belirgindir.

Sakız Tipi olarak nitelendirilmekte olan Levanten konutlarının karakteristik özelliklerini göstermeyen ve "diğer" olarak adlandırılan Levanten konutları genellikle Bornova, Buca, Karşıyaka gibi çevre yerleşimlerde yer almakla birlikte, kent merkezinde de (özellikle Rıhtım'da), tekil örnekler halinde gözlenir (Resim.3.3, 3.4). Bu konutlar belirgin bir

mimari üslubun tekrarı olmamakla birlikte, neoklasik üslup ve bezemeli beyaz mermer bloklarla kaplı dış cepheleri ile İtalyan etkisi altında oluşan yapılar olarak nitelendirilebilir. Yerel mimarinin etkisi altında biçimlenmiş kapalı çıkmaların (cumba) da gözlenmesine karşın bu yapıların dış dünyaya açılımındaki hakim unsur açık çıkma; balkonlardır. Resim 3.3'te, 20. yüzyılın ilk yarısını tanımlayan fotoğrafta, bu açık çıkmaların hemen hepsinin kapatılarak cumba ifadesine büründürmüş olması ilginçtir.

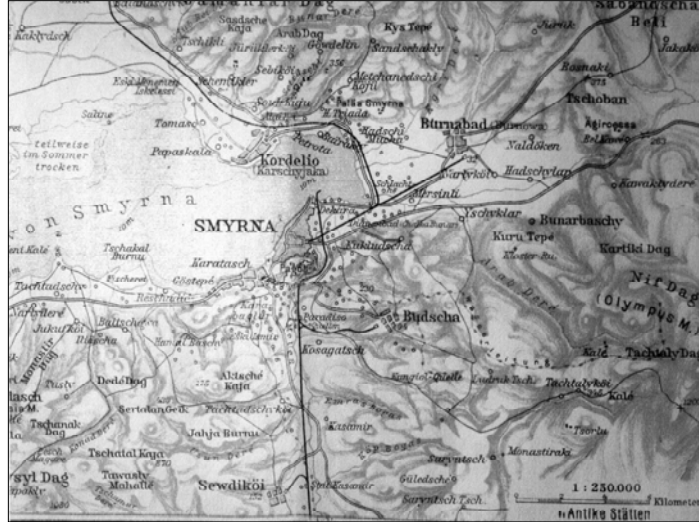
Yukarıda tanımlanmakta ve literatürde *Sakız Tipi* olarak nitelendirilmekte olan Levanten konutlarında gerek Avrupalı kullanıcıların, gerek mimari üslubunun izlerini taşıdıkları Ege mimarisinin, gerekse içinde var oldukları Osmanlı toplum yaşantısı, mimarisi ve kültürünün etkileşimi hissedilirken, Bornova, Buca gibi çevre yerleşimlerde konumlanmış Levanten köşklerinde ise kullanıcılarının sosyal statüsü, toplumsal yaşam içindeki etkisi ve gücünü ifade eden, ana vatanlarının geleneksel ve/veya popüler mimari ifadelerini, ihtişamı, çağdaşlığı temsil eden bir mimari söylem gözlenmektedir.

Çevre Yerleşim Alanları; Banliyöler

Levanten topluluğun İzmir kent bütünündeki diğer yaşam alanı, çevre yerleşimleridir. Önceleri yaşayan nüfus ve bu nüfusun sosyal yapısı nedeniyle birer köy niteliğinde olan bu yerleşimler, 18. yüzyılın sonlarına doğru kent merkezinde yaşayan Levantenlerin nemli ve sıcak iklim şartları, veba salgınları, iç ayaklanmalardan uzaklaşma istemleriyle ikincil konut alanları, bir anlamda kentin banliyöleri haline dönüşmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında yerleşimlerin kullanımı büyük ölçüde dönüşmüş, özellikle Bornova ve Buca gibi bazı yerleşimler Levanten grubun Avrupalı kimliklerini sergiledikleri ana yaşama alanları haline gelmiştir. Bu dönüşümle birlikte yerleşimlerdeki konut karakterlerinde de değişim olmuş, yeni mekansal yapılanmalarda yerel mimari özelliklerin yanı sıra Avrupa üslubu da izlenilmeye başlanmıştır.

Uzun bir süre Levanten topluluğun ikincil konut alanı olarak hizmet vermiş bu çevre yerleşimleri; Bornova, Buca, Hacılar, Işıklar, Karşıyaka, Kokluca, Mersinli,

Narlıköy, Pınarbaşı ve Seydiköy olarak sıralanabilir. 20.yüzyılın ikinci yarısında gelişim gösteren Göztepe ve Narlıdere yerleşimleri, kent merkezinin uzantısı niteliğinde gelişmeleri nedeniyle çevre yerleşimler olarak nitelendirilmemiştir.

Şekil 3.2. İzmir kent merkezi ve çevre yerleşimleri (Pınar, 2001, s.162)

Bu yerleşimlerin hemen hepsinde Rum nüfusun yoğun olduğu, bununla birlikte Müslüman Türk, Musevi ve bazılarında Ermeni grupların da var olduğu belirlenmektedir. Levanten topluluğun ikincil konut alanı olarak dikkat çeken bu yerleşimler arasında Bornova, Buca ve Seydiköy barındırdıkları Batılı nüfusun sayısal yoğunluğu, kent bütünündeki toplumsal konumu ve oluşturdukları fiziksel çevrenin niteliği ile dikkat çekicidir. İzmir kentini ziyaret eden seyyahların aktarımlarında Hacılar, Pınarbaşı, Bornova, Buca ve Seydiköy’e ilişkin tanımlamalara rastlanmaktadır. Bunların hemen hepsindeki ortak aktarım, doğal zenginliklere sahip, geniş araziler içindeki bakımlı köşklerinde yaşayan Batılı toplulukların varlığıdır;

“çok sayıda İzmirlinin sayfiye evinni bulunduğu Hacılar’a gittik. Bay von Kramer’in büyük bir bahçenin ortasında, taştan inşa edilmiş, yüksek ve ferah odalar mermer döşeli evinin bahçesinde hurma, ıhlamur, akasya ağaçları..” (Pfeiffer/1842’den naklen, Pınar, 2001, s.202).

“Köy (Seydiköy) kötü bir durumda, evler yıkık dökük, köylüler yoksul. Ancak Avrupalıların evleri ve bahçeleri köye güzel bir görünüm kazandırıyor.” (Schulz/1753’den naklen, Pınar, 2001, s.79).

Diğer yerleşimlere nazaran geç bir tarihte banliyö kimliğini kazanan Karşıyaka 19.yüzyıla değin mesire alanı olarak kullanılmış, süreç içinde gayrimüslim Osmanlı tebaanın ve Batılı grupların yoğun kullanımı ile 20. yüzyıl başında kent bütününde önem kazanmıştır. Seydiköy banliyösünün ise, Karşıyaka'nın önem kazanması ile eşzamanda değer yitirdiği gözlenmektedir. 18. ve 19. yüzyıl sürecinde önemli çevre yerleşimlerden biri olan Seydiköy, aynı demiryolu hattı üzerinde konumlanan Buca yerleşiminin önem kazanması ile 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başında gerek toplumsal, gerekse fiziksel alandaki etkisini yitirmeye başlamıştır.

Tarihsel süreç içinde farklı gelişimler gösteren İzmir banliyöleri arasında Bornova ve Buca yerleşimleri, fiziksel ve toplumsal yapıları içinde yer alan Batılı grupların etkin konumu ve sürekliliği ile ön plandadır. Bu nedenle çalışma kapsamında ele alınan; *“Mekansal Kimliğin Sistem-Toplum-Mekan ilişkileri üzerinden deşifresi”*, Bornova ve Buca banliyöleri özelinde incelenmektedir.

Bornova ve Buca Yerleşimleri

17. yüzyıldan itibaren İzmir kentinde varlığını sürdürmüş olan Levanten toplumun özellikle 19. yüzyılda kent merkezinden periferiye yönelen yayılımı çevre yerleşimlerin büyük çoğunluğunu etkilemekle birlikte, bazılarında daha büyük gelişimlere neden olmuştur. Bu noktada, Bornova, Buca yerleşimlerinin ön plana çıkmasında en önemli faktör demiryollarıdır. Öncelikle İzmir-Aydın, daha sonra İzmir-Kasaba hatlarında kullanıma açılan demiryolları, güzergahları boyunca var olan yerleşimlerin gelişmesine, gerek yeni ticari sistem, gerekse bunun neden olduğu toplumsal değişimler sonucu dönüşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, İzmir-Aydın demiryolu hattının kente giriş yaptığı Buca ve İzmir-Kasaba demiryolu hattının kente bağlantı durağı olan Bornova yerleşimleri diğer çevre yerleşimleri arasında sıvrılmıştır. Batılı nüfusun yeni yaşama alanları olarak Bornova ve Buca banliyölerini tercih etmelerindeki temel nedenler; demiryolunun sağladığı ulaşım rahatlığı, bu noktalardan hatları ve hatların bağlandığı yeni gelişim alanlarındaki sermayeyi kontrol edebilme kolaylığına sahip olmalarıdır. Böylelikle Bornova ve Buca yerleşimleri, güçlü kent-perifer bağları ile Levanten topluluğun

hakimiyetindeki bölgeler, bir anlamda Batılı grupların ana yerleşim alanları haline dönüşmüştür.

Yerleşimlerin gelişmesi ve Levanten nüfusun artmasına yol açan bir diğer etken, yabancılara mülk edinme hakkının tanınmasıdır. Bu hakkı takip eden süreçte Avrupa'dan ve adalardan (özellikle Sakız'dan) kente gelen tüccarların bir kısmı Bornova ve Buca yerleşimlerindeki henüz kimliklendirilmemiş, geniş arazilere yönelmişlerdir. Bu dönemde Bornova ve Buca'ya yerleşen varlıklı Batılı grup (Whittall, Giraud, Forbes, La Fontaine, Goud, Paterson, vb.), gerek Avrupa, gerekse Sakız mimari üsluplarını yerleşimlere taşımışlardır.

Şekil 3.3 , 1925 tarihinde Kent merkezi-Bornova-Buca ilişkileri

1925 Müdafai milliye planları (Atay, 1998, s.40,41) esas alınarak hazırlanmıştır.

Tarihsel süreçte gelişen bazı toplumsal olaylar bu yerleşimlerdeki mimari yapılanmanın şekillenmesini de etkilemiştir. 1738'de Sarıbeyoğlu ve adamlarının İzmir ve özellikle Bornova, Narlıköy, Hacılar, Kavaklıdere köylerinde yabancı uyrukluların, Seydiköy ve Buca'da özellikle İngilizlerin evlerinin yağmalanması, çevre yerleşimlerdeki güvenlik sorununu gündeme getirmiştir. Bu olayın devamında Levanten gruplar örgütlenmiş, ortak önlemler olarak konut alanlarının çevresinde

güvenlik tedbirleri arttırılmış, köşklerin çevresinde sur misali yüksek duvarlar yaptırılmıştır (Beyru, 2000, s.39-40). Sorun karşısında alınan tedbirler doku ölçeğinde yeni bir yaklaşım getirmiş, Levanten toplulukların dışa kapalı, kendi içlerinde bir sosyal yaşam sürdüren bir grup, bir anlamda burjuvazi niteliğinde yaşamalarına neden olmuştur. Bu sosyal ve mekansal yaklaşım bir anlamda toplumdan uzaklaşma, yerleşim içinde farklılaşma sonucunu da beraberinde getirmiştir.

3.3.2. Bornova Yerleşiminin Tarihsel Gelişimi

19. yüzyılın başlarında, Levanten topluluğun yaşama alanı olarak gelişmesi ile İzmir kentinin önemli bir banliyösü haline gelen Bornova yerleşiminin bilinen tarihçesinin, Giraud Ailesinin Çiftliği (bugünkü Bornova Anadolu Lisesi) arazisi içinde yer alan İpeklikuyu Höyüğü'nde başladığı ve bu tarihin Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı (İ.Ö. 3500- 2500)'na dek uzandığı belirlenmektedir.

Cumhuriyet'in ilanının ardından resmi olarak Bornova adını alan yerleşimin Osmanlı döneminde Birunabad, Burunabad, Burunova adları ile anıldığı izlenmektedir. Yerleşimin adının kökeni konusunda farklı yorumlar vardır. Birunabad teriminin Farsça'da "dıştaki şehir" anlamına geldiği ve İzmir'in çevre yerleşimi olması nedeniyle bu adı aldığı öne sürülürken, ovaya bakan burun şeklindeki bir tepe üzerine yerleşmesi nedeniyle Burunova veya Burunabad olarak anıldığını da belirtilmektedir (Doğer, 2000, s.19).

Bornova'nın tarihsel süreçteki gelişimi ile ilgili yeterli bilgi olmamakla birlikte, 1528 yılına ait Tapu Tahrir defterlerinde 75, 1575 yılı kayıtlarında ise 214 hanelik bir nüfusa sahip olduğu belirtilmiştir. Doğer, yerleşimin adının ilk olarak 1605 tarihli bir şikayet dilekçesinde geçtiğini, bu dilekçe ve hükümetin verdiği yanıtta ifadelerden yerleşim halkının tümünün Müslüman olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. 1671'de İzmir kentini ziyaret eden Evliya Çelebi'nin yerleşime ilişkin anlatımlarında ise "*..ama hepsinden Burunabad mahsuldar, sümüklü murdar, çünkü bütün halkı Rum ve şomdur*" şeklinde bir tanımlama görülmektedir (Doğer, 2000, s.22).

17. yüzyıla ait, çelişkili bu bilgilere rağmen kesin olarak bilinen bir husus; 18. yüzyıldan itibaren yabancı (özellikle Avrupalı) toplulukların burada ikamet etmeye başlamalarıdır.

17. yüzyıldan itibaren artan bir sıklıkla İzmir’i ziyaret eden yabancı gezginlerin anlatımlarında yerleşime de değinilmekte, kentin Batılı gruplar tarafından tercih edilen köylerinden biri olarak tanımlanmaktadır. 1739’da İzmir ve çevresini gezen R.Pococke bu konuya ilişkin; “*Bornova önemli bir ticaret merkezi, öyle ki, sultan konsolosların İzmir konsolosu ya da Bornova konsolosu olarak belirtilmesini istiyor*” tanımlamasını yapmıştır (Pococke’den naklen, Pınar, 2001, s.70).

19. yüzyılın başlarında yerleşimi ziyaret eden Francis Herve’in Bornova ve buradaki toplumun yaşama alanları ve yaşamlarına ilişkin detaylı tanımlar aktarmaktadır; “*Sağda ve solda gördüğümüz, tacirlerin villalarının kafesli balkonları ve beyaz güler yüzlü duvarları birtakım sarmaşıklarla sarılmış ve örtülmüştür. Villalardan pek çoğu son derece sevimli, bir kısmı ise büyük bir zevki simgelemektedir. Birbirine bitişik bahçeler olabildiğince güzel, doğunun en nadide bitkilerini içermekte... Bornova’da bu tür köşklerden en az 50-60 tane vardı. Geniş kapılar bu köşklerin bahçelerine girişi sağlamaktaydı. Girişin her iki yanında belki bir düzine insanın oturabileceği taştan sıralar, banklar bulunur. Buralarda grup zamanı aileler oturma adetindedir...Akşam karanlığın bastırmasıyla çeşitli gruplar akşam çayı yada yemek için evlerine çekilirler. Yemek,.. ve daha sonra ziyaret ve partiler başlar. ...hiçbir aile geceleri yalnız kalmamaktadır. Ya misafirleri olur, evde parti verirler yada bir başkasına giderler. Bu tür partilere gece yarısından sabahın birine kadar her köşeyi dönüşte karşılaşılabilirsiniz. Daha sonra zarif köşklerin o denli davetkar olduğu köy sessizliğe gömülür... Bornova’da Türklerin, bazı Musevilerin ve birkaç Ermeninin oturduğu mahalle ise oldukça Doğu stilindedir. Çarşı asmalarla örtülüdür..” (Doğer, 2000, s.24).*

Gezginlerin anlatımlarında, yerleşim–kent bağlantısının 1839 tarihine değin tozlu, kötü bir patika ile sağlandığı belirtilmektedir. Ancak 1842’de yerleşimi ziyaret eden Pfeiffer’in anlatımında “Bornova’ya giden yol düzgün ve değişken manzaralı”

ifadesini kullanması 1840'ların başlarında bu bağlantının düzeltildiğini düşündürmektedir. Bornova'nın sağlıklı bir ulaşım hattı ile kente bağlanması, 1861 yılında ücretli karayolunun yapımı ile gerçekleşmiştir. Darağacı bölgesinde Melez çayının üzerindeki bir köprü ile kente bağlanan bu karayolu ücretlidir ve karayolu ücreti Melez çayı üzerine kurulan köprüden alınmaktadır. Bornova yerleşiminin demiryolu hattına ve bu hat ile kent merkezine bağlanması 1865'te gerçekleşmiş, 1865 Temmuzunda Basmene-Kasaba demiryolu hattının bir durağı olmuştur. İzmir-Kasaba demiryolu hattının inşaatını yapan Fransız şirket hattın işletmesini de yüklenmiş, işletme yetki ve sorumluluğu 1934 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti idaresine geçmiştir (Atay,1998, Şenocak, 2003, Yorulmaz, 1988).

19. yüzyıl sürecinde gelişen Bornova yerleşiminin nüfusu, 1856'da 8 bin iken, yüzyıl sonunda 10 bine ulaşmıştır. Verimli bir ovaya sahip olan Bornova'da temel geçim kaynağı tarımdır ve 20. yüzyılın ilk yarısına değin bu özelliğini korumuştur. Aynı dönemde yerleşim, önemli bir pazar alanına, çok büyük olmamakla birlikte birçok ürün ticaretinin yapıldığı bir çarşıya, iki hana ve her gün açık bir halk banyosuna sahiptir. Atay'ın belirlemelerine göre, 19. yüzyılda yerleşimin en güzel alanları "Rue des Fontaines (Havuzbaşı sokak), Champs des Emigres (Göçmen mahallesi), Bozalan ve İstasyon" çevresinde yer almaktadır (Atay, 1978, s.55).

19. yüzyılda Bornova yerleşimi kozmopolit bir nüfusa sahiptir ve bu nüfus içinde Hristiyan grubun oldukça baskın olduğu gözlenmektedir. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde, Protestanların kendi dini alanlarını yaratmakta olduğu, 1831'de ise Fransiskanların kiliselerini kurdukları izlenir. Nüfusta yoğun olarak gözlenen Hristiyan toplumun dini alanlarının yanı sıra, Müslüman topluma ait iki cami ve Yahudi mahallesinde yer alan Algranti Sinagogu da Bornova'da hizmet veren dini merkezlerdir (Şenocak, 2003, s.140). 1934 tarihli il rehberindeki dini yapı kayıtları arasında Bornova havrasına dair herhangi bir bilgi olmaması, havranın bu tarihten önce yol olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Yerleşimde dini yapılar arasında bir Yunan şapeli ve bir Ermeni kilisesinin varlığından da söz edilmektedir. 19. yüzyıl sonunda, yerleşim merkezinde yer alan Katolik kilisesine yakın bir noktada (bugünkü Cumhuriyet meydanında) konumlanan ve ne yazık ki bugün var olmayan

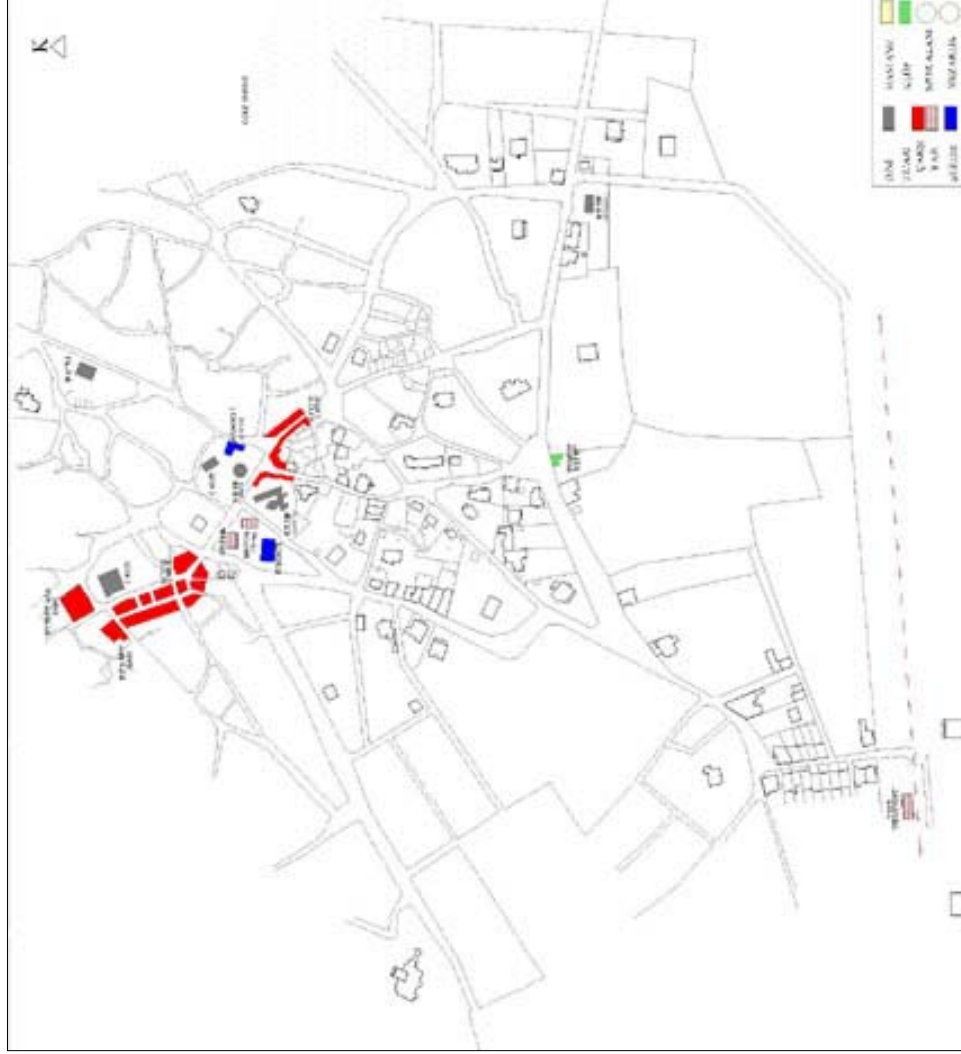

Resim 3.5 Rum-Ortodoks kilisesi
(Arıcan, 1999, s.44)

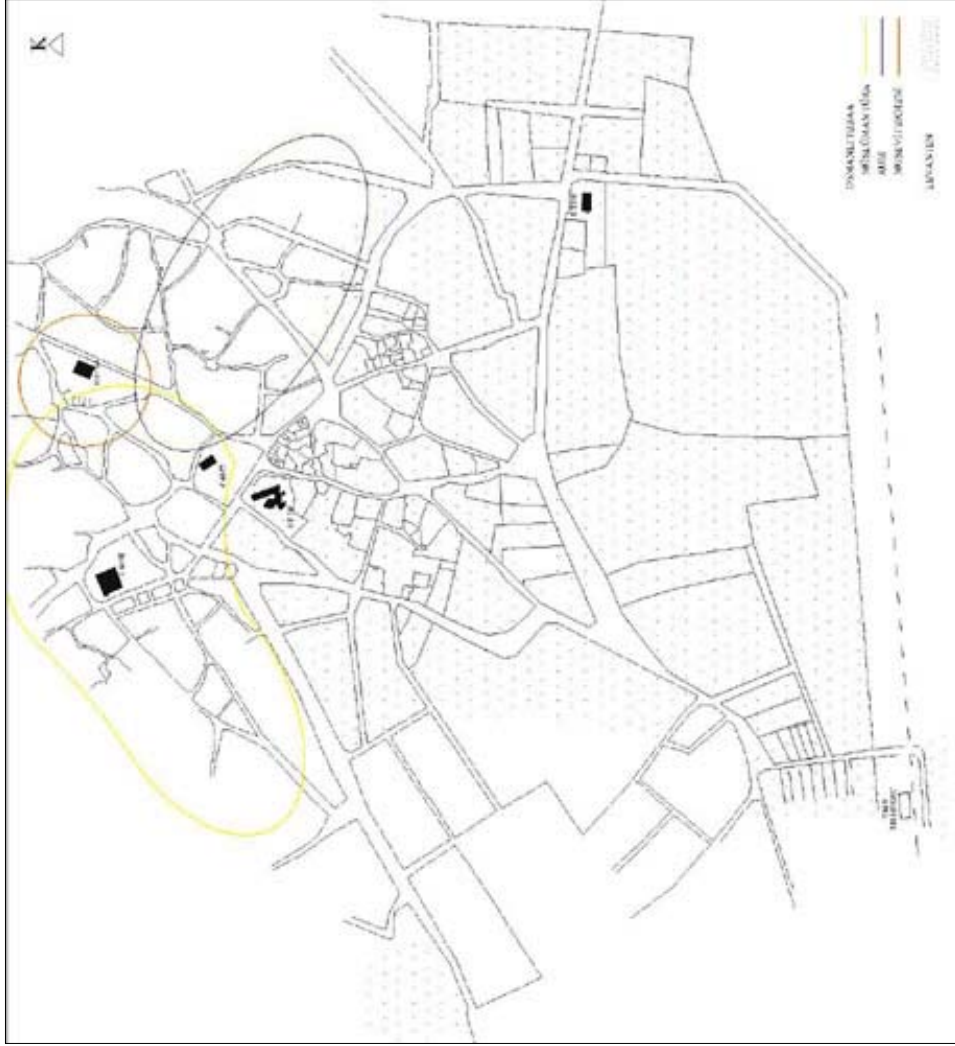
Rum-Ortodoks kilisesinin, bahsedilen Yunan şapeli olduğu düşünülmektedir (Resim 3.4). Ermeni cemaatine hizmet veren Agios Stefanos Ermeni Kilisesi ise 1863 tarihinde inşa edilmiştir (Arıcan, 1999, s.17). Söz konusu kilisenin konumu ile ilgili kesin bilgi olmamakla birlikte Ermeni mahallesinde bulunması muhtemeldir (Şekil 3.5).

Daha önce de belirtildiği gibi, 19. yüzyıl İzmir Levanten toplumunda Protestanlar etkindir. Bu dönemde kent bütününde kurulan üç Protestan kilisesinden birinin Bornova'da olması, bu yerleşimin önemini kanıtlamakta ve yerleşimdeki Anglikan toplumun gücünü göstermektedir. Bornova'da ilk Anglikan Kilisesi St.Maria Magdalena, Charlton Whittall tarafından 1837'de Bornova Protestan camiasına hediye olarak yaptırılmıştır (Beyru, 2000, s.174). Muhafazakar bir Protestan ve milliyetçi bir İngiliz olarak tanımlanan C.Whittall, yalnızca kilise yaptırmakla yetinmemiş, ayrıca kilisede görev alacak rahibelerin yetiştirilmesi için bir Rahibe Okulu inşa ettirmiştir.

Osmanlı yerleşimlerinin tümünde gözlenen, merkezi camiinin etrafında çarşı ve Müslüman konut alanlarını oluşturma geleneği Bornova'da da görülmektedir. Yerleşimin merkezi Büyük Camii ve çevresinde gelişmiş olan Büyük Çarşı alanıdır (Şekil 3.4). Tek katlı dükkan dizilerinin oluşturduğu sokaklarla arasta niteliği kazanmış olan çarşı, batı, kuzey ve doğu yönlerden Müslüman mahalleleri ile çevrilmekte, kuzeydoğuda Musevi mahallesi ile birleşmektedir. Bornova yerleşiminde yapılan alan çalışmalarına ve Bornova halkından alınan sözel bilgilere dayanarak, günümüzde var olmayan Ermeni kilisesinin ve Havranın bugünkü Bornova Meydanı ile yamaç arasında konumlandıkları belirlenmiştir. Bu bilgiye dayanarak, 19. yüzyıl yerleşim kullanımında Yahudi ve Ermeni grupların yaşama alanlarının, Türk mahalleleri ile birlikte yamaç üzerine yayılmış olduğunu belirtmek mümkündür.

Şekil 3.4 Bornova Yerleşimi, kamusal alanlar

Şekil 35 Bornova Yerleşimi, toplumsal yaşam alanları

Yerleşimin güney çeperinde, Bornova toplumsal yapısında Batılı topluluğun etkin konumunu ifade eden, Katolik kilisesi yer almaktadır. Merkez kurgusunun da gösterdiği gibi, merkezin güneyinde Levanten konut alanları yer almaktadır. Bornova topluluğunun önemli bir grubu olan Rum tebaa ise merkezin doğusunda, Levanten yerleşiminin kuzey çeperinde yer almaktadır. Günümüzde tamamen yok olmuş olan bu alana ilişkin saptamalar, kişisel görüşmeler üzerinden yapılabilmektedir (Aliberti, Budak, Giraud Kavala, Uzun). Sözel anlatımlara dayanarak, Rum yaşam alanlarının batıda Müslüman Türk, kuzeyde Musevi ve Ermeni, güneyde ise Levanten yaşam alanları ile sınırlandığı belirlenmiştir.

Toplumsal yaşam alanlarına ilişkin bu saptamalar Şekil 3.5'te belirtilmektedir. Ancak, söz konusu sınırların kesin çizgilerle belirlenemeyeceği, genel yayılım alanlarını belirttikleri unutulmamalıdır. Tüm çeperlerde toplumların birliktelikleri ve iç içe geçişleri olabileceği gibi, farklı toplumsal yaşam alanlarında tekil ya da kısmi mekansal yapılanmalara rastlamak da mümkündür.

19. yüzyıl sürecinde, Bornova'daki kültürel hayatta Levanten topluluk etkin ve öncüdür. Gerek kütüphaneleri, eğitim kurumları, kulüpleri ve ihtişamlı bahçelerinde verdikleri görkemli partileri, gerekse yerleşim halkına yönelik oluşturdukları yardım kuruluşları ile sosyal yaşamda etkin bir konumdadırlar. Bu dönemde Bornova'da, biri kız, diğeri erkek öğrencilere eğitim vermek üzere iki Rum Okulu, arazisi içinde bir hastane ve fakirlere bedava ilaç dağıtan bir eczanenin de bulunduğu 100 kişilik kız ve erkek dini eğitim veren "Les Soeurs de la Charite", ayrıca Mr.Turrell'a ait İngiliz, Fransız ve bazı varlıklı Rumların gittiği özel okul yer almaktadır (Atay,1978, s.55). Ancak, Atay'ın Rum okulu olarak belirttiği okullar 1856'da yerleşimi ziyaret eden seyyahın ifadesinde Protestan Okulu olarak geçmektedir (Pınar, 2001, s.211). Yerleşimdeki İngiliz hakimiyeti göz önünde tutulduğunda, bunların Protestan okulu oldukları ihtimalinin yüksek olduğu düşünülebilir. Yerleşime ilişkin diğer kaynaklar incelendiğinde, Turrel okulunun 1859'da, Fransızlara ait Saint Vincent'in 1848, Saint Joseph'in 1906'da kurulduğu saptanmaktadır (Şenocak, 2003, s.119-120, Arıcan, 1999, s.45).

Ancak, 1934 tarihli İzmir kent rehberindeki kayıtlar incelendiğinde, bu eğitim kurumlarının büyük bir bölümünün varlığını sürdüremediği görülmektedir. Bu kayıtlarda, 1934 tarihi itibarıyla yerleşimde üç ilkokul (9 Eylül, Kars ve Hilal ilkokulları), bir ortaokul, bir meslek okulu (Bornova Ziraat mektebi) ve yalnızca bir Fransız Kız Okulu (muhtemelen Saint Joseph) bulunduğu belirtilmektedir. (1934 İzmir Kent Rehberi, s.168-172) Bu bilgilere dayanarak, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte toplumsal etkinliklerini kaybeden Batılı grupların kurumsal oluşumlarının da yok olduğu ya da dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Levantenlerin öncülüğünde gelişen bir diğer toplumsal olay da spordur. Özellikle geniş golf alanları ile anılan yerleşimde, 1880'lerde Bornovalı M.Jan Baptist Giraud'nun himayesinde İngiliz Spor Kulübü kurulmuş, bu kulübe ait golf tesisleri ve tenis kortları uzun yıllar yerleşim halkına hizmet vermiştir. 1890 tarihinde, Türkiye'de düzenlenmiş olan ilk futbol maçı yerleşimde gerçekleşmiş, 1895'te ise ilk geniş çaplı atletizm yarışları Levantenlerin desteğiyle Bornova'da gerçekleşmiştir (Doğer, 2000, s.25). 1905 Aydın İl Yıllığı'nda verilen bilgilerde, 1900 tarihinde istasyon binası çevresindeki özel bir alanda (muhtemelen Whittall arazisinde), jimnastik müsabakalarının düzenlendiği belirtilmektedir (Serçe, 2000, s.69). Bunun yanı sıra, 1884'te spor faaliyetlerine başlayan İzmir Sultanisi'ni takiben, ikinci atletizm müsabakaları ve ilk bisiklet müsabakası Bornova'da düzenlenmiştir.

Bornova'da yaşayan Levanten ailelerin büyük bir kısmı İzmir ekonomik ve politik hayatında önemli rol oynamıştır. Ekonomik ve siyasi güce sahip bu ailelerin varlığı bazı önemli kişilerin yerleşimi ziyaretine de yol açmıştır. Yerleşimin önemli ailelerinden Whittall'ler; 1833 yılında Yunan Kralı Otto'yu, 1850 yılında Sultan Abdülmecit'i ve 1862 tarihinde Sultan Abdülaziz'i köşklerinde ağırlamıştır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı döneminde Garp Cephesi Komutanlığı olarak kullanılan Steinbüchel Köşkü, Mustafa Kemal Paşa tarafından zaman zaman ziyaret edilmiştir.

20. yüzyılın başlarında İzmir'de bulunan G. Bell'in yerleşim ve yerleşimdeki Levanten topluluğun sosyal yaşamına ilişkin aktarımları ilginçtir; “dün akşamüstünü, tüm İngiliz toplumunun yaşadığı, tepeler altında uzanan büyük bahçeler ve evleri ile

etkileyici bir yerleşim olan Burnabat'ta (Bornova) geçirdim. .. ve Whittall'lerden olan arkadaşlarımı aradım. Onlar (Whittall ailesi) uzun süredir buradalar ve hepsi etkileyici geniş bahçeler içinde yaşıyorlar. ... güney sahillerindeki şubeler, madenler, av sahaları, güneybatı Anadolu'nun her yerine yayılmış arazileri ve denizlerdeki yatları ile İngiliz ticaretinin büyük kısmını ellerinde tutuyorlar. Aileye ait çeşitli iş kollarında ailenin erkek çocukları, genç adamları önemli pozisyonlarda. ... bayanlar ilginç ve eğlenceli bir koloniyel hayat sürmekte; tüm yazı piknik yaparak, tüm kışı ise dans ederek ve kağıt oynayarak geçiriyorlar. Birbiri yanında konumlanan büyük bahçeler arasında yürüyüş yaparak ve birbirlerinin evlerinde dedikodu yaparak ve gülüşerek... Hayatın başka hiçbir yerde bu denli kolay ve hoş olduğunu sanmıyorum.” (WEB_2, 1907)

Yerleşimdeki toplumsal ve mekansal gelişimler bu şekilde yaşanırken, 1880 yılında meydana gelen iki ayrı deprem büyük hasara neden olmuştur. Yerleşimin fiziksel gelişimini etkileyen yasal bir düzenleme ise 1881 tarihinde belediye teşkilatının kurulmasıdır (Doğer, 2000, s.25). Bu tarihe kadar İzmir Belediyesi 2. Dairesi üzerinden verilen hizmetler, 1881 tarihinden itibaren yerleşim bünyesinde yürütülmüştür (Saran, 1970, s.20) .

Bornova'nın demografik yapısı incelendiğinde, özellikle 18. ve 19. yüzyıl süresince etkin rol oynayan grup olarak Levantenlerin ve onları takiben Müslümanlar ve Rumların yer aldığı görülmektedir. Aslında Rum nüfusun sayıca artması ve toplumsal hayatta sivrilmeleri Levanten topluluğun gelişmesine paralel bir yükselme göstermektedir. Dini, etnik ve toplumsal özellikleri ile Müslüman topluluktan uzak bir yapı sergileyen Levantenler, yine bu özellikler nedeniyle Rum topluma yakın bir tutum içinde olmuşlardır. Sosyal hayatta Fransızca, İngilizce ve Rumca konuşulan Levanten camiasında, konutlarda çalışanların hemen hepsi Rum'dur. Tüm bu girdiler yerleşimdeki Rum nüfusun artmasında etkili olmuştur.

1905 Aydın İl Yıllığı'nda, 20. yüzyıl başı itibariyle Bornova'da yaklaşık 3000 hane olduğu belirtilmekte ve şu tanımlamalar yer almaktadır; “İstasyonun önünden başlayıp çarşıya uzanan cadde genişlik ve intizamca İzmir kentinin birçok

caddesinden bile üstün ... ekserisi İzmir şehrinin ileri gelenlerinin ve zenginlerinin tasarrufunda bulunan meskenleri içinde büyük küçük, fakat cümlesi zarif ve süslü pek çok köşkler ve latif, geniş bahçelerine kasabanın her cihadında tesadüf olunur” (Serçe, 2000, s.69).

1922 tarihinde gerçekleşen Mübadele, tüm Batı Anadolu’da olduğu gibi Bornova yerleşiminin toplumsal yapısını da değiştirmiştir. 1922’den itibaren Rum nüfus yerleşimi terk ederken, özellikle Girit adasından gelen Mübadiller, ayrıca Balkanlardan (Yugoslavya ve Arnavutluk) ve Anadolu’dan aldığı göçler yerleşimin nüfusunun artmasına neden olmuştur. Mübadele sonrası Osmanlı tebaada bu değişimler yaşanırken, Levanten topluluk varlığını korumuştur. Ancak süreç içinde, özellikle 1940’lardan itibaren, gerek ticari hayattaki gerekse toplumsal yaşamdaki rollerinin ve etkinliklerinin değişmesi nedeniyle Levanten nüfusta da ciddi bir kayıp olmuştur. Halen yerleşimde yaşayan Levantenlerin aktardıkları bilgiler ve Tapu kayıtları göz önüne alındığında, Levantenlerin yerleşimden ayrılımlarının 1925-1930 ve 1940-1960 dönemlerinde hızlandığı gözlenmektedir. Levanten topluluğun, Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte oluşan idari ve toplumsal yapıya paralel siyasi, ekonomik ve sosyal alandaki etkin, “patron” konumlarını yitirmesi, bu ayrılışın temel nedenidir.

3.3.2. Buca Yerleşiminin Tarihsel Gelişimi

Buca’nın tarihi gelişimi ile ilgili en eskiye dayanan bilgiler; İzmir bölgesinde M.Ö. 628’de başlayan Lidya saldırıları sonucu kentlilerin yöneldiği çevre yerleşimlerden biri olduğu (Akurgal,1946) ve Baykara’nın “Buca, varlığından 1467 yılında haberdar olduğumuz en eski kasabalardan birisidir” ifadesini kullanmasıdır (Baykara, 1974, s.45). Ancak her iki çalışmada da net referansların olmaması, yerleşimin tarihçesi ile ilgili kesin çıkarımlarda bulunulmasını mümkün kılmamaktadır.

Buca adının kökeni Rumca olup, bir köşede, kenarda bulunan köy anlamına gelen Vuzas yada Bovios’tan gelmektedir. İzmir’in kuzeydoğusunda yer alan yerleşim,

adının kökeninden de anlaşılacağı gibi her zaman Rum azınlığın yoğunlukta olduğu bir köy olmuştur. Yerleşimde ana gelir kaynağı bağcılık ve büyükbaş hayvandır.

19. yüzyıla değin Rum ve Türk nüfusun yanı sıra Levantenlerin sayfiye evlerinin de yer aldığı yerleşim, yüzyılın ikinci yarısında Bornova'ya paralel bir gelişim göstererek Batılı grupların tercih ettiği bir yaşam alanı olmuştur. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına dek yerleşimin fiziksel yapılanmasının ve kentle bağlarının gelişmemiş olduğu düşünülmektedir. 19. yüzyılın ortalarına değin kente ulaşım bir patika üzerinden, eşek ve katırlarla yapılmakta, araba kullanılmamaktadır. 1816 tarihinde yerleşimi ziyaret eden Turner, "Buca'yı İzmir'e bağlayan yolun iyi olmadığını, kente girdiklerinde dar ve kötü yollu (büyük ihtimalle Osmanlı tebaanın yaşadığı) mahalleleri, daha sonra da bakımlı Frenk mahallesini gördüklerini" belirtmektedir (Erpi, 1985, s.19). 1835'te yerleşime gelen Kontes P.Noztitz'in aynı konuya ilişkin ifadesi de ilginçtir; "*Şehirdeki tek arabaya sahip İngiliz konsolosunun eşi Bn Berry'nin Buca'daki evine gitmesi için özel yol yapılmış. ...ulaşım eşeklerle, hatta bir balo öncesi veya sonrasında eşek üstünde tuvaletli hanımlar görünebiliyor*" (Noztitz'den naklen, Pınar,2001, s.154).

Buca'nın yaşadığı değişimde kırılma noktası demiryolu hattı ile kente bağlanmasıdır. 1860 tarihinde Aydın demiryolu hattının önemli bir durağı olarak kent merkezine bağlanan yerleşimin gelişmesinde demiryolu hattının kullanımı ve demiryolu şirketi üst düzey yöneticilerinin Buca'ya yerleşmesi önemli rol oynamıştır. Demiryolunun başlattığı toplumsal ve fiziksel gelişim, Levantenlerin konut alanı olarak buraya yönelmesine ve buna bağlı olarak Rum nüfusun artmasına yol açmıştır. Bu dönemde Buca, İzmir kent bütününde var olan Batılı grupların ana yerleşim alanlarından biri haline dönüşmüş, nüfus hızla artmış, 19. yüzyıl sonlarında dört/ beş bine ulaşmıştır.

19. yüzyıl başında yerleşimde bir Yunan, bir Katolik, bir Reforme kilisesi ve bir Cami bulunmaktadır (Atay, 1978, s.57). Yerleşimdeki Protestan gruba ait ilk kilise 1835'de, İngiliz ve Amerikalıların ortak girişimi ile bir konutun kilise olarak düzenlenmesi sonucu kullanıma açılmıştır. Daha sonra, 1866'da bu yapı yıkılmış ve

arazisine günümüze dek varlığını sürdürmüş olan Protestan Kilisesi inşa edilmiştir. Aynı dönemde (1830'lar) Katolikler, de Tous Les Saints Kilisesi'ni kurmuşlardır (Beyru, 2000, s.168). 20. yüzyılın ilk çeyreğine ilişkin bilgilerde ise Buca'da iki Ortodoks, bir Katolik, bir de Protestan olmak üzere dört kilise olduğu belirtilmektedir (Erpi, 1985, s.182). Yukarıda belirtilen dini yapılardan sadece bir Katolik ve bir Protestan kilisesi günümüze dek varlığını sürdürmüştür. Buca Protestan kilisesinin yanında yer alan Papaz Okulu'na ilişkin Erpi; "Ortodoks kilisesine aittir" ifadesini kullanmakta, Şenocak ise yapıyı "Protestan Kilisesi'ne ait Manastır" olarak tanımlamaktadır

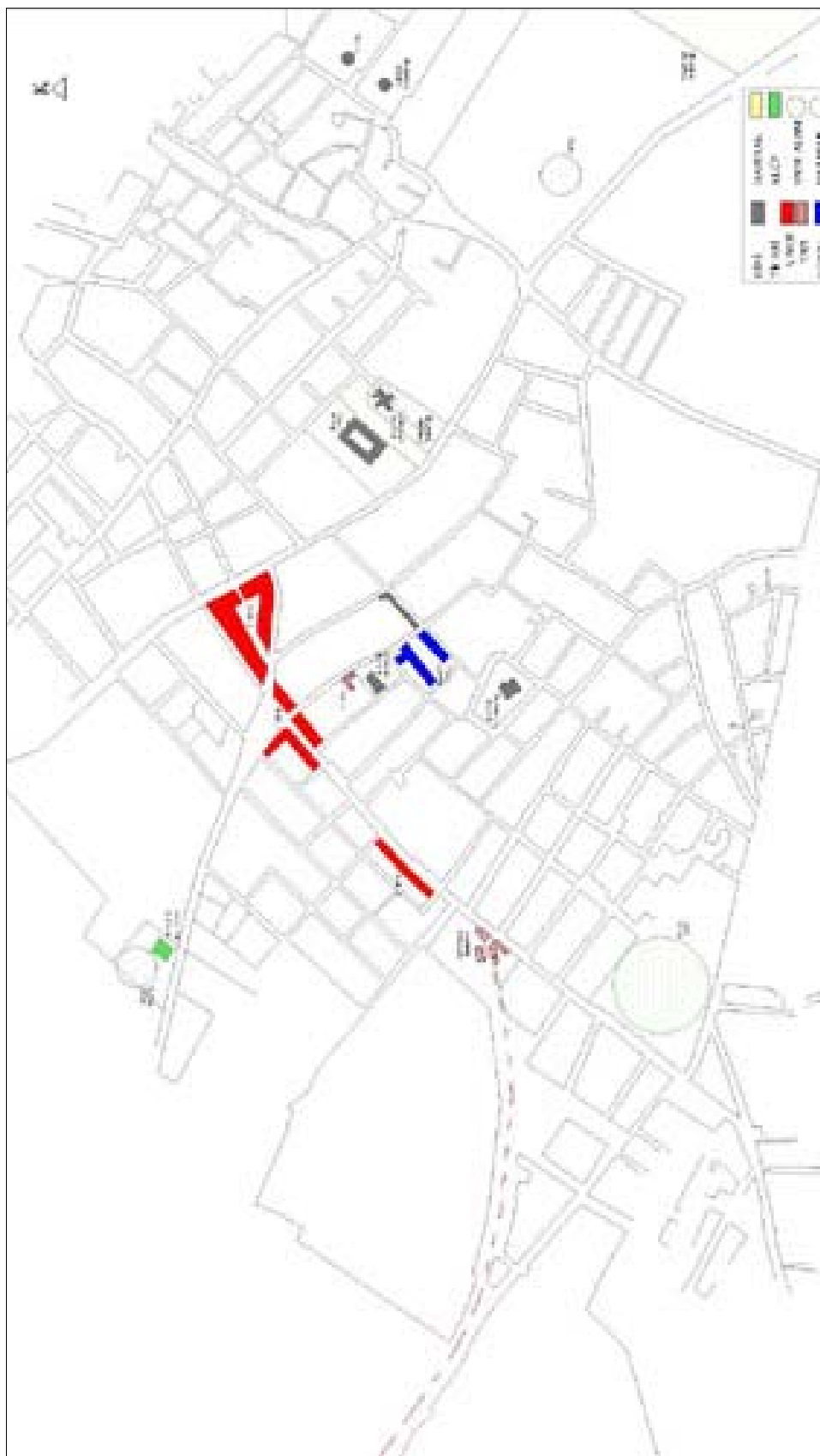
Buca'nın sosyal yaşamını oluşturan öğeler, meşhur pazarı ve Batılı grupların kontrolü altındaki kulüplerdir. Yerleşim merkezinde konumlanan çarşı alanı, demiryolu istasyonuna yönelen aks üzerinde de kısmen sürmektedir. Kültürel hayata hizmet veren kulüp yapılarına ilişkin tek saptama, yerleşimin kuzeybatısında, De Jongh arazisinin bir bölümüne inşa edilmiş, tenis kulübü olarak da bilinen İngiliz Kulübüdür. Buca'nın 20. yüzyılın ilk yarısındaki yaşantısına dair tanımlamalar yapan Miss. Barf'ın aktarımları yerleşimde bir golf kulübü olduğunu belirtse de, kulübün yeri ve fiziksel yapısına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Eğlence hayatında önemli olan bir başka yapı, 1838 tarihinde inşa edilmiş olan Manol Oteldir. 19. yüzyılın ortalarında böyle bir mekanın mevcudiyeti, yerleşimin toplumsal yapısındaki hareketliliği, kent merkezi ve/veya kent dışından yerleşimi ziyaret eden bir grubun varlığını göstermesi açısından önemlidir. Sosyal hayattaki bir diğer unsur, koşu alanının yapımı ve düzenli at koşularının başlamasıdır. 1856 tarihinde Whittall ve Rees ailelerinin öncülüğünde yaptırılan koşu alanı, 1863 tarihinde Sultan Abdülaziz'in şerefine düzenlenen at yarışı ile kullanıma açılmıştır. Tüm İzmir kentinin dikkatini bu yerleşime çeken bu alanın önemi 20. yüzyılda da devam etmiştir.

Yerleşimin sosyal hayatındaki önemli bir olgu, tiyatrolardır. Buca'da 1820'lerden beri var olan, Helen stilindeki açık hava tiyatrosunun amatör ve profesyonel gruplar tarafından kullanıldığı ve özellikle aristokrat Rum topluluğun bu oyunlara yoğun ilgi gösterdiği belirtilmektedir (Erpi, 1985, s.10). Buca'daki eğitim kurumları ile ilgili tek

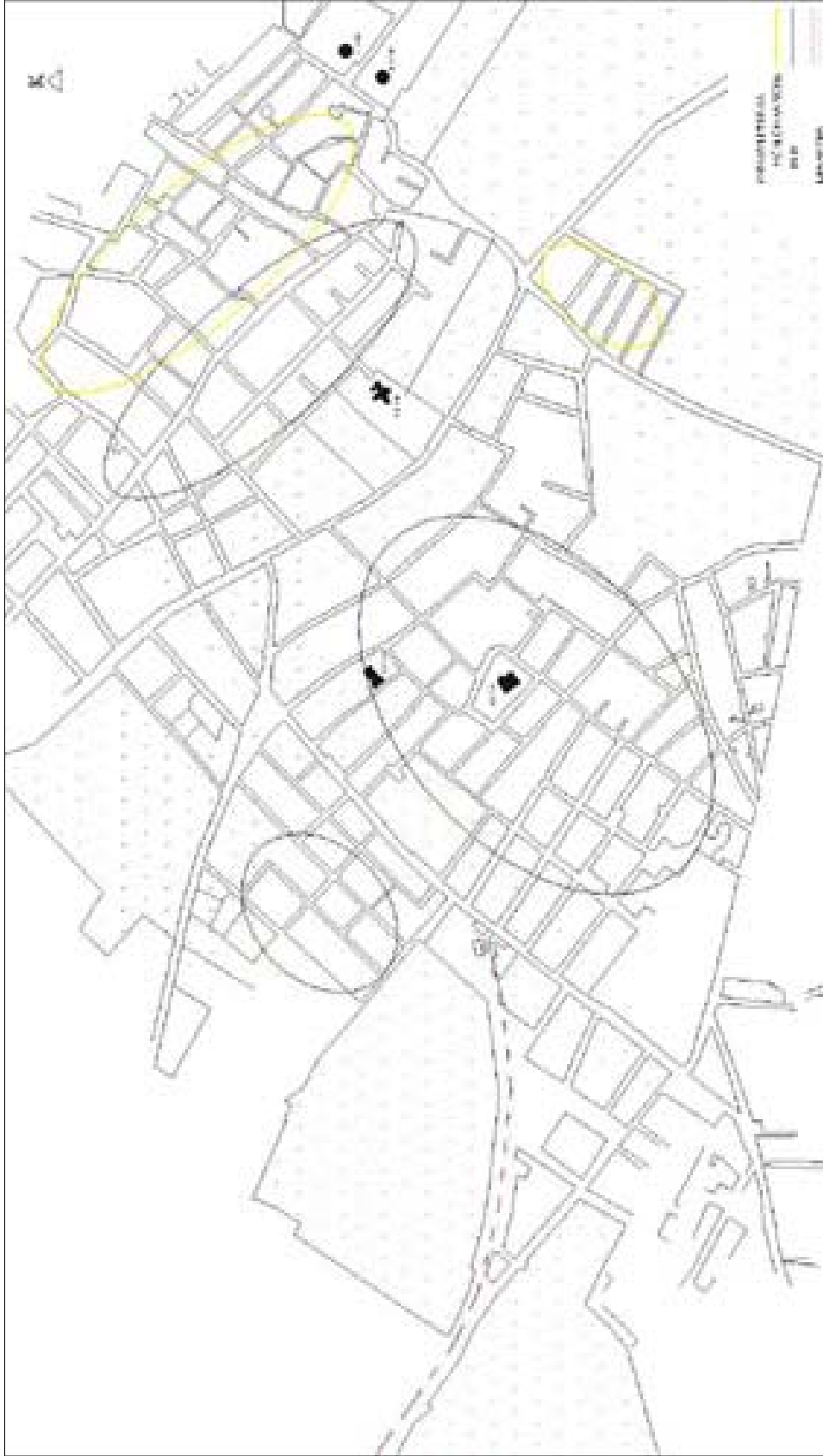
bilgi, bir İsviçreli tarafından kurulduğu belirtilen Grainer Okuludur (Şenocak, 2003, s.119-120). Bununla birlikte, 1934 tarihinde yerleşimde iki ilkokul, bir ortaokul ve bir Fransız kız okulu olduğu bilinmektedir (1934 İzmir Kent Rehberi, s.168-172).

Buca'daki varlıklı ve güçlü Levanten gruplar, farklı dönemlerde önemli ziyaretçiler ağırlamıştır. 1820'de Lord Byron'un İzmir konsolosu Mr. Werry'nin Buca'daki konutunda (Erpi, 1985, s.21), ve 1856'da Sultan Abdülmecit'in Baltazzi Köşkünde misafir edilişi buna örnektir.

Yerleşimlerin tarihlerinin belirlenmesinde sıkça başvurulan bir kaynak olan seyyahların anlatımları incelendiğinde, 17. yüzyıldan itibaren Buca'nın adının geçmekte olduğu görülmektedir. Le Bruyn/1678, Slaars/1688, Chandler/1765, Pockocke/1773, Schulz/1752, Turner/1816, Noztitz/1835 ve Stackelberg/1811 gezi anılarında yerleşimden bahsetmektedir. Gezinlerin aktarımlarında yerleşime ilişkin, "Avrupalı topluluk tarafından tercih edilen, yaz aylarında görkemli partilerin verildiği geniş bahçeler içinde etkileyici konutların yer aldığı, bahçelerin Avrupa'daki benzerleri kadar bakımlı ve düzgün olduğu" ifadeleri yer almaktadır. 1752'de yerleşimi ziyaret eden M.S.Schulz, Bay Mann'a ait, 30 odası, büyük bir yemek salonu olan, büyük olmamakla birlikte çok güzel bir bahçeye sahip konutundan ve Baron Hochepeid'in 240 feet uzunluk ve 200 feet genişliğinde (yaklaşık 73mx61m), her tarafı servilerle çevrili hayvanat bahçesinden bahsetmiştir (Schulz'dan naklen, Pınar, 2001, s.73-74). O.M.von Stackelberg/1811 ise, Buca'da tepe üstünde konumlanan bir pansiyonda kalmış ve yerleşim için "*çok güzel bahçelerle çevrili şirin bir yer. Rum köyünden çok Frenk köyünü çağrıştırıyor*" tanımlamasını yapmıştır (Stackelberg'den naklen, Pınar, 2001, s.112).

Şekil 3.6 Buca Yerleşimi, kamusal alanlar

Şekil 3.4 Buca Yerleşimi, toplumsal yaşama alanları

1905 Aydın İl Yıllığı'nda Buca yerleşimi ile ilgili anlatımlar genellikle Levanten toplumun yaşam alanlarına ilişkindir. Yerleşimde yaklaşık 4000 kişinin yaşadığı, 1000'den fazla hane olduğu, genellikle İngiliz tüccarların konutlarının bulunduğu ve bu dönemde sokakların havagazı ile aydınlatıldığı belirtilmektedir. Yerleşine ilişkin, “*köyde iki geniş ve muntazam sokak var (muhtemelen İstasyon ve Fatih caddeleri). Gerisi dar ve mahalin güzelliğini bozuyor*” tanımlaması yapılmaktadır (Serçe, 2000, s.68). Bu tanımlama, söz konusu dönemde hakim olan geniş, doğrusal aksların öngörüldüğü ve benimsendiği, organik oluşumların ise kötü olarak nitelendirildiği planlama yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Yerleşimdeki Müslüman Türk toplum ile ilgili çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Bu konuya ilişkin bilgiler, Turner'ın (1816) Buca ziyareti esnasında ilk olarak gördüğü mahallelerin Türk mahalleleri olduğunun düşünülmesi ve Slaars'ın 1868'teki ziyaretine ilişkin Müslüman mezarlığı ve camiden bahsetmesi ile sınırlıdır (Erpi, 1985, s.11). Tüm bu belirsizliğe rağmen, Osmanlı topraklarında var olan yerleşimin kuzey bölümünde Müslüman Türk topluluğun yaşamını sürdürdüğü bilinmektedir.

Yerleşimin fiziksel gelişimine ilişkin Erpi, “kuzeyden güneye gelişim göstermektedir” tanımlamasını yapmaktadır (Erpi, 1985, s.16). Tarihsel yerleşim geneline bakıldığında, günümüze ulaşan güney alanlarda gerek mimari kurguları, gerekse sistem ve malzeme tercihleri (yığma sistem ve kagir malzeme) ile Batılı bir mimari yaklaşım gözlenmektedir. Yerleşimin kuzey yönünde yer aldığı bilinen Türk yaşama alanlarına ait ahşap yapılardan oluşan dokunun süreç içinde yok olduğu gözlenirken, güneyde konumlanmış Levanten ve Rum azınlığın birlikte oluşturdukları doku halen hissedilir niteliktedir (Şekil 3.6).

Bornova'da gözlenen organik dokuya rağmen Buca yerleşiminin büyük bölümünün kent merkezi mimari yapılanmasına benzer bir kurguda oluşmasında İzmir-Aydın demiryolu hattının önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Bu hattın tesis alanı olarak seçilen Punta alanı ile eş zamanlı ve benzer bir fiziksel yapılanma gösteren yerleşim, demiryolu hattının inşasını üstlenen İngiliz toplumun her iki alandaki mimari yapı ve kullanıcı profilini şekillendirdiği (demiryolu şirketi

çalışanları, işçiler ve bağlantılı topluluk) savını güçlendirmektedir. Yerleşimin konut bölgelerindeki belirgin yoğunluk, Batılı grupların yaşam alanlarıdır. Varlıklı Avrupalı grupların servi ağaçları ile kaplı geniş bahçeler içinde yer alan köşklarinin yanı sıra, orta sınıf Batılı grupların ve varlıklı Rum tebaanın ızgara planlı yerleşimin izlendiği, sıra ev niteliğindeki konut alanları göze çarpmaktadır.

Yerleşimin demografik yapısının belirlenmesinde, Levantenlerin ve Rum nüfusun yanı sıra, Balkanlardan gelen göç de etkindir. 1821 Yunan Bağımsızlık Savaşı sonucu Balkanlarda yaşayan Müslüman Türklerde gözlenen göç hareketi, Buca'yı da etkilemiştir. 19. yüzyılda sayıca yüksek olmayan Rumeli göçü, 1912-1913 Balkan Savaşı'nda da sürmüş, 1922 mübadelesinde ise Rumelili göçmenlerin yerleştirildiği yerleşimlerden biri olmuştur (Erpi, 1985, s.12). Yerleşimdeki Levanten toplum ise 1935 tarihinde Aydın demiryolunun devletleştirilmesini takip eden süreçte hızla azalmıştır.

1950'li yıllar, tüm İzmir genelinde olduğu gibi, Buca'da da Levanten toplumun yaşam alanlarını terk ettikleri dönemdir. Bu dönemde, dağılmış olan cemaati bir arada tutmak için Londra'da basılıp Türkiye'de dağıtılan *“The Candlesticks”* adlı bültenin 1951-1952 kış sayısında H.V.Barff tarafından hazırlanmış *“Buca'nın Geçmişi ve Bugünü”* başlıklı yazısı ilginç aktarımlar sunmaktadır. Miss.Barff bu yazısında, 1922 yılına değin yerleşimin nüfusunda İngiliz ve Rum topluluğun baskın olduğunu, ayrıca az sayıda Hollandalıların da yer aldığını belirtmektedir. Miss.Barff, Buca'da yaşayan halkın eşkiyalarla (ki bunların çoğunun Rum olduğunu özellikle belirtmiştir) ilgili problemler yaşadıklarını belirtmiş, Buca mimarisine ilişkin *“yerleşimin güzel evlerinden en çekicisi mersin ağaçlı bir evin etrafında inşa edilmiş Lees eviydi”* tanımlamasını yapmıştır. Ancak Lees evi günümüze ulaşamamıştır Barff'ın anlatımlarından, 1922'de İzmir'in (Türkler tarafından) alınması ile birlikte olaylar çıktığı, İngilizlerin hemen hemen tamamının yerleşimi terk ettiği öğrenilmektedir. Bu dönemde yerleşimde kalan tek İngiliz olan Mr. Barff'ın bahçesine iltica eden Rumları Amerikalıların yardımı ile koruduğu, olaylar durulduktan sonra Batılı grupların evlerine tekrar döndükleri, hatta bir süre daha Tenis Kulübünün ve Golf Kulübünün çalışmaya devam ettiği belirtilmektedir.

Barff'ın Mübadele ve dolayısıyla Rum-Türk değişiminin sonrasındaki Buca demografik ortamını tanımlayan şu ifadesi önemlidir;

“değişik nedenlerle İngiliz komünitesi küçülüp 7’ye düşmüştür. Nüfusu büyük ölçüde Türkler, pek az sayıda Rum ve İtalyan’lar oluşturmaktadır...yetkililer Buca’yı bir tarım köyü haline dönüştürmek istemekteler..belki de en iyisi bu.. yoksa Buca, tadı tuzu, kişiliği olmayan, Batı özentisi bir kasabaya dönüşebilirdi” (Erpi, 1985, s.22 / Barff, H.V. “Buca’nın Geçmişi ve Bugünü”, Candlestick Bülteni, vol:1, no:6, s.2-3).

3.4. 19.yüzyıl Bornova ve Buca Yerleşimleri’nde Levanten Toplum ve Aileler

Çalışmanın ana hedefi olan, mekansal kimliğin sistem-toplum-mekan ilişkileri üzerinden deşifresi ve mekanın sistemi temsilinin tartışılabilmesi için sistem ve toplumun net olarak belirlenmesi gereklidir. Çalışma bütününde sistemin belirlendiği birinci bölümün devamında, toplum olarak seçilen Levanten grubun toplumsal ve mekansal özellikleri belirlenmiştir. Ancak, Levanten toplumun iç yapısındaki farklılıklar ve bu topluluğun farklı alanlarda farklı mekansal oluşumlara yol açtığı düşünüldüğünden, Bornova ve Buca yerleşimlerindeki Levanten toplum ele alınmıştır. Levanten toplumun sosyal yapısındaki kademelenmeler, topluluğu oluşturan ailelerin etnik yapıları, ticari hayattaki yerleri, ekonomik güçleri, birbirleri ile olan ilişkileri ile direkt bağlantı içindedir. Levanten toplumun yaşama alanlarının irdelendiği Bölüm 3.3.’te de belirtildiği gibi, toplum içinde var olan bu kademelenmeler mimari yapılanmalarda da kendisini ifade etmektedir.

İzmir Batılı topluluğunun büyük bölümünü oluşturan Levantenlerin sosyal yaşamı, kendi içlerindeki tabakalaşmaların etkin olduğu bir platformdur. Levanten ailelere mensup kişilerle yapılan görüşmelerde bu olgunun halen var olduğu, ancak geçmiş dönemlerde bu ikili sosyal yapının toplumsal yaşamın kurgulanmasında etkin olduğu gözlenmiştir. Bir Levanten’in konuya ilişkin yorumu şöyledir; *“Biz Bornovalılar, kendimizi üst tabaka olarak görürdük. Bir de Bucalılar.. Aslında Bornovalılar ve Bucalılar tek bir gruptu denilebilir, partiler, eğlenceler, iş, birlikte..İzmirliler ise farklıydı. Biz aristokrat, onlar şirketlerimizde çalışan*

memurlar, düşük tüccarlar.. yani biz öyle görüyorduk..” (A.Giraud, 2003). Bornova ve Buca yerleşimleri ele alındığında, ikamet eden Levanten topluluğu oluşturan ailelerin büyük bir kısmının varlıklı, güç sahibi oldukları, tüm yerleşim ve hatta İzmir kent merkezindeki Levanten toplum üzerinde dahi etkileri olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, bu grupların dönemin burjuva toplumunu (ticari alandaki güçleri ile yükselmiş orta sınıf) oluşturduğu ifade edilebilir.

Bu bağlamda, söz konusu ailelerin sosyal ve toplumsal hayattaki etkilerinin fiziksel yapılanmada da geçerli olabileceği, gerek üslup, eleman ve detaylar, mekansal kurgu, gerekse sistem ve malzeme anlamında model alındıkları düşünülmektedir. Bununla birlikte, gerek politik, gerekse ekonomik alandaki etkin rollerine rağmen, yabancı/diğer olmaları nedeniyle kapalı bir topluluk oluşturan Levantenlerin milliyetleri, dini yapıları ve birbirleriyle olan akrabalık ilişkileri gibi girdiler mimari yapılanmalarında ortaya çıkabilecek etkileşim, benzerlik ve farklılaşmaların anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle, Bornova ve Buca Levanten topluluğunun önde gelen, topluluğu peşinden sürükleyen, model alınan ailelerinin ortaya konması yararlıdır.

Bornova ve Buca’da yaşayan Levanten ailelerinin belirlenmesi için mevcut literatür taranmış, seyyahların anlatımlarından bu yerleşimlerde yaşadıkları anlaşılan kişiler saptanmıştır. Bunun yanı sıra, Buca ve Bornova Tapu Sicil Belgeleri incelenmiş, konsolosluk ve kilise kayıtlarının ulaşılabilen bölümleri, London Guildhall Library/ Public Records Office’de İzmir Levantenlerine ilişkin bilgiler taranmıştır. Ancak konsolosluk ve kilise kayıtlarının gizli tutulması ve/veya oldukça sınırlı bir biçimde incelemeye açılması nedeniyle yalnızca İngiliz konsolosluk kayıtlarının bir bölümüne ve Buca Protestan Kilisesi kayıtlarına ulaşılmıştır. Bu nedenle elde edilen bilgilerin aktarıldığı listelerde İngiliz asıllı aileler yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu konuda geniş kapsamlı bir dökümün hazırlanabilmesi için, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl İzmir Levanten toplumunu oluşturan grupların temsilcileri olan konsolosluk kayıtlarının ve gerek Protestan gerekse Katolik kilise kayıtlarının tamamı taranmalıdır.

Ulaşılan bilgiler ışığında 19. yüzyıldan itibaren Bornova ve Buca'da ikamet ettikleri tespit edilen Avrupa kökenli aileler şunlardır;

BORNOVA Levanten Toplumu:

Abbott, Abraham, Aliberti, Aliotti, Aozzilina, Aston, Balladour, Balliani, Backatt, Balfour, Baltazzi (Spartalıyan), Bari, Barker, Belhomme, Borg, Brusick, Cassar, Charnaud, Clarke, Corsi, Collings, Cullen, De Andria, De Cramer, De Senn, De Zandonatti, Di Giorgio, Dutilh, Edwards, Gilmore, Giraud , Goodwin, Gout, Hatkinson, Hornstein, Huffner, Hunt, Jirasouvitch, Joly, Karnalaki, Keyser, Kockler, La Fontaine, Lane, Lawson, Maltass, Marcopoli, Matthey, Mc Gregor, Offley, Pagy, Palmer, Pandespanian, Paterson, Pengelley, Perkins Raggio, Schiffman, Steinbüchel, Stevens, Stower, Thompson, Tissot, Topuz, Tristramp, Turrell, Van Der Zee, Von Erichstorff, Washburn, Well, Whittall, Whittute, Wilkin, Wilkinson, Winterhalter, Wolf, Xenopoulou

BUCA Levanten Toplumu :

Abbott, Aliberti, Aliotti, Ashe, Balladour, Baltacı(Spartalıyan), Barf, Barker, Beaghton, Bensen, Berry, Bird, Bishop, Black, Blackler, Bliss, Borg, Cadaux, Canale, Carey, Cassar, Clarke, Constantinidi, Cooke, Dallas, D'Alessio, De Jongh, Evangelinidis, Farkoh, Forbes, Fraser, Gardner, Gavrili, Giraud, Goodfellow, Gordon, Gout, Hanson, Heginbotham, Henschel, Holton, Hochepeid, Icar, Joly, La Fontaine, Langdon, Lawson, Le Bailley, Lee, Madge, Mann, Mc Vittie, Pagy, Parkinson, Partridge, Pengelley, Rees, Riverse, Routh, Russo, Scott, Shaw, Shotton, Spansa, Sperco, Stevenson, Stokes, Weakley, Webb, Webber, Werry, Williamson,

Bornova ve Buca Levanten toplumunu oluşturan ailelerin dökümü incelendiğinde, bazı ailelerin her iki yerleşimde de var olduğu görülmektedir. Halen Bornova ve Buca'da yaşamını devam ettiren Levantenlerle yapılan görüşmelerde, süreç içinde büyüyen ailelerin bu iki yerleşimi de kullandıkları, bir diğer deyişle bu durumun aynı aileye mensup alt kolların farklı yerleşimleri tercih etmesi olarak açıklanabileceği belirlenmiştir. Her iki yerleşimde de ikamet ettikleri belirlenen aileler şunlardır: Abbott, Aliberti, Aliotti, Balladour, Barker, Borg, Cassar, Clarke, Giraud , Gout, La Fontaine, Lawson, Pagy.

Topluluğu oluşturan bazı ailelerin her iki yerleşimi birlikte kullanması, Levanten toplumun yaşam alanlarını seçimi ve oluşturmada Bornova ve Buca'nın benzer girdilere sahip olduğunu göstermesi anlamında önemlidir. Her iki yerleşimin de eş zamanlı gelişimi, demiryolu hattı ile yerleşim-kent merkezi ilişkileri, yürüyüş, piknik, spor, av gibi toplumsal alışkanlıklara imkan tanıyan geniş arazileri olarak sıralanabilecek özellikler, eşdeğer sosyal tabakanın bu yerleşimleri seçmesinde etkin olmuştur.

Söz konusu dönemde, gerek ticari alanda, gerekse sosyal yaşamda bireysel hareket etmeyen aileler birbirleri ile bütünleşmiştir. Ailelerin tarihçesi ve kullandıkları mekanların süreç içindeki el değişimleri incelendiğinde, söz konusu ailelerin özellikle evliliklerle iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Whittall (İngiliz), Giraud (Fransız), Rees(İngiliz) ailelerinin yanı sıra Aliberti (İtalyan), Aliotti (İtalyan), Balladour (Fransız), Charnaud (Fransız asıllı İngiliz), Edwards (İngiliz), Forbes (İngiliz), La Fontaine (İngiliz), Pagy(İngiliz), Paterson (İngiliz), Russo (Fransız), gibi aileler de yerleşimlerin gelişiminde etkin rol oynamışlardır. Yerleşimlerdeki Levanten topluluğu oluşturan ailelerin bir kısmının yerleşimlerin oluşum ve gelişim sürecinde süreklilik gösterdiği, bir kısmının ise idari, ticari ya da diğer nedenlerle geçici olarak yerleşimde bulundukları gözlenmiştir. Ayrıca, tüm ailelerin gerek sosyal ve toplumsal hayattaki rol ve güç, gerekse fiziksel çevrenin oluşmasındaki etkinlik anlamında homojen bir etki gösterdiklerini söylemek mümkün değildir.

Yukarıda aktarılan kriterler göz önünde tutulduğunda, Bornova'da ikamet eden Whittall ailesinin toplumun her alanında ön planda olduğu gözlenmektedir. Buca yerleşiminde ise, tekil öncü yerine birden fazla ailenin ön plana çıktığı bir toplumsal yapı izlenmektedir. Burada dikkat çeken aileler; Rees, Baltazzi, De Jongh ve Aliotti aileleridir. Yerleşimlerdeki konutların belirlenebilen ilk kullanıcıları (yaptıran aile) göz önünde tutulduğunda, İngiliz topluluğun başı çektiği ve hemen ardından İtalyan grupların geldiği gözlenmektedir. Dönemin Batılılaşma anlayışı içinde toplumsal ve kültürel alanda etkin olan Fransız toplumu ve kültürüne rağmen, Fransız ailelerin fiziksel yapılanmada etkin olmamaları, kendilerine ait yapılar yaptırmak yerine Rum

tebaa yada İtalyan ailelerin inşa ettirdiği yapıları kullanmaları dikkat çekicidir. Dönemin Fransız toplumunun önde gelen ailelerinden olan Giraud'ların, Bornova toplumsal hayatında etkin olmakla birlikte, konut yapılanmaları ile özgünlük göstermemesi bu savı desteklemektedir. Yerleşim genelinde birçok konutta ismine rastlanılan Giraud'ların içinde yaşadıkları konutlarının hemen hemen hiçbirinin özgün kullanıcısı olmadıkları belirlenmiştir. Büyük çoğunluğunun İtalyan, kısmen Rum ve hatta bir örneğin Amerikalı aileler tarafından yaptırılmış olması ve Giraud ailesinin bu yapıların büyük çoğunluğunda belirlenebilen bir dönüşüm yaratmaması nedeniyle, ailenin fiziksel çevrenin oluşmasında etkin olduğunu söylemek mümkün değildir. Benzer bir çelişki Bornovalı Paterson ve Bucalı Forbes ailelerinin konut yapılanmalarında da izlenmektedir. Levanten toplumun sosyal yaşamında diğer aileler (Whittall, Rees, Aliotti, Giraud, Aliberti, vb.) kadar etkin olmadıkları gözlenmesine rağmen, anıtsal konutları dönemin prestij unsurları, sembol yapıları olarak nitelendirilmektedir.

Bornova ve Buca Levanten toplumu içinde sivrilen bazı aileler, Batılı topluluk içinde olduğu kadar kent bütününde de önemli bir konuma sahiptir. Kentin ve toplumun sosyal hayatının tanımlandığı 3.2'de verilen bilgilerin yanı sıra, özellikle Punta yerleşiminin oluşumunda bu ailelerin etkin olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl başlarından itibaren Punta'nın endüstri tesislerinin kurulum alanı olması ile birlikte varlıklı Levanten aileler geniş araziler almış, yaptıkları yatırımlar ile bir anlamda planlamaya dahil olmuşlardır. Söz konusu bölgede, garı denize bağlayan aks üzerinde atölyeleri ve tesisleri olan Whittall'lerin yanı sıra, Aliotti ailesi de bölgenin önemli yatırımcılarından. 1876 tarihli haritada Bella Vista'dan Aydın Garı'na uzanan caddenin "Aliotti Bulvarı" olarak adlandırılmış olması, ailenin bölgedeki önemini vurgulamaktadır (Bilsel, 2000, s.219).

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte idari, ekonomik ve toplumsal anlamda yeni bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu yeni sistem, 19. yüzyıldan itibaren ekonomik, toplumsal ve hatta politik güce sahip Levanten toplumun İzmir'deki varlıklarını sorgulamalarını gerektirmiştir. Ortaya çıkan yeni ekonomik ve toplumsal yapı, Levantenlerin bir kısmının İzmir'i terk etmesine neden olmuş,

topluluğun büyük bölümünün kentten göç etmesi ise 20. yüzyılın ortalarında hızlanmıştır. Örneğin, 1930'lu yıllarda kentte ihracat yapan şirketlere ait kayıtlarda, Whittall, Aliotti, Paterson, Pagy, Balladour, Giraud, Forbes isimlerine rastlanması, bu ailelerin söz konusu tarihte halen İzmir'de varlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir (1934 İzmir il rehberi, s.144-150). Kişisel görüşmelerden alınan bilgilere göre incelenen Levanten ailelerin kenti terk edişi, 1940-1970 tarihleri arasında, değişen siyasi, ekonomik ve toplumsal ortamın sahip oldukları sosyal ve ekonomik statüyü değiştirmeye başlaması üzerine gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, yoğunlukla Bornova ve kısmen Buca yerleşimlerindeki geniş bahçeli konutlarında halen ikamet eden az sayıda Levanten aile, İzmir'in kozmopolit, çok renkli toplumsal ve kültürel yapısını oluşturan gruplardan biri olarak varlıklarını sürdürmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BORNOVA VE BUCA LEVANTEN KÖŞKLERİ

Kültürel varlıkların koruma yaklaşımlarında *Mekansal Kimliğin* ortaya konması gerekliliğinden yola çıkılarak, Mekansal Kimliği, *Sistem-Toplum-Mekan* dizilimi üzerinden tanımlamaya yönelik bir yöntemin önerildiği çalışmanın bu bölümünde, sunulan yöntem dahilinde veri toplama, tespit ve saptamalar yer almaktadır. Bornova ve Buca yerleşimleri Levanten topluluğunun konut alanları üzerinden toplanan veriler, mekanın temsili ve mekansal kimliği oluşturan değerlerin çağdaş kullanım dahilinde sürekliliğinin sağlanmasını esas alan bir koruma yaklaşımında veri tabanı oluşturması nedeniyle önemlidir.

Bornova ve Buca yerleşimlerindeki çalışma alanı ve incelenecek yapıların belirlenmesinde belli kriterler göz önünde tutulmuştur. Fiziksel çevrenin belirlenmesinde, araştırma kapsamına alınan yapıların oluşturduğu bir yapılanma olması temel esastır. Bu nedenle öncelikle yapılar belirlenmiş, belirlenen yapıların yakın çevre ilişkileri incelenerek oluşturulan fiziksel çevrenin ana prensipleri saptanmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan sürecin “19. yüzyıl ikinci yarısı - 20. yüzyıl ilk yarısı” oluşu ve bu sürece ilişkin mekansal yapılanmaların yalnızca bir kısmının günümüze dek ulaşmış olması, bu şekilde bir belirlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Çalışmanın ana hedefi dahilinde, incelenecek yapıların belirlenmesinde bazı temel kriterler göz önünde tutulmuştur. Bunlar, kullanıcı ve niteliktir. Bu noktada;

- **Kullanıcı;** Batılı topluluğun üyeleri tarafından yaptırılmış, ya da yapılmış olmasını,
- **Nitelik;** -Tekil yapı niteliği taşımasını (kent merkezin Levanten yaşam alanlarında gözlenen bir özellik olan *Sıra Ev* niteliğinde olmaması) ,
-Parsel ve yapı ölçeği ile “özellikli konut/köşk” niteliği taşımasını tanımlamaktadır.

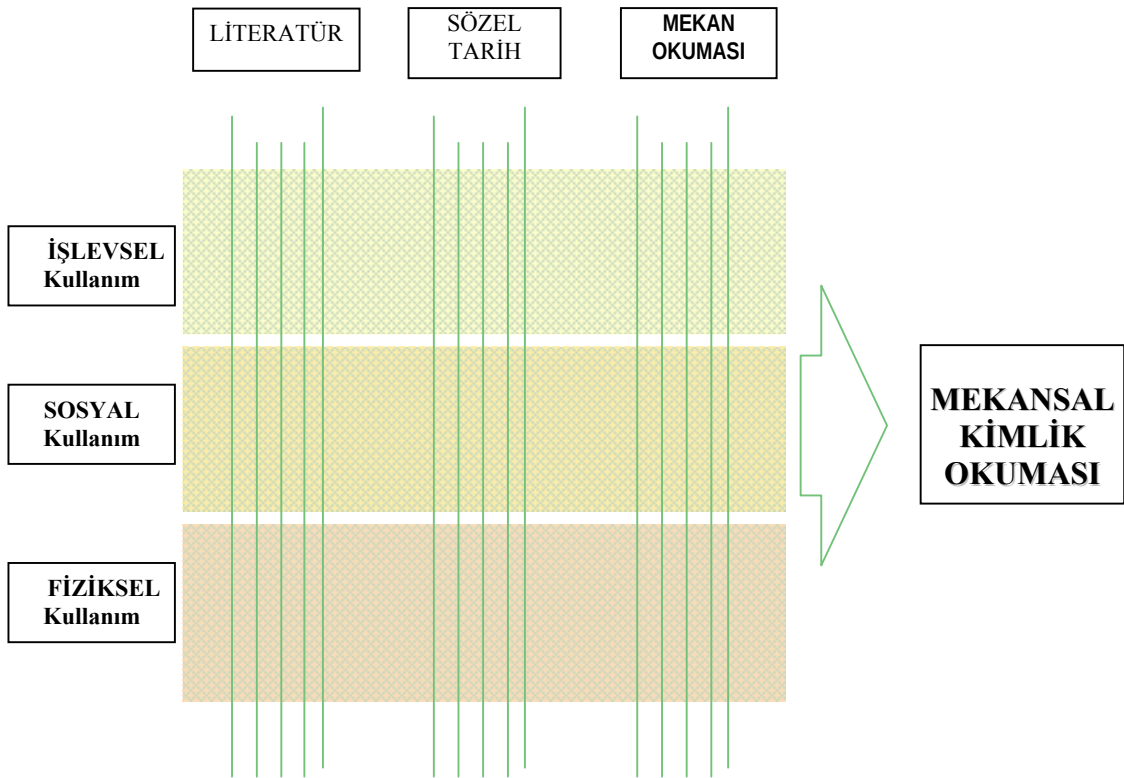
Bu temel kriterlerden yola çıkılarak, sahip oldukları toplumsal , ekonomik ve siyasi güçleri ile ait oldukları anlayışı temsil eden varlıklı Levanten ailelerin büyük ölçekli, çevresel etkiye sahip konutları, *Levanten köşkleri* ele alınmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir nokta; söz konusu topluluğun ifade, ihtiyaç ve kullanımları nedeniyle, sahip oldukları geniş araziler içinde birden fazla yapının yer aldığıdır. Ana konut, müstemilat kitlesi ya da kitleleri, diğer servis yapıları ve düzenlemeleri olarak tanımlanabilecek kitleler, yapı bütünü oluşturmaktadır. Ancak süreç içinde, büyük çoğunlukla ana konut yapısı ve buna bağlı olarak kurgulanmış müstemilat kitlesinin mevcudiyetini sürdürdüğü gözlenmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında, ana konut yapıları ve fiziksel anlamda ana yapı ile birliktelik gösteren müstemilat kitleleri ele alınmıştır.

Ana kriterler olarak tanımlanabilecek bu özelliklerin yanı sıra, yapıların günümüz kullanımları da bir diğer belirleyici etken olmuştur. İncelenen yerleşimlerde günümüze ulaşmış yapıların bir kısmı konut kullanımını sürdürürken, diğer bir kısmı kamu kullanımına hizmet vermektedir. Ancak, konutun mahremiyeti ve daha da önemlisi konut kullanımını sürdüren örneklerdeki Levanten topluluğun dışı kapalı yapısı, incelemenin büyük oranda konut yapıları üzerinden gerçekleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle araştırma, süreç içinde kullanıcıların göç etmesi ya da değişen sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak yapı ve arazilerin Maliye Hazinesi'ne devredilmesi sonucunda kamu kullanımına hizmet eden yapılar üzerinden kurgulanmış, bununla birlikte halen konut kullanımını sürdüren birkaç örnek de kurguya dahil edilmiştir. İncelenecek yapılarda esas tutulan eleme kriterleri kapsamında yer almayan, ancak kullanıcılarının toplumsal yapısı ve/ veya yapıların

mimari ifade ve duruşları nedeniyle çalışma bütününde değerli bir bilgi olarak algılanan bazı yapı ya da mimari unsurlar da, seçilen yapılar ile ilişkilendirilerek, art bilgi olarak değerlendirilmiştir.

İncelencek fiziksel çevrenin belirlenmesindeki ana kriter ise seçilen konut yapılarının oluşturduğu bir doku niteliği göstermesidir. Yapıların, yerleşim bütününde bir aks ya da doku oluşturmaya yönelik bir birliktelik göstermeleri, yansıtıkları mekansal ve toplumsal değerler, mimari oluşumlar ile bütünsel bir duruş ortaya koymalarına yol açmaktadır. Yerleşimler bu bakış açısı ile incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan yapıların kimliği temsil eden mimari ifadelerinin deşifresi, üç temel parametre ve üç ana veri tabanı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırma yöntemi dahilinde temel alınan parametreler; mekan kullanımlarını kapsayan *İşlevsel Kullanım*, mahremiyet ve kullanım kademelerini kapsayan *Sosyal Kullanım* ve mimari özellikleri derleyen *Fiziksel Kullanım*dır. Bu üç parametre

üzerinden, ailelere ait yapıların doku içindeki yeri, birbirleriyle olan fiziksel ilişkileri, kullanım şekilleri ve kullanıcı profilleri, mekan kurguları, mekan kullanımlarındaki özellikler, üslup, cephe karakteri, karakteristik özellikler saptanmaktadır. Ayrıca, süreç içinde değişen işlevler ve buna paralel uygulanan onarım ve müdahalelere ilişkin bilgi aktarımı yapılmaktadır. Tüm bu inceleme, bilgi toplama ve saptamalar, yapıların mekansal kimliğinin deşifresine yönelik analizlerin ve mimari kimliğin sürekliliğinin korunmasına yönelik saptamaların yapılabilmesi için gerekli veri tabanını oluşturmaktadır

Çalışma kapsamında ulaşılan bilgiler, üç ana girdi üzerinden toplanan verilere dayandırılmaktadır. Bunlar; basılı kaynaklar, seyyahların anlatımları, yerleşimlere ilişkin yapılmış çalışmalar, tapu/kadastro/imar kayıtları, koruma kurulu kararlarını içeren *Literatür*, kişisel görüşmeler, anı ve hatıralara dayanan *Sözel Tarih Aktarımları*, yapı ve içinde yer aldığı fiziksel çevreye ilişkin mimari özellikler, temel tasarım kriterleri, kitle ve mekan kurgularının derlendiği *Mekan Okumalarıdır*. Bu üç veri tabanı birleştirilerek, Levanten topluluğun Bornova ve Buca yerleşimleri özelinde yarattıkları mekansal kimliğin ve kullanım sürekliliğinin ortaya konması mümkün olmuştur.

İncelenen yapıların tekil aktarımlarına geçmeden önce, içinde yer aldıkları fiziksel çevre, bu çevrenin ele alınan Sistem ve Toplum dahilinde sergiledikleri yapılanma aktarılmalıdır. Bu nedenle, öncelikle Bornova ve Buca yerleşimleri Levanten yaşam alanları tanımlanmış, oluşum ve gelişim süreçleri aktarılmış, günümüz kullanımı çerçevesinde incelenecek yapılar tespit edilmiştir.

4.1. Bornova ve Buca Yerleşimleri Levanten Yapılanması

Çalışma alanları olan Bornova ve Buca yerleşimleri ele alındığında iki farklı yapı göze çarpmaktadır. Bornova yerleşiminde, Levanten topluluğun tamamen kendilerine ait bir alan oluşturdukları gözlenmekte, bu alan içinde yapıların bir araya gelişlerinde sosyal statülere ve bazen aile ilişkilerine bağlı bir birliktelik, dizilimin varlığı belirlenmektedir. Buca yerleşiminde ise, incelenecek yapıların belirgin bir dizilim içinde konumlanmadıkları gözlenmektedir. Bu farklı dizilim, yerleşimlerin barındırdıkları farklı sosyal tabakalar ile açıklanabilir.

Şekil 4.1. Bornova yerleşimi fiziksel yapısı

Şekil 4.2. Buca yerleşimi fiziksel yapısı

Bornova yerleşiminde Levanten topluluğun yaşama alanını oluşturdukları bölge, Osmanlı tebaasından (Türk, Rum, Yahudi ve Ermeni) ayrı konumlanmıştır. Yerleşim bütününde varlıklı Levanten topluluk belirli akslarının çevresinde konumlanmış, orta sınıf Levantenler ve hatta varlıklı Rum tebaa bu aksların oluşturduğu alanın çeperlerinde yer almıştır. Buca yerleşimi ele alındığında, Rum tebaa ve orta sınıf Levanten topluluğun daha geniş bir birliktelik içinde oldukları gözlenmektedir. Yerleşim bütününde var olan akslar bu sosyal sınıfın yaşam alanlarını

beslemekte, Levanten grupların köşkleri ise yerleşim çeperinde yer almaktadır. Bu konumlanış, Buca yerleşiminde ele alınan yapıların Bornova örneklerine oranla daha geniş araziler içinde yer almaları ve Buca'daki varlıklı Levanten konutlarının “orta sınıf Levanten- varlıklı Rum” topluluğun oluşturduğu mekansal yapılanmaya eklemlenmeleri ile açıklanabilir.

Bu noktada, incelenecek olan yapıların kapsamlı olarak ele alınmasından önce, Bornova ve Buca Levanten konut alanlarının toplumsal ve fiziksel özellikleri, gelişim süreçleri belirlenmekte, söz konusu alanlara ilişkin toplumsal yapı,

yapılanma kriterleri ve ele alınacak yapıların dağılımı haritalarla desteklenerek ortaya konulmaktadır.

4.1.1. Bornova Yerleşiminde Levanten Yaşam Alanları

19. yüzyıla değin Bornova, Rum asıllı Osmanlı tebaanın yoğun olarak yaşadığı bir çevre yerleşimi, köy niteliği taşımıştır. 17. yüzyıldan itibaren seyyahların anlatımlarında ve resmi Osmanlı kayıtlarında adı geçen yerleşimin, 18. yüzyıldan itibaren kent merkezinde yaşayan Levanten topluluğun ikincil konut alanı olarak geliştiği belirlenmektedir. 19. yüzyılın başlarından itibaren yerleşim ikincil konut alanı olmaktan çıkmış, gerek barındırdığı Levanten topluluğun sosyal ve toplumsal statüsü, gerekse bu topluluğun ortaya koyduğu mimari yapılanmanın niteliği ile topluluğun ana yaşama alanlarından biri haline dönüşmüştür.

Çalışma kapsamında incelenen 19. yüzyılın ikinci yarısı- 20. yüzyılın ilk yarısı sürecinde Bornova yerleşiminin fiziksel dağılımı ele alındığında, Levanten topluluğa ait yaşama alanlarının yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu yayılım Levanten topluluğun boyutu hakkında fikir vermekle birlikte, söz konusu topluluğun yaşama alanlarını kullanımı, fiziksel çevreyi şekillendirmeleri hakkında da bilgi vermektedir. Bölüm 3.3.'te belirtildiği gibi, 19. yüzyıl İzmir Levanten topluluğunun mekansal oluşumunda farklı sosyal sınıfların ve buna paralel farklı yaşantıların yol açtığı ikili bir yapılanma gözlenmektedir. Bu kurgunun Bornova banliyösündeki yansımasının bir ayağını kent merkezindeki biçimlenmenin benimsendiği, benzer sistem, malzeme ve mekansal kurguların kullanıldığı, Batılı ve Osmanlı kültürünün bir sentezi olarak nitelendirebilecek “küçük ölçekli tekil konutlar ve sıra evler” oluştururken, diğer ayağında özgün mimari yaklaşımlar sergileyen, ait oldukları kültürün beğenilerini ifade eden, geniş bahçeler içinde konumlanmış, büyük ölçekli konutlar yer almaktadır.

Yerleşimin 20. yüzyıl başı toplumsal kullanımı ve bu bütün içinde Levanten yaşam alanları incelendiğinde, belirgin aksların varlığı gözlenmektedir. Osmanlı tebaasının (Türk, Musevi, Ermeni, Rum) yoğunlukla yaşadığı ve organik bir

yapılanma gösteren yamaçlarda belirgin bir aks gözlenmezken, yerleşim bütününde belirgin olan üç aks Levanten yaşama alanının sınırlarını çizmektedir (Şekil 4.3).

Resim 4.1. İstasyon caddesi, 1930'lar
(Arıcan, 1999, s.65)

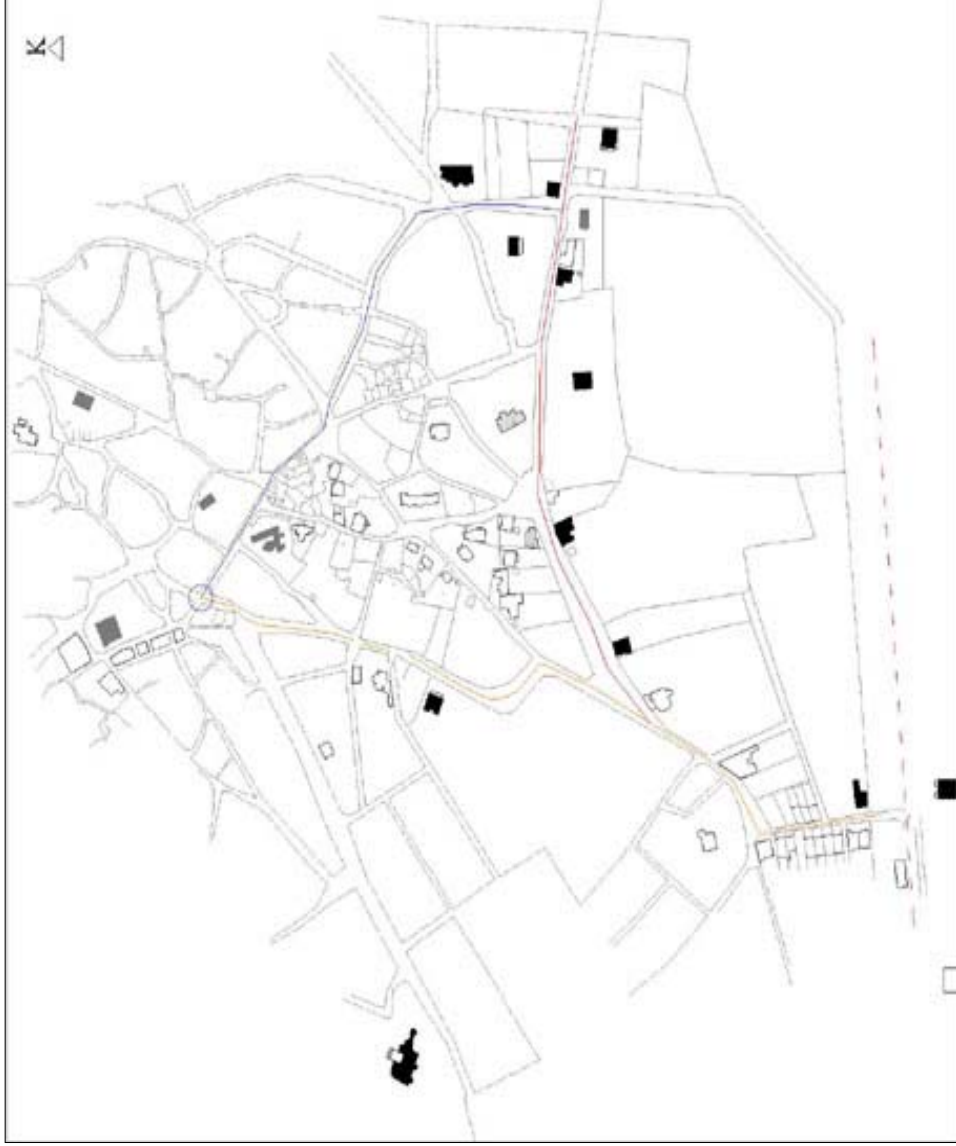

Resim 4.2. İstasyon cad., 19.yy sonu
(Arıcan, 1999, s.41)

Yerleşim merkezi olarak tanımlanabilecek çarşı alanını, dönemin toplumsal yaşantısında önemli bir yer tutan demiryolu istasyonuna bağlayan Bornova Bulvarı bu akslardan biridir. Günümüzde Fevzi Çakmak Caddesi olarak adlandırılan bu aks boyunca karşılıklı sıralanmış yapıların hemen hepsinin Levanten topluluğa ait olduğu, yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Bu aksın en önemli bölümü, “İstasyon Caddesi / Bornova Bulvarı/ Macropodara Bulvarı” olarak adlandırılan, Bornova Tren istasyonundan başlayıp Mahfel’e uzanan parçasıdır ve dönemin prestijli

mekanlarından biridir (Resim 4.1, 4.2). Ancak 1970’lerden itibaren ulaşım sistemleri, yerleşim-kent bağı ve yayılım yönlerinin değişmesi nedeniyle yerleşimdeki önemini büyük ölçüde yitirmiştir.

Bir diğer ana aks olan Çiçek Caddesi (bugünkü Kazım Karabekir Caddesi), yoğunlukla yerleşimdeki orta sınıf Levanten topluluğa hizmet etmekte ve konut yapıları ile çevrelenmektedir. Ne yazık ki, 1970’lerdeki imar hareketleri kapsamında uygulanan düzenlemeler (yoğunluk ve gabari farklılaşmaları, yol genişletme çalışmaları) ve koruma kararlarının yasal uygulayıcıları olan tescil ve sit kavramlarının henüz yürürlükte olmaması sonucunda, İstasyon Caddesi üzerinde oluşan dokunun büyük ölçüde, Çiçek Caddesi’ni tanımlayan dokunun ise tamamen yok olduğu gözlenmektedir.

Şekil 4.3 Bornova yerleşimi ana akslar

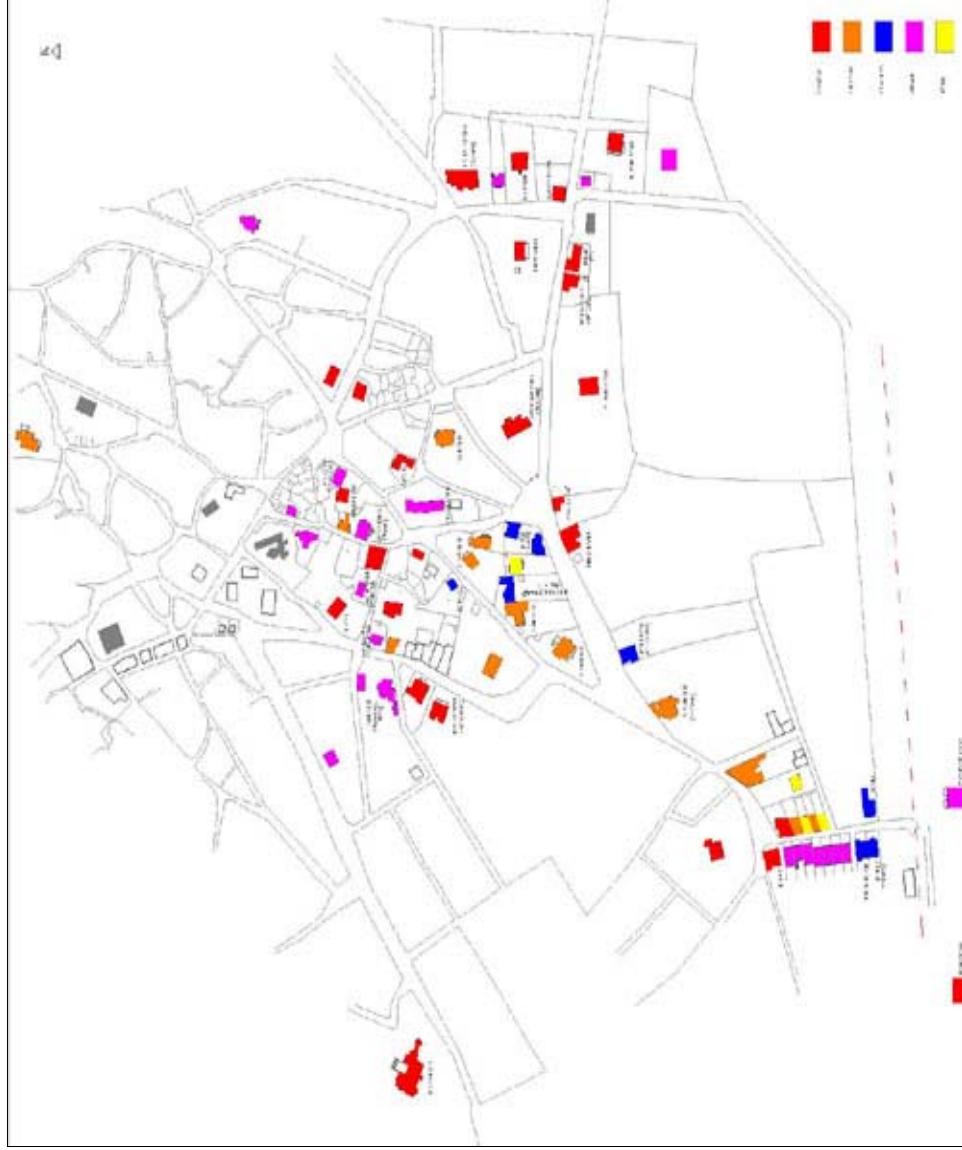
Resim 4.3. Merkez bulv., 19.yy sonu
(Arıcan, 1999, s.43)

Bornova Levanten yaşam alanının prestij aksı olarak da tanımlanır. Farklı dönemlerde Hürriyet Caddesi ve Atatürk Caddesi olarak da adlandırılmış olan bu aks, günümüzde Gençlik Caddesi olarak isimlendirilmiştir (Resim 4.3).

Söz konusu cadde üzerinde yer alan konut kullanıcılarının sosyal statüleri, yerleşim ve hatta İzmir toplumsal yaşamı içindeki yerleri düşünüldüğünde, prestij aksı tanımlamasının yanlış olmadığı görülür. Bu aks ve üzerinde yer alan yapıların büyük çoğunluğu günümüze dek varlığını sürdürebilmiştir. Bu sürekliliğinin iki temel nedeni; söz konusu yapılara sahip olan topluluğun ekonomik gücü (ekonomik ve fiziksel değişimlere paralel oluşan imar düzenlemelerine karşı duruşları) ve 1945-1970 tarihleri arasında bu yapıların büyük bir bölümünün (kullanıcılarının göç etmesi veya farklı nedenlerle Maliye hazinesine devri ile) kamu kullanımına geçmesi, bu kurumlar tarafından mevcudiyetlerinin sürdürülmesidir.

Belirlenen üç ana aksın çevrelediği alanın büyük bölümü Levanten topluluk tarafından kullanılmaktadır. Ancak, her yerleşimde olduğu gibi Bornova’da da, bu alan içinde Rum, Musevi ya da Türk kullanıcılara rastlanırken, bu alan dışında da Levanten topluluğa ait tekil yapılar tespit edilmektedir. Bunlardan en belirginini, ölçeği, mimari dili, iç mekan özellikleri ile döneminin prestij yapılarından biri olan Paterson Köşkü’dür.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi, Levanten toplum kendi içinde farklı din ve milliyetlere bağlı gruplardan oluşmaktadır. Farklı milliyetlerden oluşan bu alt grupların farklı gelenek, beğeni ve anlayışa sahip olmaları muhtemeldir. Bu nedenle incelenen yapı kullanıcılarının milliyetlerinin bilinmesi, aynı ve/veya farklı milliyetteki grupların mimarilerinin bir arada / karşılıklı değerlendirilmesine imkan vermesi açısından yararlıdır.

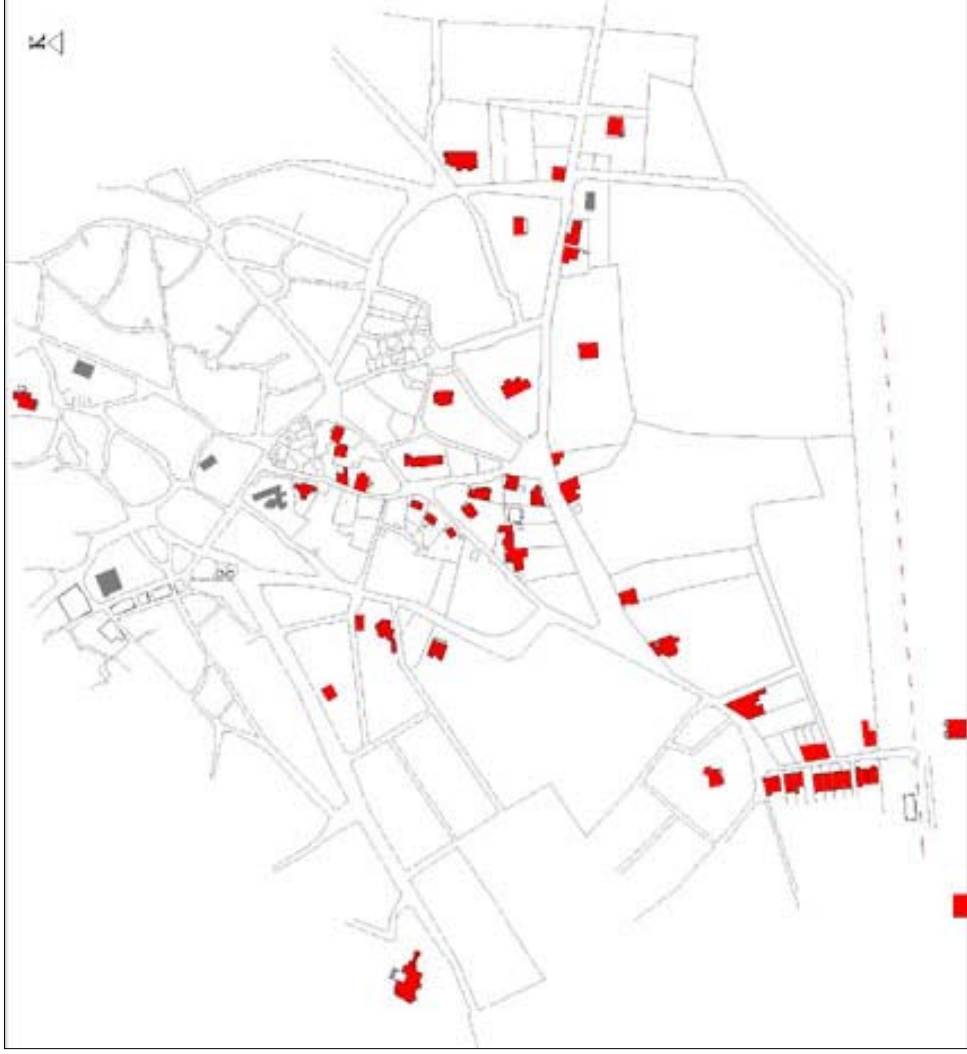

Şekil 4.4 Bornova yerleşimi, Levanten Köşklere milliyet dağılı

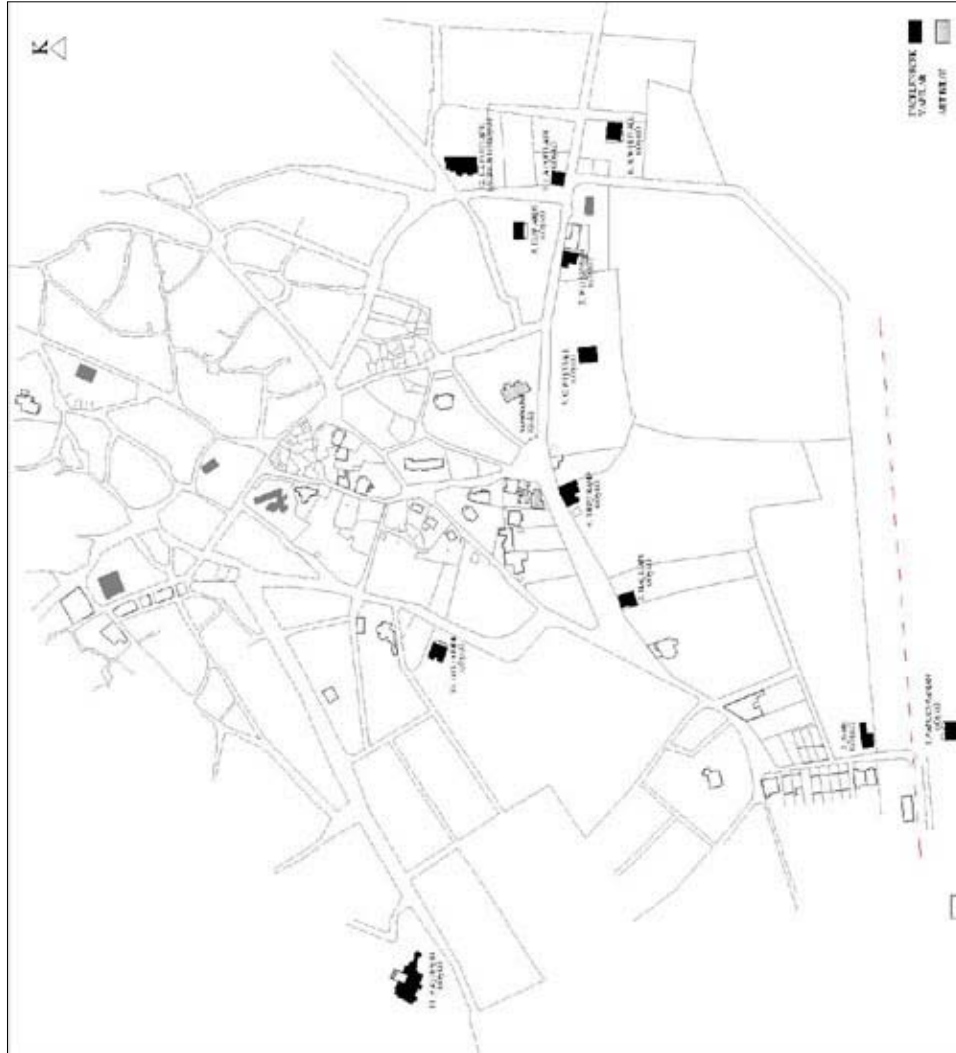
Bornova Levanten topluluğu ele alındığında, İngiliz, Fransız, İtalyan grupların yoğun olduğu, ayrıca Alman, Hollandalı, Macar, hatta geç dönemde Amerikan ailelerin de bu yaşama alanı içinde varlıklarını sürdürdükleri gözlenmektedir. Bu dönemin belli bir kesitine tanıklık etmiş kişilerle yapılan görüşmelere dayanarak oluşturulmuş olan “Levanten yaşama alanlarının 20.yüzyıl ilk yarısı durumuna” ilişkin saptama dahilinde, yapıların kullanıcıları ve milliyetleri, yerleşim içinde dağılımları Şekil 4.4’te belirtilmektedir. Burada da görüleceği gibi, Bornova Levanten topluluğunun içerdiği ulusal gruplara rağmen, İngiliz topluluğun yoğunluğu göze çarpmaktadır. İngiliz topluluğu Fransız ve İtalyan topluluklar takip etmektedir. Topluluğun sahip olduğu ulusal ve kültürel çeşitliliğe rağmen oluşturdukları fiziksel çevrede tek bir ifade içinde yer almaları; sosyal sınıf, Batılı tercih ve tutum, Batılı anlayışın yarattığı mekansal yapılanma içinde oluşlarıdır.*

Ancak ne yazık ki, şekil 4.4.’te belirtilen yapıların tamamı günümüze ulaşamamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ortasından itibaren Bornova yerleşimini etkisi altına alarak fiziksel çevrenin değişim ve dönüşümüne yol açan kentleşme süreci, imar kararları ile uygulanan yeni ulaşım aksları, yoğunluk ve kullanım değişiklikleri sonucunda yapıların belli bir bölümü günümüze dek varlığını sürdürebilmiştir. Yapıların yok olmasının ana nedenlerinden biri de, değişen toplumsal yapı ve ekonomik şartlardır. Genişleyen ailelerle birlikte yapı sahiplerinin (mirasçıların) artması ve ailenin ekonomik gücünün değişmesi, yeni imar düzenlemeleri ile sunulan imkanlarla (yoğunluğun artırılması ve yeni konut anlayışı olarak apartmanların sunulması) birleşerek yapıların yok olmasına neden olmuştur. Şekil 4.5’te, yerleşim bütününde günümüze ulaşan Levanten yapıları belirtilmektedir.

* 20. yüzyılın ilk yarısında Bornova Levanten konut yapıları ve kullanıcılarının milliyetine ilişkin veriler, D.Aliberti, A.Giraud, U.Uzun ile yapılan kişisel görüşmelerden derlenmiştir.

Şekil 4.5 Bornova yerleşimi, günümüze ulaşan yapılar

Şekil 4.6 Bornova yerleşimi, incelenecek yapılar

Çalışma kapsamında incelenecek yapılarda esas alınan seçim kriterleri ve yapıların ulaşılabilirliği (inceleme izni) göz önünde tutulduğunda, seçilen örneklerin büyük çoğunluğunun Merkez Bulvarı üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda seçilen yapıların Merkez Bulvarı üzerinde konumlanması, gerek tekil yapıların inceleme pratiği, gerekse fiziksel çevrenin belli bütünsellik içinde algılanabilmesi açısından olumlu bulunarak benimsenmiştir. Öte yandan, çalışılan tarihsel süreçte yerleşimin toplumsal ve sosyal yaşamında önemli bir rol oynayan demiryolu hattı bağıni göz ardı etmek mümkün olamayacağı için, belirlenen aks demiryolu istasyonuna dek uzatılmıştır. Böylelikle, Bornova yerleşim merkezini demiryolu istasyonuna bağlayan Bornova Bulvarının (bugünkü Fevzi Çakmak caddesinin) Merkez Bulvarı ile birleşerek istasyona ulaşan bölümü de araştırma bütününde yer almaktadır. Ayrıca, belirlenen aks dışında kalmalarına rağmen, gerek kullanıcılarının sosyal statüleri, gerekse yapıların karakteristik özellikleri ve mimari ifadeleri nedeniyle nitelikli örnekler olan Belhomme, Paterson ve Aliberti Köşkü de araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Şekil 4.6'da çalışma kapsamında incelenecek olan yapılar belirtilmektedir.

4.1.2. Buca Yerleşiminde Levanten Yaşam Alanları

Buca yerleşimi, 18. yüzyılda ikincil konut alanı olarak gelişmeye başlamıştır. 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl sürecinde Rum tebaa ve varlıklı Levanten ailelerin bir arada yaşamını sürdürdüğü yerleşim, 19. yüzyılın ikinci yarısında ikincil konut alanı olmaktan sıyrılmış ve birçok Levanten ailenin ana yaşam alanı olarak gelişmiştir. Yerleşimin geçirdiği bu dönüşümde ana kırılma, 1860'ta Buca'nın demiryolu ile kent merkezine bağlanmasıdır.

Demiryolunun kullanıma açılması ile gelişen yerleşimden günümüze ulaşan doku ve yapı stokunun büyük bir kısmı 19. yüzyılda oluşmuştur. Eski Buca'yı günümüze taşıyan, tarihsel süreç içinde toplumların alışkanlık ve beğenilerini, kültürlerini, tavırlarını, kısacası yaşamlarını ifade ettikleri mekansal yapılanma, büyük ölçüde Levanten ve kısmen Rum topluluğunun 19. yüzyıl toplumsal yaşamı içinde ortaya

koyduğu bir oluşumdur. Söz konusu dokunun büyük bir bölümü bugünkü koruma alanı içinde yer almaktadır.

Yerleşim, kuzeyden güneye doğru bir gelişme göstermiştir. Kuzeydeki alanda ahşap konutları ile Müslüman Türk toplumun yaşadığı, düzenli geometrilerle oluşturulmuş güney bölgesinin ise Rum ve Batılı toplulukların yaşam alanı olduğu bilinmektedir. Buca yerleşimi Levanten yaşam alanı incelendiğinde, iki belirgin aks oluşumu göze çarpmaktadır (şekil 4.7). Bu akslardan birincisi, dönemin önemli fiziksel yapılanması olan Buca Tren İstasyonu’nu yerleşim merkezine bağlayan ve buradan İzmir kent merkezine yönelen caddedir. L şemada geliştiği gözlenen bu caddenin yerleşim merkezini İzmir kent merkezine bağlayan kolu olan İzmir Caddesi’nin (bugünkü Menderes caddesi) yoğunlukla tekil yapılar ile çevrelendiği, buna rağmen “Merkez-Tren İstasyonu” bölümünü oluşturan İstasyon Caddesi’nde Sıra Ev niteliği gösteren yapıların yer aldığı görülmektedir. Yerleşimin gelişimi dahilinde İzmir Şoşesi; İzmir / İnönü / Menderes Caddesi olarak, İstasyon Caddesi ise Atatürk / Atadan / Uğur Mumcu Caddesi olarak isimlendirilmiştir.

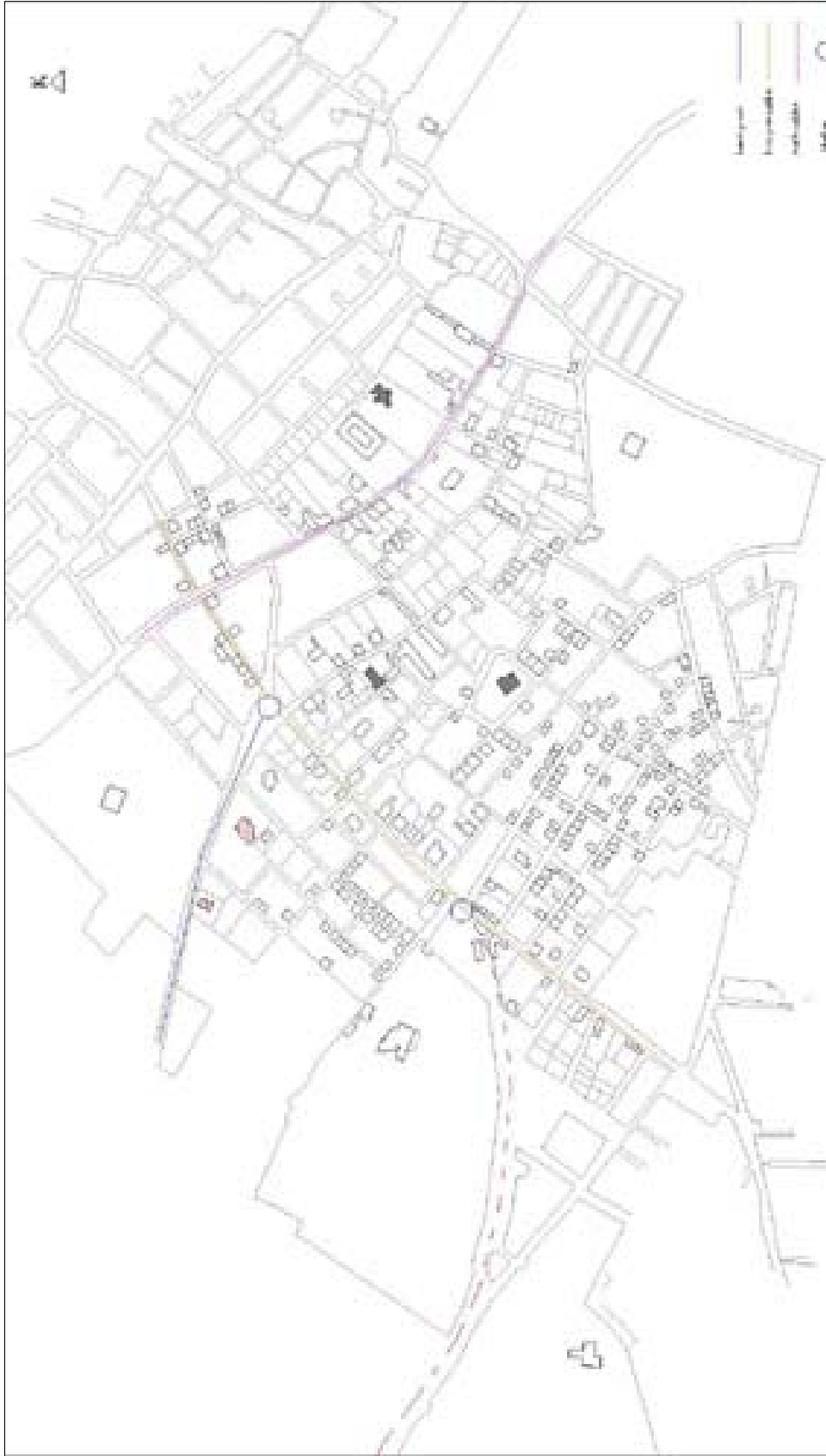

Resim 4.4. Fatih cad., 1874
(Pınar,2001,s.312)

Resim 4.5. Buca, 1880’ler/Rubellin
Kuzeyden güneye bakış
(19.yy.İzmir Fotoğrafları, s.169)

Buca’da gözlenen bir diğer ana aks ise, yerleşim merkezinden güneydoğuya doğru yönelen Fatih Caddesidir (Resim 4.4). Süreç içinde Fatih, Sanayi, Belediye Caddesi olarak anılan ve günümüzde Erdem Caddesi olarak isimlendirilen cadde boyunca varlıklı Levanten ailelerine ait, yoğunlukla yüksek duvarlarla çevrelenmiş konutların yanı sıra, Anglikan cemaate hizmet veren Buca Protestan Kilisesi ve Papaz Okulu yer almaktadır.

Şekil 4.7 Buca yerleşimi, ana akslar

Söz konusu akslar dahilinde, özellikle İstasyon Caddesi ve çevresinde orta sınıf Levanten ve varlıklı gayrimüslim Osmanlı tebaa (yoğunlukla Rum) grupların birlikte oluşturdukları bir toplumsal yapı gözlenmektedir. Bu toplumsal yapının mimari yansıması kent merkezi Levanten yapılanmalarına benzer niteliktedir ve yoğunlukla Sıra Evlerden oluşur. Yapıların mimari ifadelerinin yanı sıra doku oluşumu da kent merkezi Levanten yaşam alanlarından olan Punta bölgesine benzer bir karakter sergilemektedir. Yerleşim bütününde, Bornova yerleşiminde gözlenen organik dokuya karşın, düzenli geometrilerin hakim olduğu, ızgara planlı yerleşim anlayışı göze çarpmaktadır (Şekil 4.2).

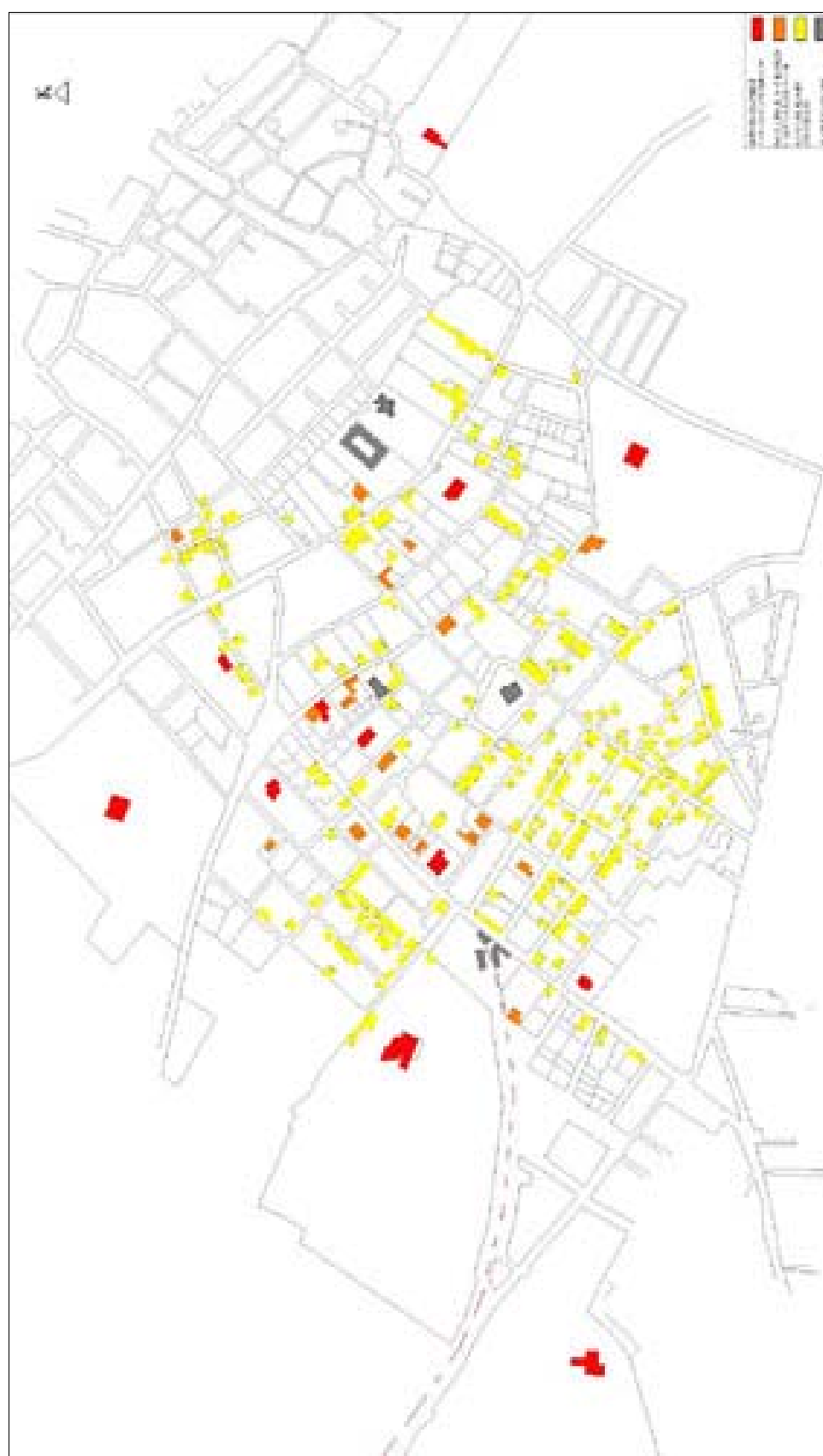
Buca tarihsel yerleşimi bütününde inşa tarihleri saptanabilen yapılar ele alındığında, 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan konutların yoğunlukla İstasyon Caddesi'nin doğusunda konumlandıkları gözlenmektedir. Söz konusu yapıların konumlanışları ve mimarileri birlikte incelendiğinde, bu alanın Buca demiryolunun inşası ile birlikte ve İzmir-Aydın demiryolu hattının merkezi olan Punta alanına paralellik gösteren bir mimaride geliştiği belirlenmektedir. Yerleşimde saptanan en eski tarihli sivil yapı 1838'te inşa edilmiş olan Manol Otel'dir (Erpi, 1985, Ek.10). İnşa tarihi belirlenen en eski konut ise (1843) Fatih caddesi üzerinde konumlanan Blackler köşküdür. Bu oluşumlar, 1838 /Protestan kilisesinin inşası ve 1860 /demiryolu hattının ulaşımına açılması ile bir arada değerlendirildiğinde yerleşimin kuzeyden güneye doğru bir gelişim gösterdiğini, Levanten konut alanlarının öncelikle Fatih, takiben İstasyon Caddesi çevresinde 19. yüzyıl ikinci çeyreğinden itibaren oluştuğunu söylemek mümkündür.

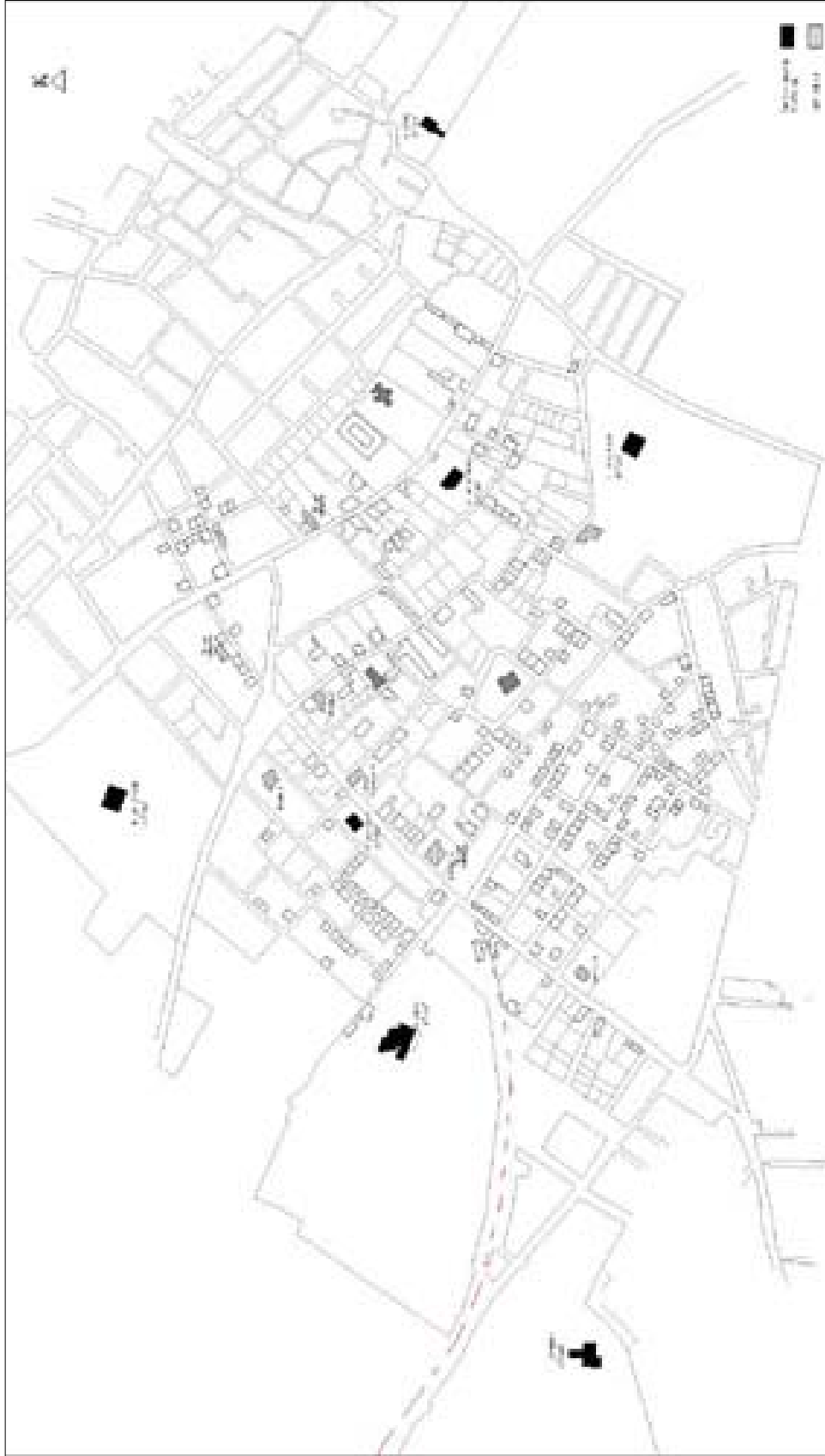
Erpi, "Buca Konut Mimarisi" üzerine yaptığı çalışmasında, yerleşimde saptadığı konutları yedi ana başlıkta toplamıştır. Bu çalışmada Buca konutları; "Buca Evi, Cumbalı Tür, İki Katlı Cumbasız Tür, Tek Katlı Konutlar, Çarpık Planlı Yapılar, Bir Buçuk Katlı Yaygın Cepheli Konutlar ve Her Biri Kendine Özgü Özellikler Gösteren Yapılar" olarak sınıflandırılmıştır (Erpi, 1985). Söz konusu çalışma incelendiğinde, yapıların büyük çoğunluğunun mimari ifade, sistem ve malzeme açısından Batılı izler taşıdığı görülmektedir. Bu durum, incelenen yapıların hemen hepsinin Levanten ve varlıklı Rum toplulukların konut alanı dahilinde yer aldığını düşündürmektedir.

Akyüz'ün "İzmir Evi" çalışmasında İzmir konutlarına ilişkin yaptığı tipolojik ayırım ve Erpi'nin sınıflandırması bir arada değerlendirildiğinde, Erpi'nin "Buca Evi, Cumbalı tür, İki Katlı Cumbasız Tür ve Tek Katlı Konutlar" olarak sınıflandırdığı yapıların İzmir Kent Merkezindeki Levanten konutlarının örneklemeleri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Çarpık Planlı Yapılar olarak nitelendirilen örneklerin belli bir mekansal kabul ile değil, parsel oluşumu ile şekillendiği gözlenmiştir. Aynı sınıflandırma üzerinden gidilerek, Buca yerleşimine ve kullanıcılarına ilişkin karakteristikler gösteren konutların "Bir Buçuk Katlı Yaygın Cepheli Konutlar ve Her Biri Kendine Özgü Özellikler Gösteren Yapılar" tanımlamaları altında toplanmış oldukları belirlenmiştir. Şekil 4.8'de, Erpi'nin Buca konutlarına ilişkin yapmış olduğu sınıflandırma baz alınarak, günümüzde varlığını sürdüren Buca konutlarına ilişkin farklı bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu bağlamda Buca'ya özgü karakteristik özellikler gösteren konutlar "Büyük Ölçekli Levanten Köşkleri, Özellikli ve Batılı İzler Taşıyan Konutlar, Kentsel Konut Örneklemeleri" olarak üç ana grupta derlenmiştir.

Şekil 4.8'de belirtilen, "Levanten köşkleri ve Özellikli konutlar" tanımlaması altında toplanılan yapıların bir çoğu, gerek mimari ifadeleri, kullanıcı profilleri ve kullanıcıların toplumsal duruşları, gerekse konumlanış ve ölçekleri ile çalışma kapsamında yer alabilecek özelliklere sahiptir. Bu bağlamda, belirli bir sosyal statüye ve güce sahip, ait olduğu sistemi ve toplumsal duruşu temsil eden Levanten topluluğun konut yapılanmasının ele alındığı bu çalışmada, bu iki grup içinde yer alan yapıların incelenmesi doğru olacaktır. Belirlenen yapıların mekansal kimliğinin tartışılmasında kullanıcı kimliğinin, ait olduğu toplumsal ve kültürel yapının önemli olması nedeniyle, yapı kullanıcılarının milliyetleri belirlenmiş, bu konuda ulaşılan bilgiler Şekil 4.9'da sunulmuştur.

0"Levanten köşkleri ve Özellikli konutlar" tanımlaması altında yer almasına rağmen çalışmanın ana seçim kriterlerine uymayan, ya da bu iki kritere uygun olmakla birlikte kullanıcıları, konumları ya da mimari ifadeleri nedeniyle art bilgi kaynağı olarak çalışmaya dahil edilmiş yapılar da mevcuttur. Şekil 4.10'da, çalışma kapsamında Buca yerleşiminde incelenecek olan yapılar belirtilmektedir.

Şekil 4.7 Buca yerleşimi, incelenecek yapılar

İncelenecek konutların seçim kriterlerine uyan yapıların büyük çoğunluğunun mevcut dokunun çeperlerinde dağınık biçimde konumlandığı gözlenmektedir. Geniş araziler içinde yer alan bu yapıların farklı konumlanışlarının yanı sıra, ana akslar üzerinde konumlanan ve yapı seçim kriterlerine uyan birkaç yapı da tespit edilmiştir. Bu nedenle Buca yerleşiminde, incelenen yapıların oluşturduğu fiziksel çevreye ilişkin bir doku çalışması yapmak mümkün olmamakla birlikte, dokuyu oluşturan özellikler olarak tanımlanan “yapı kullanımı, sokak-yapı ilişkileri, sınır kullanımı” kriterlerine ilişkin bilgiler 4.2.2. kapsamında, tekil yapı tanımlamaları dahilinde sunulacaktır.

4.2 Levanten Köşklerinin Mimari Yapılanmaları

İzmir kenti bütününde yer alan Levanten konutlarında gözlenen ikili yapılanma ve farklı mimari oluşumların sistem-toplum-mekan ilişkileri üzerine oturan nedensellikleri 3.3’te belirtilmiştir. Bu ikili kurgu dahilinde Bornova ve Buca Levanten topluluğunun, sahip olduğu Batılı kültür, sistem, anlayış ve beğeniyi konumlandığı coğrafya içinde serbest bir biçimde ifade ettiği, kendine özgü, Batılı bir mekansal kimlik yarattığı düşünülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, “*Batılılaşma Anlayışının, İzmir Levanten Topluluğu üzerinden sergilediği Mekansal Kimlik*”, İzmir kenti banliyöleri olarak gelişmiş Bornova ve Buca yerleşimleri Levanten Köşkleri özelinde incelenmektedir. İnceleme kapsamında köşklerin kullanıcı profilleri, mekan organizasyonları, kullanım kademelenmeleri ve mekanlarda gözlenen fiziksel değerler belirlenerek, söz konusu yapıların mekansal kimliği, ait oldukları Batılı kültür ve anlayışı ne şekilde temsil ettikleri ortaya konulmaktadır. Mekansal kimliği belirlemeye yönelik bu saptamaların yanı sıra, yapının güncel kullanımı ve sahip olduğu kültürel değerlerin aktarımına ilişkin çıkarımlar da aktarılmaktadır. Tüm bu bilgi ve saptamalar, benzer sistem/ kullanıcı/ yapı grubuna ilişkin koruma problemlerinde, çağdaş kullanım dahilinde mekansal kimliğin sürekliliğini esas alan bir yaklaşımın oluşturulmasında veri tabanı oluşturması açısından önemli ve değerlidir.

Bornova ve Buca yerleşimlerinde, şekil 4.6 ve şekil 4.10’da belirlenen yapılar incelenmektedir. Bununla birlikte, söz konusu yapıların kullanıcıları, yapımcıları ve/veya mimari ifadeleri nedeniyle benzerlik gösteren bazı yapılar da art bilgi olarak çalışmada yerini almıştır.

Belirlenen yapılara ilişkin veriler, üç ana parametre; “İşlevsel, Sosyal ve Fiziksel Kullanım” üzerinden derlenmekte ve iki tablo ile sunulmaktadır. Bunlardan birincisi, yapının yerleşim içindeki konumu, imar ve inşaa bilgilerinin yanı sıra, İşlevsel ve Sosyal Kullanımına ilişkin bilgilerin verildiğı “Yapı Kimlik Kartı”dır (Tablo 4.1). Yapı Kimlik Kartı bünyesinde sunulan İşlevsel Kullanım bilgilerinde, mekan kullanımlarının yapının yatay ve düşey kesitinde ne şekilde dağıldığı belirtilirken, Sosyal Kullanım bilgilerinde ise mekan kullanım kademelenmeleri belirlenmektedir. Bu noktada yapının özgün kullanımı esas alınmış, buna ilişkin bilgiler yapı kullanıcıları ile yapılan görüşmeler ve yapı analizleri üzerinden elde edilmiştir.

Sosyal Kullanım dahilinde aktarılan “*Mekan Kullanım Kademelenmeleri*”, üç ana grupta toplanmıştır. Genelden özele giden bir sıralamanın esas alındığı bu gruplamada mekanlar; Ortak, Yarı Özel ve Özel Kullanım olarak tanımlanmıştır;

- *Ortak Kullanım*; yapı kullanıcılarının tamamına (aile+toplum+hizmetli) hizmet veren, direkt ulaşılabilen, ve genellikle prestij alanları olarak değerlendirilmiş mekansal kullanımları (balo ve kabul salonları, ana holler) tanımlamaktadır.

- *Yarı Özel Kullanım* iki alt gruba ayrılmaktadır. Yarı Özel-1 olarak nitelendirilen mekanlar; toplum (konuk kullanıcı), aile ve hizmetlilerin kullanımında olan, ancak ortak kullanım alanlarına kıyasla daha kontrollü kullanıma izin verilen alanlar (yemek salonu, kütüphane, çalışma odası, ıslak mekan) olarak tanımlanmıştır. Yarı Özel-2 tanımlaması ise, toplumsal kullanımın yer almadığı, yalnızca aile ve hizmetlilerin kullanımına açık alanlar (servis holü, gündelik yaşam alanları, yatak odalarının yer aldığı kat yada kanatların dağılım holleri) için kullanılmaktadır.

- *Özel Kullanım* da iki alt gruba ayrılmıştır. Özel-1; ailenin özel yaşam alanlarını (yatak odası, giyinme odası, ıslak mekan) belirlerken, Özel-2 ise hizmetlilerin kullanım alanlarını (mutfak, depo gibi servis alanlarının yanı sıra hizmetlilerin dinlenme mekanları ve yatak odaları) ifade etmektedir.

Toplanan verilerin derlendiği bir diğer tablo; yapının strüktürel özellikleri, iç mekan düzenlemeleri, yapı elemanları (merdiven, boşluk) ve dış cephe özelliklerine ilişkin bilgilerin sunulduğu “Fiziksel Analiz Tablosu”dur (Tablo 4.2) Bu tabloda toplanan veriler, ilişkili bölümlerde ve belirlenen lejantlar dahilinde sunulmaktadır.

Yapılara ilişkin bilgi aktarımında, İşlevsel, Sosyal ve Fiziksel Kullanımların belirlendiği tabloların yanı sıra, yapı tanımlamaları da yer almaktadır. Yapı tanımlamaları, tablolarda yer almayan ancak yapının mekansal kimliğinde etken olan özelliklerin belirlenmesi ve aktarılmasına yönelik hazırlanmıştır. Bu özellikleri; kullanıcı (aile), yerleşim içindeki konum, kitle ve mekan kurgusu (ana şema), strüktür, mekan organizasyonu, iç mekan düzenlemeleri (eleman ve süslemeler), cephe düzenlemeleri (üslup, boşluklar, cephe elemanları ve süslemeler), yapı-çevre ilişkileri (yapı-bahçe-yol ilişkileri, peyzaj) başlıkları altında derlemek mümkündür. Yapı tanımlamaları bütününde, mekansal kimliği belirlemeye yönelik bu bilgilerin yanı sıra, yapıların güncel kullanımı, süreç içinde geçirdiği evreler, onarım ve müdahaleler de belirlenmiştir. İncelenen örneklere ilişkin Yapı kimlik Kartı, Fiziksel Analiz Tablosu ve Yapı Tanımlamaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yapıların Mekansal Kimliği deşifresi ve sahip oldukları Kültürel Değerlerin Aktarımı’nın ortaya konması mümkündür.

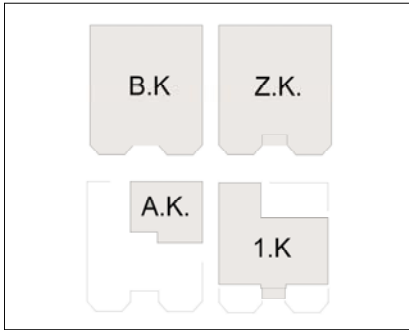
4.2.1. Bornova Levanten Köşkleri

Bu bölümde, Şekil 4.6’da belirlenen yapıların işlevsel, sosyal ve fiziksel kullanımlarına ilişkin bilgiler, yapı kimlik kartları, fiziksel analiz tabloları ve yapı tanımlamaları üzerinden sunulmaktadır. Bununla birlikte, teknik (seçim kriterleri dışında kalan) ya da pratik (seçim kriterlerine uyan, ancak araştırma izni alınamayan) nedenlerle inceleme kapsamında yer almayan, ancak kullanım özellikleri ve/veya fiziksel değerleri ile söz konusu yapılarla benzer ifadeler sergileyen, Batılı mimari ifadeleri olarak göze çarpan yapı-kurgu-elemanlar, art bilgi niteliğinde değerlendirilmiştir.

İncelemede yer alan yapılar, güneyden kuzeye yönelen bir dizilim içinde sıralanmıştır. Demiryollarının Bornova yerleşiminin gelişmesi ve çevre köyü niteliğinden sıyrılarak banliyö kimliğini kazanmasındaki etkin rolü nedeniyle, yerleşimin güney çeperinde konumlanan Bornova tren istasyonu bu dizilimin başlangıç noktası olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda; Pandispanian, Bari, Balliani (C.J.Giraud), Tristramp, C.Whittall, R.Whittall, Wilkinson, Edwards, La Fontaine, Belhomme (Wolf), Paterson ve Aliberti (Wolf) Köşkleri incelenmiştir.

4.2.1.1. Pandespanian Köşkü

1880’li yıllarda, Pandespanian ailesi tarafından inşa edildiği bilinen ve ailenin Fransa’ya göç etmesi ile birlikte T.C. Maliye Hazinesi mülkiyetine geçen yapı günümüzde Ege Üniversitesinin mülkiyetindedir (Calcas, 1983, s.59). Pandespanian ailesi ile ilgili detaylı bilgi olmamakla birlikte, üyelerinin yaşamlarını halen Fransa’da sürdürdükleri, Ermeni asıllı oldukları ve muhtemelen Osmanlı topraklarında Fransız vatandaşı olarak yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir.

Şekil 4.11 Pandespanian Köşkü, kat dağılım şemaları

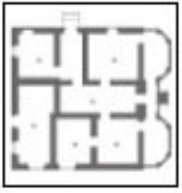
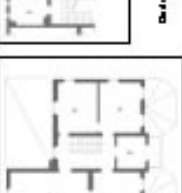
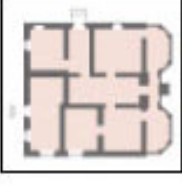
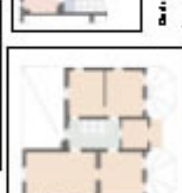
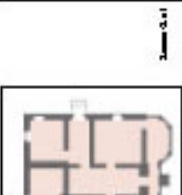
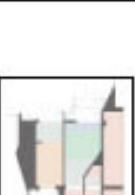
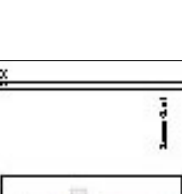
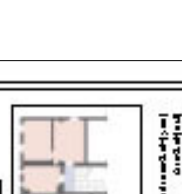
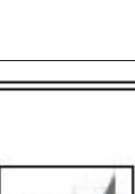
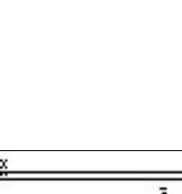
Resim 4.6

Resim 4.7

Yapı, Levanten yaşam alanının güney çeperinde, yerleşim merkezini tren istasyonuna bağlayan Fevzi Çakmak Caddesi ve dönemin çağdaşlık sembollerinden biri olan tren istasyonunu karşılar biçimde konumlandırılmıştır. Kitle, mekan kurgusu ve cephe düzenine hakim olan simetriye rağmen, servis mekanlarının yöneldiği arka cephede hareketli ve asimetric bir kurgu izlenmektedir. Zemin katta simetrik düzende yer alan yaşama mekanları (ortak ve yarı özel-1 kullanım) ve arka cepheye yönelen servis mekanları (özel-2), birinci katta ise yatak odaları (özel-1) yer alır. Bodrum ve Ara Katlarda ıslak hacim ve servis mekanları (özel-1/2) konumlanmıştır.

Yapının gösterişli giriş cephesine rağmen, iç mekânlarda alçı silme ve göbekler, geometrik tavan köşe armalarından oluşan yalın bir düzenleme görülmektedir (Resim 4.6). İç mekânın önemli bir unsuru olan şömineler, konumlandıkları kat ve kullanımla ilintili olarak, farklılaşmaktadır (Resim 4.7).

PANDİS PANİAN KÜŞKÜ		İÇERİSEL KULLANIM		DİŞERİSEL KULLANIM	
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					

Resim 4.8

Resim 4.9

Etkileyici giriş cephesini özel kılan unsurlar; yoğun alçı bezemelerle çevrelenerek portal etkisi verilmiş giriş aksı üstünde yer alan ahşap balkon, ahşap konsolların taşıdığı geniş ahşap saçak, ahşap gergilerle oluşturulmuş alınlık ve giriş aksının her iki yanında yer alan yarım sekizgen çıkmalardır (Resim.4.8, 4.9). Cephelerin tümünde, boşlukların dizilimi ve her katta farklı desenlerle bezenmiş silmelerle yatay bir ifade yaratılmaya çalışılmıştır.

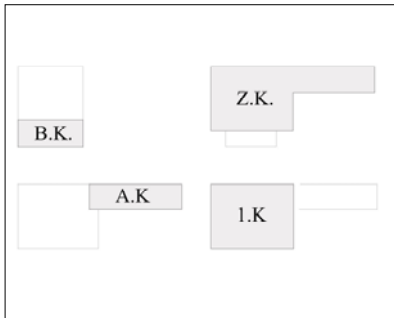
Farklılaşan kullanımlar ve yapılaşma nedeniyle yitirilmiş özgün peyzaja ilişkin saptanan unsurlar, giriş aksında konumlanan oktagon havuz ve yapının çevresini saran çam ağaçlarıdır. Yapının önemli bir aksı ve tren istasyonunu gösterişli bir cephe ile karşılaşması, kullanıcıların konutları ile yaratmak istedikleri ayrıcalıklı, güçlü, görkemli etkiyi net bir dille ifade etmektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Maliye Hazinesi'ne geçtiği dönemden bu yana aralıklarla onarım gördüğü bilinen yapı, günümüzde Ege Üniversitesi mülkiyetinde *Lokal* olarak kullanılmaktadır. Yapı genelinde kitle bütünlüğü ve mekan organizasyonunun korunduğu, herhangi bir ekleme, yok olma ya da biçim değiştirme olmadığı gözlenmektedir. Ancak yapının günümüz kullanımı dahilinde zemin katta özel (idari ve servis), ara kat ve üst katta ise ortak (oyun ve yemek salonları) kullanıma hizmet vermesi, mekanların kullanım-süsleme ilişkisini yaratan fiziksel değerler (süsleme / bezeme) ile örtüşmemektedir. Bunun yanı sıra, ana kullanımın dış mekanda sürmesi, iç mekanların ise servis ve idari amaçlı kullanımı nedeniyle yapının mekansal bir etkiden ziyade görsel bir etki yarattığı, bir anlamda obje olarak algılandığı söylenebilir. Bu nedenle, güncel işlevi dahilinde iç mekan kullanımına ağırlık verilmesi, yapının kitlesel olduğu kadar mekansal değerlerinin de algılanmasının sağlanması gereklidir.

4.2.1.2. Bari Köşkü

19. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olduğu düşünülen yapı, Bari (İtalyan), Pasquali (İtalyan) ve Lawson (İngiliz) ailelerinin mülkiyetinde konut kullanımını sürdürmüş, 1948’de Maliye Hazinesi’ne geçmiştir (Calcas, 1983, s.57). 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde kiracı konumundaki ada göçmeni Türk ailelere de hizmet veren yapı, günümüzde Ege Üniversitesi Lokal yapısı (restaurant) olarak kamu kullanımındadır.

Şekil 4.12 Bari Köşkü,
kat dağılım şemaları

Resim 4.10

Resim 4.11

bezemeli tavan göbekleri, silmeler ve pik döküm gövdeli şömineler, ana merdiveni vurgulayan yaprak motifli konsollarla sonlandırılmış ahşap plasterler iç mekân elemanlarıdır (Resim 4.10, 4.11). Üst kat tavan düzenlemelerinin özgün durumunda yalın silmelerin yer aldığı bilinmekle birlikte, günümüzde tamamen yok olmuştur.

Bari Köşkü, yerleşim merkezini tren istasyonuna bağlayan ve önemli bir aks olan İstasyon Caddesi üzerinde konumlanmıştır. Fiziksel anlamda ana yapı ile birliktelik gösteren servis bloğu, kitlesel ve mekansal kurgu, cephe düzenlemesi ve elemanları ile net bir farklılık gösterir. Ana yapının zemin katında karniyarık şema, üst katında merkezi orta holün odak alındığı bir düzenleme, müştemilat bloğunda ise lineer şema gözlenmektedir. Yapı bütününde, mekân ve cephe düzenlemeleri ile ikili bir yapılanma mevcuttur. Zemin katın ana giriş yönünde ana salonlar (ortak kullanım), özel giriş (aile girişi) yönünde ise gündelik yaşam alanları (yarı özel), üst kat ve servis bloğuna dağılımlar yer almaktadır. Birinci katta, yatak odalarının (özel-1) açıldığı orta hol odaklı merkezi dağılım şeması hakimdir. Yapının iç mekân düzenlemeleri gösterişten uzaktır. Zemin kat salonlarında gözlenen alçı

Resim 4.12 Güney/Prestij cephesi

Yapının iki girişi arasındaki kullanım ve öncelik farklılığı, cephelerdeki düzen, şeffaflık, elemanların biçimlenişi ile belirtilmektedir. Bu bağlamda şeffaf bir etkiyle istasyona yönelen güney cephe ana giriş/prestij girişi iken, arka bahçeye açılan masif etkiye sahip kuzey cephesinde aile girişi izlenmektedir (Resim 4.12). Arazinin ana akslar ile olan sınırında şeffaf, diğer sınırlarda masif elemanlar kullanılmıştır.

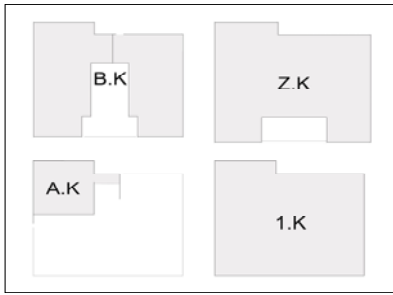
Yalın ve gösterişten uzak kitlesel düzen ve mimari üsluba rağmen, mekansal önceliklere paralel eleman seçimi ve bezemeler, dönemin toplumsal hayatının önemli bir parçası olan demiryoluna kitlesel yöneliş, ana aksa hakim yan cepheye giriş cephesi ile eşdeğer önem verilmesi, Levanten köşklerde gözlenen toplumsal alana prestij mekanları üzerinden yönelme tercihinin doğrulanmaktadır.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Yapı, kamulaştırıldığı tarih olan 1948'ten itibaren kapsamlı bir restorasyon geçirmemekle birlikte, gerçekleştirilen bazı müdahaleler yapının özgün mimari ifadelerinin ve mekansal kademelenmelerinin günümüze ulaşmasını engellemiştir. Özgün kurgusunda zemin katın ortak, birinci katın özel kullanıma hizmet verdiği yapının günümüz kullanımında tamamen zıt bir mekansal kurgu gözlenmektedir. Bu kurguda zemin kat ana salonları özel kullanım (ayrıcalıklı gruplara özel prestij mekanları), üst kat mekanları ise ana kullanım alanları olarak değerlendirilmektedir. İlk bakışta prestij-standart, gösterişli-yalın ifadelerin bu kullanımlar ile örtüştüğü düşünülebilir. Ancak kullanıcıların büyük çoğunluğunun ana yaşam alanlarını algılayamamasına yol açan bu kurgu, yapının bütünsel algısını ve kullanım-fiziksel değer ilişkilerinin kavranmasını engellemektedir. Ayrıca, eleman ve malzemenin algısında da yitimler söz konusudur. Üst kat tavan kaplamalarının tamamen değişmiş olması, ana merdivenin kalitesiz bir malzeme ile kaplanması, yapının özgün atmosferini sağlayan kullanım-mekan-süsleme ilişkisinin yitirilmesine neden olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan imar çalışmaları, güneydeki ön bahçenin ve arazinin doğu bölümünün büyük oranda yok olmasına neden olmuştur.

4.2.1.3. Balliani (Giraud) Köşkü

Giraud Köşkü olarak bilinen yapının ilk kullanıcısı Balliani ailesidir (Calcas, 1983, s.53). Tapu kayıtları incelendiğinde, 1948’de Wilkinson, 1957’de tarihinde Giraud ailesi tarafından satın alınan yapının 1970’te kamulaştırılarak Maliye Hazinesi’ne geçtiği belirlenmiştir. Yerleşimin ana akslarından Gençlik Caddesi çeperinde konumlanan yapı, caddeye direkt cephe veren birkaç konuttan biri olmakla birlikte, yapı-yol fiziksel ilişkisini bahçe üzerinden sağlamaktadır.

Şekil 4.13
Balliani kat dağılım şemaları

Resim 4.13

Resim 4.14

Resim 4.15

Yapının yalın ve kübik kitlesinde, dönemin hakim mimari yaklaşımı olan simetri, hakimdir. Zemin ve birinci kat mekan organizasyonunda, simetri aksı üzerinde yer alan orta hol odaklı merkezi dağılım şemasının kullanıldığı görülmektedir. Zemin katta, paravan niteliğindeki ahşap doğrama ile kapatılmış giriş holünün açıldığı ana dağılım holü yaşama mekanlarına (ortak ve yarı özel) ve arka cepheye yönelen servis mekanlarına (özel-2) açılım vermektedir. Birinci katta aileye hizmet veren yatak odaları (özel-1) yer alırken, bodrum ve ara kat kullanımlarında servis mekanları (özel-2) gözlenmektedir. İç mekan düzenlemelerinde, zemin kat ana kullanım alanları (hol ve salonlar) dikkat çekicidir. Bu mekanlarda yoğun alçı bezemelerin izlendiği tavan silme ve göbekleri, yaprak motifli konsolların taşıdığı plasterler ve masif ahşap elemanlarla çevrelenmiş pik döküm şömineler mevcuttur (Resim 4.13, 4.14, 4.15). Üst kat mekanlarında ise yalın silme ve göbekler, mekansal geçişlerde kullanılan yalın plasterler gözlenmektedir.

Resim 4.16

Yalın bir kitleye sahip olan yapının dikkat çekici giriş cephesi plasterlerle üç düşey bölüme ayrılmış, giriş aksı ahşap doğramalı ön hol dairesel çatı penceresi ile zenginleştirilmiş üçgen alınlık ile vurgulanmıştır (Resim 4.16). Özgün peyzajın izlenemediği parselin ana aks sınırlarında şeffaf komşu parsel sınırlarında ise masif elemanlar tercih edildiği izlenmektedir. Balliani Köşkü, yapı ölçeği, cephe düzeni, mekan organizasyonu ve mimari değerleri ile yerleşimin iddialı yapılarından olmamakla birlikte dikkat çekicidir. Bir anlamda, kullanıcısının toplumsal statüsü olan “varlıklı, toplumda ayrıcalıklı ancak lider/ *büyük patron* olmayan” konumunu ifade etmektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Kamu kullanımına geçtikten sonra Askeri lojman, Hemşirelik Yüksekokulu (1970’li yıllar), Ege Üniversitesi’ne ait depo yapısı (1980’ler) olarak kullanılan yapıya, son olarak Ege Bütçe dairesi olarak işlev verilmiştir. Günümüzde halen bu işlevini sürdürmekte olan yapı bütününde gözlenen birtakım ek yüzeylerin, 1987-1989 döneminde gerçekleşen kapsamlı onarım dahilinde yapıldığı düşünülmektedir. Bunlardan en belirginini, zemin kat ana salonlarından birinin (özgün yemek salonu) bölünmesidir. Bu müdahale mekanın bütünselliğinin ve tavan süslemelerinin algılanmasını imkansız kılmaktadır. Bir diğer olumsuz nokta, iç mekan kullanımlarıdır. Zemin kat salonlarındaki özensiz aydınlatmalar tavan düzenlemesinin merkezi yapısına ve mimari üslubuna tamamen aykırıdır. Ayrıca bu mekanlardaki yoğun kullanım iç mekanın önemli unsurlarından olan şöminelerin algılanmasını engellemektedir. Mekan organizasyonu açısından bakıldığında; zemin katta yapının yoğun kullanım alanları olan muhasebe, kayıt işlevine hizmet veren mekanlar (ortak kullanım), üst katta idari personel ve toplantı mekanları (yarı özel ve özel kullanım) yer almakta, bodrum kat ise arşiv (özel kullanım) olarak hizmet vermektedir. Bu kurgu yapının özgün mekan kademelenmesine uygun olmakla birlikte, prestij mekanları olan zemin kat salonlarının kimliklerini ve mimari değerlerini sergileyebilecekleri dingin kullanımlarla işlevlendirilmesi uygundur.

4.2.1.4. Tristramp Köşkü

1904 tarihinde inşa edilmiş olan yapı, İngiliz Tristramp ailesinin konutudur (A.Giraud). Tapu kayıtlarına göre 1948 tarihinde T.C. Maliye Hazinesine devredilen Tristramp Köşkü günümüzde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı Zirai Mücadele Enstitüsü mülkiyetindedir. Yerleşimin ana akslarından Gençlik Caddesi çeperinde konumlanan yapı, girişini bahçe üzerinden almakla birlikte bir cephesi ile yolla fiziksel temas halindedir.

Şekil 4.14 Tristramp Köşkü kat dağılım şemaları

Resim 4.17

Resim 4.18

Hareketli bir kitleye sahip olan yapının güneydoğu köşesinde yer alan müstemilat bloğu, kitle, mekan, cephe düzeni ile farklılaşmıştır. Konutun mekan organizasyonu ele alındığında, zemin katta karniyarik şemanın, üst katta ise ana holden dağılım veren merkezi şemanın benimsendiği görülmektedir. Zemin katta, ana yaşama mekanlarının (ortak ve yarı özel-1) yanı sıra servis mekanları (özel-2) yer almakta, birinci kat ise ailenin yatak odalarına (özel-1) hizmet vermektedir. Birinci kat mekanlarının tamamı ortak ya da özel balkonlara sahiptir ve birbirine geçişler sağlanmıştır. Yapının servis mekanları bodrum, zemin, ara ve üst kat olmak üzere dört kota yayılmıştır.

Zemin katta yer alan ana yaşam mekanları, farklılaşan zemin döşemeleri, yoğun alçı bezemeli silmeleri, tavan göbeği ve köşe armaları, plaster ve şömineleri ile dikkat çekicidir (Resim 4.17, 4.18). Yapının diğer iç mekân elemanları, zemin katta izlenen gösterişli kapı pervazları ve merdiven boşluğunu taçlandıran cihannümadır. Birinci katta, yalın silme, göbek ve plasterler gözlenmektedir.

Resim 4.19

Yapının cephe düzenlemelerinde ikili bir yapı mevcuttur. Bahçeye yönelen cepheler veranda, teras, yarım sekizgen çıkma, yüksek boşluklar ve ahşap gergili alınlıkla Batılı çizgiler taşıırken, caddeye yönelen cephe ahşap cumbası ve boşluk düzeni ile yerel bir ifade sergilemektedir (Resim 4.19, 4.20). Tüm cephelerde izlenen diğer yerel ifadeler, payandalı ahşap saçak düzenlemesi ve dantela kullanımıdır.

Resim 4.20

Yapı parselindeki yapılaşma özgün arazi kullanımının büyük ölçüde yok olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, yapı girişinde gözlenen pik döküm aydınlatma elemanı, dönemin Batılı ve popüler çizgilerini, malzemelerini yansıtmaları bağlamında önemlidir (Resim 4.21). Yapının içinde konumlandığı arazinin ana aksa yönelen sınırları şeffaf elemanlar ile belirlenirken, diğer sınırlarda masif taş elemanlar kullanılmıştır.

Resim 4.21

Yapının toplumsal kullanıma yönelen yol cephesinde yerel mimariyi ifade eden, içe dönük bahçe cephelerinde ise Batılı bir ifade sergilemesi dikkat çekicidir. Bu ikili tutum, kullanıcı ailenin Batılı kimliğinin yanı sıra yerelle kaynaşan, ayrıcalıklı konumunu vurgulamayan bir tutum içinde olduğu düşündürmektedir.

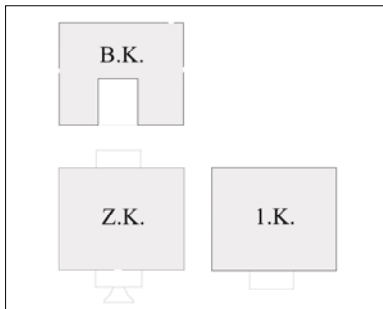
Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Süreç içinde kapsamlı bir müdahale görmeyen yapının kitlesel ve mekansal bütünlüğünü, fiziksel değerlerini büyük ölçüde koruduğunu söylemek mümkündür. Ancak, yapı parselindeki yoğun yapılaşma, yapının parsel içindeki tekil algısının ve bahçe düzenlemesi ile birlikte sergilediği ifadenin yok olmasına neden olmuştur.

Günümüzde işlevsiz olan yapının kullanıcıları ile yapılan görüşmelerde, kurumun sergileme mekanına ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda; zemin kat mekanlarının sergileme mekanları haline dönüştürülmesi, mekanların birbirine geçiş veren total mekanlara dönüşebilmesi ve iç mekan düzenlemelerinin prestij mekanı kullanımı ile örtüşmesi açısından olumlu olacaktır. Birinci kat ise, kontrollü girişe izin verilen, özel koleksiyonların, dokümantasyon merkezinin, çalışma mekanlarının yer alacağı bölüm olarak değerlendirilebilir. Her iki katta var olan birbirine akan mekan kurgusu, farklı düzenlemelerle kullanım dönüşümünün yaratılabilmesini mümkün kılacaktır. Bu bağlamda, ana katlara servis veren müstemilat bloğunun özgün kullanımını ıslak mekan, servis, arşiv işlevleri ile sürdürmesini mümkün kılmaktadır.

4.2.1.5. C.Whittall Köşkü

Bornova Levanten toplumunun önde gelen isimlerinden Whittall ailesinin ana konutu olan yapı, 18. yüzyıl sonunda C.Whittall tarafından Rahibe Manastırı olarak inşa ettirilmiş ve 19. yüzyıl başında konuta dönüştürülmüştür (Calcas, 1983, s.19).^{*} 1809 tarihinden itibaren İzmir ticaret hayatında var olan Whittall ailesinin 1833'te Yunan Kralı Otho'yu, 1863'te Sultan Abdülaziz'i, 19. yüzyıl sonunda Sultan Abdülhamit ve dönemin Galler Prensini, 1921'de Yunan Prensini konutlarında misafir etmesi, siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşantıdaki etkin konumunu göstermektedir. Kurtuluş Savaşında Yunanlıları destekleyen aile, Cumhuriyetin ilanının ardından kenti terk etmiştir (WEB_3, 2003). Bu dönemde Giraud ailesinin konutu olan ve 1948 tarihinde kamulaştırılarak Maliye Hazinesi'ne geçen yapı, günümüzde Ege Üniversitesi Rektörlük Binası olarak hizmet vermektedir.

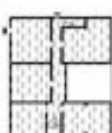
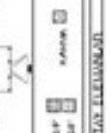
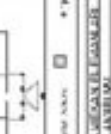
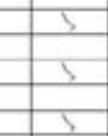
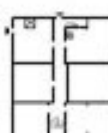
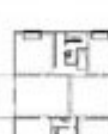
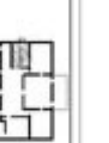
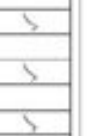
Şekil 4.15. C.Whittall Köşkü kat dağılım şeması

Resim 4.22

Yapının içinde yer aldığı geniş arazi, kuzeyde Merkez Bulvarı, doğu ve güneyde İzmir-Manisa şosesi, batıda İngiliz kulübü ile sınırlanmakta, içinde Protestan Kilisesi ve papaz evini barındırmaktadır. Yalın ve kübik bir ifadeye sahip C.Whittall köşkü üç kata yayılan bir mekan kurgusuna sahiptir ve tüm katlarda orta hol odaklı merkezi dağılım şeması benimsenmiştir. Zemin katta karniyarık şemasına benzer bir anlayışla, yapıyı dik kesen bir aks üzerinden dağılım gözlenmekte, bu aks çevresinde, simetrik düzende yerleştirilmiş mekanlar (ortak /salonlar, yarı özel-1 /yemek salonu, kütüphane) yer almaktadır. Birinci katta konumlanmış orta holden simetrik olarak yerleştirilmiş mekanlara (özel-1/ yatak odaları, ıslak mekanlar) açılım verilmiştir.

^{*} Tarihçeye ilişkin bir diğer bilgi; 1830'lu yıllarda inşa edildiği, 1867'de kat ilave edildiğidir (E.H.Giraud Family Records/1934'ten naklen; Ersoy, 2002, s.75). Ancak 1867'de Sultan Abdülaziz'in bu Köşk'te misafir edildiğinin bilinmesi, Calcas'ın savının daha doğru olduğunu düşündürmektedir.

STRUKTÜREL ÖZGÜLLER		KİMYA KİMYA ÖZGÜLLERİ		DİS MTK AN DÜZÜŞÜMLERİ	
DOĞRU ELEMANLAR		SİRKÜLASYON		SİRKÜLASYON	
					
					
					
					
					
					

Resim 4.23

Resim 4.24

Resim 4.25

(H.Arıcan, 1999, s.38)

U şemalı bodrum katı, servis mekanlarından (özel-2/ mutfak, depo, hizmetli odası) oluşmaktadır. Süreç içinde gerçekleştirilen müdahaleler nedeniyle büyük ölçüde yok olan iç mekan düzenlemelerinden günümüze ulaşan unsurlar; zemin katta yer alan özenli ahşap parkeler, zarif kristal avizeler ve pik döküm şöminelerdir ve birinci katta gözlenen özgün dolap düzenlemeleridir. (Resim 4.22, 4.23).

Yapının kuzey ve güney cepheleri, güncel kullanım dahilinde gerçekleştirilen ekler nedeniyle izlenememektedir. Giriş cephesinde yer alan, sütunların taşıdığı balkonu ile portik haline dönüşmüş giriş terası ve arka cephenin orta aksında konumlanmış, ayaklar üzerinde yükselen teras, halen izlenebilen cephelerin vurgulu elemanlarıdır (Resim 4.24).

Büyük ölçüde yok olmuş özgün peyzajın kısmen izlenebilen en önemli unsuru, haç biçiminde dizilmiş, doğu ucunda Protestan Kilisesinin, odağında ise yapının yer aldığı selvi dizisidir (A.Giraud, D.Aliberti). Geniş arazinin Merkez Bulvarı, Wilkinson Evi ve Protestan Kilisesi ile olan sınırlarında şeffaf, dövme demir korkuluklar, diğer bölümlerinde ise yüksek taş duvarlar kullanılmıştır. Ana caddeden yönelimi vurgulayan hacimsel giriş kapısı halen mevcuttur (Resim 4.66).

Levanten topluluk arasında ve kaynaklarda “*Big house / Büyük Ev*” olarak bilinen yapının diğer Levanten köşkleri içinde gerek kitle ve ölçek, gerekse mimari elemanların niteliği açısından oldukça mütevazı bir konumda olması, bu tanımın yapının mimari biçimlenişinden değil, kullanıcısının toplumsal statüsü nedeniyle oluştuğunu düşünmek mümkündür. Bu durum, mimarının kullanıcısı üzerinden ait olduğu sistemi ve toplumsal yapıyı temsil etmesinin bir göstergesidir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Resim 4.26

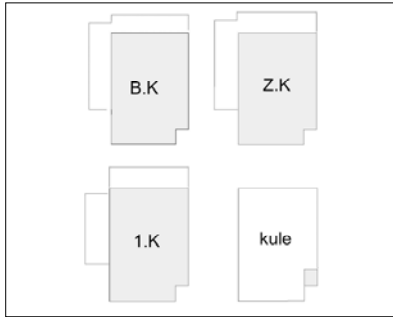
Resim 4.27

Yapının kamu kullanımına geçtikten sonra gördüğü müdahaleler, sahip olduğu fiziksel ve kültürel değerlerine duyarlı olmaktan uzaktır. Arazideki yoğun yapılaşmanın yanı sıra, cephe ve “kullanım-mekan-bezeme” ilişkisinin önemli bir girdisi olan iç mekan düzenlemelerinin büyük bölümü yok olmuştur. Güncel ihtiyaçlar nedeniyle yapılan kitlesel ekler, yapının tekil algısını tamamen, görsel ve belgesel değerlerini büyük ölçüde yok etmiştir (Resim 4.26).

Özellikle birinci katta özgün düzenlemeler yok edilmekle kalınmamış, çatı boşluğundan yararlanılarak ana hol ve merdiven boşluğunda tonoz formunda ışık havuzu oluşturulmuş, günümüze ulaşan özgün dolapların bazıları, gereksiz süslemelerle farklılaştırılmıştır (Resim 4.27). Bu düzenlemeler yapının mimari kimliği, temsil ettiği dönem ve kültürün mekansal ifadeleri ile hiçbir şekilde örtüşmemektedir.

4.2.1.6 R.Whittall Köşkü

Yapının, Whittall ailesinin bir diğer ferdi olan Richard Whittall tarafından yaptırılmış olduğu bilinmektedir (Ersoy, 2002, s.76). 19. yüzyılın ortasında inşa edilen ve Cumhuriyetin ilanını takiben Balliani ailesinin kullanımına, 1949 tarihinde ise T.C. Maliye Hazinesi mülkiyetine geçen yapı, günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı kontrolünde, Bornova Suphi Koyuncuoğlu İlkokulu bünyesinde hizmet vermektedir.

Şekil.4.16 R.Whittall Köşkü Kat Dağılım Şemaları

Resim 4.28

Resim 4.29

Resim 4.30

Yapı, Merkez Bulvarının uzantısı üzerinde, köşe parsel içinde konumlanmıştır. Yatay bir etkinin hakim olduğu yalın kitle, erken dönem eki olduğu düşünülen bölümler ve geniş teraslarla hareketlenmiştir. Mekan organizasyonunda ele alındığında, gerek zemin, gerekse birinci katta orta hol odaklı merkezi dağılım şemasının benimsendiği görülür. Ancak, L şema ile yapıyı saran veranda zemin kat şemasında etkindir.

R.Whittall Köşkü iki evrede inşa edilmiştir. Bunlardan ilki yaşama mekanları ve ailenin özel kullanım alanlarının yer aldığı ana kitle, diğeri ise erken dönem eki olan müştemilat ve buna bağlı olarak kurgulanmış kule bölümüdür (Resim 4.28). Mekansal kullanımdaki bu net ayrım, strüktürel ve görsel olarak da belirgindir. Zemin katta yer alan ana yaşama mekanları (ortak ve yarı özel-1) toplumsal yaşama ait kullanımı sağlarken, birinci kat mekanları ailenin kullanımındaki yatak odalarıdır (özel-1). Müştemilat kitlesinin ana yapıya paralel konumlanmış lineer kurgusunda servis mekanları (özel-2) yer almış ve bu bölümün üçüncü katından kuleye bağlantı sağlanmıştır.

[illegible]

[illegible]

Resim 4.31

Resim 4.32

Resim 4.33

Resim 4.34

Zemin kat yaşama mekanları, kullanımlarının getirdiği özen ve ihtişamı bezemeli alçı plasterler, tavan silme, göbek ve köşe armaları, nişler ve şöminelerle ifade etmektedir (Resim 4.29- 4.31). Zemin katta dikkat çeken bir diğer unsur, merdiven kovanını mekansallaştıran dekoratif ahşap panellerdir (Resim 4.32). Birinci katta oldukça yalın bir ifade izlenmektedir. Bu kattaki düzenlemeler; orta holü çevreleyen ahşap plasterler, tepe ışıklığı ve merdiven sahanlığını süsleyen vitraylı penceredir (Resim 4.33).

Kitle ve cephe kurgusu ile yatay bir etki bırakan yapıyı özellikli kılan unsurlar; yapıyı iki yönde saran, pik döküm kolonların çevrelediği veranda (Resim 4.34), geniş üst kat terasları, yapı köşesinde yalın bir kitle olarak yükselen kule ve girişin üstünü örten eğrisel sundurmadır. Kule kitlesinin mekansal şemadaki konumu, mekan ihtiyacından öte yapının kitlesel algısında yükselerek sonlanma, yapıya görkem ve ayrıcalık kazandırma istemi ile oluşturulduğunu düşündürmektedir. Ana kitleyi saran veranda ve üst kat terasları, yapıya koloniyel bir ifade yüklemektedir. Görsel anlamda yalın ve gösterişten uzak olan yapı, özenli detayları ile dikkat çekicidir. Dönemin çağdaşlık simgelerinden olan demirin, strüktürün yanı sıra dekoratif bir eleman olarak dış cephede kullanılması, kullanıcılarının sosyal statülerine ve toplumsal konumlarına paralel biçimlenmiş mimarilerinde Batılı tercihlerini, çağdaş ve öncü duruşlarını ortaya koymaktadır.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Yapı bütününde, yükledikleri anlam ve kazanımlar nedeniyle yapının kimliğini belirleyen unsurlar haline dönüşmüş erken dönem ekleri (müştemilat bloğu, kule, veranda ve üst kat terası) dışında herhangi bir ekleme yer almamaktadır. Bununla birlikte, erken dönem eki olan müştemilat yapısının inşası nedeniyle merdiven hacmini süsleyen vitraylı pencere ve ana yapının doğu cephesinde yer alan boşluklar kullanım dışı kalmış, büyük çoğunluğu iç mekana hizmet veren nişler haline dönüştürülmüştür.

Resim 4.35

Geç dönem müdahaleleri ele alındığında, yapı arazisindeki yoğun yapılaşmanın yanı sıra malzeme yitim ve değişimleri söz konusudur. Kitlesel ve mekansal eklerin dışında malzeme olarak değişimler söz konusudur. Birinci kat balkonlarında zemin kaplaması olarak beton dökülmesi ve dövme demir parmaklıkların betona gömülü durumu, bu eklemenin özensiz bir biçimde yapıldığını göstermektedir (Resim 4.35). Bir diğer olumsuz müdahale, büyük ihtimalle güvenlik nedeniyle bodrum kat boşluklarının kapatılmasıdır. Bu müdahale bodrum katın kitle bütünündeki algısını ve yapı kullanım dağılımının ifadesini yok etmiştir.

Güncel kullanım dahilinde yapı arazisinde gerçekleşen yeni yapıların niteliksiz mimarileri, ana yapıyla kitlesel ve görsel herhangi bir bağ kurmamalarının yanı sıra, yoğunluk ve ana yapıya yakın konumlanışları nedeniyle de olumsuz etki yarattıkları gözlenmektedir. Bu durum ana yapının algısını yitirmesine neden olmakta, geniş parsel içindeki tekil ve ayrıcalıklı duruşunu zedelemektedir.

4.2.1.7. Wilkinson Köşkü

Filidis Köşkü olarak da bilinen yapı Herbert Whittall tarafından, bir Wilkinson ile evlenen kızı Jane için, Whittall arazisinin içinde inşa ettirilmiştir (Calcas, 1983, s.30). Bu bağlamda yapının, yaptıranın temsil ettiği kimliği ifade ettiği savından yola çıkılarak, Whittall Köşkü olarak da ele alınabileceği düşünülmektedir. R.Whittall Köşkü (Big House) ile Anglikan Kilisesi (St.Mary Magdelene) arasında konumlanan yapı, Merkez Bulvarının çeperinde yer almaktadır.

Şekil 4.17 Wilkinson köşkü,
Kat dağılım şemaları

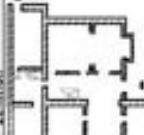
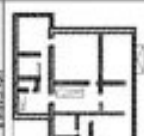
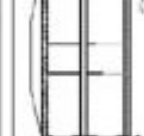
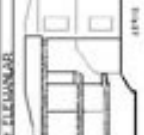
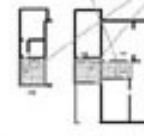
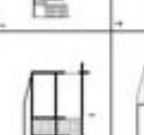
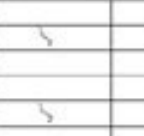
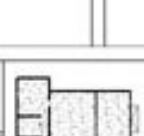
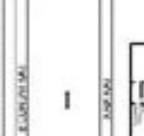
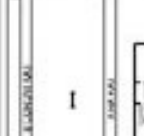
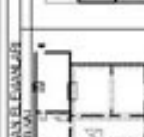
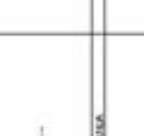
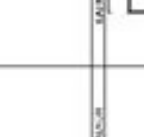
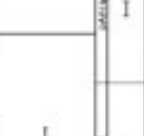
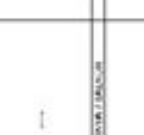
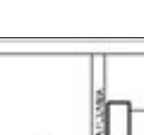
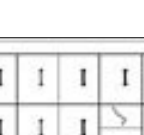
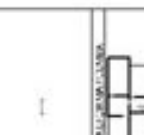

Resim 4.36

Resim 4.37 Yapının 20.yy ortası
durumu (Calcas,1983, s.309)

Yapı bütününde, merkezde ana yapının yer aldığı üç farklı kitle göze çarpmaktadır. Ana yapının batısında bulunan tek katlı yaşama mekanının ve doğuda yer alan üç katlı, servis mekanlarının bulunduğu kitlenin, biçimleniş ve inşa teknikleri açısından erken dönem eki olduğu düşünülmektedir. Üç farklı kitlenin bir araya gelişi, kitlesel ve mekansal anlamda asimetrik bir kurguyu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, ana yapının her iki katında da orta hol odaklı merkezi şemanın kullanıldığı, hatta zemin katta karniyarik şemaya dönüştüğü belirlenmiştir. Zemin kat toplumsal kullanımlara (ortak ve yarı özel-1), birinci kat ailenin kullanımına (yarı özel-2 ve özel-1) ayrılmıştır. Zemin kat strüktüründe düşey ve yatayda demir putrellerin kullanımı geniş açıklıkları mümkün kılmış, böylelikle birbirine akan, dönüşen, hareketli iç mekanlar yaratılmıştır. Zemin kat orta holünün yaşama mekanına dönüştüğü bölümden ulaşılan tek katlı erken dönem eki caddeye açılım vermekte, bu nedenle kısmi olarak ticari amaçlı bir kullanıma hizmet vermiş olabileceği düşünülmektedir.

STRUKTÜREL ÖZELLİKLER		İÇ MEKAN DÜZENLEMELERİ		DİŞ MEKAN DÜZENLEMELERİ	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	
KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 		KARŞIYAKA KARŞIYAKA KARŞIYAKA 	

Resim 4.38

Resim 4.39

Resim 4.40

Resim 4.41

Servis alanlarını kapsayan doğu kitlesi üç kattan oluşmakta ve servis koridoru ile ana yapı orta hollerine bağlanmaktadır. Parsel içinde yer alan bir başka dönem eki ise, arka bahçede servis ve yarı açık yaşama mekanından oluşan iki katlı kitledir (Resim 4.36). Cephe düzeni açısından son derece yalın ve yerel mimariye refere eden bir ifade içinde olan Wilkinson Köşkü, zemin kat iç mekan organizasyonu ile farklılığını sergilemektedir.

Zemin kat yaşama mekanlarında diğer konutlara nazaran yalın silmeler, tavan göbek ve köşe armaları, pik döküm şömineler, niş ve plasterler yer almaktadır (Resim 4.39, 4.40). Birinci kat mekanlarında yalın bir silme dışında hiçbir süsleme gözlenmemiştir.

Wilkinson Köşkünün yalın ve mütevazı cephelerinin dikkat çekici özellikleri; giriş cephesinde payeler üzerine oturan cumbası (Resim 4.41) ve caddeye yönelen yaşama mekanlarındaki geniş açıklıklardır. Kitlesel kurgusu ve özellikle üst kat boşluk düzenlemeleri ile yerel izler taşıyan yapının zemin kat mekansal organizasyonundaki kullanım yaklaşımları Batılı bir ifade içindedir. Zemin kata hakim olan ortak kullanım alanları ve mekanların birbirine akan, geniş şeffaflıklarla bahçeyle ve yolla görsel bağ içinde olması kullanıcının yaşam tarzını ve toplumsal hayat içindeki duruşunu temsil etmektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

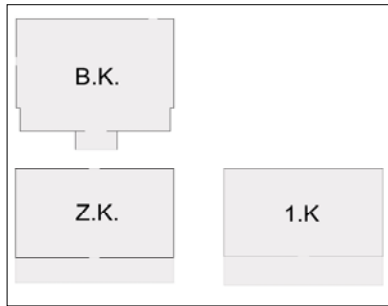
Yapının kullanım süreci içinde bir ya da iki kez kapsamlı müdahale gördüğü, bu bağlamda kitlesel eklerin ve arka cephede yer alan tekil yapının inşa edildiği düşünülmektedir. 20. yüzyılın başlarında yapıldığı düşünülen bu ekler, Wilkinson Köşkü'nün mekansal kimliğini oluşturan önemli unsurlardandır.

Günümüzde Ege Üniversitesi mülkiyetinde olmakla birlikte işlevsiz olan yapı genelinde büyük ölçüde malzeme eskimesi, deformasyon tespit edilmiştir. Malzeme eskimesinden kaynaklanan sıva, döşeme, çatıda gözlenen deformasyon, yok olma ve bozulmaların yanı sıra, plasterlerin hatta pik şöminelerin sökülmesi gibi vandal müdahaleler de gözlenmektedir.

Yapı ölçeğinin günümüz toplumsal yaşam düzenine uyumlu olması ve yerleşim içindeki konumu nedeniyle konut kullanımını halen sürdürebilir niteliktedir. Bu nedenle, geniş açıklıklara sahip hacimsel düzeni, yola ve bahçeye geniş şeffaflıklarla açılan mekanları ile zemin katın ortak kullanım alanları (dinlenme, okuma ve yemek salonları) olarak, üst katın ise yatak odaları olarak kullanıldığı, protokole hizmet veren bir misafirhaneye dönüştürülmesi uygun olacaktır.

4.2.1.8 Edwards Köşkü

İngiliz Edwards ailesi tarafından 1880’de inşa ettirilen konutun, süreç içinde Bari ve Murat aileleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Calcas, 1983 s.54,55). Yapı, yerleşimin iki önemli aksı olan Merkez Bulvarı ve Çiçek Caddesi’nin birleştiği köşede ve İngiliz cemaatinin dini merkezi olan Protestan Kilisesi’nin karşısında konumlanması nedeniyle doku bütününde prestijli bir yere sahiptir.

Şekil 4.18 Edwards Köşkü kat dağılım şemaları

Resim 4.42

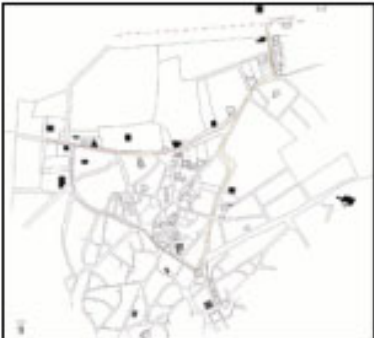
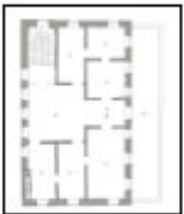
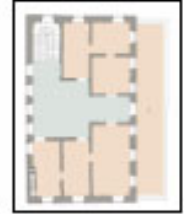
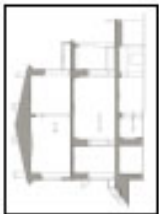
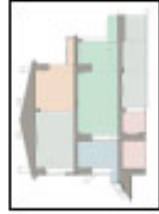

Resim 4.43

Resim 4.44

Edwards Köşkü’nün yalın, kübik kitle kurgusu ve cephe düzenlemelerinde simetri hakimdir. Mekan organizasyonunda; zemin ve bodrum katta lineer, birinci katta ise orta hol odaklı merkezi dağılım şemaları kullanılmıştır. Yükseltilmiş zemin katta ana kabul ve yaşama salonlarının (ortak, yarı özel-1) yanı sıra, dağılım holleri ve servis mekânı (özel-2) yer alır. Salonların açıldığı veranda ana yaşama mekanlarının uzantısı niteliğindedir. Birinci katta yatak odaları (özel-1) yer almakta, bu odaların bir kısmı ön cephede yer alan, dinlenme ve güneşlenme amacıyla kullanılan geniş balkona açılmaktadır. İngiliz toplumsal yaşamının bir parçası olduğu belirtilen bu kullanım (A.Giraud, D.Aliberti), İngiliz konutlarındaki geniş üst terasların salt görsel etki amacıyla yapılmadığını, aynı zamanda işlevsel olduğunu göstermektedir. Yapının ıslak mekanları, zemin katı bodrum kata bağlayan merdivene bağlı olarak oluşturulmuş platformdardır. Yapının bodrum katında yoğunlukla servis mekanları (özel-2) yer almakla birlikte, ön cepheye yönelen mekanın biçimlenişi ve süslemeleri ailenin kullandığı yarı özel bir mekan olduğu düşünülmektedir.

Tablo-17: Edisimle Etilen Yaga Kimlik Karti	
YAPINO: 8 EDWARDS KÖŞ KÜ	
	 Ön Cephe
 Yan Cephe	 Arka Cephe
İÇERİSEL KULLANIM	SİYAL KULLANIM
 Özellik 1.0	 Özellik 1.0
 Özellik 1.0	 Özellik 1.0
 Özellik 1.0	 Özellik 1.0
	
.....Y:Yazıkta D:Gülüm S:Gülüm	Y:Yazıkta D:Gülüm S:Gülüm
YAPILAR	YAPILAR
1. D:Gülüm	1. D:Gülüm
2. D:Gülüm	2. D:Gülüm
3. D:Gülüm	3. D:Gülüm
4. D:Gülüm	4. D:Gülüm
5. D:Gülüm	5. D:Gülüm
6. D:Gülüm	6. D:Gülüm
7. D:Gülüm	7. D:Gülüm
8. D:Gülüm	8. D:Gülüm
9. D:Gülüm	9. D:Gülüm
10. D:Gülüm	10. D:Gülüm
11. D:Gülüm	11. D:Gülüm
12. D:Gülüm	12. D:Gülüm
13. D:Gülüm	13. D:Gülüm
14. D:Gülüm	14. D:Gülüm
15. D:Gülüm	15. D:Gülüm
16. D:Gülüm	16. D:Gülüm
17. D:Gülüm	17. D:Gülüm
18. D:Gülüm	18. D:Gülüm
19. D:Gülüm	19. D:Gülüm
20. D:Gülüm	20. D:Gülüm
21. D:Gülüm	21. D:Gülüm
22. D:Gülüm	22. D:Gülüm
23. D:Gülüm	23. D:Gülüm
24. D:Gülüm	24. D:Gülüm
25. D:Gülüm	25. D:Gülüm
26. D:Gülüm	26. D:Gülüm
27. D:Gülüm	27. D:Gülüm
28. D:Gülüm	28. D:Gülüm
29. D:Gülüm	29. D:Gülüm
30. D:Gülüm	30. D:Gülüm
31. D:Gülüm	31. D:Gülüm
32. D:Gülüm	32. D:Gülüm
33. D:Gülüm	33. D:Gülüm
34. D:Gülüm	34. D:Gülüm
35. D:Gülüm	35. D:Gülüm
36. D:Gülüm	36. D:Gülüm
37. D:Gülüm	37. D:Gülüm
38. D:Gülüm	38. D:Gülüm
39. D:Gülüm	39. D:Gülüm
40. D:Gülüm	40. D:Gülüm
41. D:Gülüm	41. D:Gülüm
42. D:Gülüm	42. D:Gülüm
43. D:Gülüm	43. D:Gülüm
44. D:Gülüm	44. D:Gülüm
45. D:Gülüm	45. D:Gülüm
46. D:Gülüm	46. D:Gülüm
47. D:Gülüm	47. D:Gülüm
48. D:Gülüm	48. D:Gülüm
49. D:Gülüm	49. D:Gülüm
50. D:Gülüm	50. D:Gülüm
51. D:Gülüm	51. D:Gülüm
52. D:Gülüm	52. D:Gülüm
53. D:Gülüm	53. D:Gülüm
54. D:Gülüm	54. D:Gülüm
55. D:Gülüm	55. D:Gülüm
56. D:Gülüm	56. D:Gülüm
57. D:Gülüm	57. D:Gülüm
58. D:Gülüm	58. D:Gülüm
59. D:Gülüm	59. D:Gülüm
60. D:Gülüm	60. D:Gülüm
61. D:Gülüm	61. D:Gülüm
62. D:Gülüm	62. D:Gülüm
63. D:Gülüm	63. D:Gülüm
64. D:Gülüm	64. D:Gülüm
65. D:Gülüm	65. D:Gülüm
66. D:Gülüm	66. D:Gülüm
67. D:Gülüm	67. D:Gülüm
68. D:Gülüm	68. D:Gülüm
69. D:Gülüm	69. D:Gülüm
70. D:Gülüm	70. D:Gülüm
71. D:Gülüm	71. D:Gülüm
72. D:Gülüm	72. D:Gülüm
73. D:Gülüm	73. D:Gülüm
74. D:Gülüm	74. D:Gülüm
75. D:Gülüm	75. D:Gülüm
76. D:Gülüm	76. D:Gülüm
77. D:Gülüm	77. D:Gülüm
78. D:Gülüm	78. D:Gülüm
79. D:Gülüm	79. D:Gülüm
80. D:Gülüm	80. D:Gülüm
81. D:Gülüm	81. D:Gülüm
82. D:Gülüm	82. D:Gülüm
83. D:Gülüm	83. D:Gülüm
84. D:Gülüm	84. D:Gülüm
85. D:Gülüm	85. D:Gülüm
86. D:Gülüm	86. D:Gülüm
87. D:Gülüm	87. D:Gülüm
88. D:Gülüm	88. D:Gülüm
89. D:Gülüm	89. D:Gülüm
90. D:Gülüm	90. D:Gülüm
91. D:Gülüm	91. D:Gülüm
92. D:Gülüm	92. D:Gülüm
93. D:Gülüm	93. D:Gülüm
94. D:Gülüm	94. D:Gülüm
95. D:Gülüm	95. D:Gülüm
96. D:Gülüm	96. D:Gülüm
97. D:Gülüm	97. D:Gülüm
98. D:Gülüm	98. D:Gülüm
99. D:Gülüm	99. D:Gülüm
100. D:Gülüm	100. D:Gülüm

Resim 4.45

Resim 4.46

Resim 4.47

Resim 4.48

İç mekan düzenlemelerinde, zemin katta zengin ve gösterişli, birinci katta ise yalın bir ifade izlenir. Zemin katta, geniş şeffaflıklar ile arka bahçeye açılan, siyah-beyaz mermer plakları, nişleri ve geniş ahşap kapıları ile dikkat çeken dağılım holünün yanı sıra, yüksek açıklıklarla verandaya, ayrıca birbirlerine ve ana dağılım holüne bağlanan, pik döküm şömineleri, zengin bezemeli alçı silme ve tavan göbekleri, kullanımla ilintili tasvirlerin izlendiği tavan resimleri ile ana salonlar dikkat çekmektedir (Resim 4.42, 4.43). Birinci kat düzenlemeleri ise, sofada bezemeli, odalarda ise yalın biçimde oluşturulmuş tavan göbekleri ve ahşap plasterlere oturan, basık kemerli geçiş elemanlarıdır (Resim 4.44, 4.45).

Simetrisinin hakim olduğu cephelerde ikili bir yapı izlenmektedir. Mekan kurgusu ile ilişki kuran bu düzenlemede ikili giriş söz konusudur. Bu bağlamda, gösterişli güney cephesinin toplumu karşılayan prestij cephesi, kuzey cephesinin ise aileyi karşılayan özel giriş/ arka cephe olduğu düşünülmektedir. Cephedeki en etkin unsur; prestij cephesinde yer alan, çift kollu merdivenle ulaşılan, üst kat terasını taşıyan İyonik başlıklı sütunlarla çevrelenmiş verandadır. Yapıya koloniyel bir etki yükleyen bu veranda, ana salonların da açıldığı prestij mekanıdır ve yapının Merkez Bulvarı'ndan etkileyici ve görkemli bir biçimde algılanmasını sağlamaktadır (Resim 4.46). Hakim cephedeki görkemli kurguya rağmen diğer cephelerde yalın bir düzen gözlenmektedir. Yapı cephelerindeki katı

simetri, arka cephede sahte açıklık düzenlemelerine yol açmıştır (Resim 4.49).

Yapı arazisi ana akslara şeffaf elemanlar ile açılım vermiş (Resim 4.115), komşu parsel ve tali yollarla olan sınırlarda ise masif taş duvarlar kullanılmıştır. Yapının özgün peyzajında, özel giriş aksını çift sıra servilerin tanımladığı, arka bahçenin yol çeperinde müstemilat yapısı ve kuyunun var olduğu ve halen izlenebilen Osmanlı hamamının yer aldığı belirlenmektedir (Resim 4.116). Ancak, Levanten köşk

Resim 4.50

yapılanmalarının hiç birinde Osmanlı hamamına rastlanmaması, bunun ötesinde hamamın ana ile fiziksel bağı olmamasına rağmen oldukça yakın konumlanması ve iki yapının sistem ve malzeme farklılığı, bu yapının geç dönem eki olarak inşa edildiğini düşündürmektedir.

Edwards Köşkü bütününde, kullanıcının toplumsal statüsünü ifade ettiği “kullanım-mekan-süsleme” ilişkisi belirgindir. Yapının, yerleşimin prestij aksı olan Merkez Bulvarı’na gösterişli bir cephe ile yönelmesi, ayrıca ana aks sınırlarındaki şeffaf yüzeylerle görsel iletişimin sağlanması, kullanıcılarının ait olduğu topluluğa güçlü ve etkileyici bir ifade ile açılan mimari yaklaşımlarını göstermektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Murat Köşkü, kamu kullanımı sürecinde gerek malzeme ve strüktür, gerekse mimari elemanların sürekliliği açısından zarar görmüş ve basit onarımlarla ayakta kalmıştır. 2001-2003 sürecinde İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Ana Bilim Dalı’nın proje hizmeti ile gerçekleşen kapsamlı onarım dahilinde strüktürel sağlamlaştırma, bozulma-eskime gözlenen eleman ve bezemelerin özgüne sadık kalarak yenilenmesi gerçekleştirilmiştir.

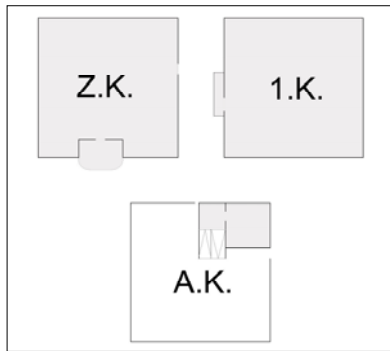
Restorasyon uygulaması kapsamında yapıya yüklenen yeni kullanım; üniversite öğrencilerine yönelik sosyal hizmet merkezidir. Bu bağlamda bodrum kat; servis mekanları ve kafeterya (özel-2, ortak) zemin kat; dinlenme, sergi ve toplantı salonları

(ortak), birinci kat ise kontrollü kullanımlara hizmet veren atölye ve çalışma mekanlarına (yarı özel) dönüştürülmüştür. Yeni kullanımdaki mekansal organizasyon ve kullanım kademelenmesi yapının özgün kurgusu ile örtüşmesi anlamında olumludur.

Bununla birlikte, bazı iç mekan düzenlemelerinin yapının yansıttığı mimari ifadeye uygun olmadığı gözlenmektedir. Bodrum kat dağılım holünde sıvaların soyularak taş dokunun sergilenmesi, servis mekanlarının alçı silmeler ile zenginleştirilmesi, baca elemanlarının pres tuğla ile kaplanması Levanten konut mimarisinde var olan düzenlemelerle örtüşmemektedir. Ayrıca, ihtiyaçtan fazla kullanılmış aydınlatma elemanları mekanların bütünsel ve merkezi odaklayan algısını yitirmesine neden olmaktadır.

4.2.1.9 La Fontaine Köşkü

Günümüzde Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi idari binası olarak kullanılan yapının 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren La Fontaine ailesinin (İsviçre asıllı İngiliz) mülkiyetinde olduğu bilinmektedir. Yapı, çalışma bütününde incelenen Bornova Levanten Yerleşiminin ana aksları olan Çiçek Caddesi ve Merkez Bulvarı'nın kesiştiği köşe parselde konumlanmakta, incelenen diğer örneklerle nazaran oldukça küçük bir parselde yer almaktadır.

Şekil 4.19 La Fontaine Köşkü kat dağılım şemaları

Resim 4.51

Resim 4.52

Yol çeperinde konumlanmasına rağmen, bahçe üzerinden giriş alan yapının kitle ve mekan kurgusunda simetri hakimdir. Yapının zemin, ara ve birinci katlara dağılan mekan kurgusunda, ana hol odaklı merkezi şema benimsenmiştir. Mekan kurgusunda, gerek zemin katta, gerekse üst katta orta sofalı / merkezi bir şema gözlenmektedir. Zemin katta yaşama mekanları (ortak ve yarı özel-1) ve servis mekanlarının yer aldığı bölüm (özel-2), birinci katta ise birbirine açılım veren yatak odaları (özel-1) konumlanmıştır. Merdiven sahanlığından ulaşılan kısmi ara katın ıslak hacim olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Kullanım süreci içinde iç mekan elemanlarının yok olması ve/veya değiştirilmesi nedeniyle özgün düzenlemelere ilişkin yeterli veri gözlenememekle birlikte, yapı bütününde yalın bir ifadenin hakim olduğu bilinmektedir (A.Giraud). Bu bağlamda, zemin kat ana yaşama mekanlarında alçı silme ve göbekler, ahşap plasterler ve şöminelerin yer aldığı, birinci katta da yalın silme ve plasterlerin kullanıldığı bilinmektedir (Resim 4.51, 4.52).

Tablo 2.70 1.a Formda Kaya F2 ve Aşağı Tablosu

STRUKTÜREL ÖZELLİKLER			İÇ MEKAN ÖZELLİKLERİ			DİŞ MEKAN ÖZELLİKLERİ		
DÜŞÜK ELEMANLAR			DÜŞÜK ELEMANLAR			DÜŞÜK ELEMANLAR		
KATMANLARI			KATMANLARI			KATMANLARI		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1			KATMAN 2			KATMAN 3		
KATMAN 1								

Resim 4.53

Resim 4.54

La Fontaine Köşkü cephe düzeninde gösterişten uzak, yalın bir ifade hakimdir. Ana girişi vurgulayan, basık kemerli bir geçiş ile tanımlanmış giriş nişi, Merkez Bulvarı'na açılım veren cephede yer alan dövme demir konsolların taşıdığı balkon ve bahçeye açılan cephelerde kitlesel olarak hissedilen baca elemanı cephe kurgusunda dikkat çeken unsurlardır (Resim 4. 53, 4.54). Yapı parseli Merkez Bulvarı sınırında şeffaf, diğerlerinde masif elemanlarla çevrilidir.

La Fontaine Köşkü, parsel büyüklüğü ve kitle, cephe, iç mekan düzenlemeleri ile dikkat çekici özellikler göstermemesine rağmen, yerleşimdeki

konumu ve mekansal kademelenmesi ile kullanıcılarının Levanten topluluk içinde belli bir yere sahip olduklarını ifade etmektedir. Yol çeperinde konumlanmasına rağmen boşluklarda kepenk kullanılmamış olması, kullanıcının yaşam alanını içselleştirdiğini, kendine ait güven duyduğu bir alan olarak tanımladığını göstermektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Yapıya süreç içinde uygulanmış onarım ve koruma çalışmaları ile ilgili herhangi kayıt olmaması nedeniyle günümüzde izlenen değişimlerin hangi dönemde ve ne amaçla yapıldığına ilişkin net bilgi mevcut değildir. Kullanım süreci içinde iç mekan düzenlemelerinin bir çoğu yok olmuş ya da değiştirilmiştir. Bu kapsamda, zemin kat döşemeleri, zemin ve üst kat silmelerinin değiştirildiği, ara kat mekanının zemin kat servis mekanının yüksekliğini arttırmak için yok edildiği, zemin katta varlığı bilinen ahşap bölücü elemanların ve tavan göbeklerinin yok olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, yapının özgün “kullanım-mekan-süsleme” ilişkilerine rağmen, servis mekanlarının alçı silmelerle zenginleştirilmesi, koruma ve onarım yaklaşımlarında yapının mimari kimliğine, taşıdığı fiziksel değerlerin niteliğine özen gösterilmediğini düşündürmektedir.

4.2.1.10 Belhomme (Wolf) Köşkü

1880’li yıllarda inşa edilen ve Belhomme Köşkü olarak bilinen yapının İngiliz tüccar Wolf kardeşler tarafından yaptırıldığı, daha sonra Xenopolou (Yunan) ve Belhomme (İngiliz) ailelerinin mülkiyetine geçtiği belirtilmektedir (Calcas, s.36,37).^{*} Yapı, tren istasyonunu yerleşim merkezine bağlaması nedeniyle önemli bir aks olan Bornova Bulvarı üzerinde konumlanmıştır.

Şekil 4.20 Belhomme Köşkü, kat dağılım şemaları

Resim 4.55

Resim 4.56

Resim 4.57

Kübik bir kitleye sahip olan yapının mekân ve cephe organizasyonunda simetri hakimdir. Karniyarık plan şemasının gözlendiği yapıda, simetri aksını üzerinde yer alan giriş holü (orta hol), üst katta giriş portigine, zemin katta ise ön ve arka cephelere açılımlar vererek sonlanmaktadır. Karniyarık plan şemasının izlendiği zemin katta yaşama (yarı özel-1) ve servis (özel-2) mekanları yer almıştır. Çift kollu merdivenle ulaşılan ve giriş katı niteliğindeki birinci katta ise, yaşama mekanları (ortak) ve yatak odaları (özel-1) bir aradadır.

İncelenen diğer örneklerden farklı bir mekansal kademelenmenin izlendiği yapının iç mekân düzenlemelerinde de katlara bağlı net bir ayırım gözlenmemektedir. Gerek zemin, gerekse birinci kat yaşama mekanlarında alçı bezemeli silmeler, tavan göbeği ve köşe armaları, şömineler izlenmektedir (Resim 4.55 - 4.57). İç mekân düzenlemelerindeki en önemli unsur, zemin kat orta holünün alçı göbek ve ahşap çıtalarla

^{*} M.Kavala yapının Belhomme ailesi için Clark isimli bir İngiliz tarafından inşa edildiğini belirtmekte, ancak Kuban ve Dinçer de Calcas'ın ifadesini doğrulamaktadır (Dinçer-Kuban, 1994, s.85).

Resim 4.58

Resim 4.59

Resim 4.60

Resim 4.61

oluşturulmuş tavan düzenlemesidir (Resim 4.58).

Yapının ön ve arka cephelerindeki belirgin farklılık ilginçtir. Rönesans mimari özelliklerinin izlendiği gösterişli ön cephedeki etkin unsur, çift kollu merdivenle ulaşılan, üçgen alınlık ve İyon başlıklı sütunlarla ile zenginleştirilmiş giriş portiğidir (Resim 4.59). Tuğla derzli doğal taş kolon ve kemerlerle zenginleştirilmiş verandanın yer aldığı arka cephede etkileyici sivil İtalyan mimarisi hakimdir (Resim 4.60). Bir diğer önemli cephe elemanı; yan bahçeye açılan, pik kolonların taşıdığı, dantelalarla zenginleştirilmiş eğrisel sundurmadır. Ancak bu eleman, restorasyon uygulaması esnasında dönem eki olarak nitelendirilerek korunmamıştır (Resim 4.61).

Değişen toplumsal yaşam ve kullanımlar nedeniyle küçülen yapı parselinin özgün peyzaj düzenlemesine ilişkin tek eleman, halen izlenebilen kuyudur. Yapı arazisini komşu parsellerden ayıran masif taş duvarlara rağmen, giriş cephesinin yöneldiği Bornova Bulvarında şeffaf sınırlama elemanları kullanılmıştır.

Yapının ölçeği, mekan organizasyonu ve mekan kullanımları dikkate alındığında, kullanıcının toplumu yönlendiren, *büyük patron* statüsünde olmadığı, ancak gösterişli giriş cephesi, pik kolonların taşıdığı eğrisel sundurması ile Batılı kimliğini ve bu toplumun beğenilerini sergilediği düşünülmektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

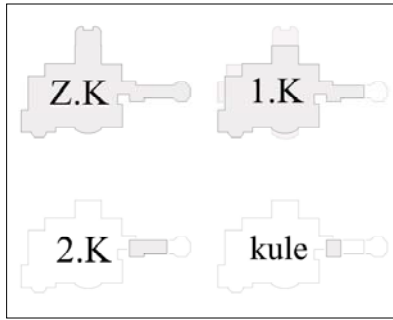
1880’den itibaren farklı İngiliz ailelere konut olarak hizmet vermiş olan yapının mülkiyeti 1950’lerde bir Türk aileye geçmiş ve 1960’larda kamulaştırılmıştır. Kamu kullanımına geçtikten sonra sırasıyla Kaymakamlık, Sağlık Ocağı, Belediye konservatuvarı olarak kullanılan yapı, kapsamlı bir restorasyon uygulaması sonucunda 1998 tarihinde Atatürk Kitaplığı olarak hizmete girmiştir.

Yapının restorasyonu sırasında özgün şema ve elemanların korunması ön planda tutulmuştur. Uygulama bütününde strüktürel sağlamlaştırma, özgün olmayan elemanların kaldırılması , özgün unsurların onarımı ve/veya rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda yapıdaki eklemeler; arka bahçede oluşturulmuş niteliksiz mekanlar ve üst örtülerin yanı sıra, zemin kat güney bölümünde konumlanan odalardan birinden bahçeye açılan veranda ve ahşap dantelanın gözlendiği eğrisel üst örtü kaldırılmıştır.

Özgün kullanım ve elemanların korunmasının ana yaklaşım olarak kabullenildiği uygulama genel anlamda olumludur. Ancak, nitelikli dönem eklerinin ait olduğu dönemin geçerli ve popüler mimari kimliğini temsil etmesi nedeniyle korunması gerektiği, bu nedenle yan bahçeye yönelmiş olan eğrisel sundurmanın yok edilmesinin olumsuz bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

4.2.1.11 Paterson Köşkü

1859'da İzmir'e yerleşen, kısa sürede İzmir ticari ve toplumsal hayatında yer edinen Paterson ailesinin konutu olan yapının inşa tarihi, 19. yüzyıl sonu olarak belirlenmiştir. John Paterson'un inşa ettirdiği yapının tasarım aşamasına bizzat katıldığı, hatta ısrarcı tavrı ve kararsızlığı nedeniyle ön cephenin yedi kez yıkılıp tekrar inşa edildiği belirtilmektedir (Calcas, 1983, s.33).

Şekil 4.21 Paterson köşkü,
kat dağılım şemaları

Paterson Köşkü, Bornova yerleşiminin batı çeperinde, 133 dönümlük geniş bir arazi içinde konumlanmaktadır (Calcas, 1983, s.32).^{*} Yapı bütününde asimetrik bir kurgu gözlenirken, bütünü oluşturan parçaların kendi içinde farklı ifadeler taşıdıkları görülmektedir. Ana yapı olarak nitelendirilebilecek iki katlı kütle batı yönünden benzer karakterde bir kitleye, doğu yönünde ise içinde kule ve şapel kitlelerinin yer aldığı üç katlı kitleye bağlanmaktadır. Bu kitlesel farklılaşma, mekan kurgusunda da hissedilmektedir. Ana yapı olarak nitelendirilebilecek, orta akstan dağılım veren ana kitle, merkezi şema ile eklenen batı kanadı ve lineer şemaya sahip doğu kanadı ile bir arada değerlendirildiğinde; orta akstan giriş alan T şemaya sahip bir kurgu izlenmektedir. Bu şema dahilinde ana kitle ve batı kanadı kullanım ve mimari düzenlemeleri ile benzer ve Batılı bir ifade sergilerken, doğu kanadı mekansal biçimleniş, cephe ve iç mekan kurgusu ile bütünden farklı, yerel bir ifade içindedir. Yapının balo salonunun, yemek, dinlenme ve oyun salonları ile 38 ayrı mekandan oluştuğu belirtilmektedir (A.Giraud, D.W.Aliberti, E.De Jongh, 2003). Yapı girişi, ana girişin birinci katından sağlanmıştır. Ana kitlenin birinci katında dağılım holleri ve salonlar (ortak), batı kanadında salon ve konuk odaları (ortak, yarı özel-1), doğu kanadında ise aile yatak odaları (özel-1) konumlanmıştır. Kuleye doğu kanadı üzerinden ulaşılmaktadır.

^{*} Arazi büyüklüğüne ilişkin farklı bilgiler aktarılmaktadır. Yesügey'in 53 dönüm (Yesügey, 1996, s.72), İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu arşiv kayıtlarının 51 dönüm olarak belirttiği araziye ilişkin Calcas'ın farklı aktarımının, arazinin özgün durumunu ifade etmesi olasıdır.

Birinci kata benzer bir şemada kurgulanmış zemin katta, ana kitle ve batı kanadının güney bölümünde yaşama mekanları (yarı özel-1), kuzeyde servis mekanları (özel-2) yer almıştır. Zemin katın doğu kanadında yer alan mekanların banyo/hamam olduğu düşünülmektedir. Bu bölüm, dış mekandan ulaşılan tek katlı, sekizgen şapel kitlesi ile sonlanmıştır. Birinci katta giriş aksının sonlandığı, eğrisel bir teras ile bahçeye açılan ve zemin katın batı kanadında yarım sekizgen bir hacimle özelleştirilmiş balo salonları, yapının prestij mekanlarıdır. 1. Dünya Savaşı dönemindeki belirsiz ortamdan Paterson ailesinin de etkilenmesi kullanıcının yaşam tarzı ile birlikte yapı kullanımında da farklılıklara yol açmıştır. Savaş sonrasında hizmetli sayısı 60'tan 18'e düşürülmüş, zemin kattaki ikincil balo salonu oyun (bیلardo) salonuna, bu salonla bağlantılı olan görkemli kütüphane ise yemek salonuna dönüştürülmüştür (E.De Jongh'tan naklen C.Encer, 2003).

Süreç içindeki özensiz kullanımlar ve 1986 yangını nedeniyle iç mekan düzenlemeleri yok olmuştur. Ancak arşiv taramaları ve kişisel anlatımlar birleştirilerek iç mekana ait bilgilere ulaşmak mümkündür. Calcas ve Aliberti, yapının her iki katında da gösterişli bir düzenlemenin hakim olduğunu ve kullanılan malzemelerin hemen hepsinin İngiltere'den getirildiğini belirtmektedir. Birinci kat kullanımında, balo salonunda pastel tonlarla renklendirilmiş, bitkisel motifli silmelerin yer aldığı, yemek salonunun altın yaldızlı duvar kağıtları ile kaplı olduğu bilinmektedir. Batı kanadında yer alan konuk yatak odalarında döküm ayaklar üzerine oturan, nilüfer desenli çini panolarla kaplı mermer duş tekneleri mevcuttur (Calcas, 1893, s.33 - Yesügey, 1996, s.72).

Resim 4. 62 Düzenlemelerin yangın öncesi durumu (Akin

Zemin katta, mermer plaster ve sütunlar, renklendirilmiş bezemeli silme, tavan göbeği ve köşe armaları ve şömineler ile zenginleştirilmiştir. Batı kanadında yer alan ve yarım sekizgen hacmi ile özelleştirilmiş oyun salonu (Resim 4.62, 4.63), ve orta aksta konumlanmış, bitkisel motiflerin izlendiği mermer sütunları, havalandırma için tel

Resim 4.63 Düzenlemelerin yangın öncesi durumu, (İzmir 1no'lu K.T.V.Koruma Kurulu arşivi)

Resim 4.64 Düzenlemelerin yangın öncesi durumu (Akın Ersoy arşivi)

Resim 4.65 Düzenlemelerin yangın öncesi durumu (Akın Ersoy arşivi)

Resim 4.66

yerleştirilmiş tavan köşe armalarının izlendiği ana salon (Resim 4.64) etkileyicidir. Ayrıca, ana dağılım holünde yer alan, mermer bloklarla çevrelenmiş ikili demir profiller dikkat çekicidir (Resim 4.65). Zemin katta servis mekanlarında yer alan gösterişli kuzine, mutfak ile oyun salonu arasında yer alan yemek mekanına geçişi vurgulayan geniş açıklıklı basık kemer ve birbirine geçiş veren mahzen mekanlarının etkileyici olduğu belirtilmekle birlikte günümüzde bu elemanların tamamı ya da büyük bir bölümü yok olmuştur.

Yapının gösterişli iç mekan düzenlemelerinin yanı sıra, mobilyaları, avizeleri ve piyanoları ile de etkileyici olduğu aktarılmaktadır (E.De Jongh'dan naklen, C.Encer). Ana balo salonunu süsleyen avize halen Bornova Merkez Camide kullanılmaktadır. Yangında zarar görmeyen doğu kanadı, yalın göbekleri ile oldukça mütevazıdır (Resim 4.66).

Paterson Köşkü cephe düzenlemesinde, *ana kitle ve batı kanadı / doğu kanadı* olmak üzere iki farklı ifade gözlenmektedir. Yapı girişinin kuzeyden alınmasına rağmen, mekan dizilimi ve yönelimlerin güney cephesinde yoğunlaşması nedeniyle bu cephe *prestij cephesi* olarak tanımlanmıştır. Cephede göze çarpan düzenlemeler; zemin katta çıkma niteliği taşıyan ve birinci katta balkona dönüşen kitlesel elemanlardır. Yapı bütününde,

Resim 4.67
(E.De jongh arşivinden / 1920'ler)

Resim 4.68

Resim 4.69
(E.De jongh arşivinden / 1920'ler)

Resim 4.70

gerek kitle ve boşluk düzenlemeleri gerekse kademeli dış sıralarından oluşturulmuş silme ve kagir kitle bitimleri ile yatay bir etki yaratılmıştır.

Prestij cephesinde vurgulanmış ana kitle orta aksı, balo salonunun açıldığı, basık kemerler dizisinin taşıdığı eğrisel balkon, yine eğrisel bir çizgi taşıyan ve demir dikmelerle taşınan ikinci kat terası, kargir korkuluklar ile çevrelenen ve iki kargir baba ile sonlanan bu terasın gerisinde yükselen üçgen alınlık ile etkileyicidir (Resim 4.67). Bu cephede dikkat çeken bir diğer düzenleme, batı kanadı zemin kat salonunu vurgulayan ve birinci katta teras haline dönüşen yarım sekizgen çıkmadır (Resim 4.68). Yapının batı cephesinde, yatak odalarının açıldığı terasta da eğrisel, dantelalı üst örtü olduğu bilinmekle birlikte, bu düzenlemeye ilişkin herhangi bir görsel malzeme mevcut değildir.

Cephe bütünündeki bir diğer etkin unsur, giriş kitesidir. Ana girişi tanımlayan, plasterlerle çevrelenmiş yüksek giriş kapılarının, kargir korkuluklarla çevrili üst kat terasının yer aldığı giriş kitlesi ve arkasında yükselen hol mekanı etkileyicidir (Resim 4.69). Gerek prestij gerekse giriş cephesi orta aksında gözlenen ikinci kat teraslarının mekansal bir karşılığına rastlanmaması, bu düzenlemelerin görsel olduğunu ve cephenin görkemli ifadesini arttırmak için oluşturulduğunu düşündürmektedir.

Yapının bütününde yerel bir ifade sergileyen doğu kanadı, tek katlı sekizgen bir kitle (şapel) ile bitişi ve kulesi ile hareketli bir kurguya sahiptir (Resim 4.70).

Yapının geniş arazisi, yüksek taş duvarlar ile çevrilmiştir. Kamulaştırma sonrası uygulanan ifrazlar ve yoğun yapılaşma nedeniyle, özgün kullanımına ilişkin veriler tespit edilememekle birlikte, kişisel aktarımlara dayanarak arazinin kuzeydoğusunda müstemilat bloklarının yer aldığı, konumları bilinmemekle birlikte at ve domuz yetiştirme birimlerinin bulunduğu bilinmektedir (H.Budak, E.De Jongh, A.Giraud). Peyzaja ilişkin diğer tespitler; yapı giriş aksını tanımlayan, giriş ve ön cephe boyunca izlenebilen servi dizileri, resim 4.67 ve 4.69’de izlenebilen mermer fiskiyeli havuzlar ve bugün kısmen de olsa izlenebilen, dönemin tipik peyzaj elemanı olan *gazebo*’dur.

Yapının tasarım ve inşa sürecine katıldığı bilinen John Paterson’un, konutunun görkemli, etkileyici ve muhteşem olması konusunda ısrarcı bir tutum içinde olduğu belirtilmektedir. Kullanıcının bu tutumu, mimarisi üzerinden sosyal statüsünü, ekonomik gücünü ve ayrıcalığını ifade etmek isteğini göstermektedir. Yapım malzemelerinin büyük bölümünün, iç mekan elemanları, döşeme ve duvar kaplamaları ve mobilyaların tamamının İngiltere’den getirtilmiş olması bu güç gösterimini desteklemektedir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Paterson ailesinin 1960’larda kenti terk etmesini takiben NATO kuvvetleri ofis ve ardından lojman binası, Süsler Halı fabrikası olarak kullanılan yapı, 1986 tarihinde gerçekleşen yangın sonucunda büyük ölçüde yok olmuştur. Yangın sonrasında 1992 tarihinde başlatılan restorasyon çalışmaları teknik ve ekonomik problemler nedeniyle durdurulmuştur. Günümüzde halen restorasyon çalışmaları sonlandırılmamış olan yapı, işlevsiz ve tüm dış etkilere açık bir biçimde ayaktadır.

Yapının bugünkü durumu üzerinden bir değerlendirilmeye gidildiğinde, restorasyon uygulaması kapsamında belirgin yanlışlar gözlenmektedir.

Resim 4.71

Resim 4.72

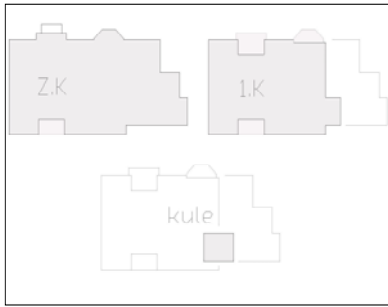
Resim 4.73

Bu olumsuzlukların başında, restorasyon kapsamında özgün mekansal kurguda önemli değişikliklerin yapılmış olması gelmektedir. Özgün şemanın günümüz kullanımına uygun bir biçimde dönüştürülmesi zorunluluğu benimsenmekle birlikte, bu müdahalelerin özgün mekan kurgusunun sürekliliğini sağlayan, kabul edilebilir ölçüde yapılması gereklidir. Ancak, Paterson Köşkü restorasyon uygulamasında bu hassasiyet görülmemektedir. Birbirine geçiş veren salonlar ve bazı yatak odaları birleştirilerek tekil hacimler haline dönüştürülmüş, mekanın görselliğini destekleyen hacim-eleman ilişkisi göz ardı edilerek kalın bölücü duvarların yerini ince perde elemanlar almış, özgün kullanımda var olduğu bilinen bazı mekanlar (kuzeybatı köşesindeki balkon ve giriş kitlesi) inşa edilmemiştir. Uygulama kapsamında gerçekleştirilen strüktürel sağlamlaştırmada da

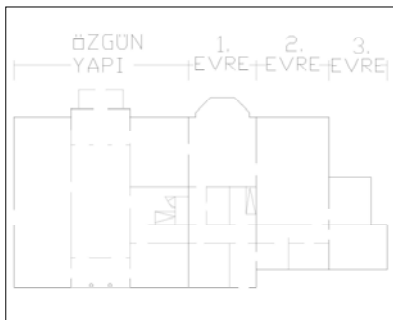
olumsuzluklar göze çarpmaktadır. Batı kanadı beden duvarları bünyesindeki ahşap karkas elemanların yangın nedeniyle boşalan yerlerine çimento dolgular yapılmıştır (Resim 4.71). Bu uygulamalar özgün ve yeni malzemelerin farklı ve birbiriyle uyuşmayan kimyası nedeniyle özgün malzemeye (doğal taş) zarar vermektedir. Restorasyon uygulamasında gözlenen bir diğer olumsuz nokta, kitle düzenindeki farklılıklardır. Ana kitlenin orta aksını vurgulayan giriş kitlesinin yanı sıra, giriş aksının balo salonu üzerinden bahçeye açılımında izlenen anıtsal düzenleme rekonstrüksiyon kapsamında gerçekleştirilmemiştir (Resim 4.72, 4.73). Bununla birlikte özgün kurguda kagir kitle bitimlerinin izlendiği ana kitle ve batı kanadının günümüzde ahşap saçaklarla sonlandırılmış olduğu gözlenmektedir. Tüm bu olumsuz müdahaleler yapının mekansal kimliğinin yitirilmesine, mekansal ve görsel algısının değişmesine neden olmakla birlikte, belge değerinin de sorgulanmasına yol açmaktadır.

4.2.1.12. Aliberti (Wolf) Köşkü

Aliberti Köşkü olarak bilinen yapının özgün kullanıcısına ilişkin iki farklı bilgi mevcuttur. Calcas, yapının Kırım Savaşının ardından (1856 sonları) İngiliz Wolf Kardeşler tarafından yaptırıldığını ve takiben La Fontaine ailesinin kullanımına geçtiğini belirtmektedir (Calcas,1983, s.24).^{*} D.Aliberti ise, özgün kullanıcının Paterson ailesi olduğunu, 20. yüzyıl başlarında La Fontaine ailesinin kullanımına geçtiğini belirtmektedir. Kurtuluş Savaşı sürecinde çıkan olaylarda harap edilen yapı, Cumhuriyet'in ilanının ardından İtalyan Zandonatti ailesine satılmış, kapsamlı bir onarım görecer işlevini sürdürmüştür (D.Aliberti, A.Giraud, Calcas,1983,s.24). 1950'lerin sonunda İtalyan Aliberti ailesinin kullanımına geçen yapı günümüzde Daphne Aliberti kullanımında konut işlevini sürdürmektedir. Yerleşimin kuzeydoğu çeperinde, ana akslardan Çiçek Caddesi üzerinde konumlanan yapı arazisinin kuzeyinde dönemin popüler sosyal merkezlerinden Golf sahası yer almaktadır.

Şekil 4.22 Aliberti Köşkü,
Kat dağılım şemaları

Şekil 4.24
Yapı gelişim şeması (dönem ekleri)

Hareketli bir kitle kurgusuna sahip olan yapı, dört farklı evrede inşa edilmiştir (Şekil 4.22). Wolf Kardeşler tarafından oluşturulan özgün kitle ve mekan kurgusu, yapımcı grubun diğer yapılarından olan Belhomme köşkü ile büyük benzerlik göstermektedir. Özgün yapıya eklemlenen dönem ekleri sırasıyla, Paterson (19.yüzyıl sonu), La Fontaine (20.yüzyıl başı) ve Zandonatti (1940'lı yıllar) aileleri tarafından yaptırılmıştır (D.Aliberti). Farklı dönemlere ait ekler, mekan kurgusunda da dönüşümlere yol açmıştır. Özgün kurgu dahilinde zemin katta karniyarık, üst katta ise orta hol odaklı merkezi dağılım şeması benimsenmiş, yapı orta aksına paralel bir düzende eklemlenen ek kitleler lineer bir yayılımı gerektirmiştir.

^{*} Yerleşimde birden fazla konutta yapımcı olarak adı geçen Wolf'ların özgün kullanıcı değil, yapımcı olması muhtemeldir.

Resim 4.74

Resim 4.75

Resim 4.76

Resim 4.77

Ortaya çıkan düzende zemin katın ön cephesinde yaşama mekanlarının (ortak, yarı özel-1), arka cephede ise servis mekanlarının (özel-2) oluşturduğu lineer dağılım hakimdir. Birinci katta ise, merkezde yer alan servis birimleri (özel-2) dış cephede konumlanan yatak odalarına (özel-1) birbirine paralel iki dağılım aksı üzerinden hizmet vermektedir. I. evre eki olan ve yarım sekizgen formu ile özelleşen yaşama mekanının kullanımı (bیلardo salonu), biçimlenişi ve süslemeleri ile Paterson Köşkü (4.2.1.11) ile benzerliği dikkat çekicidir. Son evre dönem eki olarak, dönemin ekonomik durumu gereği kiralık mekan kullanımı ile yapıya eklemelenen mekanların boyut, biçimleniş ve süsleme açısından farklılığı belirgindir. Yapının katlara bağlı olarak çoklu kullanımının tam tarihi bilinmemekle birlikte, 1940'lı yıllarda gerçekleştirilen kitlesel bölünme (çoklu kullanım) nedeniyle bu hacim dağılım ve servis kullanımına dönüştürülmüştür.

İç mekan düzenlemelerinde zemin kat salonlarında gösterişli, birinci kat mekanlarında ise yalın bir ifade hakimdir. Zemin kat salonlarında

bezemeli alçı silmeler, tavan göbek ve köşe armaları, plaster, niş ve şömineler gözlenmektedir (Resim 4.74 - 4.76). Farklı dönem eklerinde benzer elemanlarda farklı bezemelerin kullanımı, yapının gelişiminin ifadesi açısından ilginç ve önemlidir. Ana salonları süsleyen gösterişli şöminelerin hemen hepsi savaş yıllarındaki olaylar esnasında yok olmuştur. Günümüze ulaşan tek özgün örnek, dizi boşluklar içindeki konumu ve özenli dizaynı ile konutun en etkileyici elemanıdır (Resim 4.77). Büyük kısmı yeniden inşa edilen ve emitasyon panellerle çevrelenen şömineler arasında bir diğer önemli örnek, Buca'daki Aliberti Köşkü'nün yıkım

Resim 4.78

Resim 4.79

Resim 4.80

sürecinde bu konuta taşınan mermer paneli ve görkemli aynası ile etkileyici şöminedir. Birinci kat mekanlarında son derece yalın silme, göbek ve tavan köşe armaları kullanılmıştır.

Dönem eklerinin oluşturduğu katmanlı yapı cephelerde de izlenmektedir. Yapı bütününde etkin olan ana yapının giriş cephesinde, çift kollu merdivenle ulaşılan, İyon başlıklı sütunların taşıdığı üçgen alınlıkla vurgulanmış giriş terası (portiği) yer almaktadır (Resim 4.78). Yapının çoklu kullanımı dahilinde üst kat giriş portiği ahşap doğrama ile kapatılarak, giriş holüne dönüştürülmüştür. Giriş aksında yer alan zemin kat giriş holü, plaster ve alınlık düzenlemeleriyle portik haline dönüştürülmüş ahşap elemanla vurgulanmıştır. Bu elemanın Aliberti ailesinin Buca köşkünde de var olması, aidiyet ve mimari kimlik savlarını desteklemektedir (Resim Ek.3.1). Farklı ifadeler sergileyen dönem ekleri arasında birinci evrede oluşturulan kitlede, yarım sekizgen formla yüzeyden fırlayan, birinci katta terasa dönüşen, pik döküm sütunların taşıdığı üst örtü ile sonlanan bir düzenleme mevcuttur (Resim 4.79). Bu düzenlemenin Paterson köşkü, kullanılan pik sütunların ise, R.Whittall ve Aliberti/Buca Köşkleri ile benzerliği dikkat çekicidir. İkinci ve üçüncü evrede oluşturulmuş tek katlı kitlelerde yalın bir ifade hakimdir.

Arka cephe son derece yalındır. Ana kitlede orta aks boşaltılmış, veranda ve iki yığma sütunun taşıdığı birinci kat terasının yer aldığı bu boşluk, iki yanında, simetrik düzende konumlanan kitlelerle dengelenmiştir (Resim 4.80). Birinci evre ekinin ana kitleyle uyum sağladığı, ikinci ve üçüncü evre eklerinin ise yalın, hatta özensiz bir

düzende olduğu izlenmektedir. Ana yapı orta aksında yer alan birinci kat terası, erken dönemde eğrisel sundurma ile örtülmüş, ancak günümüzde kapatılarak iç mekana dahil edilmiştir.

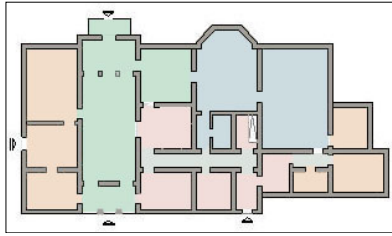
Özgün durumunda oldukça geniş olan, hatta büyük bir meyve bahçesi ve tenis kortunu kapsadığı belirtilen yapı arazisi, 1970’li yıllardan itibaren yol yapımları ve ifrazlar ile küçülmüş, arazinin kuzeyini çevreleyen golf alanı ve meyve bahçeleri yüksek katlı yapı alanı haline dönüşmüştür. Halen zengin bitki örtüsü ile etkileyici olan bahçedeki havuzda yer alan masif mermer fiskiye elemanı, günümüzde var olmayan Aliberti /Buca köşkü bahçesinden getirilmiştir (Resim Ek.3.2). Buca Aliberti Köşkü’nden getirilen şömine ve fiskiye elemanı, çalışma kapsamında üzerinde durulan aidiyet, kimliğin mimari ifadesi gibi kavramları refere etmekte, aynı zamanda mimari yapılanmaların şekillenmesinde anı değerinin önemini vurgulamaktadır. Yapı arazisini çevreleyen yüksek taş duvarlar, 1970’lerde belediyenin karar ve ısrarı üzerine şeffaf elemanlarla değiştirilmiştir. Bu dönüşüm, yerleşim içinde yapı ve arazisinin algısını, sınırlama elemanları ile yarattığı görsel etkiyi (masif, dışa kapalı, farklı ve hatta gizemli) değiştirmekle kalmamış, yapının çevreye bakışını, bir anlamda dış dünya ile ilişkilerini de değiştirmiştir.

Güncel Kullanım ve Kültürel Süreklilik

Aliberti Köşkü’nü incelenen diğer yapılar arasında özellikli kılan husus, konut kullanımını halen sürdürmesidir. İnşa tarihinden günümüze değin Batılı toplumun kullanımında olan yapı, halen İngiliz asıllı İtalyan vatandaşı D.Aliberti’nin konutudur. İnşa tarihini takip eden süreçte kullanım ve dönemin toplumsal düzeni dahilinde kullanıcının söylemi nedeniyle eklenerek büyüyen yapı (Şekil 4.23), 1940’lı yıllardan itibaren ekonomik koşulların ve kullanıcılarının toplumsal rollerinin değişmesi nedeniyle farklı bir dönüşüm sürecine girmiş, bu dönemden itibaren çoklu kullanıma hizmet vermiştir. Öncelikle katlar, daha sonra da eklere bağlı olarak bölünmüş olan yapı, 1950’li yıllarda dört ayrı konut olarak kullanılmıştır (D.Aliberti). Yatayda özgün yapı ve dönem eklerinin oluşturduğu ayrımı, düşeyde ise kat ayrımını esas alan çoklu kullanım, bazı mekanların dönüşmesine yol açmıştır. Bu

dönüşümün en belirgin örneklerinden biri, özgün kullanımda ana yaşama mekanları (ortak ve yarı özel-1) arasında yer alan bölümün (giriş aksının güneyinde yer alan güney kanadı) yatak odalarına (özel-1) dönüşmesidir (Şekil 4.24).

Çoklu kullanıma geçiş sürecinde ana merdiven iptal edilmiş, bu hacim bölünerek koridor ve servis mekanına dönüştürülmüştür. Günümüzde de devam eden bu kullanım merdiven holünü taçlandıran, bezemelerle zenginleştirilmiş çatı boşluğunun etkisini yitirmesine neden olmuştur. İç mekanda izlenen bir diğer dönüşüm, birinci kat terasının iç mekan kullanımına dahil edilmesidir. Ancak, bu dönüşümün mimari ifadesi yapı bütününde hakim olan dille örtüşmemektedir.

Şekil 4.24
Aliberti Köşkü günümüz kullanımı

Aliberti Köşkü günümüzde tek bir kullanıcının hizmetinde olmakla birlikte, aile yapısındaki değişimden kaynaklanan çoklu kullanım sürmektedir. Geçmişin kalabalık aile yapısına karşın günümüzün çekirdek aile kabulü, Aliberti Köşkü gibi büyük ölçekli konutların kullanımını

zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yapının zemin katı konut kullanımını sürdürürken, birinci kat farklı bir konut olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte, ailenin bir diğer ferdi büyük ölçekli yapı bütününde yaşamak yerine, geniş arazi içinde yeni bir yapı inşa etmeyi tercih etmiştir. Kullanımdaki tüm bu değişimlere rağmen, kullanıcının kültürel ve toplumsal duruşunun sürekliliği, mekanın işlevsel ve sosyal kullanımlarının yanı sıra iç mekan düzenlemelerinin de sahip olduğu değerlerle korunmasına imkan vermiştir. Bununla birlikte, dönem eklerinin biçimlenişi ve iç mekan düzenlemelerindeki farklı tutumlar yapıyı zenginleştirmiş, çok katmanlı bir ifade kazandırmıştır.

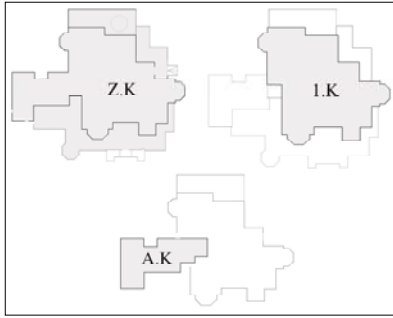
4.2.2. Buca Levanten Köşkleri

Buca yerleşiminde yer alan ve gerek kullanıcılarının toplumsal yapısı gerekse fiziksel özellikleri ile araştırma bütününde esas alınan yapı seçim kriterlerine uyan konutlar şekil 4.8’de belirtilmiştir. Aşağıda, söz konusu yapıların işlevsel, sosyal ve fiziksel kullanımlarına ilişkin bilgiler, yapı kimlik kartları, fiziksel analiz tabloları ve yapı tanımlamaları üzerinden sunulmaktadır. Ancak tabii ki, inceleme kapsamında yer almayan, fakat kullanım özellikleri ve/veya fiziksel değerleri ile söz konusu yapılarla benzer ifadeler sergileyen, Batılı mimari ifadeler olarak göze çarpan yapı / kurgu / elemanlar, art bilgi olarak yer almaktadır.

Buca yerleşimi dahilinde incelenecek olan yapıların diziliminde de, Buca Tren İstasyonu yakın çevresi başlangıç noktası olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda sırasıyla; Forbes, Rees, Hanson, De Jongh, Baltazzi, Barf ve Blackler Köşkleri incelenmiştir.

4.2.2.1 Forbes Köşkü

Yapı, 1908 tarihinde İngiliz Forbes ailesinin konutu olarak inşa edilmiştir. 19. yüzyıl sonundan itibaren İzmir kenti ekonomik ve toplumsal yaşamı içinde önemli bir yere sahip olan Forbes ailesinin ekonomik gücünü meyan kökü ve antimuan madeni ticareti ile kazandığı bilinmektedir. Forbes Köşkü'nün inşasından kısa bir süre sonra yandığı ve 1910 tarihinde tekrar inşa edildiği (muhtemelen kapsamlı onarım), ana giriş kapısı üzerindeki armada belirtilmektedir. Ailenin Cumhuriyet'in ilanını takiben Yunanistan'a göç etmesi üzerine Forbes, yapıyı yakın arkadaşı Albert Whittall'e hibe etmiştir (C. Encer, 2003).^{*} 1940'lı yılların sonunda kamulaştırıldığı belirlenen yapı ve 103.468m²'lik arazisi süreç içinde Devlet Demiryolları, Maliye Hazinesi ve özel mülkiyetler arasında bölünmüştür.

Şekil 4.24 Forbes Köşkü
kat dağılım şemaları

Yerleşim çeperinde, çam ağaçları ile örtülü bir tepenin üst noktasında konumlanan yapı, hareketli kitlesi ve kitle bütününde yükselen kulesi ile etkileyici bir silüet yaratmaktadır. Yapı bütününe oluşturan ana yapı, dönem ekleri ve müştemilat bloğunun sahip olduğu farklı üslup ve mimari dillerin bir aradalığı, eklektik bir ifade yaratmaktadır. Erpi', yapının kitle, cephe ve plan kurgusunu "bilinçsizce düzenlenmiş, tutarsız bir eklektisizm örneği" olarak nitelendirmektedir (Erpi, 1985, s.150). Ancak, erken dönem ekleri ve müştemilat yapısı göz ardı edilerek salt ana yapı ele alındığında, benzer kullanıma sahip mekanların benzer formlar ve cephe elemanları merkezi ana hol/ çekirdek etrafında farklı yönlerde açılmasının dengeli bir kitlesel kompozisyon sergilediği görülmektedir. Lineer bir düzende oluşturulmuş, L şema ile ana yapıya bağlanan müştemilat kitlesi, yalın bir düzen içindedir. Dönem ekleri ise, kullanım, temsiliyet ve popüler üslubun yansıtılması bağlamında yapının gelişim sürecini, bu süreç içinde var olan sistem-anlayış-mimari ilişkilerini belirgin bir biçimde yansıtması nedeniyle bilinçli bir mimari tercihi, oluşumu yansıtmaktadır.

^{*} Yapının kullanımı ve günümüze ulaşamayan özelliklerine ilişkin bilgilere, Albert Whittall'ün torunu olan ve konutta büyümüş Daphne (Whittall) Aliberti'nin kişisel tanıklıkları üzerinden ulaşılmıştır.

Resim 4.81

Resim 4.82

Resim 4.83

Resim 4.84

Merkezi hol çevresinde konumlanmış mekanlardan oluşan ana yapının zemin katında ana salonlar (ortak, yarı özel-1) ve bu salonlarla ilintili servis mekanları (özel-2) yer alırken, birinci katta yatak odaları ve ıslak mekanlar (özel-1), servis mekanları (özel-2) mevcuttur. Kitlesel vurguya sahip zemin kat salonları merkezi holün çevresinde batı, güney ve doğuya açılım vermektedir. Dönem ekleri yapının batı ve doğu açılımlarında yer almaktadır. Batıda yer alan neo-klasik giriş portığı ile vurgulanmış veranda tali bir koridorla ana hole bağlanmaktadır. Giriş portığının üçgen alınlığı ve merdiven babalarını süsleyen tasvirler, bir av partisi onuruna inşa edildiğini düşündürmektedir (Resim 4.85). Diğer dönem eki, doğuda konumlanan, çelik ve camdan inşa edilmiş, iç hacmi ile etkileyici yaşama mekanı da tali bir koridor ile ana hole bağlanmıştır (Resim 4.87). Birinci kat şemasında, merkezi holün kurgusu ve yatak odalarının düzenlenişi ile büyük ölçüde zemin kat kurgusuna bağlı kalınmıştır. Bu katta yer alan teraslar, orijinal karo mozaik zemin kaplamaları dikkat çekicidir. Kitle bütününde vurgulu kule, doğaya ve ava düşkünlüğü ile bilinen Forbes'un dinlenme ve seyir platformu ile sonlanmıştır (Resim 4.86).

Günümüzde oldukça harap durumda olan yapının iç mekan düzenlemeleri mekan okumaları ve D.Aliberti'nin aktarımları ile belirlenmiştir. Zemin katta dikkat çeken düzenlemeler; ana giriş holünde yer alan anıtsal merdiven ve görkemli bir obje haline dönüşmüş şömine, mutlak şeffaflığın

Resim 4.85

Resim 4.86

Resim 4.87

Resim 4.88

hakim olduğu kış bahçesi, içerdiği ara kat kurgusu ve dekorasyonu ile etkileyici kütüphane mekanıdır.

Salonların hacimsel niteliklerinin yanı sıra, yoğun alçı bezemeli silmeleri, tavan göbekleri, renklendirilmiş duvar panoları ve şömineleri de etkileyicidir (Resim 4.81, 4.82). Birinci kat dağılım holü, merdiven hacmini zenginleştiren sütun dizisi ve cihannüması (Resim 4.83), ahşap sütun ve kemer dizilerinin oluşturduğu, holle bütünleşen mekanı (Resim 4.84) ile dikkat çekicidir. Günümüze ulaşamamış iç mekan elemanlarının yalın silme ve göbekler, mütevazı ancak zarif şöminelerden oluştuğu bilinmektedir.

Forbes Köşkü'nün cephe düzeninde eklektik bir ifade hakimdir. Ana yapıda salonları vurgulayan kitlesel çıkmalar, dizi boşluklar, bezemeli plasterler, ağır balustradlar ile Batılı, payandalı geniş ahşap saçaklarla yerel ifadelerin birlikteliği izlenmektedir. Bunun yanı sıra, neoklasik üslubun benimsendiği giriş portığı, seyir terası ile sonlanan kulesi, kış bahçesinin şeffaf kitlesi, ana yapıya nazaran yalın boşlukları ve mazgal ifadesi verilmiş parapetleri ile müstemilat kitlesi, cephe bütünündeki farklı ifadelerdir (Resim 4.85- 4.88).

Peyzajda var olan değerleri doğal olarak kullanan bir anlayışın benimsendiği ve geniş arazinin bir orman niteliğini sürdürmesinin sağlandığı görülmektedir.

Forbes Köşkü, arazi nitelikleri ve konumlanması, ölçeği, mekan kurgusu ve hacimsel nitelikleri, iç mekan ve cephe düzenlemeleri ile ulaşılmaz, erk sahibi, *patron* olgusunu temsil etmektedir. Batı yönündeki giriş portalinin “gösterişli bir etki

yaratmak” üzere inşa edilişinin yanı sıra, kış bahçesinin dönemin çağdaşlık ve prestij simgeleri olan çelik karkas sistem ve cam ile oluşturulması sosyal statünün, kimliğin, çağdaşlığın, prestijin mimari ile temsilidir.

Güncel Kullanım ve Süreklilik

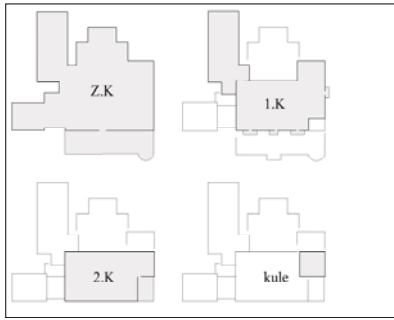
Kamu kullanımına geçtikten sonra Sosyal Sigortalar Kurumu mülkiyetinde hizmet veren Forbes Köşkü, uzun yıllar S.S.K. Hastahanesi doktorlarının dinlenme mekanı olarak kullanılmıştır. Son yıllarda kapsamlı onarım ve işlev değişikliği nedeniyle boşaltılan ve büyük ölçüde soyulan yapı, ekonomik nedenlerle uygulamanın durdurulması sonucu büyük zarar görmüştür. Gerek soyulmuş ve kısmen onarılmış bölümlerin doğal koşullarla direkt teması, gerekse iç mekan elemanlarının (şömine gövde ve panelleri, kütüphane düzenlemeleri, tavan göbekleri, vb.) bilinçli, hatta vandal bir yaklaşımla yok edilmesi/çalınması, yapının sahip olduğu kültürel değerlerin büyük ölçüde yol olmasına neden olmuştur.

Yapı ölçeğindeki olumsuzlukların yanı sıra, arazideki yoğun yapılaşma da kaygı vericidir. Hastahane bloklarının yanı sıra, farklı dış mekan kullanımları ve özellikle otoparkların yapıya yakın konumlandırılmaları, konut – yakın çevre ilişkisinin ve bahçenin özgün topografyasının yitirilmesine neden olmaktadır. Öte yandan, otopark kullanımının yol açtığı hava kirliliği, cephe kaplamaları ve söveler gibi doğal taş malzemede kirlenme ve bozulmalara yol açmaktadır.

Forbes Köşkü konumu, kitle ve mekan kurgusu, iç mekan ve cephe düzenlemeleri ile farklı, ayrıcalıklı ve etkileyicidir. Yapı, kullanıcısının sosyal statüsünü, toplumsal duruşunu, gücünü ifade edişinin yanı sıra, dönemin mimari anlayışında popüler, çağdaş, prestij unsuru olan malzeme ve sistem kullanımını (cam ve çelik sistem) yansıtması bakımından da önemlidir. Bu nedenle yapıya getirilecek yeni kullanımlarda, mekansal kademelenmenin (kullanım-mahremiyet ilişkilerinin), hacimsel algının, bezeme ve süslemelerin, kullanım–mekan–süsleme ilişkileri ile yaratılan “prestij mekanı” olma niteliğinin sürekliliğinin sağlanması gereklidir.

4.2.2.2 Rees Köşkü

Rees Köşkü olarak bilinen yapının inşa tarihi 19. yüzyıl sonu olarak tanımlanmaktadır (Erpi, 1985, s.157). Rees ailesi, üyelerinin İzmir'in değişik semtlerine yayılmış olmasına rağmen, Buca'lı bir aile olarak tanınmıştır. Buca Protestan Kilisesi kabristanındaki tek aile mezarına sahip olmaları, 19. yüzyıl Buca Levanten topluluğu içinde önemli bir konuma sahip olduklarını düşündürmektedir. Yapının geniş arazisi yerleşimin batı çeperinde konumlanmaktadır. Arazinin doğu sınırında konumlanan Tren İstasyonunun, ailenin ricası ile köşkün ana girişine dek uzatılan hattı sonlandırdığı belirtilmektedir.

Şekil 4.25 Rees Köşkü,
kat dağılım şemaları

Rees Köşkü bütününde gözlenen farklı kurgu ve gabarideki kitleler, barındırdıkları farklı kullanımların dışı vurumudur. Ana yapı olarak tanımlanabilecek üç katlı kitle yalın, kübik bir ifade sergilerken, batı ve kuzey yönlerden eklemlenen tek katlı kitleler ana yaşam mekanlarını tanımlamakta, iki katlı müştemilat kitlesi ise yapıya

kuzeybatı çeperinden bağlanmaktadır. Kitle bütününde dikkat çeken bir diğer unsur da, yapının doğu çeperinde yer alan kuledir. Mekan kurgusunda asimetric bir düzenleme hakimdir. Zemin katta tekil hacimler olarak özelleşmiş ana salonlarla bütünleşen merkezi dağılım şeması izlenirken, birinci, ikinci katlar ve müştemilat kitlesinde lineer şema gözlenmektedir. Geniş verandadan ulaşılan zemin katta ana yaşama mekanları (ortak, yarı özel-1) yer almakta, tali akslarla ıslak hacim ve servis (özel-2) alanlarına bağlanmaktadır. Birinci ve ikinci katta yalın, lineer şema benimsenmiştir. Birinci katta özel balkonlara açılım veren yatak odaları (özel-1), ikinci katta yaşama mekanına dönüşen hol (yarı özel-2) ve yatak odaları (özel-1) yer almıştır.

Resim 4.89

Resim 4.90

Resim 4.91

Resim 4.92

Resim 4.93

İç mekan elemanların tümünde malzeme kalitesi, detaylardaki akılcılık ve sadelik göze çarpmaktadır. Zemin kat salonlarında alçı bezemeli silme, göbek ve konsollar, plasterler ve şömineler gözlenmektedir (Resim 4.89, 4.90). Giriş aksını sonlandıran balo salonu, bitkisel desenlerin kullanıldığı yaldızlı, renkli alçı kabartma ile kaplanmış tavanı, yaldızla kaplanmış silmeleri, İyonik başlıklı sütunları ve bahçeyle görsel bağ kuran vitraylı penceresi ile etkileyicidir (Resim 4.91, 4.92). Yapıdaki gösterişi merdiven düzenlemesinin yanı sıra dikkat çeken bir diğer unsur, mekanın ölçeği ve kullanımına paralel bir ölçek, dizayn, malzemenin gözleendiği şöminelerdir (Resim 4.93, 4.94). Birinci katın dağılım mekanında ahşap plasterler ve yalın tavan göbekleri gözlenmekle birlikte, birinci katın dağılım ve özel mekanlarında, ikinci katın tamamında herhangi bir süsleme gözlenmemektedir.

Yapı, yalın bir geometriye oturan mekan kurgusuna rağmen, kitlesel oranlar, cephe ve iç mekan elemanları ile görkemli bir ifadeye sahiptir. Yatay etki veren cephe bütününde, oymalı taş konsolları ve balustradları ile balkonlar, farklı geometrilerdeki boşluk dizileri ve kule kitlesi vurgulanmıştır. İkinci kat ve kule kullanımlarının mekan ihtiyacından kaynaklanmadığı, ailenin sosyal statülerinin göstergesi olarak yükselen, ölçek ve gabari ile ayrıcalıklı, anıtsal bir mimari etki yaratmayı hedeflediği düşünülmektedir (Resim 4.95, 4.96).

Resim 4.94

Resim 4.95

Resim 4.96

Resim 4.97

Yapının görkemli giriş cephesi ve özenli doğu (kule) cephesine rağmen, diğer cephelerin son derece yalın ve gösteriştan uzak olduğu görölmektedir. Hareketli arka cephedeki hakim unsur ise, kitlesel vurguya sahip balo salonunun vitrayla çevrelenmiş yüksek penceresi ve çatı geçişlerindeki ahşap silmelerdir.

Yapı arazisi, masif duvarlarla çevrilidir. Özgün kullanımında birden çok giriş ve müştemilat yapısının var olduğu bilinmekle birlikte, bu yapıların bazıları günümüze dek ulaşabilmiştir. Günümüzde kampus alanı haline dönüştürölmüş arazinin özgün peyzajının deşifresi mümkün değildir. Ancak araştırmalara dayanarak arazinin kuzey köşesinde haraların, batısında hayvanat bahçesinin, yoğunlukla doğu çeperinde müştemilat yapılarının konumlandığı belirlenmiştir (M.K.Gözen, 2003). Halen izlenebilen bir diğer unsur, giriş aksında yer alan elips havuzdur.

Rees Köşkünün yalın ancak gösterişli cephe kurgusu, kitlesel oranları dengeleyen ve yükselerek dikkat çeken kulesi, iç mekan düzenlemelerindeki özenli malzeme seçimi ve dizaynı, ailenin toplumsal statüsünü ve ait olduğu sistemin mekansal temsilini ifade etmektedir. Cephe kurgusunda kullanılan etkileyici öğelerin yapıya yaklaşımda hakim olan giriş ve doğu cephelerinde yer alması, ailenin ait olduğu topluluğun, sistem ve sosyal statünün ifadesi, toplumsal ayrıcalıklarının vurgulanması olarak nitelendirilebilir.

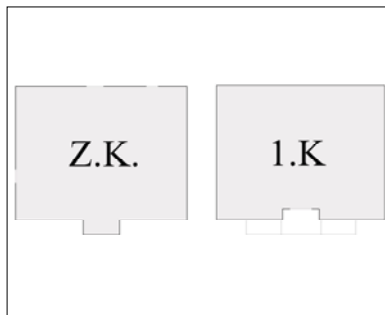
Güncel Kullanım ve Süreklilik

Rees ailesinin kullanımındaki yapıya 1. Dünya savaşı yıllarında İzmir -aliliği tarafından el konulmuş ve bu dönemde Darül Müallimin olarak kullanılmıştır. Savaş sonrasında kullanıcılarına iade edilen yapı 1930'lu yılların sonlarında ailenin kenti terk etmesinin ardından kamulaştırılmıştır. Yapı, günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dekanlık yapısı olarak kullanılmaktadır. Yapı, kamu kullanımında hizmete başlamasından günümüze, değişen işlev ve mekan ihtiyacı ile ilintili müdahaleler geçirmiştir. Bunların en kapsamlısı, kampus haline dönüşen yapı arazisinin yapılaşmaya açılmasıdır. 1985- 1990 tarihleri arasında hızla inşa edilen yapıların bazılarının Rees Köşkü'ne oldukça yakın konumlanması, yapının tekil algısını olumsuz etkilemiştir.

Hakim cepheler olan giriş ve doğu cepheleri büyük ölçüde özgünlüğünü korumakla birlikte, boşluk yaratarak iki ana cepheyi bağlayan köşe balkon kapatılarak iç mekana dahil edilmiştir (Resim 4.97). Kitle algısını olumsuz etkileyen bu değişikliğin erken dönem müdahalesi olarak yapıldığı düşünülmektedir. Kurul dosyaları incelendiğinde, kamu kullanımının erken dönemlerinde özgün malzemeleri ile örtüşmeyen onarımlar yapıldığı (korkuluklar ve bazı mekanların zemin kaplamaları), 1980'li yıllarda bu olumsuz uygulamaların özgüne uyan malzeme kullanımı ile düzeltildiği saptanmıştır. Bununla birlikte, kitlesel bütünlük ve algı açısından en belirgin olumsuz müdahale, yapının arka ve yan çeperlerinde izlenen ve kitlenin özgün algısını imkansız kılan hacimsel eklerdir. Yapının işlevsel dönüşümü konusundaki olumlu husus, günümüz mekan kullanımlarının özgün sosyal kullanım kademelenmeleri ile büyük ölçüde örtüşmüş olmasıdır. Gerek iç mekan elemanları, gerekse mekansal kurgu içindeki konumları ile ortak kullanım alanları olan salonların günümüzde de ortak kullanım amaçlı hizmet vermeleri, özel mekanlara doğru kontrollü geçişler vererek özgün kademelenmeyi korumaları olumludur. Bununla birlikte, giriş aksının her iki yanında yer alan iki salonun, bugünkü kullanımları olan dekan odaları (yarı özel hatta özel) yerine sosyal kullanıma (ortak) yönelik, yapı kullanıcılarının görsel ve kullanım olarak ulaşabilecekleri mekanlar haline dönüştürülmesi uygundur.

4.2.2.3 Hanson Köşkü

Yapının özgün kullanıcısının İngiliz Hanson ailesi ait olduğu bilinmekte, ancak aileye ilişkin net bilgilere ulaşılamamaktadır. Yapı, ana akslarından olan İzmir Caddesi üzerinde, tekil bir parsel üzerinde konumlanmaktadır. Cadde üzerinde yer alan, ölçek ve mimari dil ile benzer kurgudaki yapıların orta sınıf Levanten ve varlıklı Rum tebaaya ait olması, konutun ve dolayısıyla Hanson ailesinin toplumsal duruşunu da göstermektedir.

Şekil 4.26
Hanson Köşkü, kat dağılım şemaları

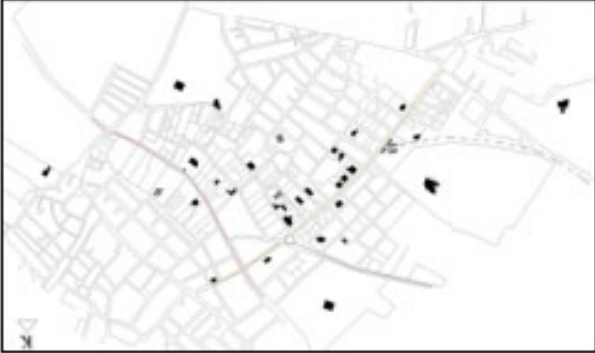
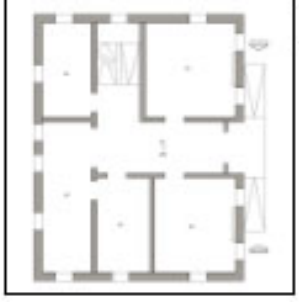
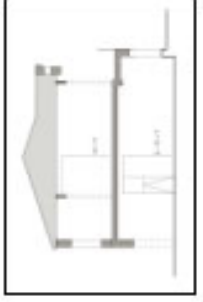
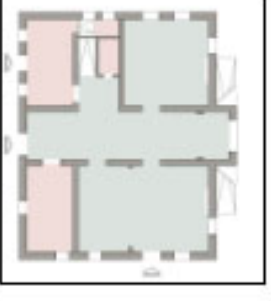
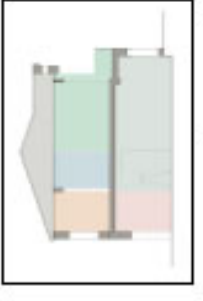
Resim 4.98

Resim 4.99

Yalın bir kitle kurgusuna sahip olan yapının mekan organizasyonunda karniyarık şema hakimdir. Ana girişin birinci kattan oluşu, konutun mekan kullanımını da belirlemiştir. Bu bağlamda, üst kat mekanlarının toplumsal kullanıma açık yaşama mekanları (ortak ve yarı özel-1), zemin katın ise aileye özel ve servis (yarı özel-2, özel) mekanları olarak kullanıldığı görülmektedir. Zemin kat, mekanlarının ön cepheye yönelmesine rağmen arka cepheden giriş almaktadır.

Yapı bütününde, giriş aksında konumlanan dağılım hollerinin ve giriş cephesine yönelen mekanlarının iç mekan elemanları ve bezemeler ile zenginleştirildiği, arka cepheye yönelen mekanların yalın olduğu gözlenmektedir. Ana girişin birinci kattan olmasına karşın zemin kat iç mekan düzenlemeleri daha zengindir. Orta holün kuzey ucunda yer alan özelleştirilmiş mekan ve merdiven hacminin geçişleri plasterler ile vurgulanmış, ana mekanlar farklı geometrilere sahip bezemeli tavan göbekleri, silmeler ve şömineler ile zenginleştirilmiştir (Resim 4.98 - 4.100).

Tablo-4.31-Hanson Bölge Yapı Kuvvetli KartıYAPININ 15.....HANSON KÖŞKÜ	
	
  	
  	
  	
	

Resim 4.100

Resim 4.101

Resim 4.102

Resim 4.103

Birinci kat düzenlemeleri, orta holde yer alan İyonik başlıklı sütunlar, silmeler, bezemeli tavan göbekleri ve köşe armaları, şöminelerdir (Resim 4.101). Üst kat şöminesindeki çini panonun kompozisyonu ve insan figürü, 19. yüzyıl İngiliz iç mekan anlayışını yansıtmaktadır (Resim 4.102).

Yalı, sıvasız, taş ve tuğla malzemenin bir arada kullanıldığı, yatay bir etki yaratan yalın cephe düzeni ile dikkat çekmektedir. Giriş cephesi, çift kollu merdivenin ulaştığı giriş terası üstünde yükselerek alınlık etkisi yaratmaktadır. Basık kemerli geçiş ile belirginleştirilmiş giriş nişi dairesel bir pencere ile taçlanmaktadır (Resim 4.103). Diğer cephelerde yalın, gösteriştan uzak bir düzenleme hakimdir. Izgara şemalı ada düzeni içinde tekil biçimde konumlanan yapı parseli, tüm yönlerden yolla çevrilidir. Girişin yöneldiği İzmir Caddesi'nde şeffaf elemanların, diğer sınırlarda ise yüksek taş duvarların kullanılması ve bu sınırlarda farklı dillere sahip giriş kapılarının kurgulanması, parseli çevreleyen yolların önceliğini belirtmektedir.

Hanson Köşkü, yerleşim içindeki konumu, kitle ve mekan kurgusu, iç mekan düzenlemeleri ile kendine özgü bir mimari dile sahiptir. Bu bağlamda, Forbes, Rees, De Jongh ve Baltazzi Köşkleri gibi ölçek, mekan organizasyonu ve mimari ifade ile yakın çevresini etkileyen, röper alınan nitelikte olmasa da, ait olduğu Batılı grubun mekan kullanımı ve mimari beğenilerini sergilemesi açısından önemlidir.

Güncel Kullanım ve Süreklilik

Resim 4.104

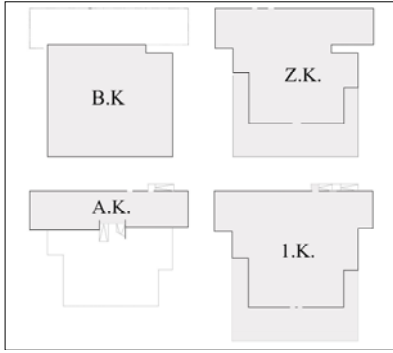
Resim 4.105

Halen özel mülkiyette olmasına rağmen konut kullanımını yitirmiş olan Hanson Köşkü, eğitim amaçlı kullanılmaktadır. Ancak güncel kullanımı gereğince gerçekleştirilen müdahalelerde kitlesel ve mekansal bütünlüklere gerekli hassasiyetin gösterilmediği izlenmektedir. Gerek zemin gerekse birinci katta bazı mekanların yeni işlev gereğince bölünmesi, mekanın ve süslemenin bütünsel algısını yok etmiştir (Resim 4.101, 4.104). Ayrıca, mekanların sahip olduğu değerleri göz ardı eden bir anlayışla kullanımı, bu değerlerin algısını ve bütündeki rolünü zedelemiştir. Şömineyi odak alan mekanlarda, U ya da kare şemalı kurgu dahilinde şöminenin kullanım ve algı dışı bırakılması buna örnektir.

Yapı bütününde gözlenen bir diğer olumsuz müdahale, arka bahçede, ana yapıya oldukça yakın bir konumda inşa edilmiş yeni yapıdır. Söz konusu yapının konumlanması ve özgün yapı ile arasına yerleştirilmiş üst örtü kullanıcının yapıyı algılamasını imkansız kılmakla birlikte, yapının tekil duruşunu da zedelemektedir (Resim 4.105).

4.2.2.4 De Jongh Köşkü

Buca Protestan Kilisesi kayıtlarına dayanarak İngiliz oldukları ve 19. yüzyıl başından itibaren İzmir’de var oldukları belirlenen De Jongh ailesinin konutu olan yapının inşası 19. yüzyıl sonları (1877) olarak tarihlendirilmektedir. Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamasa da, Buca Belediyesi Kültür Sanat Evi’ndeki sergi kayıtlarında yapının inşa tarihi 1877 olarak geçmektedir. De Jongh Köşkü, ailenin Cumhuriyetin ilanı sonrasında kenti terk etmesini takiben sırasıyla, Sperco ve Aliberti ailelerinin mülkiyetine geçmiş ve ardından kamulaştırılmıştır. Yapı ve geniş arazisi, yerleşiminin kuzeybatı çeperinde, yerleşimi kente (İzmir’e) bağlayan aks olan İzmir şosesi üzerinde konumlanmıştır.

Şekil 4.27 De Jongh Köşkü,
kat dağılım şemaları

Yalın bir kitlesel ifade içinde olan yapı, giriş aksında yer alan orta holü ile karniyarık şema izlenimi vermekle birlikte, batı ve doğu yönlerden yaşama mekanlarının konumlanması ve kuzeyde uzun bir kitle ile sonlanması ile kademeli bir kurgu içindedir. Ancak U şema ile yapıyı saran veranda kitlenin kademeli yapısının algılanmasını engellemektedir. Biçimleniş, yapım sistemi ve ana

yapı ile birleşimleri incelendiğinde zemin kat verandasının özgün, üzerinde yer alan sütun dizisi ve betonarme üst kat terasının ise erken dönem eki olduğu düşünülmektedir. Geniş bir veranda üzerinden ulaşılan zemin katta orta hole açılan salonlar (ortak, yarı özel-1) ve kuzeyde lineer bir şemada dizilmiş servis mekanları (özel-2) yer almaktadır. Birinci katta da merkezi dağılım izlenmekte, ana merdiveni çevreleyen dağılım mekanları (yarı özel-2), yatak odalarına (özel-1) açılmaktadır. Ana merdivenin bağlandığı derin orta holün diğer ucunda U şemalı, kısmen örtülü geniş teras konumlanmıştır (Resim 4.233). Bu terasın, belli bir dönem ahşap dikmeler arasına yerleştirilmiş cam yüzeyler ile çevrelenerek, kapalı bir mekan olarak kullanıldığı bilinmektedir. (Erpi, 1985, s.167). Lineer şemalı, üç katlı kuzey kitlesi ise yoğunlukla servis mekanlarının kullanımındadır.

Resim 4.106

Resim 4.107

Resim 4.108

Resim 4.109

Resim 4.110

Zemin katta yer alan dağılım holleri ve ana salonlar, zengin alçı bezemeli silmeler, tavan göbekleri, mekansal geçişleri vurgulayan konsollar, kemerli sütun dizileri ve şömineler ile zenginleştirilmiştir (Resim 4.106-4.109). Ana dağılım holü, gösterişli ahşap merdiveni ve mermer sütunların taşıdığı kemer dizisi ile zengin bir ifadeye sahiptir (Resim 4.110, 4.111). Birinci kat genelinde yalın silme ve göbekler görülmekle birlikte, doğu kanadında yer alan ve ebeveyn süitinin bir parçası olan mekan zengin bezemeleri ile dikkat çekicidir.

De Jongh Köşkü, ana yaşama mekanlarının kitlesel dışa vurumu ile hareketli bir kitleye sahiptir. Boşluk düzenlemeleri, yatay etkisi veren hareketli kitlesi ve kesme taş cephe kaplamaları ile sergilediği Batılı ifadenin yanı sıra, saçak ve ahşap konsol kullanımı ile yerel izler de taşımaktadır. Giriş cephesi, kemerli dizi pencerelerini süsleyen, arma ve konsollar ile zenginleştirilmiş söveleri, kesme taş cephe kaplamaları ve plaster etkisi veren köşe taşları ile etkileyicidir (Resim 4.112). Buna rağmen, üst kat terasını taşıyan sütunları ile giriş portiğine dönüşmüş, yapıya koloniyel bir etki yükleyen veranda, cephe bütününde vurguludur (Resim 4.113). Yapının yan (doğu ve batı) cepheleri giriş ile benzer karakter göstermekte, arka (kuzey) cephede ise yalın, hatta özensiz bir düzenleme izlenmektedir.

Resim 4.111

Resim 4.112

Resim 4.113

Resim 4.114

Yüksek taş duvarlarla çevrili arazide halen izlenebilen zengin bitki örtüsü, İngiliz peyzajının hakim unsuru olan doğal bitkisel örtü ve kırsal düzenin bu yapıda da benimsendiğini düşündürmektedir. Geniş arazinin ortasında konumlanmış yapının giriş aksında yer alan dairesel havuzun izi halen mevcuttur. Giriş cephesinin önünde yaratılmış boşluğun zengin bitki örtüsü içinde yapının algılanmasını sağlamanın yanı sıra, dönemin sosyal yaşantısının önemli bir parçası olan davet ve toplantılar için gerekli dış mekanı oluşturduğu düşünülmektedir. Sosyal yaşama ilişkin bir diğer kullanım, arazinin güneybatı köşesinin 1930'lu yılların sonlarına değin tenis kulübü olarak hizmet vermesidir (Erpi, 1985, s.167).

Güncel Kullanım ve Süreklilik

Kamulaştırılarak Sağlık Bakanlığı mülkiyetine geçişini takiben, içinde yer aldığı geniş ve zengin bitki örtüsüne sahip arazisi nedeniyle Verem Hastahanesi ve Sosyal Sigortalar Kurumu, Sağlık Koleji olarak hizmet veren yapı günümüzde işlevsizdir. Kamu kullanımı sürecinde, yapı ve arazine uygulanan müdahalelerin başında yeni yapılaşma gelmektedir. Sağlık hizmeti kapsamında ortaya çıkan mekan ihtiyaçları, arazi içinde ek yapıların inşasına yol açmıştır. Ancak yeni oluşumların özgün yapıya yakın konumlanışları ve yapı ile bağdaşmayan kitlesel köprü elemanları ile yapıya bağlanmaları olumsuzdur (Resim 4.114). Bu bağlantıların dağılım akslarından değil, mekanlar üzerinden yapılması özgün kurgunun sürekliliğini

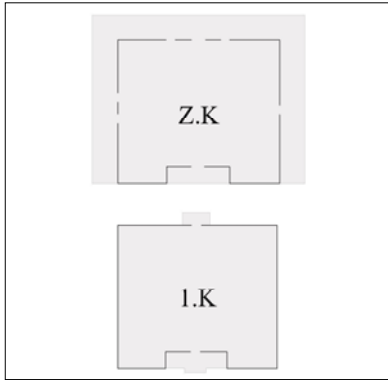
Resim 4.115

zedelemiştir. Bu dönüşüm sürecinde boşluklarda da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yatak odası penceresinin kapıya dönüştürülerek, çelik bir köprü eleman ile ek yapının çatısına bağlanması ile oluşturulmuş yangın çıkışı, bilinçsiz ve gelişigüzel düzenlemelere örnek teşkil etmektedir (Resim 4.115).

Kitlesel bütündeki olumsuz müdahalelere rağmen, mekansal bütünlük büyük ölçüde korunmuştur. Bununla birlikte, arka kitledeki bazı mekanların ek yapılara bağlantı sağlayan dağılım hollerine dönüştürüldüğü, zemin kaplamalarının niteliksiz güncel malzemelerle (şap, dökme mozaik, vb.) değiştirildiği saptanmıştır. Onarım kapsamında gözlenen bir diğer yanlış uygulama, tavan bağdadilerinde çimento sıva yamalarının kullanılmış olmasıdır.

4.2.2.5 Baltazzi Köşkü

Konutu yaptıran aileye ilişkin çelişkili bilgiler; yapının Buca'lı bir Rum olan Demonstanis Baltacı (Erpi, 1985, s.143) ya da İtalyan uyruklu Dimonstanis Baltazzi (Yorulmaz, 1988, s.155) tarafından yaptırıldığını belirtmektedir. Söz konusu kişinin ilk isminin aynı olması ve o dönemde Osmanlı tebaadan (özellikle Rum topluluktan) bazı kişilerin Avrupalı ulusların uyruğuna geçtiğinin bilinmesi, Baltazzi ailesinin Rum asıllı İtalyan olabileceğini düşündürmektedir. 1863'te Abdülaziz'in İzmir'i ziyareti esnasında bu konutta kalması, yapının inşa tarihinin daha eskilere dayandığını (muhtemelen 19. yüzyıl ortası) göstermektedir. 1890'lı yıllarda I.Spartalıyan adlı varlıklı, Rum asıllı bir tüccarın mülkiyetine geçen ve ailenin Kurtuluş savaşını takiben kenti terk etmeleri üzerine kamulaştırılan yapı, 1930'lu yıllardan itibaren Buca Orta Okulu olarak kullanılmaktadır (Erpi, 1985, s.143). Baltazzi Köşkü, yerleşiminin doğu çeperinde, doğuda İtalyan Aliotti ailesinin arazisi, diğer yönlerde ise orta sınıf Levanten ve varlıklı gayrimüslim tebanın konut alanları ile çevrelenmiş geniş bir arazi içinde (40.160m²) yer almaktadır.

Şekil 4. 28 Baltazzi Köşkü,
kat dağılım şemaları

Yalın bir kitle kurgusuna sahip olan yapının kitle ve mekan organizasyonunda simetri hakimdir. İki kata yayılan mekan organizasyonunun zemin katında karniyarık şemanın, birinci katta ise orta hol odaklı merkezi şemanın benimsendiği gözlenmektedir. Mekan organizasyonunda etkin olan diğer unsur, yapıyı arka ve yan cephelerden U şema ile saran geniş verandadır. Zemin katta, kitle

köşelerinde ana salonlar (ortak) ve girişi dik kesen tali aksı sonlandıran mekanlar (yarı özel-1 ve özel-2) yer almaktadır. Birinci katta ise, merkezi holü çevreleyen yatak odaları (özel-1) mevcuttur. Giriş cephesine açılım veren balkonun odaların kullanımı ile tam olarak örtüşmemesi, işlevsel değerden çok görsel değeri nedeniyle oluşturulduğunu göstermektedir. Müştemilat kullanımının tekil yapı olarak kurgulanması nedeniyle yapı bütününde zemin kat ofis mekanı dışında herhangi bir servis mekanı saptanmamıştır.

[illegible]

Resim 4.116

Resim 4.117

Resim 4.118

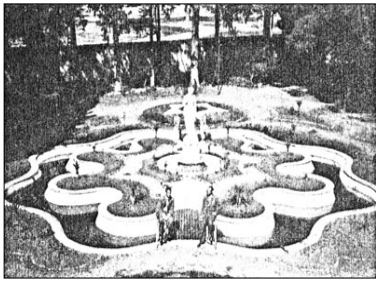
Resim 4.119

Yapının iç mekân düzenlemesinde, ahşap çıtalı tavan kaplamaları ve yalın ahşap silmeler gözlenmektedir. Batılı konutlarda nadiren, özel kullanıma hizmet veren yatak odalarında (R.Whittall, C.Whittall köşklerinde) rastlanan benzer düzenlemelerin, bu yapının yaşama ve özel mekanlarının tümünde izlenmesi dikkat çekicidir. Zemin katta yer alan, sütunların taşıdığı kemer dizileri ile çevrelenmiş ana hol ve salonlardaki şömineler, diğer iç mekan değerleridir (Resim 4.116). Yapının ilgi çekici bir diğer ögesi, merdiven boşluğundan üst kat holüne geçişi sağlayan, farklı çizgileri ile dikkat çeken doğramadır (Resim 4.117).

Baltazzi Köşkü'nün giriş cephesi, özenli ve gösterişli kurgusu ile dikkat çekicidir. Sütun ve kemer dizileri ile süslenmiş portik ve balkon ile vurgulanmış giriş aksının yanı sıra, plaster ve arşitrav düzenlemesi ile tanımlanmış zemin kat pencereleri etkileyicidir (Resim 4.118 4.119). Giriş portiği yapıya koloniyel bir ifade yüklemektedir. Günümüzde demir parmaklıklarla çevrelenmiş balkonun özgün durumunda kagir balustradların var olduğu bilinmektedir (Erpi, 1985, s.144). Ön cephedeki gösterişli ifadeye karşın arka ve yan cephelerde yalın, yerel bir ifade hakimdir. Ahşap pervazlı boşluklar ve payandalarla desteklenmiş geniş ahşap saçaklar cephe bütünündeki yerel ifadelerdir (Resim 4.120). Arka cephedeki belirgin eleman, demir konsolların taşıdığı balkondur. Bununla birlikte, yapıyı saran verandayı örten,

Resim 4.120

Resim 4.121
(Erpi, 1985, s.148)Resim 4.122
(Erpi, 1985, s.145)

Resim 4.123

erken dönem eki olduğu düşünülen demir konstrüksiyon (pergola), yapının yatay etkisini güçlendirmekte, arka ve yan cephelerinin yalın algısını zenginleştirmektedir.

Geniş yapı arazisi yüksek taş duvarlarla çevrelenmiştir. Arazinin birden fazla girişi olmakla birlikte, bahçenin kuzeyinde yer alan anıtsal ana giriş halen mevcuttur. Analiz ve kaynak taramalarına dayanarak, özgün peyzaja ilişkin saptamalar yapmak mümkündür. Peyzajda yapı giriş aksı ve buna bağlı geometrik düzenlemeler hakimdir. Bu düzenlemeler, eğrisel çizgileri ile Barok ifade yansıtan havuzlar, mermer ve bronz heykeller, ana yönelimleri vurgulayan geçiş elemanları ve demir aydınlatma elemanları, sarnıç ve su kulesi ile zenginleştirilmiştir (Resim 4.121, 4.122). Eğrisel formlara sahip havuzların içinde yaratılan adacıklar ve bunlara ulaşımı sağlayan, dövme demir elemanlarla oluşturulmuş köprüler dikkat çekicidir (Resim 4.123). Arazi bütününde varlığı bilinen müstemilat bloklarının tamamının yok olmasına karşın, arazinin batı çeperinde konumlanmış, baş hizmetli ya da bir aile yakını için yaptırıldığı düşünülen iki katlı konut halen mevcuttur.

Baltazzi Köşkü'nün özenli giriş cephesi, havuzlar ve heykellerle zenginleştirilmiş bahçe düzenlemesi, kullanıcının mimari yapılanması üzerinden ayrıcalığını, seçkinliğini, Batılı kimliğini ve sosyal statüsünü ifade edişini göstermektedir. Yapı, biçimlenişi ile yerleşim bütününde bazı yapılara

örnek teşkil etmiştir. Bunlardan en belirginini, Hacı Farkoh Köşkü'dür. Suriye asıllı Levanten tüccar Farkoh tarafından yaptırılan konutun kitle ve mekan kurgusu, cephe düzenlemeleri ile Baltazzi Köşkü'ne benzerliği dikkat çekicidir (Ek.1).

Güncel Kullanım ve Süreklilik

Baltazzi Köşkü ve içinde konumlandığı arazi, 1986 tarihinde kültürel eser ve doğal sit olarak tescil edilerek, koruma kapsamına dahil edilmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren eğitim amaçlı hizmet veren yapı arazisine, bu kullanım dahilinde yeni yapılar inşa edilmiştir. Yeni yapılaşmanın ana yapıdan uzak konumlanması, konutun bütüncül, tekil algısını koruması nedeniyle olumludur. Bununla birlikte, okulun mekan ihtiyaçlarına uygun yeni yapıların inşa edilmesi istemi ile parselin güney bölümü düzenlenmiş, bu bölümde yer aldığı ve söz konusu dönemde yandığı bilinen diğer konut yapısı ve müstemilat bloğu yıkılmıştır. Aynı süreçte bahçenin özgün peyzajı büyük ölçüde yok olmuş, bahçenin çeşitli yerlerinde mevcut olan bronz heykeller yağlıboya ile boyanarak deforme edilmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler sadece bakımsızlık ile açıklanamamakta, tahrip ve hatta vandal hareketlerin söz konusu olduğu düşünülmektedir.

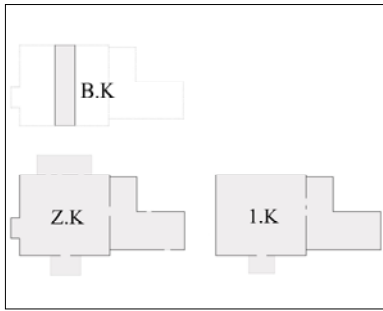

Resim 4.124

Zemin kat giriş aksının her iki yanında konumlanan mekanların, hacimsel nitelikleri ve biçimlenişlerinin mekansal organizasyon ile bütünleşememiş olması, erken dönem eki olduklarını düşündürmektedir. Dönem eklerinin sahip oldukları nitelik ve bilgi aktarımları ile dönemlerini ifade etmeleri ve bu nedenle korunmaları düşünülmekle birlikte, giriş holünün bütüncül algısının ve revaklı mekan etkisinin geri kazanımı için bu eklerin kaldırılması gereklidir (Resim 4.124).

4.2.2.6 Barf Köşkü

Konut, Buca İngiliz topluluğunun üyeleri olan Barf ailesi tarafından 19. yüzyıl sonu, 20.yüzyıl başı sürecinde inşa edilmiştir. Uzun süre Barf ailesinin kullanımında kalan ve bir dönem İngiliz Backer ailesi tarafından kullanıldığı belirlenen yapı, 1940’lardan itibaren farklı Türk ailelerin mülkiyetinde hizmet vermiş, 1987’de tevhit ile tek parsel altında birleştirilmiştir. Aynı tarihten bu yana Dokuz Eylül Üniversitesi mülkiyetindedir. Barf Köşkü ve arazisi, yerleşimin doğu çeperinde yer almaktadır.

Şekil 4.29 Barf Köşkü,
kat dağılım şemaları

Resim 4.125

Resim 4.126

Resim 4.127

Yapı, yalın ve kübik ifadeye sahip ana yapı ve müştemilat kitlesinin lineer bir kurguda birleşmesi ile oluşturulmuştur. Üç kata yayılan mekan organizasyonunun zemin ve birinci katlarında karniyarik plan şemasını andıran, orta hol odaklı merkezi dağılım şeması izlenmekte, bodrum kat kullanımı ise tek mekandan oluşmaktadır. Yapı çeperinde konumlanan, kitle ve mekan kurgusu ile yapıdan koparılmış müştemilat kitlesinde lineer şema hakimdir. Zemin katta, orta holü çevreleyen yaşama mekanları (ortak, yarı özel-1), arka bahçeye açılan veranda ve müştemilat yapısına ulaşım veren servis koridoru yer almaktadır. Birinci katta yer alan orta hol giriş cephesine açılan balkonla sonlanmakta, yatak odalarına (özel-1) ve servis koridoru üzerinden müştemilat bloğuna açılım vermektedir.

İç mekan düzenlemelerinde izlenen silme, tavan göbeği ve köşe arması, plaster ve şöminelerin zemin katta zengin bezemelere sahip olduğu (Resim 4.125-4.128), birinci katta ise yalın ancak zarif bir ifade sergiledikleri izlenmektedir.

ŞİŞİ 4. 3/4 HAFT KURSU İÇİNDEN ALINAN İZLENLER

STRUKTÜREL ÖZELLİKLER

1. KAT PLANI

2. KAT PLANI

3. KAT PLANI

4. KAT PLANI

5. KAT PLANI

6. KAT PLANI

7. KAT PLANI

8. KAT PLANI

9. KAT PLANI

10. KAT PLANI

11. KAT PLANI

12. KAT PLANI

13. KAT PLANI

14. KAT PLANI

15. KAT PLANI

16. KAT PLANI

17. KAT PLANI

18. KAT PLANI

19. KAT PLANI

20. KAT PLANI

21. KAT PLANI

22. KAT PLANI

23. KAT PLANI

24. KAT PLANI

25. KAT PLANI

26. KAT PLANI

27. KAT PLANI

28. KAT PLANI

29. KAT PLANI

30. KAT PLANI

31. KAT PLANI

32. KAT PLANI

33. KAT PLANI

34. KAT PLANI

35. KAT PLANI

36. KAT PLANI

37. KAT PLANI

38. KAT PLANI

39. KAT PLANI

40. KAT PLANI

41. KAT PLANI

42. KAT PLANI

43. KAT PLANI

44. KAT PLANI

45. KAT PLANI

46. KAT PLANI

47. KAT PLANI

48. KAT PLANI

49. KAT PLANI

50. KAT PLANI

51. KAT PLANI

52. KAT PLANI

53. KAT PLANI

54. KAT PLANI

55. KAT PLANI

56. KAT PLANI

57. KAT PLANI

58. KAT PLANI

59. KAT PLANI

60. KAT PLANI

61. KAT PLANI

62. KAT PLANI

63. KAT PLANI

64. KAT PLANI

65. KAT PLANI

66. KAT PLANI

67. KAT PLANI

68. KAT PLANI

69. KAT PLANI

70. KAT PLANI

71. KAT PLANI

72. KAT PLANI

73. KAT PLANI

74. KAT PLANI

75. KAT PLANI

76. KAT PLANI

77. KAT PLANI

78. KAT PLANI

79. KAT PLANI

80. KAT PLANI

81. KAT PLANI

82. KAT PLANI

83. KAT PLANI

84. KAT PLANI

85. KAT PLANI

86. KAT PLANI

87. KAT PLANI

88. KAT PLANI

89. KAT PLANI

90. KAT PLANI

91. KAT PLANI

92. KAT PLANI

93. KAT PLANI

94. KAT PLANI

95. KAT PLANI

96. KAT PLANI

97. KAT PLANI

98. KAT PLANI

99. KAT PLANI

100. KAT PLANI

101. KAT PLANI

102. KAT PLANI

103. KAT PLANI

104. KAT PLANI

105. KAT PLANI

106. KAT PLANI

107. KAT PLANI

108. KAT PLANI

109. KAT PLANI

110. KAT PLANI

111. KAT PLANI

112. KAT PLANI

113. KAT PLANI

114. KAT PLANI

115. KAT PLANI

116. KAT PLANI

117. KAT PLANI

118. KAT PLANI

119. KAT PLANI

120. KAT PLANI

121. KAT PLANI

122. KAT PLANI

123. KAT PLANI

124. KAT PLANI

125. KAT PLANI

126. KAT PLANI

127. KAT PLANI

128. KAT PLANI

129. KAT PLANI

130. KAT PLANI

131. KAT PLANI

132. KAT PLANI

133. KAT PLANI

134. KAT PLANI

135. KAT PLANI

136. KAT PLANI

137. KAT PLANI

138. KAT PLANI

139. KAT PLANI

140. KAT PLANI

141. KAT PLANI

142. KAT PLANI

143. KAT PLANI

144. KAT PLANI

145. KAT PLANI

146. KAT PLANI

147. KAT PLANI

148. KAT PLANI

149. KAT PLANI

150. KAT PLANI

151. KAT PLANI

152. KAT PLANI

153. KAT PLANI

154. KAT PLANI

155. KAT PLANI

156. KAT PLANI

157. KAT PLANI

158. KAT PLANI

159. KAT PLANI

160. KAT PLANI

161. KAT PLANI

162. KAT PLANI

163. KAT PLANI

164. KAT PLANI

165. KAT PLANI

166. KAT PLANI

167. KAT PLANI

168. KAT PLANI

169. KAT PLANI

170. KAT PLANI

171. KAT PLANI

172. KAT PLANI

173. KAT PLANI

174. KAT PLANI

175. KAT PLANI

176. KAT PLANI

177. KAT PLANI

178. KAT PLANI

179. KAT PLANI

180. KAT PLANI

181. KAT PLANI

182. KAT PLANI

183. KAT PLANI

184. KAT PLANI

185. KAT PLANI

186. KAT PLANI

187. KAT PLANI

188. KAT PLANI

189. KAT PLANI

190. KAT PLANI

191. KAT PLANI

192. KAT PLANI

193. KAT PLANI

194. KAT PLANI

195. KAT PLANI

196. KAT PLANI

197. KAT PLANI

198. KAT PLANI

199. KAT PLANI

200. KAT PLANI

201. KAT PLANI

202. KAT PLANI

203. KAT PLANI

204. KAT PLANI

205. KAT PLANI

206. KAT PLANI

207. KAT PLANI

208. KAT PLANI

209. KAT PLANI

210. KAT PLANI

211. KAT PLANI

212. KAT PLANI

213. KAT PLANI

214. KAT PLANI

215. KAT PLANI

216. KAT PLANI

217. KAT PLANI

218. KAT PLANI

219. KAT PLANI

220. KAT PLANI

221. KAT PLANI

222. KAT PLANI

223. KAT PLANI

224. KAT PLANI

225. KAT PLANI

226. KAT PLANI

227. KAT PLANI

228. KAT PLANI

229. KAT PLANI

230. KAT PLANI

231. KAT PLANI

232. KAT PLANI

233. KAT PLANI

234. KAT PLANI

235. KAT PLANI

236. KAT PLANI

237. KAT PLANI

238. KAT PLANI

239. KAT PLANI

240. KAT PLANI

241. KAT PLANI

242. KAT PLANI

243. KAT PLANI

244. KAT PLANI

245. KAT PLANI

246. KAT PLANI

247. KAT PLANI

248. KAT PLANI

249. KAT PLANI

250. KAT PLANI

251. KAT PLANI

252. KAT PLANI

253. KAT PLANI

254. KAT PLANI

255. KAT PLANI

256. KAT PLANI

257. KAT PLANI

258. KAT PLANI

259. KAT PLANI

260. KAT PLANI

261. KAT PLANI

262. KAT PLANI

263. KAT PLANI

264. KAT PLANI

265. KAT PLANI

266. KAT PLANI

267. KAT PLANI

268. KAT PLANI

269. KAT PLANI

270. KAT PLANI

271. KAT PLANI

272. KAT PLANI

273. KAT PLANI

274. KAT PLANI

275. KAT PLANI

276. KAT PLANI

277. KAT PLANI

278. KAT PLANI

279. KAT PLANI

280. KAT PLANI

281. KAT PLANI

282. KAT PLANI

283. KAT PLANI

284. KAT PLANI

285. KAT PLANI

286. KAT PLANI

287. KAT PLANI

288. KAT PLANI

289. KAT PLANI

290. KAT PLANI

291. KAT PLANI

292. KAT PLANI

293. KAT PLANI

294. KAT PLANI

295. KAT PLANI

Resim 4.127

Resim 4.128

Resim 4.129

Resim 4.130

Giriş holünü üst kata bağlayan merdiven, özenli ahşap işçiliği, merdiven kolu kaplamasındaki bezemeleri ve sahanlığında yer alan vitraylı penceresi ile etkileyicidir (Resim 4.128).

Kübik bir kitleye sahip Barf Köşkü, köşe taşları, kagir konsolların süslediği sade söveleri ile yalın ve ağırbaşlı bir ifadeye sahiptir. Yükselen çatı ön (giriş) ve arka cephede frontal etkisi yaratırken, dantelaların süslediği geniş saçaklar ve çatı arası penceresi bu etkiyi güçlendirmektedir (Resim 4.129). Yan cephede, ana salonun özelleşmiş bölümü olarak algılanan kitle (Resim 4.130) ve giriş aksında konumlanan, dantelalı saçak ile zenginleştirilmiş veranda-balkon kompozisyonu yalın kitleye hareket veren unsurlardır (Resim 4.292). Arka cephede izlenen dört adet kagir konsol elemanı, özgün cephe düzeni dahilinde bir balkon ya da geniş verandayla bağlantılı bir üst örtünün varlığını göstermektedir (Resim 4.292).

Günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi kampusu olarak kullanılan arazinin tamamını algılamak ve özgün peyzaj düzenlemesini belirlemek mümkün değildir. Bununla birlikte, parselin kuzeydoğusunda yer alan tek katlı yapının, müstemilat bloklarından olduğu bilinmektedir. Arazi sınırları masif etki veren yüksek taş duvarlarla oluşturulmuştur. Sözel aktarımlara dayanarak, arazinin “tipik bir İngiliz bahçesi” olarak düzenlendiği, batı (ön) yönünde geometrik düzenlemeler kullanılırken, doğu (arka) bölümünde

Resim 4.131

Resim 4.132

doğal, kırsal düzenin tercih edildiği belirlenmiştir. Özgün peyzajdan günümüze ulaşan öğeler; zengin bitki örtüsü ve heykelsi, monoblok fiskiyesi ile dikkat çeken dairesel havuzdur (Resim 4.132).

Yapının mekan organizasyonu, kullanım kademelenmeleri, iç mekan düzenlemeleri ve bezemeleri ile Batılı yaşam biçimini temsil ettiği, kitle biçimlenişi ve cephe düzenlemeleri ile Batılı çizgiler taşımakla birlikte, cumba etkisi veren kitlesi, geniş ahşap saçakları ve dantela kullanımı ile yerelle kaynaşmış, İzmirli kimliğini benimsemiş bir tutum sergilediği düşünülmektedir.

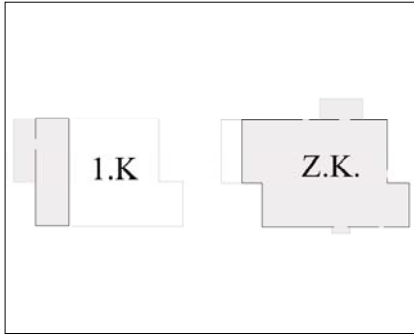
Güncel Kullanım ve Süreklilik

Konut kullanımını takip eden süreçte yapının kitle ve mekan bütünlüğünün korunmuş olması olumludur. Bununla birlikte, özgün şemadan günümüze ulaşamayan bir takım düzenlemelerin varlığı bilinmektedir. Bunlar, arka bahçeye açılan veranda ve arka cephede strüktürel izleri tespit edilmekle birlikte üst örtü yada balkon olduğu konusunda kesin yargıya varılamayan düzenlemedir. Bu düzenlemelerin tekrar oluşturulması, yapının kullanım bütünlüğünün sağlanması açısından gereklidir.

Barf Köşkü, Dokuz Eylül Üniversitesi mensuplarının lokali olarak kullanılmaktadır. Yapı bütününde, zemin ve birinci katlarda benzer kullanımların (yemek salonları /ortak, yarı özel) getirilmesine rağmen zemin kat salonunun öncelikli kullanımı ve diğer salonların özel gruplara ya da toplantılara hizmet vermesi, özgün kurgunun büyük ölçüde sürdürülmesine imkan vermiştir. Barf Köşkü, mekan kurgusunun, mahremiyet kademelenmelerinin, kullanım-fiziksel değer ilişkilerinin yeni işlevle örtüştürülmesi açısından olumlu bir örnektir. Buna rağmen, giriş verandasında göze çarpan ferforje süslemeler, taşıdıkları oryantal ifade ile yapının mimari kimliği ile uyum sağlamamakta, yapının özgün ifadesi ile örtüşmemektedir.

4.2.2.7 Blackler Köşkü

Yapı, Buca İngiliz cemaatinin üyelerinden Blackler ailesi tarafından, 1843 tarihinde yaptırılmış,* ailenin kenti terk etmesinin ardından (muhtemelen 20.yüzyıl başında) İtalyan Falbo ailesinin kullanımına geçmiştir (Lena Falbo'dan naklen, N.Türker). Uzun süre Falbo ailesine hizmet veren yapı, 1980 tarihinde Türker ailesinin mülkiyetine geçmiştir ve halen bu ailenin kullanımında konut işlevini sürdürmektedir. Yapının içinde yer aldığı parsel, yerleşimin hakim akslarından olan Sanayi Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bu cadde, üzerinde konumlanan Protestan Kilisesi ve Papaz Okulu nedeniyle, özellikle İngiliz topluluğun önemli akslarından biridir.

Şekil 4.30 Blackler Köşkü,
kat dağılım şemaları

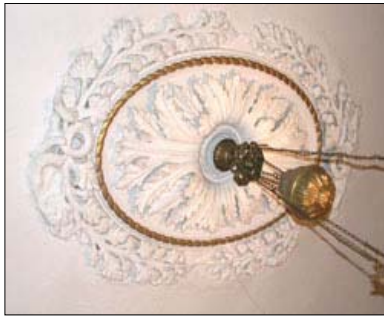
Yalın bir kitlesel kurguya sahip olan tek katlı yapı, batı yönünde yer alan iki katlı kitle ile sonlanmıştır. Ancak 1940'lı yıllarda yapılan değişim ve ekler sonucunda, özgün yapıyı sonlandıran iki katlı kitle batı yönünden de çevrelenmiştir. Aynı dönemde yapılan müdahaleler kapsamında ana yapıya yakın ancak yapıdan kopuk konumlanmış olan müştemilat

kitlesi ek servis mekanları ile yapıya birleştirilmiş ve yapı bugünkü kitlesel kurgusunu almıştır. Mekan kurgusu ele alındığında, özgün ve eklemeler sonucunda oluşmuş günümüz durumu olarak iki farklı okuma yapılması doğrudur. Özgün şemada, zemin katın orta akstan giriş alan T şemaya sahip olduğu, birinci katın ise orta hol çevresinde kurgulandığı gözlenmektedir (Şekil 4.32). Günümüz kurgusunda ise, birbirinden bağımsız iki konut izlenmektedir (Şekil 4.32). Ana yapı özgün şemasını büyük ölçüde korumakla birlikte, zemin-birinci kat bağı kopmuştur. Yapının batısında yer alan yeni mekan kurgusu, orta holden dağılım veren ve birinci katı kullanımına dahil eden bir düzenlemeye sahiptir.

* Arazinin arka bahçe sınırı üzerinde konumlanan tonozlu geçişte gözlenen 1843 tarihinin yapım tarihi olduğu düşünülmektedir.

Resim 4.133

Resim 4.134

Resim 4.135

Resim 4.136

Özgün mekan kurgusu dahilinde, zemin kat orta holünü çevreleyen yaşama mekanları (ortak, yarı özel-1), veranda, ıslak mekanlar (yarı özel-1), batı çeperde konumlanan ve bir veranda ile sonlanan özel mekanlar yer almıştır. Zemin katın doğu çeperinde, müştemilat kitlesine açılım veren servis koridoru bulunmaktadır. Birinci kat, L şemalı merdivenin ulaştığı hol üzerinden ulaşılan yatak odaları (özel-1) ve ıslak mekandan oluşmaktadır.

Blackler Köşkü iç mekan düzenlemeleri son derece zengindir. Özgün kurgudaki dağılım holü ve salonlarda izlenen şömineler, nişler, sütun ve plasterler, zengin bezemeli tavan göbekleri ve yaldızlı ahşap silmeler etkileyicidir (Resim 4.133, 4.134). Giriş holünde gözlenen dikkat çekici şöminenin Tristramp Köşkü'ndeki şömine ile benzerliği dikkat çekicidir. Bir diğer dikkat çeken unsur; dekoratif ahşap panellerle çevrelenmiş nişlerdir (Resim 4.135). Zemin katının zengin süslemelerine rağmen, birinci kat ve ek kitlede herhangi bir iç mekan düzenlemesine rastlanmamaktadır.

Yapı iç mekanındaki zarif ve etkileyici düzenlemeye karşın, cephe kurgusu yalın ve gösterişsizdir. Asimetrik kitle kurgusunun izlendiği yapının birinci katında gözlenen özensiz iç mekan kurgusu, bu katın işlevden çok kitlesel arayışa yönelik düzenlendiğini düşündürmektedir. Yapının ön (giriş) ve arka cepheleri, düzenleme ve elemanlar açısından eşdeğerdir. Ahşap pervazlarla çevrelenen

Resim 4.137

Resim 4.138

boşluk düzeninde, giriş kapılarının kemerli açıklıklar ile vurgulandığı gözlenmektedir (Resim 4.136). Yapının batı çeperine eklenmiş dönem eki, terasla sonlanan kübik kitlesi ile bütün içinde ayırt edilmektedir (Resim 4.137).

Blackler Köşkü, mekan kurgusu itibariyle bugünkü 79 sokaktan giriş almakla birlikte, ana yaşama mekanları ve verandası ile dönemin hakim akslarından olan Sanayi Caddesi'ne yönelmektedir.

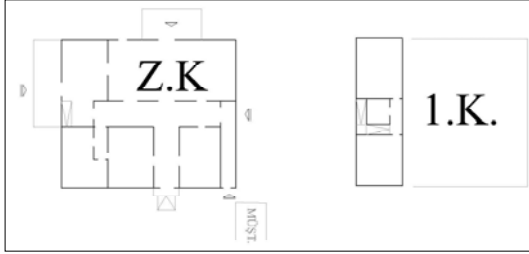
Bu bağlamda arazinin kuzey bölümünü ön bahçe, güney bölümünü arka bahçe olarak tanımlamak mümkündür. 79 Sokak ve komşu parsel sınırlarında yüksek taş duvarlarla çevrelenen arazi, Sanayi Caddesi'ne kısmen şeffaf, kısmen masif sınır elemanları ve girişi vurgulayan iki katlı kitle ile yönelmiştir (Resim 4.138).

Yapının Fatih Caddesi çeperinde yer alan, tonozlu bir geçişin üzerinde konumlanan kitlenin gözetleme amacıyla inşa edildiği, ancak kullanım sürecinde Bayan Blackler'in resim atölyesi olarak kullanıldığı belirlenmiştir (L.Faldo'dan naklen N.Türker). Doğal bir peyzajın hakim olduğu parsel kullanımında belirlenen yegane unsur, ön bahçenin giriş aksında konumlanmış eğrisel havuzdur. Bahçenin güney bölümünde halen mevcut olan servis kitlesine rağmen, batı çeperinde konumlandığı bilinen müstemilat bloğu günümüzde mevcut değildir.

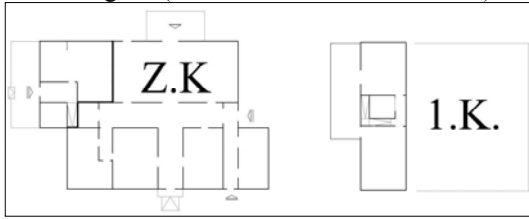
Güncel Kullanım ve Süreklilik

Çalışma kapsamında incelenen örnekler dahilinde bu yapıyı özel kılan, konut işlevini benzer kültürden gelmeyen bir aile kullanımında sürdürmesidir. Yapı bütününde, 1940larda yapıldığı belirtilen müdahaleler dışında herhangi bir ekleme ya da değişim saptanmamaktadır. Türker ailesinin yapıya karşı hassas tavrı, yapının sahip olduğu değerlerle sürekliliğini sağlayacağını göstermektedir. Günümüz

kullanıcıları, yapıyı tercih etmelerinde *yıllanmış ağaçların, yaşanmışlığın ve etkileyici iç mekan süslemelerinin* etkili olduğunu belirtmektedir (N.Türker).

Şekil 4.31 Blackler köşkünün özgün mekan kurgusu (bölünme ve eklemeler öncesi)

Şekil 4.32

1940 tarihindeki değişim sonrası mekan kurgusu

1940’larda yapılan bir müdahale ile eklenilen ve iki ayrı konut haline dönüştürülen yapı, günümüzde de bu kullanımı sürdürmektedir. Lena Faldo’nun anlatımlarını aktaran N.Türker’in verdiği bilgilere göre, 1940’larda yapının batı verandası kapalı mekan haline getirilmiş, bu bölümün batısına veranda eklenmiş, özgün yapının iki katlı olan bölümü ve ek bölüm ikinci bir konut olarak ayrılmıştır (N.Türker). Bunun yanı sıra, ana

yapının (tek katlı bölümün) doğusuna, müştemilat kitlesine açılım veren koridora paralel, eklemeler yapılmıştır (Şekil 4.32, 4.33). Yapılan bölünme sonrasında ana yapıda yer alan giriş holünün iki yanında konumlanan salonlar yatak odası haline dönüştürülmüştür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde, incelenen Levanten konutların mimari ifadeleri ortaya konulmaktadır. Yapı kullanıcılarının ait olduğu toplumsal ve kültürel değerler, popüler sistem, üslup ve beğeniler, dönem ve içinde yer aldıkları coğrafya, fiziksel çevre ve toplum yapısı ortaya çıkan mimari ürünün belirleyicileri, girdileridir. Bu bağlamda, incelenen yapıların söz konusu girdiler dahilinde ortaya koydukları ve ait oldukları kimliği ifade eden özellikleri, karakteristikleri belirlenmektedir.

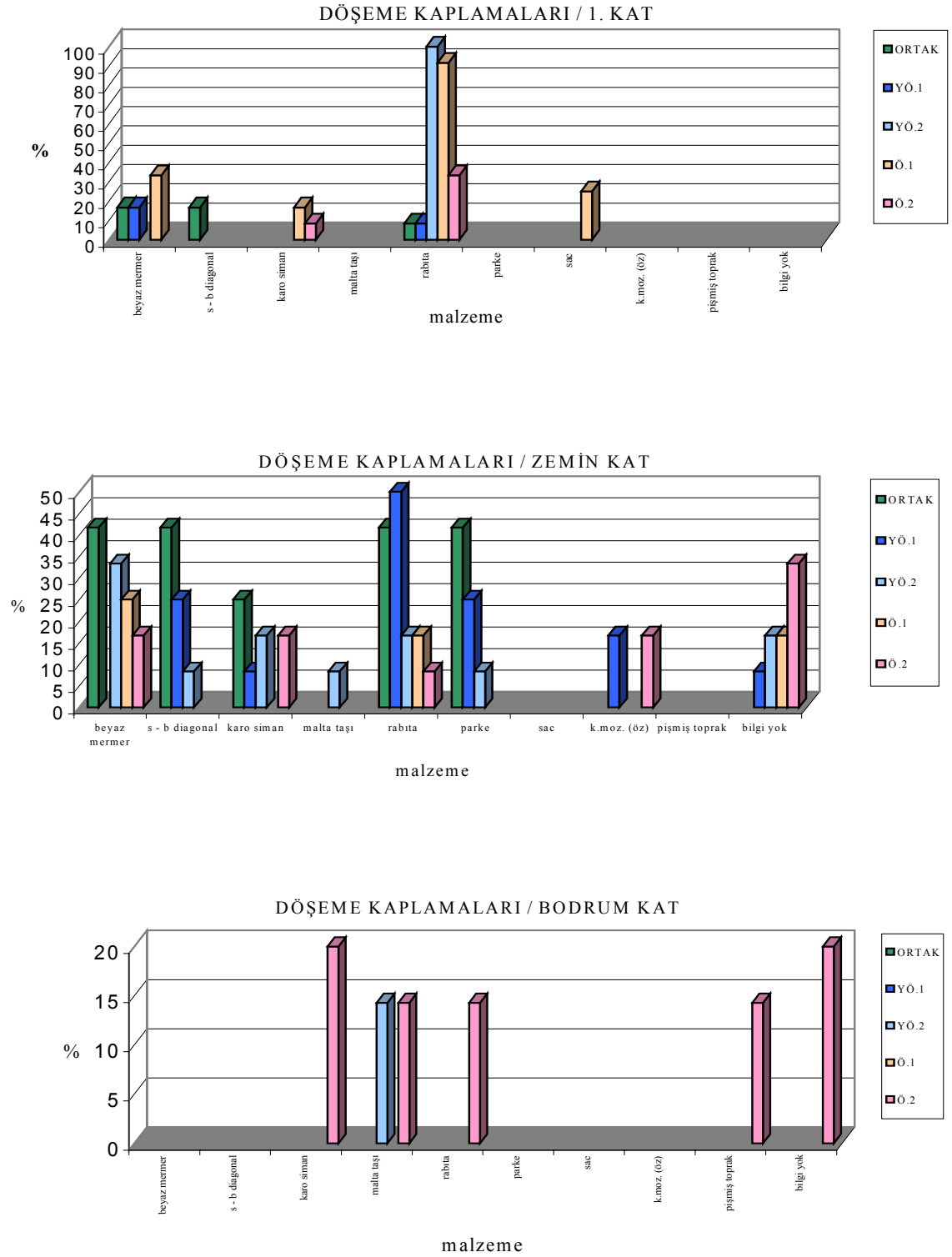
Dördüncü bölümde, Bornova ve Buca yerleşimleri Levanten köşklerine ilişkin veri derlenmesi üç ana parametre (işlevsel, sosyal ve fiziksel kullanım) üzerinden ve birtakım alt başlıklar dahilinde yapılmıştır. Bu yapıların mimari kimliklerini ortaya koymayı hedefleyen bu bölümde de, aynı alt başlıklar esas alınmaktadır. Yapıların konumu, kitle ve mekan organizasyonu, strüktürel çözümleri, iç mekan ve cephe düzenlemeleri, yakın çevre ilişkileri, peyzaja yönelik kullanım ve biçimlenişleri bir arada değerlendirilerek, 19. yüzyıl İzmir banliyöleri Levanten topluluğunun mimari kimliği ortaya konulmaktadır. İncelenen yapılar ve elde edilen veriler dahilinde ulaşılan bir diğer nokta ise, yapıların kültürel değerlerinin günümüze aktarımıdır. Giriş bölümünde de değinildiği gibi, söz konusu yapıların *kültürel miras* olarak algılanması ve korunmasını sağlayan değerlerin sürekliliğinin tartışılması, çalışmanın temel hedeflerinden biridir. Bu noktada yapıların sahip oldukları değerler, bunların günümüze ne şekilde aktarıldığı ortaya konmaktadır.

5.1. Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekansal Kimliği

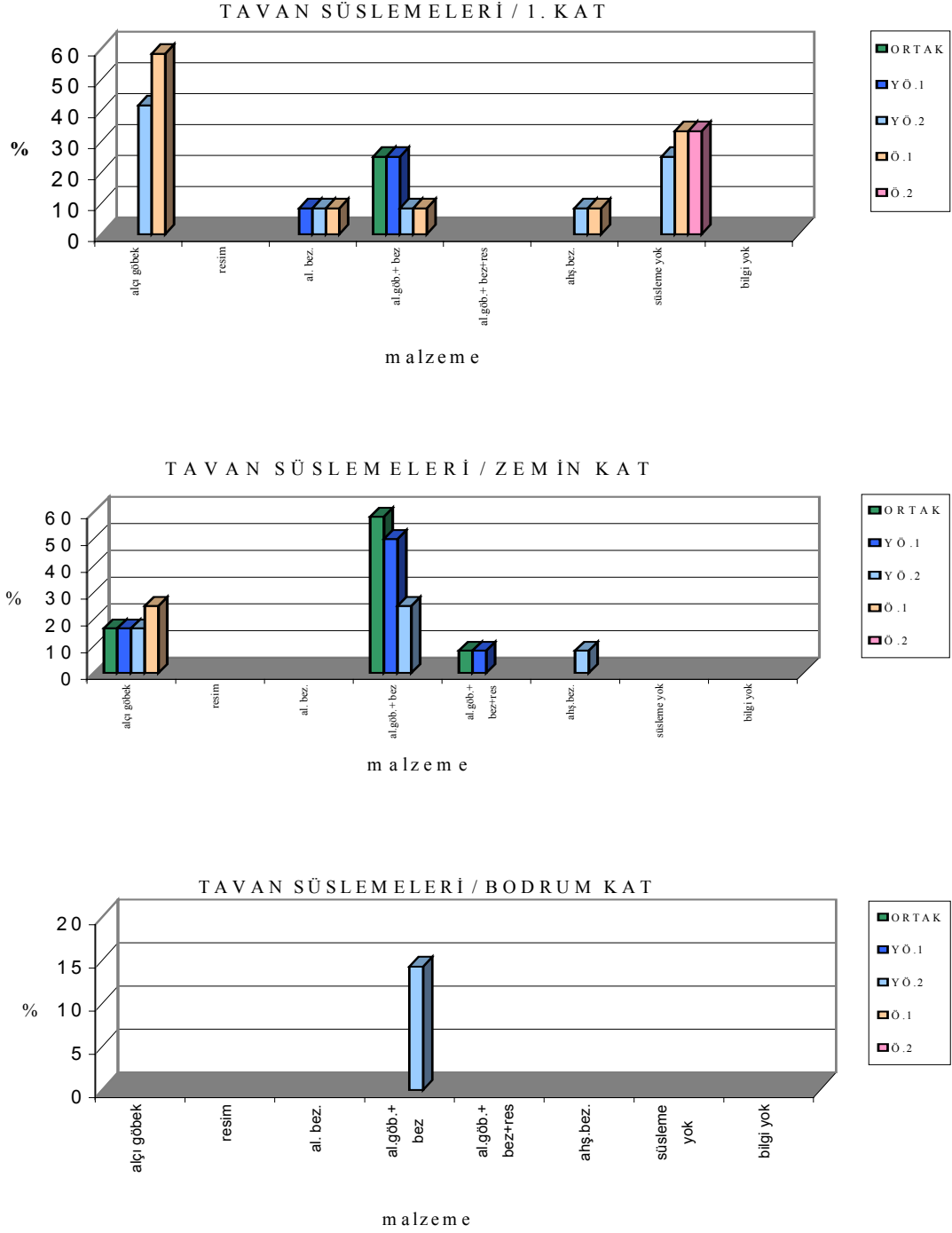
Yukarıda da belirtildiği gibi, incelenen yapıların mekansal kimliğini bütüncül olarak kavramak için, bu kimliği oluşturan olgular alt başlıklar dahilinde ortaya konulmakta, toplanan veriler üst ölçekten detaya, genelden özele inen bir yaklaşımla yorumlanmaktadır. Belirtilmesi gereken nokta, sonuca ilişkin analiz ve saptamalarda, incelenen 19 yapının yanı sıra söz konusu yapılarla kullanıcı, mimari üslup, kurgu, karakteristik eleman açısından benzerlik gösteren bazı yapılara art bilgi olarak yer verildiğidir. Böylelikle, belli bir sistemi benimseyen, benzer kültürel ve toplumsal anlayışa sahip kullanıcı grubunun, farklı alanlarda benzer/farklı yapılanmalara gitmesi sorgulanabilir.

4.2’de incelenen Levanten köşklerine ait veriler, iki ana kurgu dahilinde derlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunlardan birincisi, yapıların işlevsel, sosyal ve fiziksel kullanımlarının bir arada değerlendirildiği analiz tablolarıdır. Bu tablolarda yapıların sahip olduğu fiziksel değerler, ait oldukları mekanın sosyal kullanımları üzerinden ele alınmaktadır. Böylelikle, yaşam biçimine ve temsil edilen toplumsal-kültürel yapıya bağlı bir oluşum gösteren mekanların hangi mimari unsurlar üzerinden kendini ifade ettiği ortaya konulmaktadır (Tablo 5.1, 5.2.). Tablo 5.1 ve 5.2’ de sunulmakta olan veriler yapıların sosyal kullanım / fiziksel değer ilişkisini ortaya koymakla birlikte, yapılarda izlenen karakteristik eleman ve düzenlemelere ilişkin istatistik değerlerin de elde edilmesini mümkün kılmaktadır. Yapılara ilişkin bilgilerin derlenmesinde kullanılan diğer kurgu, söz konusu verilerin konum, kitle ve mekan organizasyonu, strüktür, iç mekan ve cephe düzenlemeleri, yakın çevre ilişkileri ve peyzaj alt başlıkları dahilinde sunumu ve yorumlanmasıdır (Tablo 5.3, 5.4, Ek 4, 5). İncelenen Levanten köşklerinin mimari kimliklerinin ortaya konuluşu, bu iki kurgunun bir arada yürütülmesi, Tablo 5.1, 5.2 ve Tablo 5.3, 5.4’ün birlikte yorumlanması ile mümkün olmuştur.

Tablo 5.1. Bornova Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler
İç Mekan Düzenlemeleri / Döşeme Kaplamaları;

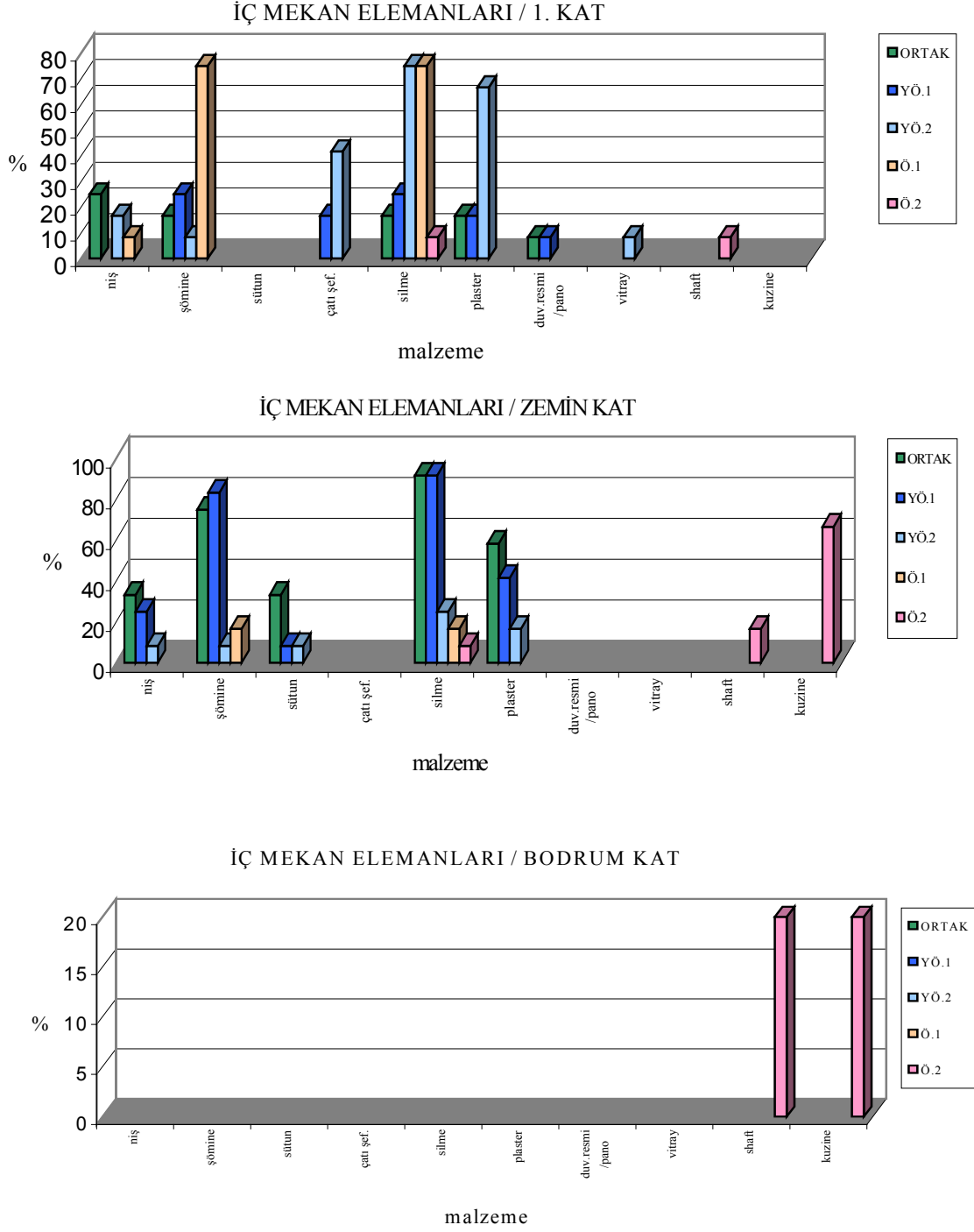

Tablo 5.1. Bornova Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler (devamı)
İç Mekan Düzenlemeleri / Tavan Süslemeleri;

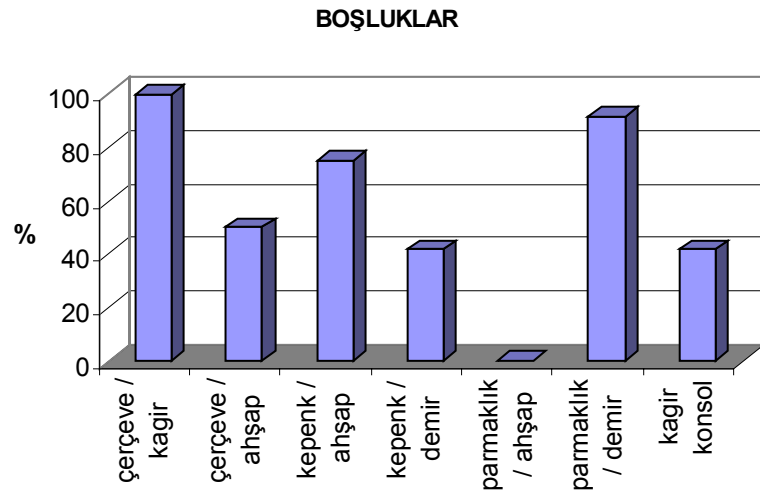
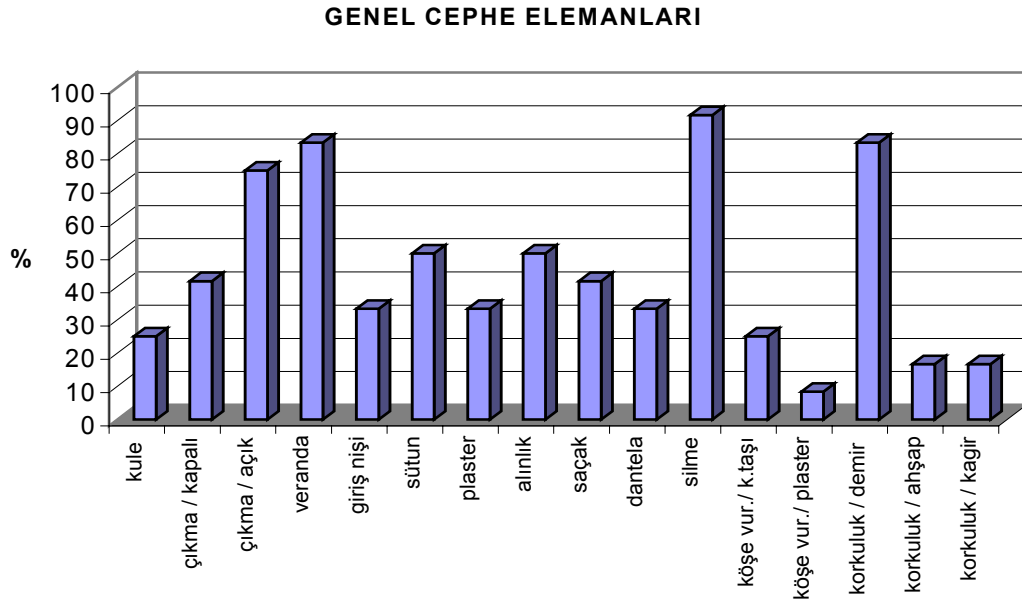

Tablo 5.1. Bornova Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler (devamı)

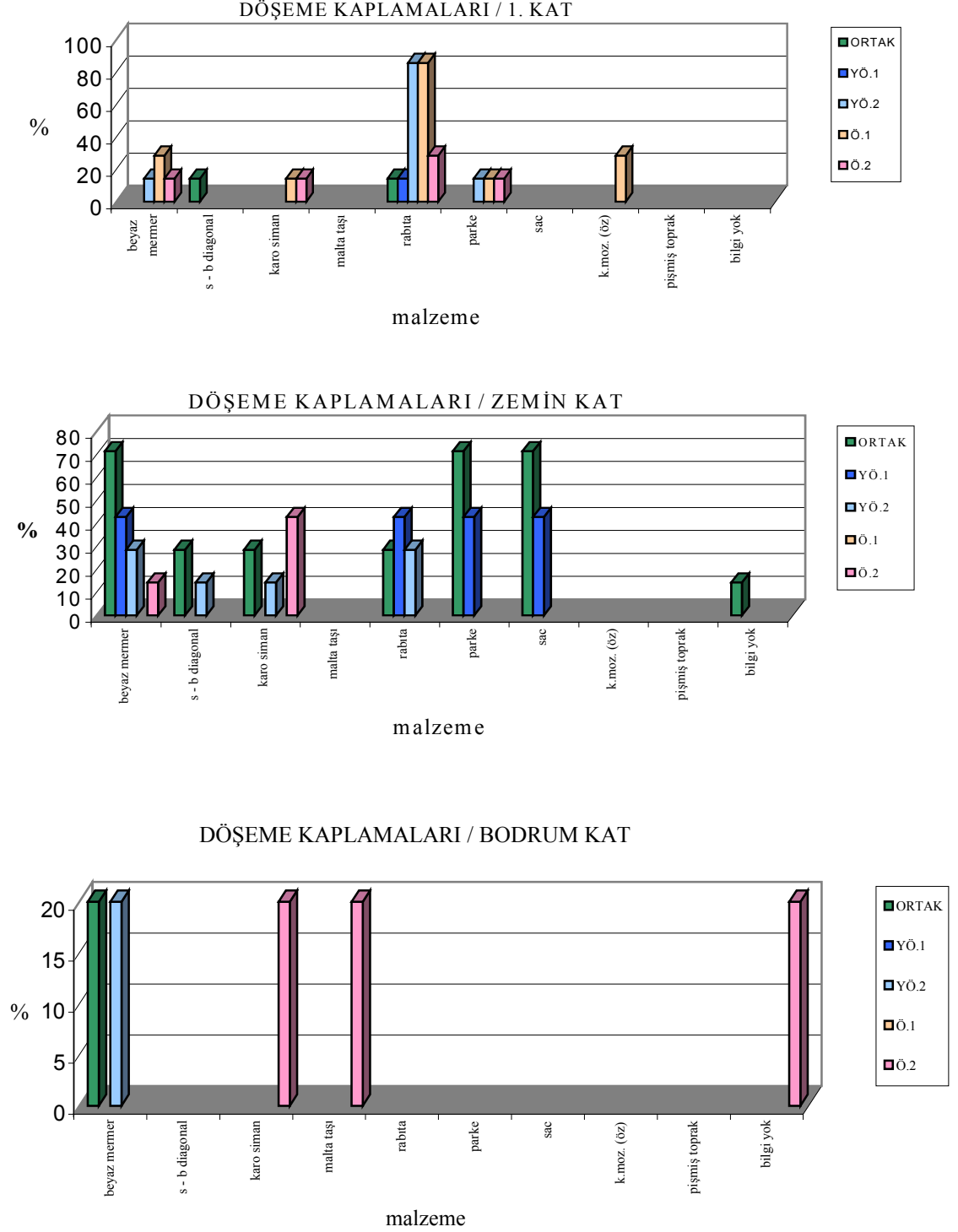
İç Mekan Düzenlemeleri / Elemanlar;

Tablo 5.1. Bornova Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler (devamı)
Cephe Düzenlemeleri

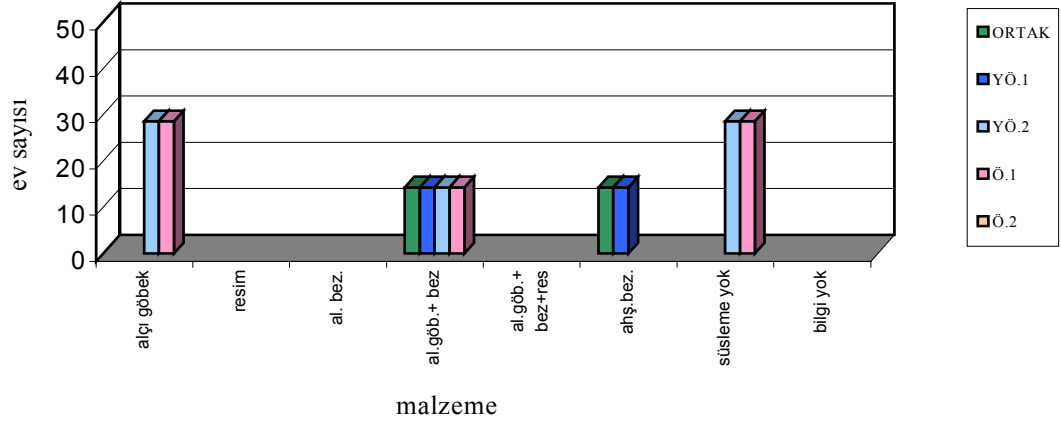
Tablo 5.2. Buca Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler
İç Mekan Düzenlemeleri / Döşeme Kaplamaları;

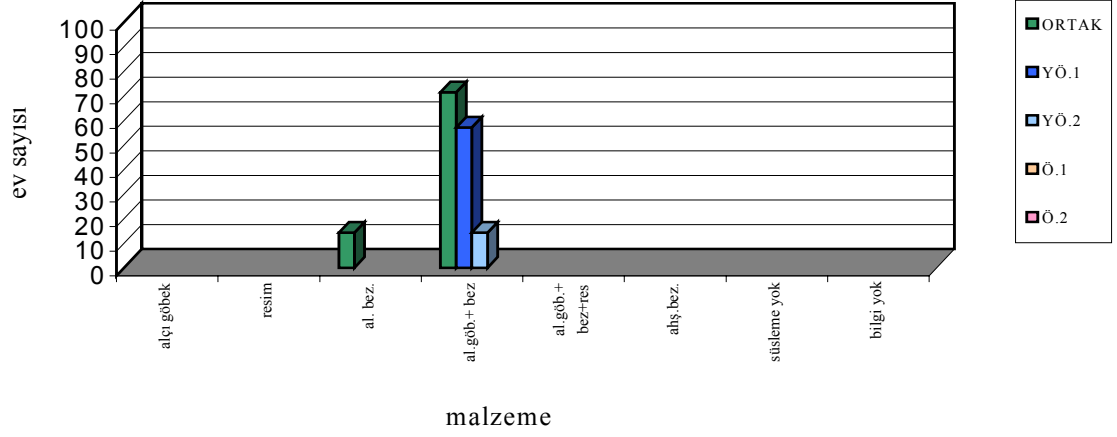
Tablo 5.2. Buca Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler (devamı)

İç Mekan Düzenlemeleri / Tavan Süslemeleri;

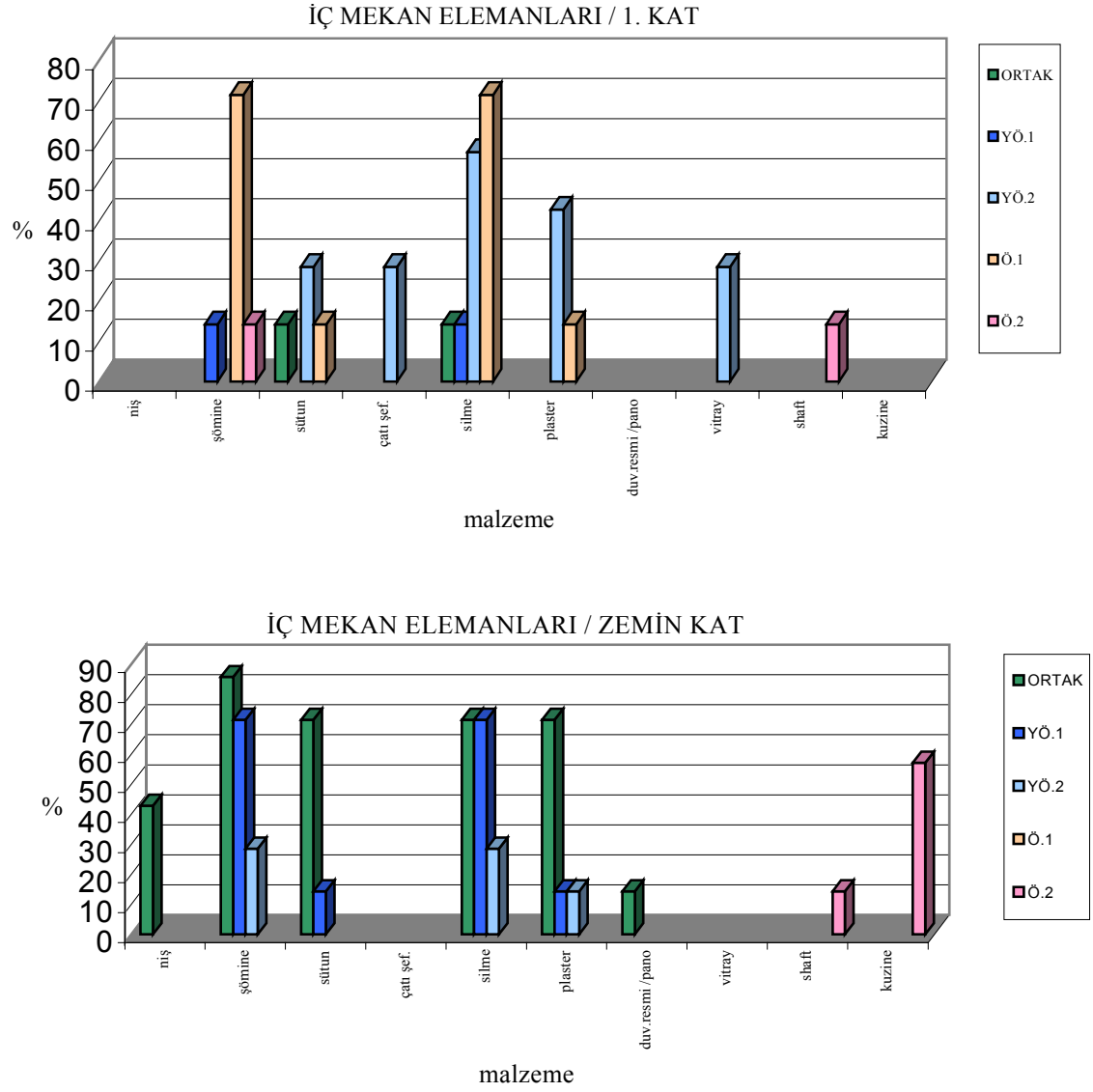
TAVAN SÜSLEMELERİ / 1. KAT

TAVAN SÜSLEMELERİ / ZEMİN KAT

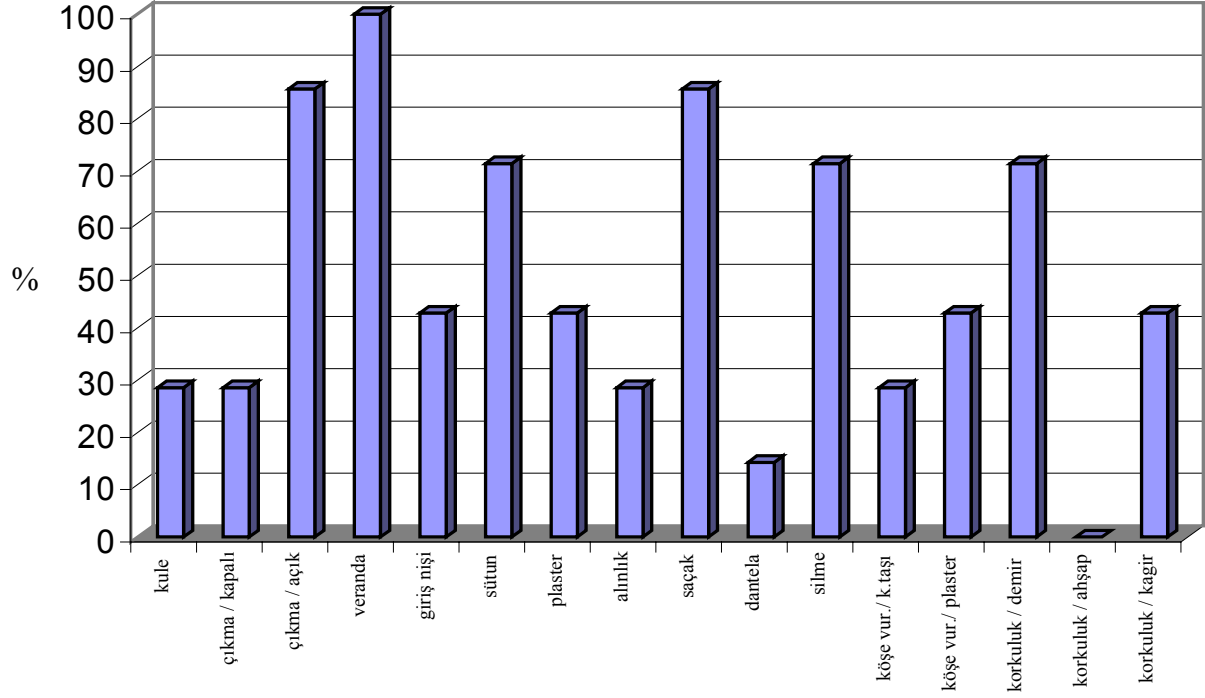

Tablo 5.2. Buca Yerleşimi Levanten Köşkləri, Toplu Analizler (devamı)
İç Mekan Düzenlemeleri / Elemanlar;

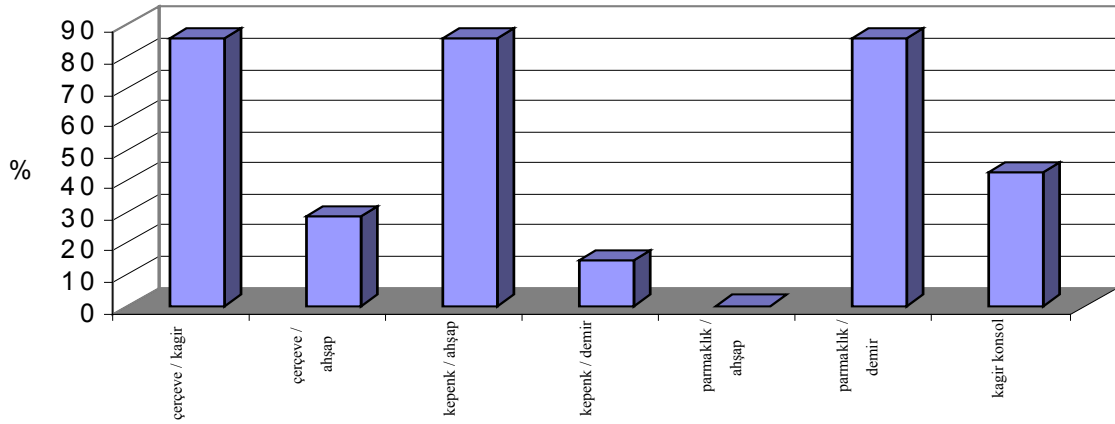

Tablo 5.2. Buca Yerleşimi Levanten Köşkleri, Toplu Analizler (devamı)
Cephe Düzenlemeleri

GENEL CEPHE ELEMANLARI

BOŞLUKLAR

Tablo 5.3, 5.4 Bornova ve Buca Yerleşimleri, Temel Mimari Karakterler

[illegible]

Tablo 5.4 Buza Verleşimi, Formel Mimari Karakterler

[illegible]

5.1.1. Yerleşim İçindeki Konum

Bornova ve Buca yerleşimlerinin 4.1’de aktarılan biçimlenişleri, incelenen yapıların yerleşim içindeki konumlarını da belirlemektedir. Bu bağlamda yapıların konumlarının, içinde yer aldıkları yerleşimin fiziksel yapılanması ile ilişkili olduğu izlenmiştir.

Bornova yerleşiminde yer alan Levanten köşklerin hemen hepsi, ana aksların çevresinde konumlanmıştır (Şekil 4.5). Aks boyunca dizilim veren, böylelikle belirgin bir doku oluşturan konutların birçoğu geniş arazileri içinde geri çekilirken, bazıları (Balliani, Tristramp, La Fontaine) yol çeperinde konumlanmıştır. Yola direkt cephe veren, bir anlamda yolla fiziksel temas halinde bulunan bu yapılanma dahilinde bile, kent merkezi Levanten konutlarında gözlenen güvenlik endişesinin (boşluklarda demir kepenk ve parmaklık kullanımı) gözlenmeyişi dikkat çekicidir. Bu özellik, Bornova Levanten topluluğunun yaşadığı çevrede kendini güvenli ve rahat hissettiğini, *fiziksel çevreyi içselleştirdiğini* düşündürmektedir. Ele alınan Levanten Köşklerinin belli akslar üzerinde dizilim göstermesine karşın Paterson Köşkü’nün yerleşim çeperinde konumlanması, ölçeği, yapım tarihi (diğerlerine oranla oldukça geç bir dönem) yanı sıra kullanıcının *erk, güç gösterimi* ile açıklanabilir.

Bornova’ da konumlanan Levanten köşklerinin aksine, Buca yerleşimindeki örneklerin birçoğunun yerleşim çeperinde konumlandığı, bir anlamda yerleşimi sardıkları gözlenmektedir (Şekil 4.10). İncelenen yapıların yerleşim çeperinde konumlanmış olması, demiryolları ile birlikte gelişen Buca Levanten topluluğunun farklı sosyal katmanlara sahip oluşu, yerleşim merkezinde ikamet eden grubun gayrimüslim Osmanlı tebaa ile bir arada yaşaması nedeniyle varlıklı, güç sahibi, *patron* grubun ayrıcalıklı, farklı bir çevre yaratma istemi ile açıklanabilir. Bununla birlikte, yapı arazilerinin ölçeği ve doğa yürüyüşlerine, ormansız bahçelere düşkün İngiliz toplumunun bu istek ve alışkanlıklarını gerçekleştirebilecekleri alanlar yaratma istemlerinin, bu konumlanışın ana nedenlerinden olması muhtemeldir.

5.1.2. Kitle ve Mekan Kurgusu

İncelenen Levanten Köşklerinin büyük çoğunluğu kübik, yalın bir ifadeye sahiptir. Geniş parsel içinde geri çekilmiş bu yapılar, tekil algıları ve ölçekleri ile etkileyici bir ifadeye sahiptir. Yalın bir kitleye sahip olmakla birlikte, kuleler, sütun dizilerinin yer aldığı veranda ve portikler, yarım sekizgen çıkmalar, üçgen alınlık ile vurgulanan giriş aksları ile zenginleştirilmiştir. Yapılarda gözlenen, çevresel etkiye sahip kitle kurgusu, *iktidar vurgusunun ve elitist topluluğun ayrıcalıklı duruşunun* ifadesidir.

Kitlesel kurgular yerleşim bazında ele alındığında, Bornova Levanten topluluğu konutlarında yoğunlukla kübik, simetrik kurguların benimsendiği, Buca'da ise hareketli ve asimetric kitlelerin tercih edildiği izlenmektedir. Bornova'da Tristramp ve Paterson (2/12) Köşklerinde gözlenen farklı kitlelerin asimetric bir düzen içindeki hareketli kurgusu, Buca yerleşiminde öncelikle Forbes Köşkü olmak üzere Rees, De Jongh ve kısmen Blackler Köşkünde de (4/7) görülmektedir.

İncelenen örneklerin büyük çoğunluğunun kitle-mekan ilişkisinde gözlenen ikili kurgu dikkat çekicidir. Yönelimler ve açılımlar üzerinden mekan ve cephe organizasyonunu da belirleyen bu kurgu; ön/arka, prestij/aile yönelimleri olarak somutlaşmıştır. Kitlesel algı dahilinde göze çarpan bir diğer unsur, müştemilat kitleleridir. Yapıların büyük çoğunluğunda ana kitle (köşk) ile birlikte kurgulanan müştemilat kitlesinin, bazı yapılarda kitle bütünü'nün bir parçası olduğu (Pandispanian, Balliani, C.Whittall, Edwards, La Fontaine, Belhomme, Paterson, Hanson), bazı örneklerde ise ana yapıdan ayrı algılanan, kitlesel kopuşu sağlayan bir ifadeye sahip olduğu (Bari, Tristramp, R.Whittall, Wilkinson, Forbes, Rees, De Jongh, Barf) gözlenmiştir.

Bornova ve Buca Levanten köşklerinin mekansal kurgularına genel olarak bakıldığında, temel şemalarla tam anlamıyla örtüşmeyen, ele alınan yapıya özel ve hatta karmaşık bir mekansal organizasyon gözlenebilir. Ancak, barındırdıkları dönem eklerinden arındırılarak ve özgün kurguları esas alınarak incelendiğinde net plan şemaları üzerine oturduğu izlenmiştir. Dönem ekleri yapının mimari kimliğini

oluşturan parçalar olmakla birlikte, sonlanmış bir mekansal ürüne eklemelenen ve şemayı karmaşık hale getirebilen unsurlardır. Bu nedenle, mekansal kurguya yönelik tespitlerde yapıların günümüz biçimlenişlerinin değil, özgün şemaların esas alınmasının doğru olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla, ele alınan yapılarda yoğunlukla merkezi dağılım şemasının benimsendiği görülmektedir (Tablo 5.3, 5.4). İncelenen örneklerin zemin katlarında orta holden merkezi dağılım (8/19) ve karniyarik şema (9/19) eşdeğer bir dağılım gösterirken, birinci katların hemen hepsinde (16/19) orta holden merkezi dağılım veren bir kurgu gözlenmiştir. Edwards ve Blackler Köşklerinde ise, zemin kat kurgusunda lineer şema benimsenmiştir.

Mekan kurgusuna ilişkin temel saptama, katlar arası mekan kullanımlarındaki belirgin ayrımdır. İncelenen örneklerde üst katlar yapının temel işlevi olan konut kullanımına hizmet verirken, zemin kat toplumsal kullanıma hizmet etmekte, *kullanıcının sosyo-ekonomik ve toplumsal statüsünü* ifade etmektedir.

5.1.3. Strüktür

İncelenen Levanten konutlarının büyük kısmında, yığma beden duvarlarının iç yüzeylerinde ahşap karkas elemanların yerleştirilmiş olduğu gözlenmektedir. Bir anlamda çift cidar / ikili sistem olarak çalışan beden duvarlarının dış yüzeyinde doğal taş malzemenin kullanıldığı yığma sistem, iç yüzeyinde ise ahşap kirişli döşemelere bağlanarak tam bir karkas oluşturan ahşap karkas sistem kullanılmıştır. Söz konusu strüktürel oluşum, barındırdığı iki farklı sistem nedeniyle çalışma kapsamında karma sistem olarak adlandırılmıştır. Kitlesel yönelim ve mekan organizasyonunda gözlenen ikili kurgunun yapım sisteminde de farklı bir konsept ile izlenmesi dikkat çekicidir. Strüktürdeki bu ikili kurgu, *yerelden farklı, güçlü toplumsal duruşu yansıtmaya* istemini akla getirmektedir.

Yatay strüktürel sistem olarak tanımlanan döşemelerin büyük bölümünde volta ve ahşap kirişli döşeme görülmekle birlikte, demir putreller ve pik döküm sütunların yoğun kullanımı da ilginçtir.

İncelenen yapıların inşa edildiği dönemde, merkez Batı ülkeleri odaklı sanayi devrimi ile birlikte popüler strüktür elemanı olarak kabul gören demir ve cam kullanımının, incelenen köşklerin bazıları ile Bornova ve Buca, hatta İzmir ve çevresinde ilk olarak uygulandığı düşünülmektedir. Batılı ve çağdaş olma özelliği ile ön plana çıktığı düşünülen demir sütun/dikme kullanımı, R.Whittall köşkü cephe düzenlemesinde ön planda olmakla birlikte, Forbes, Aliberti, Paterson, Belhomme örneklerinde de izlenmektedir. Bu ailelerin Levanten topluluğu içindeki etkin toplumsal, ekonomik ve politik konumu göz önünde tutulduğunda, toplumsal rolleri ve güçlerini ifade biçimlerinden biri olarak bu simgesel elemanı kullanmış oldukları düşünülebilir. Demir ve camın *ayrıcalık, farklılık, prestij unsuru* olarak kullanımının yanı sıra, yerel toplum için çok yeni olan bu ürünlerin dönemin *öncü, çağdaş* topluluğu olan Levantenler üzerinden Osmanlı topraklarına giriş yapmış olması önemlidir.

İncelenen yapılarda, yerel düzenlemelerden farklı olarak tespit edilen bir diğer strüktürel kullanım, özellikle erken dönem eki olarak yapıya eklenen zemin kat teraslarıdır (R.Whittall, Edwards, De Jongh). Demir profillerin doğal taş ile çevrenmesi ile oluşturulan sütunlara oturan putrellerle birlikte gözlenen betonarme plaklar, inşa tarihlerinin yanı sıra kullanılan malzeme (donatı ve agrega) ile de erken dönem denemeleri olduğunu düşündürmektedir.

Ele alınan örneklerde gözlenen, dönemin çağdaş ve popüler kullanımları olan kagir sistem, demir ve cam kullanımlarının, *çağdaş, ayrıcalıklı, güçlü duruşu temsilinin* yanı sıra, bu topraklardaki *kalıcılığı, sürekliliği, zamansızlığı* ifade etmesi önemlidir.

5.1.4. Mekan Organizasyonu

İncelenen örneklerde rastlanan temel özellikler; kat kullanımlarındaki işlevsel ayırım ve ortak/yarı özel/özel kullanımlar (sosyal kullanım kademelenmesi) arasındaki kalın çizgilerdir. Bunun yanı sıra, Türk evi mekan kurgusunun temel elemanı olan ve tüm işlevlere yanıt veren *oda* kavramına karşın, Batılı toplumun yaşam tarzı ve alışkanlıkları ile ilintili, *tekil işlevlere* (yemek, kabul, balo salonları, kütüphane, yatak odası, vb.) karşılık veren mekanlar mevcuttur.

Katlar arası kullanımda net bir ayırımın gözlendiği örneklerin zemin katında ortak ve yarı özel kullanımlar (salonlar), birinci katta ise özel mekanlar (yatak odaları) yer almıştır. Kitlesele kurguda var olan ikili yönelim, mekan organizasyonunda da etkindir. Bu bağlamda, ortak kullanıma hizmet veren ana salonların yapının prestij cephesi üzerinden açılım verdiği, kontrollü kullanıma (yarı özel) hizmet veren mekanların ise ikincil derecede ulaşılabilir nitelikte olduğu ve genellikle arka cepheye yöneldiği belirlenmiştir. Ana salonların büyük bir bölümü geniş şeffaflıklarla verandaya açılım vermiş (Bari, Edwards, Paterson, Rees, De Jongh, Baltazzi, Blackler), ve/veya farklı formlarla oluşturulan çıkma/taşmalar ile kitle bütününde vurgulanmıştır (Pandispanian, Tristramp, Paterson, Aliberti/Bornova, Forbes, Rees, Barf, Aliberti/Buca).

Zemin kat ana dağılım hollerini dış mekana bağlayan ara mekan / ön hol niteliğindeki giriş holleri önemli bir hacim olarak düzenlenmiştir. Bazı yapılarda veranda olarak da tanımlanabilecek giriş teraslarının dekoratif ahşap doğramalarla örtülmesi ile oluşturulan (Tristramp, Balliani) bu mekanlar, Aliberti Ailesinin Bornova ve Buca köşklerinde gözlendiği gibi, kitlesele olarak vurgulanan üçgen alınlıklı giriş portikleri haline de dönüşmüştür (Resim 4.78, Resim Ek3.1). Yapıların büyük çoğunluğunda giriş katı olarak hizmet veren zemin katta kurgulanan diğer mekanlar; dağılım holleri (ortak, yarı özel), ıslak mekanlar (yarı özel-1) ve servis birimleridir (özel-2).

Zemin kattaki yoğun toplumsal kullanıma rağmen, üst katlar tamamen aileye aittir. Bununla birlikte, Levanten toplumsal yaşamının vazgeçilmez unsuru olan hizmetlilerin, görevleri gereği konutun tüm mekanlarında bulunmaları doğaldır. Bu nedenle birinci kat dağılım holleri yarı özel-2 (aile+hizmetli), yatak odaları özel-1 (aile), servis mekanları ise özel-2 (hizmetli) olarak tanımlanmıştır. Birinci kat mekan kurgusunda gözlenen bir diğer özellik, mekanların birbirleriyle bağlantılı oluşudur. Mekanların hizmet verdiği kullanıcıya (ebeveyn, çocuk, vb.) paralel olarak eklemlendiği gözlenen bu katta, özellikle ebeveyn suiti olarak tanımlanabilecek bölüm, bay ve bayan yatak odası, giyinme odası, banyo ve bazı örneklerde özel teras/balkondan oluşmaktadır. Bu bölüm, örneklerin birçoğunda yapının hakim cephesi üzerinde konumlanmıştır.

Yukarıda tanımlanan mekan organizasyonunun, Bornova ve Buca Levanten köşklerindeki “mekan kurgusu-işlevsel ve sosyal kullanım” ilişkilerindeki ana kabul olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Belhomme ve Hanson Köşklerinde tersi bir kurgunun benimsendiği gözlenmektedir. Bu yapılarda ana giriş birinci kattan alınmakta, ana yaşama mekanları ve özel mekanların katlara dağılımında diğer yapılar gibi net ayrımlar gözlenmemektedir. Söz konusu yapıların ölçek olarak diğerlerinden farklı oluşu, kullanıcının sosyal statüsü ve toplumsal duruşuna bağlı olarak konut yapılanmasının da farklılaştığını, bir diğer deyişle bu mekan kurgusunun kullanıcının yaşam alışkanlıklarına ve mekan kullanımına bağlı olarak şekillenmiş olduğunu düşündürmektedir.

5.1.5. İç Mekan Düzenlemeleri

Bornova ve Buca Levanten köşklarinin iç mekan düzenlemelerinde ilk olarak dikkat çeken unsur, *sosyal kullanım-mekan kurgusu-süsleme ilişkisinin son derece net ve güçlü oluşudur*. Toplumsal kullanıma hizmet veren mekanların son derece zengin, gösterişli, etkileyici bezemelerle çevrelendiği, bununla birlikte ailenin kullanımına hizmet veren mekanların yalın, gösterişten uzak hatta süslemesiz olarak şekillendirildiği izlenmektedir.

İncelenen yapıların iç mekanlarında izlenen temel unsurlar; alçı silme ve göbekler, tavan köşe armaları ve bazı yapılarda resim, ahşap çıtalı düzenlemelerden oluşan tavan süslemeleri, niş, şömine, sütun dizisi, mekan geçişlerinde göze çarpan bezemeli konsol, plaster, duvar resmi ve bazı örneklerde gözlenen panolar, etkileyici kapı pervazları ve vitray kullanımıdır. Bu eleman ve düzenlemelerin hemen hepsi zemin (giriş) kat mekanlarında yer almıştır. Ailenin kullanımına hizmet veren birinci katlarda gözlenen unsurlar; yalın silme ve göbeklerden oluşmuş tavan düzenlemeleri, şömine, plaster ve çatı şeffaflıklarıdır.

Levanten köşklerinin zemin kat yaşam mekanlarında (ortak, yarı özel-1) gözlenen tavan düzenlemeleri, mekanların etkileyici ifadelerini belirlemektedir. Silmeler, göbekler ve köşe armalarından oluşan bu düzenlemelerde gözlenen ortak motif ve biçimlenişlerin, kullanıcıların ait olduğu Batılı kültürün benimsediği geleneksel ve popüler üslup, beğeni ve mimari tercihten kaynaklandığını göstermektedir. Bezeme ve süslemelerdeki benzerliklerin bir diğer nedeni, kapalı bir topluluk olan Levantenlerin köşklerini biçimlendiren belirli ustalar tarafından tasarlanmış ve gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Bu bağlamda, zemin kat salonlarında rastlanan alçı göbek elemanlarında merkezinde bitkisel bir motifin (genellikle bir palmet) yer aldığı, çizgisel bordür ya da bitkisel motiflerle sarmalanmış bir biçimleniş gözlenmektedir. Oval ya da dairesel formlarda olan göbekleri çevreleyen çizgisel bordürler bazı yapılarda yaldızla renklendirilmiştir (Resim 4.134). Bazı örneklerde göbeklerin net geometrilerle sonlandırılmadığı, merkezi dağılım veren bir kompozisyonda, bitkisel motiflerin yerleştirilmesi şeklinde biçimlendirildiği gözlenmektedir (Resim 4.17, 4.90, vb.) Zemin kattaki bezemeli göbeklere karşın, yatak odalarının yer aldığı birinci katlarda bezemesiz, çizgisel bordürlerle oluşturulmuş dairesel göbekler gözlenmektedir.

Silmelerde de benzer bir kullanım söz konusudur. Zemin kat mekanlarında gözlenen gösterişli silmeler, üst katlarda yerini yalın, çizgisel alçı silmelere bırakmakta, hatta bazı yapılarda ahşap silmelere rastlanmaktadır. Zemin kat silmelerinde gözlenen sarmal bitkisel motiflerin yanı sıra volütlü konsol elemanları, diş sıraları (dentil) ve inci dizileri gibi klasik dönem biçimlenmeleri kullanılmış

(Resim 4.89, 4.125, vb.), bazı örnekler girlandlar (Resim 4.81), bazıları ise yıldız ve renk kullanımı ile zenginleştirilmiştir. Tavan düzenlemelerinde gözlenen bir diğer unsur, köşe armalarıdır. Yapıların büyük çoğunluğunda (10/19) mevcut olan armaların bazı yapılarda bitkisel motiflerle, bazılarında ise geometrik formlarla biçimlendiği gözlenmektedir (bkz.Tablo 5.3, 5.4.). Tavan köşe armalarındaki bitkisel ve geometrik motiflerin standart biçimlenmeleri, kullanıcıların benzer beğeni ve üslupları benimsemesinin yanı sıra, usta ve/veya tasarımcının tercihi, yönlendirmesi, hatta aynı kişi ya da gruptan oluşu ile açıklanabilir.

İç mekan düzenlemelerinde yoğunlukla göze çarpan diğer elemanlar, konsollar, nişler ve plasterlerdir. Bu elemanlara Türk konut mimarisinde de rastlanmakla birlikte, konumlanışları, malzemeleri ve biçimlenişleri ile Batılı bir ifade içinde oldukları gözlenmiştir. Koridor bitimleri, merdiven-sofa/hol geçişleri ve birbirine akan mekanların bağlantı noktalarında yer alan konsol elemanları, bu geçişleri vurgulu hale getirmektedir. Özellikle ana salonlarda ve dağılım hollerinde yoğun bezemeleri ile dikkat çeken plasterlerin büyük çoğunluğunda, klasik mimarinin ana biçimlenişlerinden olan Korent ve İyonik sütun başlığı düzenlemeleri model alınırken, konsollarda bitkisel motifler (özellikle geniş yaprak tasviri-palmetler) izlenmektedir. Köşklerin büyük çoğunluğunda gözlenen nişler (bkz. Tablo 5.1-5.4), eğrisel çizgilerle (kemerler) sonlanmaktadır. Özellikle ana salonlar, dağılım holleri ve merdiven sahanlıklarında yer alan nişlerin özgün kullanımlarında mermer ya da bronz heykellerin, genellikle Meryem Ana büstlerinin yer aldığı belirlenmektedir. Biçimleniş ve kullanımı ile batılı bir ifade taşıyan bu nişlerin yanı sıra, Blackler Köşkü dağılım holü ve salonlarında yer alan nişler, dörtgen formları, bitkisel motiflerle bezeli ahşap pervazları ile yerel mimariye referans vermektedir. Ancak ahşap bezemelerde alçı tavan göbeklerinde kullanılan motiflerin benzerlerinin izlenmesi, bezemelerin Batılı izler taşıdığını düşündürmektedir (Resim 4.135).

İç mekan düzenlemelerinin en belirgin elemanı şöminelerdir. İşlevsel değeri olan ve konumlandıkları mekanların kullanımı ile ilintili olarak şekillenmiş bu elemanların, biçimlenme ve bezemeleri ile işlevsel değerini aşan bir görsellik, aksesuar niteliği taşıdıklarını belirtmek mümkündür. Örneklerin hemen hepsinde pik

döküm gövdeler, gövdelerin yanıl alınlarında yer alan renkli çini panolar, bunları çevreleyen mermer ya da ahşap paneller izlenmektedir. Bir genelleme yapıldığında, prestij mekanları olan ana salon ve hollerde mermer panellerin, ikincil salonlar ve üst kat mekanlarında profilli ahşap panellerin kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Forbes, Tristramp, Blackler gibi örneklerin prestij hollerinde, ahşap panelli şöminenin ahşap dekoratif elemanlarla sarmallanarak görkemli bir iç mekan objesi haline dönüştürüldüğü gözlenmiştir .

Yapılan kişisel görüşmelerde, Bornova ve Buca banliyöleri Levanten köşklerinin, zengin bezemelerle çevrili mekanları ve gösterişli mobilyaları (konsol, yemek takımı, vb.) ve aksesuarları (dekoratif elemanlar, tablolar, avize) ile tanımlandığı gözlenmiştir (H.Budak, M.K.Gözen, U.Uzun, vd.). Özellikle yerel toplumun mekanları “ihtişamlı, etkileyici” olarak tanımlamasının, söz konusu dönemde İzmir ve çevresinde yalnızca Batılı toplumun yaşam alanlarında gözlenebilen bazı düzenleme ve kullanımları barındırmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak ne yazık ki, söz konusu “gösterişli mobilyalar, avizeler ve aksesuarlar”, incelenen yapıların büyük çoğunluğunun günümüzde kamu kullanımında olması nedeniyle

Resim 5.1 Rees köşkü
özgün mobilyalarına bir örnek

tespit edilememiştir. Ancak tespit edilen birkaç unsurdan olan C. Whittall Köşkü avizesi (Resim 4.22) ve Rees Köşkü yemek takımı (Resim 5.1), bu tanımlamaları doğrular niteliktedir. İç mekanı zenginleştiren bir diğer unsur, tablolar ve aile fotoğraflarıdır. Seyyah G. Bell’in aktarımları ve kişisel görüşmelerden, özellikle zemin kat ortak

kullanım mekanlarında (kabul salonları ve yemek salonu) duvarların yağlıboya aile portreleri ve kısmen fotoğraflarla kaplı olduğu saptanmaktadır.

Levanten köşklerinin önemli bir mimari ögesi olan iç mekan düzenlemelerini, kullanım-mekan-süsleme ilişkisi içindeki rolü ile *gücün, zenginliğin (sermayenin) dışı vurumu* olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal kullanıma hizmet veren prestij mekanlarını gösterişli, ihtişamlı bir hale dönüştüren bu düzenlemeler, kullanıcının toplumsal duruşunu ifade eden kurgulardır.

5.1.6. Cephe Düzenlemeleri

5.1.1.'de de belirtildiği gibi, Bornova'da kübik ve simetrik, Buca'da hareketli ve asimetrik kitle kurgusunun göze çarptığı örneklerin tümünün cephe elemanları ile hareketlendirildiği, zenginleştirildiği izlenmektedir. Bu noktada, söz konusu yapıların mekansal kimliğini ve bu kimliği oluşturan Batılı unsurları saptamak için cephe düzenlemeleri ve elemanlar belirlenmiştir.

Kullanıcıların kültür, yaşam biçimi ve sosyal statü açısından benzer karakterler taşıması ve aynı topluluğun bireyleri olmalarının yanı sıra, yapıların aynı coğrafyada eşzamanlı inşası, konutların aynı ve/veya benzer yaklaşıma sahip tasarımcı, ustalar tarafından oluşturulmasına, cephe düzenlemelerinde benzer anlayışların benimsenmesine yol açmıştır. İncelenen yapıların hemen hepsi ilk bakışta farklı bir dile sahip olmakla birlikte, detaylar ele alındığında benzerlikler göstermektedir. Örneğin, De Jongh, Forbes ve Rees Köşkleri ele alındığında, ana yaşama mekanlarının kitlesel dışa vurumu, Rönesans etkisini gösteren dizi boşluk düzenlemeleri, kitle-çatı birleşimindeki saçak ve konsol biçimlenişi, geniş veranda ve teras kullanımı, üç örnekte de gözlenen ve cephe bütününde etkin olan düzenlemelerdir. İncelenen yapılarda cephe karakterini belirleyen ana unsurlar; kuleler, açık ve kapalı çıkmalar, sütun dizilerinin yer aldığı verandalar, üçgen alınlıklar, vurgulu giriş aksları, silme ve plasterler, köşe vurguları (köşe taşı ve plateri), kitle bitimleri (ahşap saçak, kagir bitim), boşluk düzenlemeleri, teras ve balkonları çevreleyen korkuluklardır (bkz. Tablo 5.1-5.4).

Gerek kübik, gerekse hareketli kitle düzenine sahip olan tüm örneklerde gözlenen özellik, ana cephe ve bu cephe üzerinde yer alan giriş akslarının vurgulu oluşudur. Yapıların birçoğunda var olan ikili yönelim/giriş nedeniyle bazı örneklerde ana cephenin ana giriş ile örtüşmemesi, ana cephe tanımlamasının hakim akslara yönelen prestij cephesi olarak kullanılmasını gerektirmiştir. Ana cephe; vurgulu giriş, sütun dizisinin yer aldığı veranda, kapalı çıkma ile özelleştirilmiştir. Giriş aksları ise çift kollu merdivenle ulaşılan veranda ya da teraslar, alınlık, sütun dizisi ve balkonlarla belirginleştirilmiştir. Bu düzenleme Edwards örneğinde yapı bütününde gözlenen,

lineer bir biçimlenme gösterirken, Belhomme, Aliberti/Bornova ve Hanson örneklerinde yapı orta aksında yer almakta, üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Tanımlı giriş akslarında süreç içinde gözlenen bir dönüşüm, ön hol olarak tanımlanabilecek giriş teraslarının dekoratif ahşap doğramalarla kapatılarak şeffaf bir ön mekan haline getirilmesidir (Resim 4.16, 4.78).

Kitlesel düzen içinde etkili bir eleman olan kule elemanının izlendiği konutların tümü (R.Whittall, Forbes, Rees) İngiliz ailelere aittir ve diğer örneklerle kıyasla büyük ölçekli yapılardır. Kule elemanı, konumlandığı yapıların ölçeği ve kullanıcı ailenin profili göz önüne alındığında, ortaçağ şatolarının karakteristik özelliği olan feodal görünümü çağrıştırması nedeniyle, *yabancı bir ülkedeki güçlü azınlığın gücünü, hegemonyayı, hakimiyeti temsil eden bir prestij unsuru* olarak tanımlanabilir. Bir diğer deyişle Levanten köşklerindeki yükselen, görsel anlamda ayrıcalık, belirleyicilik ve ihtişam kazandıran kule elemanı, derebey şatolarındaki gücü, egemenliği, hatta toplumsal hakimiyeti ve baskıyı ifade eden kuleler ile eşleştirilebilir. Bu elemanın görsel etkisinin yanı sıra, köşkün içinde yer aldığı araziye hakim, kullanıcısına sahip olduğu araziye gözetleme imkanını sunan bir kullanımı da vardır. R.Whittall, Forbes ve Rees Köşklerindeki kulelerin yanı sıra, Blackler Köşkü bahçe duvarı üzerinde yer alan giriş kitlesi de, ana yapı bütününde olmamakla birlikte kule etkisi veren bir elemandır. Bunların yanı sıra, Bornova W.Giraud Köşkünde gözlenen kule, mekansal karşılığı olmaması nedeniyle, biçimleniş ile yaratılmak istenen mimari ifadeyi net biçimde ortaya koymaktadır.

Yapı bütününde göze çarpan hakim unsurlardan olan “kapalı çıkmaları yerel çıkma elemanından ayıran özellikler, giriş/zemin kat kullanımı dahilinde yer almaları, zemine oturmaları, farklı formları ve örneklerin birçoğunda birinci katlarda teras haline dönüşmeleridir (Pandispanian, Tristramp, Paterson, Aliberti). Kapalı çıkmaların, iki farklı ifade ile biçimlendiği gözlenmektedir; yerel cumba elemanını refere eden çıkmalar ve Batı mimarisinde (Viktoryan konut mimarisinin ana unsurlarından) sıkça rastlanan, zemine oturan ve genellikle yarım sekizgen forma sahip düzenlemeler. Tablo 5.2 ve 5.3’te Z; zemin kat ve Ü; üst kat (cumba) ifadeleri ile kullanım dağılımlarının verildiği kapalı çıkmalar, özellikle yarım sekizgen

biçimlenişleri ile söz konusu yapıların batılı imgelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zemin kat prestij salonlarında, farklı bir formla kitleden fırlatılarak özelleştirilmiş mekanlar yaratan bu düzenleme bazı yapılarda zemin kat kullanımı ile sonlanmakta (Pandispanian, Aliberti/Buca), bazılarında üst kat terasına dönüşmektedir (Tristramp, Paterson, Aliberti/Bornova). Forbes Köşkünde, yarım sekizgen formuyla vurgulanan, zemin kat salonlarında ve üst kat yatak odalarında özel alanlar oluşturan düzenleme, yapı gabarisi boyunca devam etmekle birlikte, biçim, mekan kullanımı ve kitlesel ifadesi nedeniyle kapalı çıkma olarak tanımlanmıştır. Yerel cumba elemanını refere eden tek örnek, ana aks çeperinde konumlanmış Tristramp Köşkünün üst katında, yolla fiziksel temas halinde olan

Resim 5.2 Kapalı çıkma elemanı
,Steinbüchel köşkü-Bornova

Resim 5.3 Nuri Paşa Yalısı, İstanbul
(Batur, 2003,s.65)

cephesinde yer almaktadır. Kapalı çıkma olarak nitelendirilebilecek bir diğer eleman, dörtgen formu ve biçimlenişi ile yerel, mekansal açılımı ve zemin katta yer alması ile Batılı örneklerle benzerlik gösteren çıkmalardır (Wilkinson, Steinbüchel, Barf). Bu örnekler içinde Barf Köşkü'nde gözlenen kitle yalın bir ifade ile zemine otururken, zemin katta yer almalarına rağmen ayaklar üzerinde yükselen kitlelerin Wilkinson Köşkünde kagir payeler (Resim 4.41), Steinbüchel örneğinde ise demir putreller tarafından taşındığı gözlenmektedir (Resim 5.2). Genellikle prestij cephesinde gözlenen bu düzenlemenin, 20. yüzyıl başında Batılı ülkelerde eğitim görmüş Türk mimarların Müslüman Türk kullanıcılar için tasarladığı köşklere de görülmesi dikkat çekicidir. Nuri Paşa Yalısı (Resim 5.1, 1900'ler, mimar V. Tek /), özellikle İstanbul'da Batılı mimari anlayışla inşa edilen, köşklere örnek olarak verilebilir (Batur, 2003, s.65,125).

Tablo 5.2 ve 5.3'te, birinci kat terasları ve balkonlar "açık çıkma" tanımı altında toplanmıştır. Zemin katta verandalarını süsleyen sütun dizilerinin ve/veya yarım sekizgen çıkmaların taşıdığı teraslar yerel mimariden çok Batılı izler taşımaktadır. Genellikle yapı cephesi boyunca uzanan, veranda/sütun dizisi/üst kat terası birlikteliği, yapılara koloniyel ifade yüklemeleri ve bu anlamda Batılı bir unsur olmaları nedeniyle çalışma kapsamında önemli bir saptamadır (Edwards, R.Whittall, De Jongh köşkleri). Açık çıkmalar tanımı altında toplanan diğer eleman olan, kagir (Rees, Barf köşkleri) ya da dövme demir konsolların (Pandispanian, La Fontaine köşkleri) taşıdığı balkonlar, mekansal kullanım, form, sistem ve malzeme anlamında kent merkezi Levanten konutlarında gözlenen benzerleri ile eşdeğer özellikler göstermektedir. Açık çıkma tanımı altında birleştirilen teras ve balkon düzenlemeleri, incelenen yapıların Batılı izler taşıyan elemanlarından. Teras ve balkonlarda gözlenen korkuluklar cephe karakterini etkileyen unsurlardandır. Yapılan tespitlerde dövme demir, ahşap ve kagir olarak çeşitlilik gösteren korkulukların yapı ölçeğine bağlı olarak farklılaştığı gözlenmektedir (bkz. Tablo 5.3, 5.4). İncelenen yapılar arasında ölçekleri ile farklılaşan Paterson, Forbes, Rees Köşklerinde, Baltazzi Köşkü özgün durumunda ve Aliberti Köşkü erken dönem ekinde kagir korkuluklar (balustrat) gözlenmektedir. Orta ölçekli diğer örneklerin hemen hepsinde dekoratif dövme demir korkuluklar görülmekle birlikte, Pandispanian ve Barf Köşklerinde ahşap elemanlar kullanılmıştır.

İncelenen yapıların büyük çoğunluğunda gözlenen verandalar, banliyö yaşantısı ve ılıman iklim gereği iç mekanın dışa açılımını sağlaması ile Levanten köşklarinin mutlak mekanlarından biridir. Yer aldığı cepheyi farklılaştıran, gösterişli hale dönüştüren ve yapıya koloniyel etki veren verandalar, sütun dizileri ile çevrelenen örneklerdir. Söz konusu düzenlemelerde sütunların strüktürel işlevinden öte, cephe plastiği etkisi göze çarpmaktadır. Bazı örneklerdeki sütunlu verandalar, yapı girişindeki konum ve biçimlenişleri, tanımladıkları mekan ile giriş portiği niteliği kazanmıştır (C.Whittall, La Fontaine, Belhomme, Aliberti/Bornova, Forbes, Baltazzi, Barf).

Resim 5.4 Bornova, Davy köşkü

Resim 5.5 Buca, 107a,9-10p

Resim 5.6 Buca Gavrili köşkü

Resim 5.7 Buca, Russo Köşkü

Kitle kurgusu içinde yükselerek görsel etki sağlayan bir diğer unsur, üçgen alınlıklardır. Yoğunlukla orta ölçekli örneklerde, giriş aksını tanımladığı gözlenen bu düzenleme, biçimleniş ve ifade olarak farklılıklar göstermektedir. Çalışma kapsamında, klasik mimariden bu yana kullanılan üçgen alınlıkların (frontal) yanı sıra birtakım farklı biçimlenmeler de “alınlık” tanımlaması altında toplanmıştır. Bu bağlamda, Bornova ve Buca Levanten köşkleri dahilinde tespit edilen alınlıkları yüzeysel eleman ve çizgisel ahşap düzenleme olarak iki ana grupta toplamak mümkündür (bkz. Tablo 5.3, 5.4).

Yüzeysel bir ifade veren ve klasik mimarinin üçgen alınlık tanımlaması ile örtüşen örnekler bazı yapılarda sütun dizisi ve/veya plasterler ile vurgulanmış (Aliberti, Belhomme Köşkleri, Resim 5.4, 5.5), bazılarında ise kitle yüzeyi içinde oluşturulmuş ve geri çekilmiş giriş mekanı ile belirginleştirilmiştir (Hanson Köşkü). Alınlıklar kapsamında ele alınmakla birlikte sistem, malzeme ve biçimleniş ile yüzeysel çizgisel etki veren düzenlemeler, Bornova’da Pandispanian ve Tristramp Köşklerinde izlenmektedir (Resim 4.11, 4.47). Bu elemanın Buca’da incelenen yapılar arasında görülmemesine rağmen, yerleşim bütününde yoğun bir kullanımı olduğu tespit edilmiştir (Resim 5.6, 5.7). Erpi’nin, Buca’da bu düzenlemenin gözlemlendiği yapıların hemen hepsinin mimar Vafiyadis tarafından yapıldığını

Resim 5.8
Bornova, Pagy (Maltass) köşkü

Resim 5.9 Buca, 107a, 5p.

belirtmesi (Erpi, 1985), mimarın tasarımının temel unsurlarından olan bu elemanın diğer tasarımcı ve ustalar tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Alınlık kapsamında değerlendirilmemekle birlikte, her iki yerleşimde de gözlenen, çatı biçimlenişi nedeniyle yüzeysel, üçgen geometri ile sonlanan kitleleri belirtmek gereklidir. Çatı biçiminin kitle kurgusuna ve cephe düzenine yansımaları olarak nitelendirilen bu düzenleme, bazı yapılarda mekansal karşılığını bulurken (Barf Köşkü, Resim 5.7, 5.8), bazılarında ise yalnızca görsel etkiye sahiptir (Resim 5.9). Bu düzenleme ile ortaya çıkan çatı odaları, mekansal ihtiyaçtan kaynaklanmayan, çevreye hakim, özelleşmiş mekanlardır.

Bornova ve Buca Levanten köşkleri genelinde, yapıların yatay etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Bu yatay etki, yapıları saran veranda ve balkonlar, kitlelerin profilli kagir silmeler ve ahşap saçaklarla sonlanması, çizgisel cephe kurgusu ve cephede izlenen kat silmeleri ile oluşturulmuştur. Kagir kitle bitimleri büyük çoğunlukla benzer düzenlemelere sahiptir. Yalın ve/veya profilli kademelenmelerin, dış sıraları ve inci dizilerinin izlendiği kitle bitimlerinin tamamı, kat silmelerinin büyük çoğunluğu kagir malzeme (doğal taş dizileri, harç ile yapılan düzenlemeler) ile oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Tristramp ve Rees gibi bazı örneklerde ahşap saçakları anımsatan kat silmeleri gözlenmektedir.

Hiç kuşku yok ki, mimari ifadenin oluşturulmasında önemli unsurlardan biri, boşluk düzenlemeleridir. İncelenen yapılarda saptanan boşluklar, form, oran, malzeme, donanım (kepenk, parmaklık, konsol) itibarı ile, nüanslara sahip olmakla birlikte karakteristik özellikler göstermektedir (bkz. Tablo 5.1, 5.2). Kagir söveler, Venedik panjurları, bodrum ve kısmen zemin katlarda dekoratif dövmeye demir parmaklıklar, yumuşak doğal taştan oluşturulmuş profilli konsollar, örnekler genelinde rastlanan karakteristik kullanımlardır.

İncelenen yapılarda, boşlukların form ve oran kullanımlarının yapı ölçekleri ile ilintili olduğu gözlenmektedir. Küçük ölçekli köşklere İtalyan konut mimarisinin yalın biçimlenişlerini anımsatan; ½ oranını benimsemiş dörtgen boşluklar, yalın kornişler, ahşap kepenkler ve kagir konsollarla zenginleştirilmiş pencere ve kapı açılımları gözlenmektedir.* Bazı yapıların giriş ve yola açılan cephelerinde özenli; korniş, kilit taşı, konsol gibi elemanlarla zenginleştirilmiş sövelerin, diğer cephelerde ise yalın sövelerin gözlenmesi yapılardaki ikili kurgunun boşluk düzenine yansıması olarak tanımlanabilir. Paterson, Forbes, Rees, De Jongh gibi büyük ölçekli örneklerde ise, Rönesans ve Barok üsluplarına göndermeler yapan, dörtgen ve/veya kemerli dizi pencereler, yüksek boşluklar (1/2.3, 1/2.7, 1/2.9, hatta 1/4.3), bezemeli söve ve konsol biçimlenmeleri göze çarpmaktadır. Forbes Köşkü'nde gözlenen, zengin bezemeli plasterler ile ayrılmış boşluk dizilerinde kullanılmış, metal kepenk sisteminin üzerindeki amblemden İngiltere'den getirildiği görülmektedir. Büyük ölçekli köşkların, kullanıcılarının toplumsal statüleri ve ekonomik güçleri nedeniyle farklılaşan, ayrıcalıklı eleman ve malzeme kullanımı boşluk düzenlemelerinde de gözlenmektedir.

Levanten Köşklere cephe düzenlemeleri dahilinde elemanların biçimlenişi, bir araya gelişi, toplumsal alana yönelişteki farklılaşmalar bir arada değerlendirildiğinde, bu düzenlemeleri *ayrıcalıklı duruşu ve, iktidar vurgusunun görsel dışı vurumu* olarak tanımlamak mümkündür.

5.1.7. Yapı - Yakın Çevre ilişkileri, Peyzaj

Çalışma kapsamında incelenen ya da hakkında bilgi edinilebilen köşkların hemen hepsinde gözlenen bir diğer özellik, içinde konumlandıkları geniş, özenli bahçelerdir. Levanten toplumun, Batılı adetler ve beğeniler gereği, bahçelerinin peyzajına önem verdikleri bilinmektedir. Bu noktada yapı kullanıcılarının milliyetlerinin bahçe düzenlemelerinde etkin olduğu belirlenmektedir. Kamu kullanımına bağlı olarak yeni yapılaşmalar ve geniş arazilerdeki ifraz uygulamaları nedeniyle özgün peyzaj

* Boşluk oranlarına ilişkin detaylı bilgiler, Bölüm 4 dahilinde sunulan fiziksel analiz tablolarında mevcuttur.

düzenlemelerini koruyamamış olan bu bahçelerin kullanımları kişisel görüşmelerde toplanan bilgilere ve arazilerdeki tespitlere dayanarak belirlenmiştir.

Konutların bahçelerinde gözlenen temel elemanlar; havuzlar, bu havuzları süsleyen gösterişli fiskiyeler ve/veya heykeller, kameriye ve gazebolardır*. Bunların yanı sıra, Tristramp ve Baltazzi Köşklerinde halen gözlenen pik döküm aydınlatma elemanlarının (Resim 4.21) köşklerin birçoğunda var olduğu belirlenmiştir. Söz konusu peyzaj elemanlarının büyük bir kısmı Avrupa'dan getirtilmiştir. Peyzajda kullanılan mimari öğelerin yanı sıra çiçek tohumlarının ve ağaçların bir kısmının da Avrupa'dan getirildiği söylenmektedir. Bu konu ile ilgili 5 Ocak 1834 tarihli Journal de Smyrne gazetesinde çıkan ilan ilgi çekicidir; *“Bahçıvanlık konusunda deneyimli olan Martin ve ortakları, Fransa'dan çiçek, soğan, tohum ve her türlü meyve ağaçlarından oluşan bir koleksiyon ile geldiklerini duyurmaktan onur duyar...”* (Beyru, 1992, s.165)

İncelenen yapıların bahçe düzenlemeleri göz önüne alındığında, kullanıcı milliyetinin belirleyici rol oynadığını belirtmek mümkündür. İtalyan bahçelerinde arazinin net geometrilerle bölünmüş olduğu, havuz, kameriye, heykel gibi elemanların aksiyel düzenlemeler üzerine oturtulduğu gözlenmektedir (Baltazzi, Aliberti/Buca). Doğaya ve kırsal alanlara düşkün tutumları ile tanınan İngiliz topluluğun bahçelerinde ise, yapı orta aksında yer alan havuz elemanı dışında tüm düzenlemelerin doğal, belli geometrilere oturmayan bir anlayışla kurgulandığı belirtilmekte ve gözlenmektedir. İngiliz bahçelerinin temel unsurları havuz, heykel gibi elemanlar değil, arazi içinde ormansı bir hava yaratan koruluk ve ağaç dizileridir. Peyzajdaki bu tercih; *doğayla bütünleşme, Aydınlanma Çağı dahilinde Romantizm etkisi* olarak tanımlanabilir.

Aksiyel şemaları benimseyen İtalyan bahçelerinde gözlenen bir özellik, bitkisel sınırlarla tanımlanmış dolaşım akslarıdır. Yoğunlukla dut ağacı sıraları, bazı bölümlerde ise bodur bitkilerle tanımlanmış yürüyüş akslarının (*promenad*) Buca'daki Aliberti ve Aliotti bahçelerinde var olduğu belirtilmektedir (M.Pagy).

* Gazebo; doğal yada yapay bir yükselti üzerinde konumlanmış kameriye.

Baltazzi bahçesinin küçük bir bölümünde de var olan bu düzenlemenin bir diğer örneği Bornova'daki Giraud Köşkünde (günümüzde Bornova Anadolu Lisesi kullanımında) halen gözlenmektedir.

Zengin bitki örtüsü ve gösterişli peyzaj elemanları ile çevrili bu bahçelerin kullanıcının sosyal yaşamında oldukça etkin bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. Bahçe, Levanten toplumun sosyal yaşamının önemli bir parçası olan davet ve balolarda önemli bir kullanımına sahiptir. Paterson, Whittall ve E. Whittall (günümüzde G. Giraud konutu) Köşklerinde düzenlenen davetlerde, bahçelerin yapı prestij girişinin açıldığı bölümüne ahşap platformların kurulduğu ve bu platformların kandil ve meşalelerle aydınlatıldığı belirtilmektedir (D.W. Aliberti). Giriş aksları ve kameriyelerde, siyah-beyaz çakıl taşlarının bitkisel ve geometrik desenler dahilinde birleştirildiği ve “Rodos İşi” olarak bilinen zemin kaplamaları, peyzajda izlenen bir diğer unsurdur.

Köşklerin içinde konumlandığı geniş arazilerde yer alan diğer yapılanmalar; servis hizmetlerinin gerçekleştirildiği ve hizmetlilerin kullanımında olan müstemilat blokları, dönemin gereklerinden olan kuyular ve su depoları, bazı yapılarda (Edwards, Paterson Köşkleri) varlığı tespit edilen hamam yapıları, büyük ölçekli arazilerde yer alan haralar ve bazı besi hayvanlarının üretim alanlarıdır.

Mimari yapılanmaların fiziksel çevreyi oluşturmada, bahçe sınır elemanlarının önemli bir rolü vardır. Bu mimari elemanlar yapıların oluşturdukları fiziksel çevrenin dış dünyadan algısını ve yerel toplumun Levantenlere bakışını belirleyen unsurlardır. Şekil 5.1'den de okunabileceği gibi, Bornova Levanten köşkleri büyük çoğunlukla yüksek taş duvarlarla çevrelenmiş geniş bahçeler içinde yer almaktadır. Levanten Köşklerinin yerleşim bütünündeki *gizemli, ulaşılmaz* algısında önemli rolü olan bu düzenleme, *mahremiyet* ifadesini de yaratmaktadır. Şeffaf elemanların gözlendiği sınırların hakim aks çeperinde yer alması, yapıların prestij cepheleri ile yöneldiği akslar üzerinden *dış dünya/toplum üzerinde görkemli, ayrıcalıklı, güçlü etki yaratma* istemini ifade etmektedir. Parselleri çevreleyen bu duvarlarda, servis, ana giriş, ve hatta resmi giriş (prestij kapısı) olmak üzere birden fazla giriş kapısı bulunmaktadır.

Resim 5.10 Bornova Merkez bulv. üzerinde yer alan oturma birimi

Levanten toplumun sosyal ilişkilerini, topluma yaklaşımına yönelik saptamalar arasında, Steinbüchel (özgün kullanıcı Maltass) arazisi giriş nişinde yer alan oturma birimi önemli bir yer tutmaktadır. 19. yüzyılın başlarında Bornova'yı ziyaret eden ve yerleşimin sosyal yaşamına ilişkin tanımlamalarda bulunan Herve'in anlatımlarında,

bu elemanların fiziksel çevrenin karakteristik unsurlarından biri olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Toplumsal kullanıma hizmet verdiği saptanan bu elemanlardan yalnızca bir örnek günümüze ulaşmıştır (Resim 5.17).

5.1.8. Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen Bornova ve Buca Levanten köşklerinin mekansal kimliğini belirleyen unsur ve düzenlemelerin aktarıldığı bu bölümde, “Levanten köşkler olarak belirtilen yapılar, incelenen 19 köşkü ve bu yapılarla kullanıcı, konum, biçimleniş açısından ilintili olması nedeniyle art bilgi olarak değerlendirilen konutları ifade etmektedir. Yapılan yorum ve saptamaların incelemeye alınan yapılar üzerinden belirlendiği gözden kaçırılmamalı, farklı coğrafya, kullanıcı ve zaman diliminde, farklı mimari ifadelerin oluşmasının kaçınılmaz olduğu göz ardı edilmemelidir. 5.1-5.4 tablolarında ifade edilen ve 5.1 dahilinde, farklı alt başlıklar ile sunulan karakteristik kullanım, düzenleme ve elemanlar bir arada değerlendirildiğinde, incelenen örnekleri belirli bir tipolojiye oturtmak mümkün olmamakla birlikte, Bornova ve Buca banliyöleri Levanten köşkları mimari kimliğini oluşturan belli başlı unsurlardan söz etmek mümkündür. Yapıların mimari ifadelerindeki karakteristik unsurların ortaya çıkmasını sağlayan, ortak payda olarak belirlenebilecek birden fazla etken vardır. Bunlar;

- *Yerleşim ve yerleşim dahilindeki konumlanış*; doku içi / yerleşim çeperi
- *kullanıcının milliyeti*; sosyal statüsü
- *yapı ölçeği*; kullanıcının ekonomik gücü ile orantılı gelişen yapı ölçeğidir.

Varlıklı Levanten grupların yerleşim bütünündeki Levanten yaşam alanları dahilinde geniş arazileri ile konumlanışları, *erk, güç gösterimi* olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte yüksek taş duvarlar arkasında, dışa kapalı bir yaşam ortamı yaratmaları, *mahremiyet, gizem, ayrıcalıklı duruş* kavramları ile örtüşmektedir.

İncelenen örneklerde konum ve ölçeğin birbiri ile paralellik gösterdiği, birçok noktada benzer oluşumlara yol açtığı gözlenmektedir. Örneklerde genelinde doku içinde yer alan orta ölçekli konutların, yerleşim çeperinde konumlanan büyük ölçekli konutlara oranla daha mütevazı ve yalın bir ifade içinde kurgulandığı görülmektedir. Orta ölçekli konutlarda; kübik, yalın ve genellikle simetrik kitle kurgusu, zemin katta karniyarik, birinci katta merkezi şemanın gözlendiği mekan organizasyonu, yalın boşluk düzenlemeleri, silmeler, dövme demir korkuluklarla çevrelenmiş teraslar, alınlık ve plasterlerin gözlendiği cephe düzenlemeleri gözlenmektedir. Büyük ölçekli konutlar olarak tanımlanabilecek Paterson, Forbes, Rees, De Jongh köşkleri, kullanıcılarının *ayrıcalıklı, varlıklı, güçlü, hatta lider-büyük patron* duruşlarını ifade eder bir biçimlenişe sahiptir. Geniş araziler içinde, yerleşim çeperlerinde konumlanışları, hareketli ve asimetrik kitle kurguları, merkezi dağılım şemasının benimsendiği mekan kurgusu, etkileyici hacimlere ve gösterişli iç mekan düzenlemelerine sahip yaşama mekanları, kule, kapalı ve açık çıkmalar, gösterişli sövelerin yer aldığı boşluk dizileri, kagir korkuluklarla çevrelenmiş veranda ve teraslar, sütun ve plasterlerin oluşturduğu cephe düzenlemeleri bu mekansal kimliği belirleyen unsurlardır. Gerek orta, gerek büyük ölçekli örneklerin kitle ve mekan kurgusu, *iktidar vurgusu ve elitist topluluğun ayrıcalıklı duruşunu* temsil etmektedir.

Örneklerin mekansal kimliğine ilişkin temel bir saptama, kat kullanımları arasındaki belirgin ayrımdır. Bu yapılarda üst kat mekanlarının *konut* kavramının gerektirdiği mahremiyete sahip olduğu, zemin katların biçimleniş ve kullanımı itibariyle aileden çok kullanıcının içinde yer aldığı Levanten topluluğa hizmet veren bir yapılanma içinde olduğu izlenmektedir. Bir başka deyişle üst katların yapının ana kullanımı olan konut işlevini yerine getirdiği, zemin katların ise bu işlevin yanı sıra kullanıcısının toplumsal, ekonomik ve sosyal statüsünü ifade eden, bu yaşamın gerektirdiği bir mimari sunan biçimleniş içinde olduğu görülmektedir. Zemin katta

topluma açık, hatta toplumsal yaşam için şekillenmiş ortak ve yarı özel-1 kullanımlarına hizmet veren, zengin bezeme ve iç mekan elemanlarının yer aldığı gösterişli mekanlar, üst katlarda ise aileye (yarı özel-2 ve özel-1) hizmet veren, yalın, gösteriştan uzak mekanlar yer almaktadır. Zemin ve üst katlarda gözlenen belirgin ayırım, kitle ve mekan organizasyonunda ikili kurgu (ön/arka, prestij/aile) olarak ortaya çıkmakta, mekan dizilimi ve biçimlenmesi ile kamusal/özel farkını belirginleştirmektedir.

İç mekan düzenlemelerine yönelik en belirgin saptama, *sosyal kullanım-mekan kurgusu-süsleme ilişkisinin son derece net ve güçlü oluşudur*. Toplumsal kullanıma hizmet veren mekanların son derece zengin, gösterişli, etkileyici bezemelerle çevrelendiğı, bununla birlikte ailenin kullanımına hizmet veren mekanların yalın, gösteriştan uzak hatta süslemesiz olarak şekillendirildiğı izlenmektedir. Topluma açık alanlardaki gösterişli düzenlemeler, kullanıcının temsil ettiğı *gücün, zenginliğin mekansal dışa vurumudur*. İncelenen yapılarda, Batının popüler iç mekan düzenlemelerini gözlemek mümkündür. Duvar resimleri, göbek ve silme düzenlemeleri, malzeme, bezeme biçimleri, dövme ve/veya dökme demir elemanlar, plaster kullanımı ana elemanlardır. Aynı dönemde Anadolu evinde de benzer elemanlar kullanılmakla birlikte, elemanların biçimi, malzemesi ya da konumu (şömine/ocak, alçı/ahşap bezeme, vb.) belirgin farklılıklar gösterir.

Cephe düzenlemeleri ele alındığında, yapı ölçeğinin yanı sıra kullanıcı milliyetinin de belirleyici unsur olduğu görölmektedir. Genelleme dışında kalan ve öteki ile benzerlik gösteren özelliklere sahip olmakla birlikte, değerlendirmeye alınan yapılar dahilinde İngiliz ve İtalyan kullanıcıların mimarileri ile belirgin olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, incelenen yapıların büyük çoğunluğunu oluşturan İngiliz köşklerinin temelde kübik olduğu, buna rağmen koloniyel bir etki oluşturan, sütun dizilerinin taşıdığı teraslar, yarım sekizgen kapalı çıkmalar ve üçgen alınlıklar ile hareketlendirildiğı gözlenir. Simetrik düzenlemenin izlendiğı örneklerde görsel etkiyi oluşturmak adına sahte boşluk düzenlemelerinin dahi kullanıldığı gözlenir. Diğer köşklerin büyük çoğunluğu İtalyan ailelere aittir ve temel biçimlenişlerinde kübik ifadenin esas alındığı gözlenir. İtalyan köşklerinin büyük çoğunluğunun

simetrik kurgusu, kornişli ve/veya yalın sövelerle çevrelenmiş boşlukları ile kent merkezi konutları ile benzer bir ifadede olduğu gözlenir. Yapılan incelemelerle ulaşılan bir diğer ilginç saptama, Fransız kullanıcıların kendi kimliklerini ifade edebilecek yeni bir yapı kurgulamak yerine, var olan (büyük çoğunlukla yerel Rum yada Levanten tarafından yaptırılmış) bir yapıya yerleşmeleridir.*

İncelenen yapıların kullanıcılarına, yerleşim dahilindeki konumlarına ve ölçeklerine bağlı olarak gösterdikleri farklılaşmalara rağmen, gerek mekansal kurgu ve mimari ifade, gerekse bezeme ve süslemelerdeki benzerlikleri, kapalı bir topluluk olan Levantenlerin konutlarını biçimlendirmiş, tasarlamış ve gerçekleştirmiş belirli ustalar olmasıdır. Tasarımcı ve ustalar, kullanıcılar gibi mekansal kimliğin oluşmasında etkindir. Bornova Belhomme ve Aliberti (La Fontaine) köşklerinin bire bir örtüşmesi (Wolf kardeşler), Baltazzi ve Farkoh Köşklerinin belirgin benzerlikleri ve özellikle Buca yerleşimindeki birçok yapıda benzer biçimde tekrarlanan, çizgisel ahşap alınlıkla sonlanan kitle düzenlemesi (mimar Vafiyadis), usta ve/veya yapımcı etkisini göstermektedir.

Gerek İngiliz, gerekse İtalyan ya da diğer konutların taşıdıkları Batılı imgelerin yanı sıra, saçak düzenlemeleri ve ender de olsa görülen cumba kullanımı gibi yerel mimariden izler de gözlenmektedir. Bunun yanı sıra yarım sekizgen form ile kitle yüzeyinden fırlayan, ancak Batı örnekleri gibi üst kat terasına dönüşmeyerek , yerel örnekler gibi konumlandığı kat kullanımı ile sonlanan kapalı çıkmalar, eleman biçimlenişinde Batılı-yerel sentezi olarak algılanabilir. Bu bağlamda, kullanıcı ailenin Batılı duruşunun yanı sıra, içinde yer aldığı coğrafyanın ve kültürün farkında olan, bunu bazı eleman ve detaylarla ifade eden bir tutum içinde olduğu düşünülebilir.

* Buca'da halen varlığını sürdüren Russo Köşkü (Ek.2), Fransız kullanıcı tarafından yaptırılmış ender örneklerden biridir.

5.2. Güncel Kullanım ve Kültürel Değerlerin Aktarımı

Ele alınan tarihsel dönemden günümüze geçen süreçte hakim sistemin, toplumsal yaşantının ve kabullerin, sosyal yapılanmanın değişmesi, bu yapıların kullanıcılarının ve dolayısıyla yarattıkları fiziksel çevrenin de değişmesine, dönüşmesine yol açmıştır. Bu bölümde, incelenen yapıların mekansal kimliklerini belirleyen, onları *kültürel miras* olarak algılamamızı ve korumamızı sağlayan değerlerin günümüze ne şekilde aktarıldıkları sorgulanmaktadır. Söz konusu değerlerin süreç içindeki farklılaşmalarının belirlenmesi, günümüz ihtiyaç ve koşullarında nasıl korunabilecekleri ve hangi değerlerin vazgeçilmez, hangilerinin dönüştürülebilir olduğunun belirlenmesi açısından önemlidir.

Bu sorgulamada, 4.2 kapsamında aktarılan yapıların güncel kullanımı, onarım ve koruma uygulamaları, kültürel sürekliliğine ilişkin saptamalar esas alınmıştır. Toplanan verilerin değerlendirilmesi ile, mekan kullanımlarını ve mimari kurgunun, bu kurguda yer alan ve kimliğin ifadesinde etkin olan mimari elemanların sürekliliği, günümüz kullanımlarının söz konusu değerleri ne ölçüde gözettiği, saygı duyduğu ve sağlıklı bir aktarımın sağlanması için ortaya konması gereken koruma yaklaşımı sorgulanmaktadır.

Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, yapıların güncel kullanımlarıdır. İncelenen yapıların büyük çoğunluğu (17/19) günümüzde kamu kullanımına hizmet vermekte, iki örneğin konut kullanımını sürdürdüğü belirlenmektedir. Aynı amaçla tasarlanan, ancak süreç içinde farklılaşarak farklı işlevlere hizmet veren bir kurguya dönüştürülen yapıların bir arada değerlendirilmesi sağlıklı değildir. Bu nedenle, ele alınan yapılar günümüz kullanımlarına bağlı olarak iki ana grupta ele alınmıştır;

- *konut olarak tasarlanmış kamu yapıları,*
- *konut kullanımını sürdüren örnekler.*

Kültürel sürekliliğin tartışıldığı bu bölümde ortaya konulması gereken bir diğer olgu, söz konusu yapıların oluşturduğu fiziksel çevrenin sürekliliğidir. 19. yüzyıl

Bornova ve Buca Levanten topluluğunun oluşturduğu, kullanıcıların Batılı kimliği, yerel toplum ve içinde yaşadıkları coğrafyanın birlikteliğine dair bilgiler sunan fiziksel çevrenin sahip olduğu değerler ve bunların günümüze ne şekilde taşındığı, toplanan veriler üzerinden belirlenmektedir.

Yapıların sahip olduğu kültürel değerlerin aktarımını belirlemeye yönelik hazırlanan tablolarda yapılar, konum, kitle, mekan, süsleme, cephe ve yakın çevre (peyzaj) özellikleri üzerinden değerlendirilmektedir. Kültürel değerler ise, yapı özelinde farklılaşabilmekle birlikte, genel anlamda Batılı kimlik, Etkileme (güç, ihtişam, farklılık gösterimi), Mimari, Özgünlük, Kullanım (sosyal kullanım kademelenmesi; ortak/ yarı özel/ özel, kullanım-mekan-bezeme ilişkileri), Çevreye katkı, Belge ve Grup (benzer mimari karakterler ile oluşturulan mimari birliktelik) değerleri olarak belirlenmiştir.

	Korunmuş
	Kısmen Korunmuş
	Yitirilmiş
—	Bu özellik mevcut değil

Tablo 5.5
Kültürel Değerlerin Aktarımı
Tablolarına İlişkin Lejant

Yapılara özel hazırlanan tablolarda, koyu imgeler korunan değerleri, açık imgeler kısmen korunan değerleri tanımlamakta, boş bırakılan hücreler ise, belirtilen mimari özelliğin söz konusu değeri günümüze taşıyamamış olduğunu belirtmektedir. Ele alınan değerlerin ilintili mimari özellikte mevcut olmadığı durumlar; “—” ifadesi ile tanımlanmıştır.

5.2.1. Kamu Kullanımı Dahilinde Kültürel Değerlerin Aktarımı

Çalışma kapsamında incelenen yapıların büyük çoğunluğunu, günümüzde kamu kullanımına hizmet veren yapılar oluşturmaktadır. Söz konusu 17 yapının günümüz mülkiyetleri ve kullanımları şöyledir;

Bornova Yerleşimi:

- Pandispanian Köşkü; T.C/ Ege Üniversitesi, sosyal kullanım
- Bari Köşkü; T.C./ Ege Üniversitesi, sosyal kullanım
- Balliani Köşkü; T.C./ Ege Üniversitesi, idari kullanım (Ege Bütçe Dairesi)
- Tristramp köşkü; T.C./Tarım Bakanlığı, Zirai Mücadele Enstitüsü, işlevsiz
- C.Whittall Köşkü; T.C./ Ege Üniversitesi, idari kullanım (Rektörlük yapısı)
- R.Whittall Köşkü; T.C./ Suphi Koyuncuoğlu İlköğretim Okulu, eğitsel kullanım
- Wilkinson Köşkü; T.C./ Ege Üniversitesi, işlevsiz
- Edwards Köşkü; İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kültürel ve sosyal kullanım
- La Fontaine Köşkü; T.C./ Ege Üniversitesi, idari kullanım (Eğitim Fakültesi)
- Belhomme Köşkü; Bornova Belediyesi, sosyal ve eğitsel kullanım
- Paterson Köşkü; T.C./ Kültür Bakanlığı, işlevsiz

Buca Yerleşimi:

- Forbes Köşkü; T.C./ Kültür Bakanlığı, işlevsiz
- Rees Köşkü; T.C./ Dokuz Eylül Üniversitesi, idari kullanım (Eğitim Fak.)
- Hanson Köşkü; Yükseliş Koleji, eğitsel kullanım
- De Jongh Köşkü; T.C./ Sosyal Sigortalar Kurumu, işlevsiz
- Baltazzi Köşkü; T.C./ Buca Lisesi, eğitsel kullanım
- Barf Köşkü; T.C./ Dokuz Eylül Üniversitesi, sosyal kullanım

Yukarıda günümüz mülkiyetleri ve kullanımları belirtilen Levanten köşkleri, mimari kimliğini oluşturan özellikleri ve sahip olduğu kültürel değerlerin sürekliliği parametreleri üzerinden sorgulanmaktadır.

Pandespanian Köşkü, günümüzde Ege Üniversitesi Lokali (restaurant, sosyal mekan) olarak hizmet vermektedir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.6 Pandespanian Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 1 Pand es pa nian	Konu m	Kitle	Mekan	Süsle me	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
ullanım		—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						—

- ait olduğu Batılı kimliğin (aidiyet),
- kitle ve cephe kurgusunda halen,
- süslemelerde kısmen izlendiği,
- konum, kitle ve cephe kurgusunda
- süren etkiselliğin süslemelerde
- kısmen gözlendiği,
- mimari ve özgünlük değerlerinin
- mekan-bezeme ilişkisinde tam olarak
- korunamadığı,
- yeni işlevin, konum, mekan, yakın
- çevre özgün kullanım kademelerini
- (O/ Y.Ö/ Ö) yok ettiği,
- yakın çevre özelliklerinin belge ve
- grup değerini yitirdiği,
- grup değerini, değişen fiziksel çevre

ve işleve karşın kitle ve cephede büyük ölçüde, konum, mekan ve süslemede kısmen koruduğu saptanmıştır.

Bu verilere dayanarak, Pandespanian Köşkü kültürel değerlerinin kitlesel ve mekansal kurguda, cephe düzeninde büyük ölçüde, süslemelerde ise kısmen korunduğu görülmektedir. Yerleşim bütünündeki değişimler, arazinin konumu ile sahip olduğu Batılı kimlik ve kullanım değerlerini yok ederken, yeni yapılaşmalar ve günümüz kullanımına paralel arazi kullanımı ise yakın çevre (peyzaj) değerlerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle, Pandespanian Köşkünün kültürel sürekliliğinin yapı özelinde olumlu, yakın çevre itibariyle olumsuz olduğu söylenebilir. Yapının günümüz işlevi dahilinde özgün mekansal kadenmelenme ile örtüşen, katlar arası ayrımın algılanmasını sağlayan farklı bir organizasyonla (restaurant+misafirhane) kurgulanmasının, mekansal kimliğinin aktarımında olumlu bir katkı olacağı düşünülmektedir.

Bari Köşkü, günümüzde Ege Üniversitesi Lokali (restaurant, sosyal mekan) olarak hizmet vermektedir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.7, Bari Köşkü
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 2 Bari	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin mekan kurgusunda halen, kitle, cephe ve süslemelerde kısmen izlendiği,

-konum, kitle ve cephe kurgusunda süren etkiselliğin, mekan kurgusu ve süslemelerde yok olduğu,

-mimari ve özgünlük değerinin süslemelerde kısmen, kitle, cephe ve mekanda büyük ölçüde korunduğu,

-yakın çevrenin özgün biçimini kısmen koruduğu,

-yeni işlevin, konum, mekan, yakın çevre özgün kademeyi koruyamadığı,

-süsleme, yakın çevre belge değerinin kısmen korunduğu,

-grup değerini kitle, mekan ve cephede

kısmen, konumu ile büyük ölçüde, yakın çevrede ise tamamen yitirdiği saptanmıştır.

Saptanan bilgiler, yapının kültürel sürekliliğini kısmen korumakta olduğunu göstermekte, özellikle iç mekan düzenlemeleri, süslemeler ve yakın çevre özelliklerinde sahip olunan değerlerin süreç içinde kısmen yitirildiği gözlenmektedir. Yerleşim bütünündeki değişimler, ifraz ve kullanım değişikliği, konum ve yakın çevre değerlerinin yitirilmesine yol açmış, yeni kullanım dahilinde ayrıcalıklı, topluma dönük zemin kat mekanlarının özel kullanıma, özel kullanımlı birinci kat kullanımlarının ortak kullanıma hizmet vermesi öngörülmüş, bu farklı kurgu mekan-süsleme ilişkilerinin anlamını yitirmesine neden olmuştur. Yapının ana cephesi yerine arka (ikincil) cephesi üzerinden kullanıma açılması, ana mekansal kullanımının ve cephe ifadesinin algısını yok etmektedir. Bu bağlamda, Bari Köşkü'nün günümüz yaşantısına dahil edilişi olumlu olmakla birlikte, sahip olduğu kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlandığını söylemek mümkün değildir.

Balliani Köşkü, günümüzde Ege Üniversitesi, Bütçe Dairesi olarak idari hizmet vermektedir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.8 Balliani Köşkü,
Kültürel Süreklilik Değerlendirmesi

Yapı no: 3	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Balliani						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütününde halen izlendiği,
-konum, kitle ve cephe kurgusunda süren etkiselliğin, mekan kurgusu ve süslemelerde yok olduğu,
-kitle, cephe ve süslemelerde korunan mimari ve özgünlük değerlerinin, mekan kurgusunda kısmen korunduğu,
-yakın çevre kullanımını yitirdiği, mekansal kurguda özgün kademeyi korumakla birlikte, mekan-bezeme ilişkisi ile örtüşmediği,
-belge ve grup değerini yakın çevre dışında büyük ölçüde koruduğu saptanmıştır.

Bu veriler, yapının mimari kimliğini büyük ölçüde koruduğunu göstermektedir. Ancak, fiziksel çevrenin değişimi, arazi bütünündeki ifraz uygulamaları ve yeni yapılaşmalar, yakın çevre özelliklerinin büyük bölümünün yitirilmesine, yapı ve arazisinin konumu ile sahip olduğu değerleri kısmen sürdürebilmesine neden olmuştur. Büro mekanları yaratma amacıyla zemin kat mekan kurgusunda yapılan müdahale (ana salonun bölünmesi), söz konusu mekanın bütünsel algısının ve mekan-bezeme ilişkisinin yitirilmesine yol açmıştır. Özellikle zemin kat büro mekanlarının kullanım açısından yetersiz kalışı, mekanın ve iç mekan elemanlarının algısını imkansız kılmaktadır. Bu noktada, yapının sahip olduğu kültürel değerleri büyük ölçüde günümüze aktarmasına rağmen, yeni kullanımının mekan kurgusu ile tam olarak örtüşmediğini ve bu nedenle söz konusu değerlerin algısının ve özgün atmosferin yitirildiğini belirtmek gereklidir.

Tristramp Köşkü, günümüzde Tarım Bakanlığı, Zirai Mücadele Enstitüsü kullanımındadır. Uzun bir süre sergileme (ana salonlar) ve arşiv (servis mekanları) olarak kullanıldığı belirlenen köşk günümüzde işlevsizdir. Günümüz kullanımında;

Tablo 5.9 Tristramp Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 4	Konum	Kitle	Mekan	Süsleme	Cephe	Yakın Çevre
Tristramp						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütünüde halen izlendiği,

-mekan kurgusu ve süslemelerde tam anlamıyla, kitle ve cephede kısmen süren etkiselliğin, konumda yitirildiği,

-mimari ve özgünlük değerlerinin, yapı bütünüde korunduğu,

-günümüzde işlevsiz olması nedeniyle kullanım kademelerinin izlenmediği,

-kitle ve konumu ile fiziksel çevreye olumlu katkı sağladığı,

-belge ve grup değerlerini kitle, mekan, süsleme ve cephede büyük ölçüde, konumda kısmen koruduğu, yakın çevrede yitirdiği saptanmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi, yapı bütünüde mimari kimliğin büyük ölçüde korunduğu gözlenmektedir. Ancak günümüz kullanımında yapı arazisine birçok yeni yapının inşa edilmesi, yapının tekil algısını büyük oranda engellemekte, bu nedenle kitlesel etkisini zedelemektedir. Aynı nedenle, yakın çevre özellikleri belge değerini yitirmiştir. Uzun süre kültürel ve servis kullanımlarına hizmet veren Tristramp Köşkü günümüzde işlevsiz olmakla birlikte, kullanım sürecinde kitle, cephe, mekan ve süsleme özellikleri ile mimari ve özgünlük değerlerini koruması anlamında olumludur. Bu noktada önemli olan unsur, gelecek dönemde yapının mimari kimliği, mekan kurgusu ile örtüşen bir kullanıma hizmet vermesidir. Değişen ekonomik şartlar ve mülkiyet (Zirai Mücadele Enstitüsü), kurum ile yapılan görüşmelerde belirlenen ihtiyaçlar bir arada değerlendirildiğinde, zemin katın kültürel (sergi), birinci katın ofis (araştırmacılara hizmet veren) kullanımına hizmet vermesi, servis birimlerinin aynı kullanımı sürdürmesi (depo, arşiv) uygun olacaktır.

C. Whittall Köşkü, günümüzde Ege Üniversitesi Rektörlük Binası olarak, idari hizmet vermektedir. Bornova Levanten köşklarinin birçoğunun mülkiyetine sahip olan Ege Üniversitesinin merkez idari yapı olarak yerleşimin en etkin ailesinin konutunu seçmesi dikkat çekicidir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.10 C. Whittall köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 5 C. Whittall	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin yalnızca mekan kurgusunda izlendiği,

- mekan kurgusunda tam anlamıyla, kitle, cephe ve yakın çevrede kısmen süren etkiselliğin süslemede yitirildiği,

-mekan kurgusunda korunan mimari ve özgünlük değerlerinin, cephe ve süslemelerde kısmen korunduğu, kitlede yitirildiği,

-mekanın özgün kullanımla örtüştüğü,

-çevreye katkı değerini yapı bütününde tamamen yitirdiği,

-belge ve grup değerlerini büyük ölçüde yitirdiği saptanmıştır.

Yukarıda sunulan verilere dayanarak, yapının mimari kimliğinin ve sahip olduğu değerlerin büyük ölçüde yitirilmiş olduğu söylenebilir. Ege Üniversitesi merkez idari kullanımları dahilinde araziye birçok yeni yapı inşa edilmesi yapının tekil algısını zedelemiş, ancak temel olumsuz müdahale köşke eklenilen bloklar olmuştur. Bu uygulama kitlesel değerlerin tamamının, cephe değerlerinin büyük kısmının yitirilmesine yol açmıştır. Benzer bir durum süsleme ve iç mekan düzenlemelerinde de izlenmektedir. Zemin kat süslemelerinin tamamen yok edildiği yapının kısmen korunmuş birinci kat düzenlemelerinde, özgün kimlikle örtüşmeyen müdahaleler gözlenmektedir. Yoğun yapılaşma ile birlikte yakın çevre özellikleri de büyük ölçüde yok olmuş, ancak yönelim ve ağaç dokusu ile etkiselliğini kısmen sürdürmektedir. Bu nedenle C. Whittall Köşkü'nün mekansal kimliği dahilinde sahip olduğu kültürel değerlerini günümüze aktaramadığı tespit edilmektedir.

R. Whittall Köşkü, günümüzde T.C. Eğitim Bakanlığı, Suphi Koyuncuoğlu İlköğretim Okulu olarak hizmet vermektedir. Yapının zemin ve birinci katlarında derslik, müştemilat bloğu ara katı ana okul olarak kullanılırken, bodrum katı, müştemilat bloğu üst katı ve kule işlevsizdir. Yapının günümüz kullanımında;

Tablo 5.11, R. Whittall Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 6 R. Whittall	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—					

-ait olduğu Batılı kimliğin (aidiyet), kitle ve süslemelerde belirgin, cephe ve mekanda kısmen izlendiği,

- kitle, mekan, cephe kurgusunda ve süslemede tam anlamıyla süren etkiselliğin konumda kısmen izlendiği,

-kitle, mekan, cephede korunan mimari değerlerin süslemelerde kısmen korunduğu,

-eklerin özgünlük değerini etkilediği,

-mekan kullanımının özgün kademelenme ile örtüşmediği,

-kitle ve cephenin fiziksel çevreye olumlu katkısı olduğu,

-yakın çevre ve konumu dışında belge ve çok katmanlılık değerini koruduğu,

-günümüz kullanımı nedeniyle mekanda kısmen, kitle, cephe ve süslemede büyük ölçüde koruduğu grup değerini, konum ve yakın çevrede yitirdiği saptanmıştır.

Bu belirlemeler dahilinde, yapının konum ve yakın çevre özelliklerini sürdüremediğini söylemek mümkündür. Yapının kitle, cephe ve mekan kurgusu dahilinde sahip olduğu değerleri büyük ölçüde koruduğu, ancak günümüz kullanımının (derslik) katlar arasında ayırım yapmadan homojen yayılımının, özgün kullanımda var olan mekan-bezeme ilişkileri ile örtüşmediği gözlenmektedir. Yapıda gözlenen ve yapı kimliğinin bir parçası olan dönem ekleri, özgünlük değerini olumsuz etkilemekle birlikte köşke çok katmanlılık değerini yüklemiştir. Sonuç olarak R. Whittall Köşkü, dönem ekleri ile birlikte oluşturduğu mimarisi dahilinde kültürel değerlerini sürdürmesi anlamında olumludur. Ancak, günümüz kullanımının özgün mekan kurgusuna uyumlu hale getirilmesi gereklidir.

Wilkinson Köşkü, günümüzde Ege Üniversitesi mülkiyetinde olmakla birlikte işlevsizdir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo5.12 Wilkinson Köşkü, Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 7 Wilkinson	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—					

-ait olduğu Batılı kimliğin, süsleme dışında yapı bütününde halen izlendiği,
-kitle, mekan, cephe kurgusunda süren etkiselliğin, süslemelerde yitirildiği
-mekan ve cephede korunan mimari değerlerin süsleme ve yakın çevrede kısmen korunduğu,
- eklerin özgünlük değerini etkilediği
- günümüzde işlevsiz olması nedeniyle kullanım kademelerinin izlenmediği,
-belge ve grup değerlerinin, kitle, mekan, cephede büyük ölçüde, konum süsleme ve yakın çevrede kısmen korunduğu
-dönem eklerinin kitle, mekan, cephe ve yakın çevrede çok katmanlılık değeri yüklediği saptanmıştır.

Yapının bazı mimari karakterlerini ve değerlerini yitirmeye başlamasının nedeni, uzun süredir işlevsiz ve bakımsız olmasıdır. Yapı bütününde gözlenen bozulma, deformasyon ve yok olmalar, süslemelerin büyük oranda yok olmasına neden olmuştur. Yapının, sahip olduğu değerleri büyük ölçüde koruyan unsurları kitle, cephe ve mekan kurgularıdır. Yapı kimliğinin bir parçası olan dönem ekleri, kitle, mekan ve cephenin özgün algısını engellemekle birlikte, yapı bütününe çok katmanlılık değeri kazandırmaktadır. Bu bağlamda Wilkinson Köşkü' nün kültürel değerlerinin aktarımında kısmen başarılı olduğu, ancak işlevlendirilmemesi halinde kısa sürede yitirebileceği belirtilebilir. Halen Ege Üniversitesi mülkiyetinde olan köşkün, ölçeğine uygun olarak misafirhaneye dönüştürülebileceği düşünülmektedir.

Edwards Köşkü, İzmir Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde, üniversite öğrencilerine hizmet veren sosyal ve kültürel merkez kullanımındadır. Günümüzde;

Tablo 5.13 Edwards Köşkü
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 8 Edwards	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütününde izlendiği,

-kitle, mekan, cephe kurgusu ve süslemelerde etkiselliğin sürdüğü,

-mimari ve özgünlük değerlerinin kitle, mekan ve cephede tamamen, yakın çevrede kısmen korunduğu,

-süslemelerin mimari değerini tam anlamıyla, özgünlük değerini kısmen koruduğu,

- mekanın özgün kullanımla örtüştüğü,

- kitle ve cephenin fiziksel çevreye olumlu katkısı olduğu,

-belge ve grup değerlerini büyük ölçüde koruduğu saptanmıştır.

Bu verilere dayanarak, yapının mimari kimliği dahilinde sahip olduğu kültürel değerlerini büyük ölçüde günümüze aktarabildiği gözlenmektedir. Bu aktarım ile ilgili olumsuz nokta, diğer yapıların tümünde olduğu gibi yakın çevre özellikleridir. Restorasyon uygulaması kapsamında gerçekleştirilen yakın çevre (peyzaj) müdahalelerinin popüler beğeniler dahilinde, bugünün mimari anlayışını yansıttığı gözlenmektedir. Yapı bodrum katında gözlenen düzenlemeler (sıvasız duvar yüzeyleri ve silmeler) mekan-süsleme ilişkisinde özgünlüğü zedeleyen unsurlardır. Bununla birlikte günümüz mekan kullanımının özgün kullanım kademeleri ile büyük ölçüde örtüşmesi, mekan-bezeme ilişkilerinin ifade ettiği gösterişli/toplum, yalın/aile kullanımlarının algılanmasına imkan vermesi nedeniyle Edwards Köşkü'nün mekansal kimliğini koruma ve kültürel değerlerinin aktarımı bağlamında başarılı örneklerden biri olduğunu belirtmek mümkündür.

La Fontaine Köşkü, günümüzde Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi idari binası olarak hizmet vermektedir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.14 La Fontaine Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 9 La Fontaine	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

- ait olduğu Batılı kimliğin süsleme hariç yapı bütününde izlendiği,
- konum, kitle, mekan ve cephe kurgusunda etkiselliğin sürdüğü,
- mimari ve özgünlük değerinin kitle ve cephede tamamen, mekanda kısmen korunduğu, konumun özgünlüğünü sürdürdüğü,
- mekanın özgün kullanımla örtüştüğü,
- konum, kitle ve cephenin fiziksel çevreye olumlu katkısı olduğu,
- belge ve grup değerlerini konum, kitle ve cephede büyük ölçüde, mekanda kısmen koruduğu, süsleme ve yakın çevrede yitirdiği saptanmıştır.

Yapının güncel kullanım ve sürekliliğine ilişkin en belirgin saptama, iç mekan düzenlemeleri ve süslemelerinin büyük ölçüde yok olmasıdır. Yukarıda sunulan veriler dikkate alındığında, yapının konum, kitle ve cephe değerlerinin büyük ölçüde korunduğu görülmektedir. Günümüz mekan kurgusunun özgün kullanım kademelenmesi ile örtüşmesine rağmen, zemin kat ana salonlarından birinde gözlenen (mekansal bütünlüğün yitirimi) olumsuz müdahale ve ara kat kullanımının yok edilmesi, mekanın mimari, özgünlük ve belge değerlerini zedelemektedir. Tüm bu aktarımlara dayanarak, La Fontaine Köşkü'nün kitle ve cephe itibarıyla sahip olduğu değerleri büyük ölçüde koruduğu, ancak mekan, süsleme ve yakın çevreye ilişkin değerlerin günümüze aktarımında başarısız olduğunu belirtmek mümkündür.

Belhomme (Wolf) Köşkü, günümüzde Bornova Belediyesi mülkiyetinde sosyal (sivil toplum kuruluşlarına hizmet veren) ve kültürel (kütüphane) kullanımdadır.

Tablo 5.15 Belhomme Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 10	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Belhomme						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

Yapının günümüz kullanımında;

- ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütününde izlendiği,
- kitle, mekan, cephe kurgusu ve süslemede etkiselliğin sürdüğü,
- mimari ve özgünlük değerlerinin kitle, mekan, cephe, süslemede korunduğu, konumun özgünlüğünü sürdürdüğü,
- mekanın özgün kullanım kademelenmesi ile örtüştüğü,
- kitle ve cephenin fiziksel çevreye olumlu katkısı olduğu,
- yapı bütününde belge ve grup değerini büyük ölçüde koruduğu saptanmıştır.

Saptanan verilere dayanarak, yapı mimari kimliğinin başarılı bir biçimde günümüze taşındığı gözlenmektedir. İncelenen diğer yapılara oranla, gerek ana yapı, gerekse arazisi itibarıyla küçük ölçekli olarak nitelendirilebilecek yapının özgün yakın çevre kullanımı ve mimarisine ait bilgi olmadığı için bu özelliklerinin sürekliliğini tartışmak olanaksızdır. Yapının cephe özellikleri ele alındığında, erken dönem eki olarak varlığı saptanan, ancak restorasyon uygulamasında yok edilen üst örtülü verandanın yitirimi özgünlük değerini korumakla birlikte, yapının mimari kimliğinin bütünselliği açısından bir kayıptır. Detaylardaki küçük farklılaşmalara rağmen, yapı bütününde duyarlı bir restorasyon uygulamasının gerçekleşmiş olduğu Belhomme Köşkü, kültürel değerlerinin aktarımı bağlamında başarılı bir örnek olarak belirlenmiştir.

Paterson Köşkü, günümüzde Kültür Bakanlığı mülkiyetindedir. Ancak yangın sonrası başlatılan restorasyon uygulamasının halen sonlanamaması nedeniyle işlevsiz ve dış etkilere açık bir durumdadır. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.16 Paterson Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 11	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Paterson						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—					
Simge			—	—		

-konumu ve biçimlenişi ile sahip olduğu simge değerini büyük ölçüde yitirdiği saptanmıştır.

Yapının geçirdiği yangın, mekansal kimliğini oluşturan özelliklerinin birçoğunun yok olmasına neden olmuş, yangın sonrası başlatılan ve sonlandırılmayan restorasyon uygulaması dahilinde özgün kitle, cephe ve mekan esasları ile örtüşmeyen kararlar alınmış, bu nedenle mimari, özgünlük ve kullanım değerlerinin kısmen ya da tamamen yitirildiği belirlenmiştir. Özellikle birinci kat mekanlarının birbirleriyle ilişkilerinin farklılaştırılması, kullanım-mekan bağının algısını imkansızlaştırmaktadır. Erken dönem ekleri halen varlıklarını sürdürmekle birlikte, restorasyon uygulaması dahilinde dönüşüme uğramıştır. Süslemelerinin hemen hepsi yok olmuştur. Bu bağlamda Paterson Köşkü, sahip olduğu kültürel değerlerin aktarımını sağlayamayan olumsuz bir örnek olarak tanımlanabilir.

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütününde izlendiği,
-kitle, mekan, cephe kurgusu ve süslemede etkiselliğin sürdüğü,
-mimari ve özgünlük değerlerinin kitle, mekan, cephe, süslemede korunduğu, konumun özgünlüğünü sürdürdüğü,
-işlevsiz olması nedeniyle kullanım kademelerinin değerlendirilemediği,
-kitle ve cephenin fiziksel çevreye olumlu katkısının giderek yitirildiği,
-yapı bütününde kısmen koruduğu belge değerini konum, süsleme ve çevre özelliklerinde yitirdiği,
- grup ve çok katmanlılık değerlerini kitle, mekan ve cephede kısmen koruduğu

Forbes Köşkü, uzun bir süre Buca S.S.K. Hastahanesi çalışanlarına sosyal amaçlı hizmet vermiş, restorasyon uygulaması nedeniyle bu kullanım sonlandırılmıştır. Ancak tamamlanamayan restorasyon çalışmalarının sonlanamaması nedeniyle günümüzde işlevsizdir. Yapının günümüz kullanımında;

Tablo 5.17 Forbes Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 13 Forbes	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—					
Simge			—	—		

-ait olduğu Batılı kimliğin, farklı yoğunlukla yapı bütününde izlendiği,
-konum, kitle, mekan ve cephe kurgusunda etkiselliğin sürdüğü,
-mimari ve özgünlük değerlerinin kitle, mekan, cephe kurgusunda korunduğu,
-günümüzde işlevsiz olması nedeniyle kullanım kademelerinin izlenmediği,
-konum, kitle, cephe ve kısmen yakın çevresinin fiziksel çevreye katkısı,
-kitle, mekan ve cephe kurgusu ile belge değerini koruduğu
-grup değerini kitle, mekan ve cephede kısmen korurken, konum, süsleme ve yakın çevrede yitirdiği,
-dönem ekleri ile katmanlı bir yapıya sahip olduğu,
-simgesellik değerini kitle ve cephede

büyük ölçüde, konumu ile kısmen, peyzajı ile tamamen yitirdiği saptanmıştır.

Uzun süredir bakımsız ve işlevsiz olan yapının iç mekan düzenlemelerinin sahip olduğu değerleri yitirdiği, buna rağmen kitle, cephe ve mekan kurgularının halen izlenebildiği belirlenmiştir. Hareketli yapı kitlesi ve nitelikli arazinin etkisellik ve simgesellik değeri, yakın çevrede gözlenen yoğun yapılaşmanın olumsuz etkisine rağmen halen izlenmektedir. Mekansal kimliğin önemli unsurları olan dönem ekleri, cephe ve mekan kurgusunun özgün algısını zedelemekle birlikte, yapı bütününe yüklediği değer ve ifade ile önemlidir. Bu bağlamda yapının kültürel değerlerinin halen varlığını koruduğunu, ancak acil müdahaleler alınmazsa tamamen yitirileceğini belirtmek mümkündür.

Rees Köşkü, günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi mülkiyetinde, Buca Eğitim Fakültesi Dekanlığı, idari binası olarak hizmet vermektedir. Günümüz kullanımında;

Tablo 5.18 Rees Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 14 Rees	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—			—		
Simge			—	—		

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütününde izlendiği,

-kitle, mekan, cephe kurgusu ve süslemede etkiselliğin sürdüğü,

-mimari ve özgünlük değerlerinin, mekan ve süslemede tam anlamıyla, kitle ve cephede kısmen korunduğu,

-mekanın özgün kullanım kademeleri ile örtüştüğü,

-kitle, cephe ve yakın çevrenin fiziksel çevreye katkı sağladığı,

-yapıda belge değerinin büyük ölçüde, grup değerinin kısmen korunduğu, ancak her iki değer de konum ve yakın çevrede yitirildiği,

-dönem ekleri ile kitle, mekan ve cephede katmanlı yapı sergilediği,

- simge değerini büyük ölçüde yitirdiği saptanmıştır.

Yapı ve arazisinin kültürel sürekliliği açısından en belirgin olumsuzluk, yakın çevresindeki yoğun yapılaşma ve bu nedenle yapının tekil algısının yitirilmesidir. Bu durum özellikle etkisellik ve simge değerlerinin yitirilmesine neden olmuştur. Ayrıca, son dönemde oluşmuş, niteliksiz ve arka cephede yoğunlaşan kitlesel ekler, kitle ve cephenin sahip olduğu değerleri zedelemektedir. Söz konusu niteliksiz eklerin kaldırılması, yapının sahip olduğu değerleri tam anlamıyla sürdürebilmesi açısından gereklidir. Bununla birlikte, yapının yeni kullanımının özgün kullanım kademelenmesi ile büyük ölçüde örtüşmesi, özgün kurguda var olan mekan-kullanım-bezeme ilişkilerinin günümüz kullanımları ile uyum sağlaması olumludur. Bu nedenle, Rees Köşkü kültürel değerlerin yapı ölçeğinde büyük ölçüde korunduğunu, ancak konum ve yakın çevre açısından günümüze aktarılamadığını belirtmek doğrudur.

Hanson Köşkü, günümüzde özel mülkiyette olmasına rağmen, eğitim yapısı olarak kullanılmasından dolayı kamu hizmetindedir.

Tablo 5.19 Hanson Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 15 Hanson	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

Yapının günümüz kullanımında;

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütünü ve konumda izlendiği,

-kitle, mekan, cephe kurgusu ve süslemede etkiselliğin sürdüğü,

-mimari ve özgünlük değerlerinin, kitle, cephe ve süslemede tamamen, mekanda kısmen korunduğu, arazinin özgünlüğünü sürdürdüğü,

-mekan kurgusunun özgün kullanım kademelenmesi ile örtüşmediği,

-kitle ve cephe ile fiziksel çevreye katkı sağladığı,

-yapının kitle ve cephe kurgusu ile belge değerini koruduğu,

-grup değerini büyük ölçüde korumakla birlikte, yakın çevrede yitirdiği saptanmıştır.

Yukarıda sunulan verilere dayanarak, yapının kitle ve cephe kurgusunun, süsleme özelliklerinin korunduğunu, ancak mekan kurgusunda özgün kurgu ile örtüşmeyen düzenlemeler (mekan bölünmeleri) getirildiği görülmektedir. Yapının özgün mekan kurgusu itibarıyla sahip olduğu ve mekan-bezeme ilişkileri ile ifade edilen farklı kullanımlar, günümüz işlevi dahilinde homojen bir kullanım şekline dönüştürülmüştür. Ayrıca, diğer örneklerle kıyasla küçük bir araziye sahip olan köşkün yakın çevresinde gözlenen yeni yapılaşma, arazi bütünündeki yoğunluğu ve yapıya yakın konumlanışı ile kitle ve arka cephenin algısını zedelemesi açısından olumsuzdur. Yakın çevrenin yeni bir düzenleme içinde oluşu, sahip olduğu değerleri tamamen yitirmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu bilgilere dayanarak, Hanson Köşkü kültürel değerlerinin aktarımını kitle ve cephe düzenlemeleri açısından olumlu, mekan kurgusu, mekan-kullanım-süsleme ilişkileri ve yakın çevre değerleri açısından olumsuz olarak değerlendirmek mümkündür.

De Jongh Köşkü, Sosyal Sigortalar Kurumunun mülkiyetinde olmakla birlikte, günümüzde işlevsizdir. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.20 De Jongh Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 16	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
De Jongh						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin yapı bütünü ve konumda izlendiği,

-kitle, mekan, cephe kurgusu ve süslemede etkiselliğin sürdüğü,

-mimari ve özgünlük değerlerinin, mekan, cephe ve süslemede tamamen, kitlede kısmen korunduğu,

- günümüzde işlevsiz olması nedeniyle kullanım kademelerinin izlenmediği,

-kitle, cephe ve zengin bitki örtüsü ile fiziksel çevreye katkı sağladığı,

-belge ve grup değerlerini cephe, mekan, süslemede büyük ölçüde, konum, kitle ve yakın çevrede kısmen koruduğu saptanmıştır.

Bu veriler, yapının mekan kurgusu ve bütünlüğü, süsleme ve cephe düzeni anlamında başarılı biçimde korunduğunu, bununla birlikte kitlesel bütünlükte aynı yaklaşımın var olmadığını göstermektedir. Geniş arazinin içindeki yeni yapılaşma ve bu yapıların köşke yakın konumlanması, kitlenin tekil algısını imkansızlaştırmaktadır. Mimari ve özgünlüğünü koruyan ön cepheye rağmen, arka ve yan cephelerde yeni yapıların köşke eklenmesi için kullanılmış köprüsel elemanlar ve bu bağlantıların gerçekleşmesi için dönüştürülen boşluklar izlenmektedir. Kullanıma paralel oluşan yapılaşma nedeniyle yakın çevrenin mimari unsurları gözlenememekle birlikte, arazinin bütünsel varlığı ve içinde barındırdığı zengin bitki örtüsünün fiziksel çevreye etkisi korunmaktadır. Tüm bu bilgilere dayanarak, De Jongh Köşkü kültürel değerlerinin günümüze aktarımında büyük ölçüde olumlu olduğu, ancak çevresindeki yeni yapılar ile fiziksel teması sağlayan niteliksiz mimari unsurlardan arındırılması gerektiği belirtilebilir.

Baltazzi Köşkü, günümüzde Buca Lisesi mülkiyetinde eğitim amaçlı kullanılmaktadır. Yapının günümüz kullanımı dahilinde;

Tablo 5.21 Baltazzi Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 17	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Baltazzi						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin, farklı yoğunlukla yapı bütününde izlendiği,
-etkiselliğin kitle, mekan ve cephede tamamen, süslemede kısmen sürdüğü,
-kitle, mekan, cephede mimari değerlerini sürdürdüğü, süsleme ve yakın çevrede ise kısmen koruduğu,
-kitlenin tam anlamıyla sürdürdüğü özgünlük değerinin diğer özelliklerde kısmen korunduğu,
-mekan kurgusunun özgün kullanım kademelenmesi ile örtüşmediği,
-kitle, cephe ve yakın çevre özellikleri ile fiziksel çevreye katkı sağladığı,
-belge ve grup değerlerini kitle ve

cephede büyük ölçüde, mekan ve süslemede kısmen koruduğu saptanmıştır.

Bu bilgiler dahilinde dikkat çeken olumsuz gelişmeler, arazi bütünlüğünün ve bahçe (peyzaj) kullanımının büyük ölçüde yitirilmesi, mekansal kurgunun (zemin kat orta holü) ve süslemelerin (ana salonlar) bazı bölümlerde özgün ifadeye aykırı ve niteliksiz biçimde değiştirilmesidir. Bunun yanı sıra, yapıyı U şema ile sararak verandayı örten demir konstrüksiyon (dönem eki) ve taşıdığı yoğun bitki örtüsü, yapı kimliğinin ait olduğu dönemi ifade eden bir parçası olmakla birlikte, yapı özgün cephesinin algısını engellemektedir. Yapının günümüz işlevi dahilinde mekanların homojen kullanışlı, özgün kullanım kademelenmeleri ve bu farklılaşmaları ifade eden mekan-kullanım-bezeme ilişkileri ile örtüşmemektedir. Bu bağlamda, Baltazzi Köşkü'nün kitle ve cephe özelliklerini büyük ölçüde koruduğu, ancak mekansal kurgu, iç mekan düzenlemeleri ve yakın çevre özellikleri ile sahip olduğu değerleri günümüze sağlıklı bir biçimde aktaramadığı belirlenmiştir.

Barf Köşkü, günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi Lokali (restaurant, sosyal mekan) olarak hizmet vermektedir. Yapının günümüz kullanımında;

Tablo 5.22 Barf Köşkü,
Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 18 Barf	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						

-ait olduğu Batılı kimliğin, yapı
bütününde izlendiği,
-yapı bütününde gözlenen etkiselliğin
yakın çevrede kısmen sürdürüldüğü,
-kitle, mekan, cephe ve süslemede
sürdürülen mimari ve özgünlük
değerinin peyzajda kısmen korunduğu,
-mekan kullanımının özgün kullanım
kademelenmesi ile örtüştüğü,
-kitle ve cephenin fiziksel çevreye
olumlu katkısı olduğu,
-belge değerini büyük ölçüde
koruduğu,
-grup değerini kitle ve süslemede
büyük ölçüde, diğer özelliklerinde ise
kısmen koruduğu saptanmıştır.

Sunulan verilerde de izlendiği gibi Barf Köşkü, mimari kimliği dahilinde sahip olduğu kültürel değerleri günümüze aktarımı anlamında olumludur. Yapının konumlandığı arazinin süreç içinde bölünmesi, güncel kullanımı dahilinde yakın çevre özelliklerini büyük ölçüde yitirmesine rağmen, kitlesel değerler, mekan kurgusu, iç mekan düzenlemeleri ve süslemeleri, cephe karakteri büyük ölçüde korunmuştur. Mekan ve cephe kurgusuna yönelik olumsuz belirlemeler, arka bahçeye yöneldiği belirlenen veranda ve balkonun günümüzde mevcut olmayışı, güncel kullanımlarla dengelenmesine rağmen yeni işlevin tüm mekanlara eşdeğer kullanımlar getirmesidir. Ayrıca, ön cephe giriş portliğinde gözlenen süslemeler yapının özgün kimliği ile örtüşmemektedir. Bununla birlikte, yapı bütünündeki özgün kurguyu esas alan koruma anlayışı olumlu olarak nitelendirilebilir.

5.2.2. Konut Kullanımının Sürekliliğinde Kültürel Değerlerin Aktarımı

Çalışma kapsamında incelenen Bornova ve Buca yerleşimlerinde günümüze ulaşmış olan Levanten köşklerin önemli bir kısmı, konut kullanımını halen sürdürmektedir. Bu konutların büyük bir bölümü çalışma başında belirlenen seçim kriterleri olan mimari ve kullanıcılarının toplumsal kimliği nedeniyle (sıra ev niteliği, Levanten toplum tarafından yaptırılmamış olması gibi) inceleme kapsamında yer almamıştır. Varlığı tespit edilen ve söz konusu kriterlere uygun olan konutların büyük çoğunluğu ise, günümüz kullanıcılarından (mahremiyet nedeniyle) izin alınamadığı için incelenememiştir. Bu nedenle, özgün kullanımın devamlılığı durumunda kültürel değerlerin aktarımı, çalışma kapsamında incelenen iki konut örneği üzerinden tartışılmaktadır.

İncelenen yapılar ve kullanıcıları şöyledir;

Aliberti (La Fontaine) Köşkü /Bornova; Aliberti Ailesi

Blackler Köşkü / Buca; Türker Ailesi

Bu örneklerin birinde Levanten kullanıcı kimliğinin sürdürülmesi , diğerinde ise kullanıcının Türk oluşu, farklı toplumsal ve kültürel yapıların benzer mimari kurgu ve kültürel değerlere yaklaşımını, ne ölçüde koruduğu ya da sahip çıktığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Aliberti (Wolf) Köşkü, günümüzde Daphne Whittall Aliberti mülkiyetinde konut işlevini sürdürmektedir. Yapının günümüz kullanımında;

Tablo 5.23 Aliberti Köşkü,

Yapı no:	Konum	Kitle	Mekan	Süslem	Cephe	Yakın Çevre
13 Aliberti				e		
Aidiyet						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—			—		

-ait olduğu Batılı kimliğin, yapı bütününde izlendiği,

-yapı bütününde gözlenen etkiselliğin yakın çevrede kısmen sürdürüldüğü,

-mimari değerlerinin tam anlamıyla, özgünlük değerinin ise, dönem eki ve kullanım değişimi nedeniyle kitle, mekan ve cephede kısmen, süslemede tamamen sürdüğü,

-mekan kullanımının özgün yapısının değiştiği, ancak bazı mekanlarda (an salonlar) korunduğu,

-kitle ve cephenin fiziksel çevreye katkısı olduğu,

-belge ve grup değerlerini kitle, süsleme ve cephede büyük ölçüde, mekan, konum ve yakın çevrede kısmen koruduğu,

Kültürel Değerlerin Aktarımı

-erken dönem eklerinin yapıya çok

katmanlı bir yapı yüklediği saptanmıştır.

Yukarıda izlendiği üzere, yapının kitle, mekan, süsleme ve cephesi ile sahip olduğu değerler büyük oranda korunmuştur. Ait olduğu mekansal kimliği sürdürdüğü düşünülen yapının özgünlük değerindeki yitimde, üç farklı evrede uygulanan dönem eklerinin yanı sıra 20. yüzyılın ortasında yoğunlaşan çoklu konut kullanımı etkindir. Bu farklı kullanımlar yapının kullanım kademelerini, kullanım-fiziksel değer ilişkilerini değiştirmiş, ihtiyaca yönelik mekansal dönüşüm ve eklemler oluşturmuştur. Bununla birlikte, 20. yüzyılın son çeyreğinde tek ailenin kullanımı dahilinde düzenlenmesi, yapının özgün mekan-kullanım-süsleme ilişkilerinin büyük ölçüde geri kazanılmasını sağlamıştır.

Blackler Köşkü'nün oluşumundan bu yana Levanten gruplar tarafından kullanıldığı ve biçimlendirildiği düşünüldüğünde, Türker ailesinin kullanımının konuta bakışı, içselleştirmesi ve yarattığı dönüşüm önemlidir.

Tablo 5.24 Blackler Köşkü,

Kültürel Değerlerin Aktarımı

Yapı no: 19	Konum	Kitle	Mekan	Süslem e	Cephe	Yakın Çevre
Blackler						
Batılı Kimlik						
Etkileme						
Mimari	—					
Özgünlük						
Kullanım	—	—		—	—	
Çevreye Katkı			—	—		
Belge						
Grup Oluşturma						
Çok Katmanlılık	—			—		—

Yapının günümüz kullanımında;

-ait olduğu Batılı kimliğin, yapı bütününde izlendiği,

-yapı bütününde gözlenen etkiselliğin yakın çevrede kısmen sürdürüldüğü,

-mimari ve özgünlük değerlerinin, dönem eki ve kullanım değişimi nedeniyle kitle, mekan ve cephede kısmen, süslemede tamamen sürdüğü,

-mekan kullanımının özgün yapısının değiştiği, dönem eki sonrası oluşan kurgunun korunduğu,

-kitle ve cephenin fiziksel çevreye olumlu katkısı olduğu,

-belge ve grup değerlerini büyük ölçüde koruduğu,

-erken dönem eklerinin yapıya çok katmanlı bir yapı yüklediği saptanmıştır.

Tablodan da izlenebileceği gibi, Blackler Köşkü'nün sahip olduğu değerlerin, kitle, mekan ve cephe özelliklerinin büyük ölçüde değişmesine rağmen, sürekliliğini sağladığı belirtilebilir. Yapının sahip olduğu değerleri kısmen de olsa yitirmesinin temel nedeni, 20. yüzyılın ortalarında, gerçekleştirilen kapsamlı müdahaledir. Geç dönem eki olarak belirlenen bu müdahalede, dönemin sosyal ve ekonomik şartları gereğince yapı iki tekil konut haline dönüştürülmüş, bu dönüşüm nedeniyle batı ve doğu kanatları eklemlenmiştir. Bunun sonucunda yapının özgün kitle ve mekan kurgusu tamamen değişmiş, cephe düzeninde de kısmi değişimler oluşmuştur. 4.2.2.19'da detaylı olarak belirtilen bu eklemleniş yapının özgün mimari kimliğine katkı sağlamaktan çok, ana yapıdan bağımsız, yeni bir kimlik yaratmak olarak algılanmaktadır. Özgün yapının gösterişli mekanlarına karşın eklenen bölümlerin yalın, sade hatta özensiz ifadesi bu savı desteklemektedir.

5.2.3. Fiziksel Çevre

19. yüzyıl Bornova ve Buca yerleşimleri Levanten mekansal yapılanmasının sahip olduğu kültürel değerlerin günümüze aktarımının tartışıldığı bu bölümde ele alınan bir diğer unsur, incelenen yapıların oluşturduğu fiziksel çevrenin sürekliliğidir. Toplumların kendi özerk alanlarında, sosyal yaşam, gelenek, beğeni ve toplumsal söylemleri dahilinde oluşturdukları çevrenin sürekliliği, bu unsurları günümüze taşıması, dönemin toplumsal yaşamı hakkında ipuçları sunması açısından önemli ve değerlidir.

4.1’de de belirtildiği gibi, Bornova ve Buca yerleşimleri Levanten yaşam alanlarında farklı yayılım ve gelişim modelleri izlenmektedir. Ele alınan varlıklı Levanten topluluk Bornova’da hakim aks veya akslar çevresinde dizilim göstererek belirgin bir doku oluştururken, Buca’da yerleşim çeperlerinde, dağınık biçimde konumlanmıştır. Bu nedenle, fiziksel çevrenin günümüze aktarımının tartışılması, Bornova yerleşimi dahilinde belirlenen alan üzerinden yapılmıştır. Ele alınan alan, incelenen yapıların büyük bölümünü üzerinde bulunduran, Merkez Bulvarı ve Bornova Bulvarının İstasyon-Merkez Bulvarları arasında kalan bölümünü kapsamaktadır. Söz konusu dokunun özgün ve günümüz durumları üzerinden yapılan saptamalarda esas alınan özellikler, “Yapı Kullanımı, Toplumsal/Özel Alan İlişkileri, Sınır Kullanımı ve Toplumsal Alanda Gözlenen Elemanlardır”.*

Şekil 5.1’de sunulan özgün durum ele alındığında, incelenen alanın iki farklı yapıda olduğu göze çarpmaktadır. Bornova Bulvarı’nın incelenen bölümünde konumlanan yapıların *Sıra Ev* niteliği, yapı ölçeği kitle ve cephe düzenlemeleri, Merkez Bulvarı üzerinde yer alan yapılardan (4.1’de sunulan örnekler, vb.) arazi içindeki konum, ölçek ve görsel etki açısından oldukça farklıdır. Söz konusu farklılık, Merkez Bulvarı üzerinde konumlanan yapıların varlıklı, toplumsal ve ekonomik anlamda güç sahibi ailelere ait olduğu, Bornova Bulvarı üzerinde yer alan örneklerin ise yoğunlukla orta sınıf Levantenlerin konutları olduğunu göstermektedir.

* özgün duruma ilişkin resmi kayıtların geç döneme ait veriler sunması (kadastral/1950, halihazır/1965), saptamalarda kişisel aktarımların belirleyici olmasına neden olmuştur.

Şekil 5.1 Bornova fiziksel çevre, özgün durum (20.yy başı) tespiti

Şekil 5.1 Bornova fiziksel çevre, günümüz tespiti

İncelenen fiziksel çevrenin günümüz durumu Şekil 5.2’de aktarılmıştır. Dokunun özgün ve günümüz durumları karşılaştırıldığında, ana aks olan Merkez Bulvarı’nın yönelim ve genişliğinin büyük ölçüde korunduğu gözlenmektedir. Yol çeperinde yer alan yapılara dayanarak yapılan bu saptama, Merkez Bulvarı’nın oluşturulduğu dönemin geçerli kentsel biçimlenişleri hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Dönemin kent kurgusu bütününde ender olarak rastlanan geniş cadde anlayışının Bornova’da uygulanmış olmasının, Levanten topluluğun öngördüğü, çağdaş ve ayrıcalıklı tutumu yansıtan bir biçimlenme olduğu düşünülmektedir.

Şekil 5.2’de görüldüğü gibi, incelenen dokunun 19. yüzyılda sahip olduğu ikili yapı (Merkez / Bornova Bulvarları) günümüzde de sürmektedir. Bornova Bulvarı’nda konumlanmış Levanten konutlarının bir kısmının yıkılarak yerlerine yüksek yapıların inşa edildiği, Merkez Bulvarı üzerinde konumlanmış yapıların büyük ölçüde varlığını sürdürdüğü belirlenmektedir. Bu aks dahilindeki yapıların büyük oranda korunmasındaki en büyük etken, söz konusu yapı ve arazilerin kullanıcı profilidir. Günümüzde bu arazilerin bir kısmında sosyal statüsünü koruyan Levanten ailelerin kullanımı sürerken, büyük bir kısmı kamu kullanımına geçmiştir. Alan dahilinde gözlenen diğer değişimler, 20. yüzyılın başlarında var olduğu bilinen, Merkez Bulvarı boyunca, aksın kuzeyinde akan derenin ve bu dere üzerinden geçişi sağlayan köprülerin yok olmasıdır.* Bir diğer saptama, arazi sınır kullanımlarındaki değişimdir. 1970’li yıllara değin özgün durumlarını koruyan sınır elemanları, bu dönemde Bornova Belediyesi’nin yaptırımı ile parsellerin Merkez Bulvarı’na bakan yüzeylerinde şeffaf elemanlara dönüştürülmüştür. Bu karar, özgün kurguda masif elemanların tercih edildiği C.Whittall, R.Whittall Steinbüchel, Aliberti Köşkleri’nin arazi sınırlarındaki değişimi *dış dünyaya/topluma açılım* olarak algılanabilmekle birlikte, değişen sistem ve toplumsal yapı dahilinde *kullanıcıların ayrıcalıklı, gizemli duruşlarının sona erdirilmesi* olarak da nitelendirilebilir. Bununla birlikte süreç içinde mahremiyet ve güvenlik nedenleriyle tekrar dışa kapalı bir düzenlemeye gidildiği, ancak bunun taş duvarlarla değil, şeffaf elemanların arkasına yerleştirilen panellerle sağlandığı gözlenmektedir

* A.Giraud, D.Aliberti, H.Budak’ın verdiği bilgilere göre 1940’lara değin varlığını koruyan iki köprünün hangi tarihte yok olduğu saptanamamıştır.

5.2.4. Sonuç:

Ele alınan her mimari yapılanma (konut, doku,vb.) kendi özel problemleri nedeniyle kendine özel çözümler, dönüşümler yaşamıştır. Bu nedenle, ele alınan mimari yapılanmaların sahip olduğu kültürel değerlerin aktarımını kamu yapıları, konutlar ve fiziksel çevre başlıkları üzerinden değerlendirmek doğru olacaktır. Bununla birlikte, farklı mimari yapılanmaların benzer dönüşümler ya da değer kaybı yaşadıkları da görülmektedir.

Yapı arazilerinin yerleşim içindeki konumu itibariyle sahip olduğu Batılı kimlik, etkileme, özgünlük, belge değerleri, değişen sosyo-ekonomik yapı dahilinde fiziksel çevrenin değişmesine paralel olarak büyük ölçüde yitirilmiştir. Ortaya konan güncel imar kanunları ve uygulamaları, kimi zaman bahçe duvarının, kimi zaman yapı ve arazisinin yok olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Bornova ve Buca yerleşimlerinin sahip oldukları kültürel değerlerin büyük kısmını 1970’li yıllarda yitirmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bornova’nın yerleşim sınırları dahilinde kurulan ve gelişen Üniversite ile birlikte hızla gelişmesi, barındırdığı tarihi dokunun Buca örneğine kıyasla daha hızlı ve erken yok olmasına neden olmuştur. 1970’li yıllarda hızla başlayan imar hareketleri kapsamında ana akslar genişletilmiş, özellikle Çiçek Caddesi (bugünkü Kazım Karabekir Cad.) üzerinde yer alan konutlar hızla yok olmuş ve günümüzün çok katlı blokları inşa edilmiştir. Üniversitenin varlığı, bir yanda yerleşimin gelişmesi ile birlikte tarihi dokunun da yok olmasına neden olurken, öte yanda dönemin ana aksı olan Merkez Bulvarı’nın (bugünkü Gençlik Caddesi) güney cephesini oluşturan alanın özgün mimarisini korumasını sağlamıştır. Kamulaştırma ya da hibe yoluyla Ege Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım Bakanlığı gibi kurumlara devredilen bu alanda yeni yapılar inşa edilmekle birlikte, yerleşim merkezi örneğindeki gibi bitişik nizam, yüksek blokların oluşması engellenmiş, söz konusu alanın birtakım müdahalelerle birlikte günümüze aktarımı mümkün olmuştur.

Buca yerleşiminde ise, farklı bir gelişim gözlenmektedir. Bornova’ya kıyasla daha yavaş ve geç dönem gelişimi gösteren yerleşmede Levanten ve Rum toplulukların bir

arada yaşadığı alanlar halen bir doku niteliğinde izlenebilmektedir. Bununla birlikte, Levanten topluluğun 19. yüzyıldaki siyasi ve ekonomik güçlerini yitirmeleri, ailelerin yerleşimi terk etmelerine neden olmuş, sahip oldukları arazilerin büyük bölümü kamu kullanımına geçmiştir. Bu nedenle, Bornova’da varlıklı Levanten gruplar halen varlığını sürdürürken, Buca’da orta sınıf grupların tekil örnekleri gözlenmektedir. Konuya ilişkin bir diğer tespit, Mübadele sonrasında Buca’daki yerleşimin ikinci etkin toplumu olan Rumların yerine muhacirlerin gelmesi sonucu, Levanten-Rum yaşam alanının Türk ailelerin kullanımına geçmesidir. Bu bağlamda, Buca tarihi dokusunun mimari varlığı kısmen korunmakla birlikte, kullanıcı profili tamamen değişmiştir.

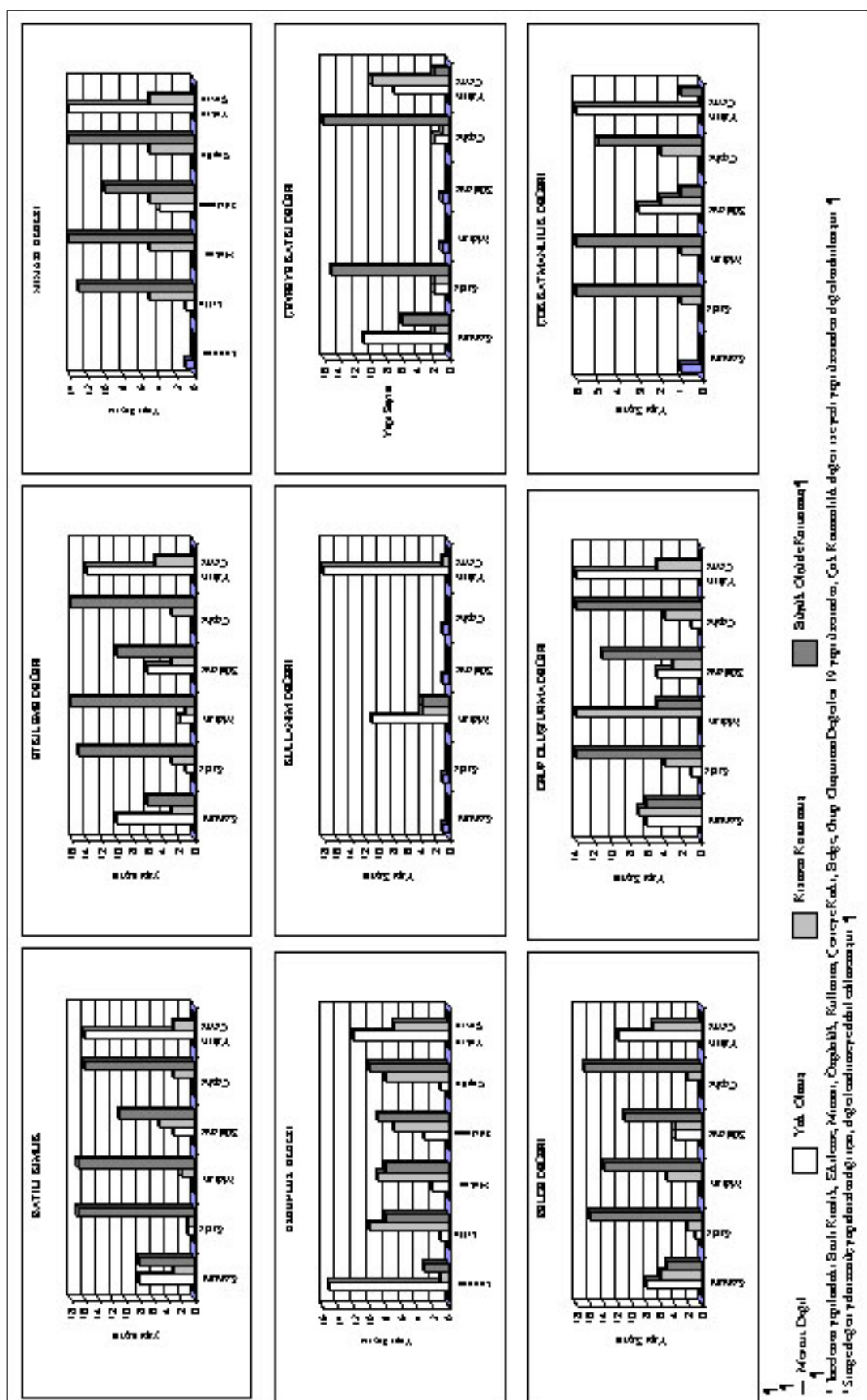
5.3. dahilinde incelenen fiziksel çevrenin aktarımı ele alındığında; 19. yüzyıl varlıklı Levanten topluluğu konut alanlarının oluşturduğu dokunun kullanıcının ekonomik gücü ve birçok yapının kamu kullanımına geçmesi nedeniyle büyük ölçüde korunduğu belirlenmektedir. Yapıların büyük çoğunluğunun günümüze ulaşmasına rağmen, fiziksel çevrenin diğer unsurları olan dere, köprü gibi elemanların tamamı, iki ana aks boyunca gözlenen zengin bitki örtüsünün (ağaç dizileri) büyük kısmı yok olmuştur. Arazi sınır elemanlarının değişimi sonucunda fiziksel çevrenin algısının ve yarattığı masif etkinin kısmen yitirildiği, bir diğer deyişle *mimari, özgünlük ve etkisellik değerlerinin kayba uğradığı* düşünülmektedir. Bununla birlikte değişen siyasi ve ideolojik ortamda sınır elemanlarının şeffaflaştırılmasını öngören kararın, söz konusu topluluğun ayrıcalıklı, elitist, gizemli duruşuna karşı çıkan, toplumla bütünleştiren bir tutum olduğu açıktır.

Gerek kamu kullanımına geçen, gerekse konut kullanımını sürdüren Levanten Köşklerin sahip olduğu kültürel değerlerinin günümüze aktarımına ilişkin, Tablo 5.25’te aktarılan temel saptamalar şöyledir;

- Batılı kimliği belirleyen unsurlar büyük oranda korunmuştur.
- Yeni yapılaşma ve niteliksiz geç dönem ekleri kitle algısını zedelemiş, bunun yanı sıra mimari, özgünlük, etkisellik, çevreye katkı, belge ve grup değerlerinin yitirilmesine neden olmuştur. İncelenen örneklerde öne çıkan bir özellik olan

“geniş arazi içinde konumlanan tekil yapı” algısı, süreç içinde yapı çevresinde yükselen çok katlı yapılar ile yitirilmiştir.

- Kamu yapılarında farklı kullanımlar, konutlarda ise değişen aile yapısı ile belirlenen farklı mekan ihtiyaçları nedeniyle mekanların bölünmesi sık gözlenen bir olumsuzluktur. Yeni oluşumlarda özgün kullanım kademeleri ile örtüşmeyen, özgün kullanımın belirlediği mekan-kullanım-bezeme ilişkileri ile uyum sağlamayan mekanların oluşması, mimari, özgünlük, etkisellik, kullanım değerlerinin yitirilmesine neden olmuştur.
- Süslemelerin, değişen mekan kurgusu ile etkisellik değerini, bakımsızlık ve vandal müdahaleler nedeniyle mimari ve özgünlük değerlerini yitirdiği izlenmektedir.
- Cephe düzenlemelerinde, kitlesel ekler, farklı kullanımlar nedeniyle bazı yapılarda boşlukların dönüşmesi gözlenmiş, bu farklılaşmaların cephenin etkisellik, mimari, özgünlük, grup değerlerini zedelediği belirlenmiştir.
- Yakın çevre özellikleri büyük oranda yitirilmiştir. Arazilerin hemen hepsinde gözlenen bölünmeler ve yeni yapılaşmanın, öncelikle özgün arazi kullanımını yok ettiği izlenmektedir.
- Yapıların belge değerinin konum ve yakın çevre itibarıyla yitirilmesi ve kitle, mekan, süsleme, cephe özellikleri ile kısmen korunmasının temel nedenleri yoğun yeni yapılaşma, kitlesel ekler, mekan kurgusunun değişimi ve bakımsızlıktır.
- Buca’da da mevcut olmakla birlikte, Bornova’da yoğun olarak hissedilen grup değerinin de yeni yapılaşma, değişen işlev ve fiziksel çevre nedeniyle kısmen korunduğu gözlenmektedir.
- Özellikle büyük ölçekli yapılarda gözlenen ve yoğunlukla 20. yüzyıl başlarına ait olan erken dönem ekleri özgünlük değerini zedelerken, ait oldukları dönemin popüler üslup, beğeni, sistem ve tekniklerini sunmaları nedeniyle yapıya çok katmanlılık değerini yüklemektedir.

Kamu kullanımında hizmet veren Levanten köşkleri ele alındığında, yapı ölçekleri ve günümüz kullanımlarının mimari kimliklerini ve kültürel sürekliliklerini belirlediği gözlenmektedir. Yapıların mimari yapılanmalarında yer alan değerleri yitirmelerinde başlıca etken, kullanım dışı kalmaları ve/veya yanlış kullanımlara hizmet vermeleridir. İncelenen yapıların hemen hepsinde gözlenen kademeli mekan kurgusu, bir başka deyişle mekan derinliği, günümüz kullanımlarının bazıları ile örtüşmemektedir. R.Whittall, Hanson ve Baltazzi Köşkleri'nde izlenen eğitim kullanımı, içerdiği homojen program (tüm mekanların derslik olarak kullanımı) nedeniyle özgün yapıda var olan mekan-kullanım-bezeme ilişkilerinin sürdürülmesini imkansız kılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu yapılarda mevcut olan büyük hacimler bölünmüş, gerek mekanın gerekse mekanı çevreleyen süslemelerin bütünsel algısı yok edilmiştir. Bu değişim, yapının sahip olduğu mimari kimliğin mekan-kullanım-bezeme ilişkileri üzerinden okunmasını, dönemin sosyal ve kültürel yapısına ait bilgilerin, ipuçlarının alınmasını imkansızlaştırmaktadır.

Kamu kullanımında olan yapılara ilişkin yeni kullanımların belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta, yapının içinde konumlandığı arazi ve bu arazinin yer aldığı fiziksel çevredir. Kullanım sürecinde değişen toplumsal ve ekonomik yapı nedeniyle yapıyı çevreleyen doku farklılaşmakta, özgün arazilerin bölünmesi ile yapı çevresinde yeni bir yapılanmanın oluşması fiziksel çevrenin değişimine dahil olmaktadır. Bu noktada, yapının sahip olduğu kültürel ve fiziksel değerlerin yanı sıra, içinde yer aldığı fiziksel çevre verileri ile de yeni kullanım ile örtüşmesi önemlidir. Bu noktadan yola çıkılarak, inceleme kapsamında yer alan ve halen işlevsiz olan Forbes ve Paterson Köşkleri'nin benzer ölçeğe ve değerlere sahip olmakla birlikte eşdeğer kullanımlara hizmet veremeyecekleri düşünülmektedir. Paterson Köşkü ve arazisinin kentsel doku içinde, ana ulaşım aksları üzerinde yer almasına karşın, Forbes Köşkü' nün Buca Sosyal Sigortalar Kurumu'na ait büyük ölçekli bir hastahane arazisinde yer alması, yeni kullanımın belirlenmesi esnasında ölçek, fiziksel ve kültürel değerlerin yanı sıra çevre verilerinin de dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Konut kullanımını sürdüren yapılarla ilgili temel problem ise, aile yapısının değişmesi ile birlikte farklılaşan mekan ihtiyacıdır. Ele alınan yapıların süreç içindeki farklılaşması göz önünde tutulduğunda, iki temel kırılma gözlenmektedir; 20. yüzyılın ilk yarısında, konutların büyütülmesi ve günümüzde aile yapısının değişmesine paralel bölünmesi. 20. yüzyılın ilk yarısında, dönem eklerinin ilavesi ile konutların büyümesi birçok örnekte görülmektedir (R.Whittall, Paterson, Forbes, Rees, Aliberti, vb.) Söz konusu ekler, ait oldukları dönemin mimari üslubunu, beğenilerini, sistem ve malzemelerini beraberlerinde getirdikleri, yapının mimari kimliğini oluşturan parçalar arasında yer almışlardır. Konut kullanımını sürdüren yapıların günümüzde farklılaşması ise, mimari ifadeden çok kullanımda dönüşüme yol açmıştır. Ancak bu farklılaşma mekansal kurgunun dönüşmesini de beraberinde getirmiş, yapılar farklı biçimlerde bölünerek çoklu kullanıma imkan sağlanmıştır. Bölünen konutların hemen hepsinde rastlanan çözüm, her iki katı da dışa açılım veren Levanten köşklerinde katların farklı ailelerin kullanımına verilmesidir. Bu noktada, farklı aileler tanımlamasının aynı aileye mensup farklı çekirdek aileler olduğunun belirtilmesi gereklidir. Bir diğer dönüşüm ise, aile yapısının değişmesine paralel olarak bazı katlarının (genellikle üst kat) kullanım dışı bırakılmasıdır. Aliberti Köşkü'nde gözlenen bu kullanım, 19. yüzyıl Levanten toplumunun sosyal hayatına ve aile yapısına (kalabalık aile ve hizmetli grubu) hizmet vermek üzere kurgulanmış, konutların günümüz çekirdek aile ve az sayıda hizmetli için çok büyük olması nedeniyle geliştirilmiş bir çözümdür. Bazı katların kullanım dışı kalması, farklı bir biçimde, kamu kullanımında da izlenmektedir. Özellikle çatı katları ve kule kullanımlarında gözlenen bu durum, özgün kullanımda özel mekan niteliği gösteren bu alanların kamu kullanımı bütününde yer edinmemesi olarak açıklanabilir. Benzer bir durum Rees yapısında, aile yatak odalarının ve gündelik kullanım alanlarının yer aldığı ikinci katta da gözlenmektedir.

Ele alınan yapıların kültürel değerlerinin sürekliliğine ilişkin yapılan değerlendirmede, *günümüz kullanımı* ve *yapı ölçeğinin* temel etkenler olduğu belirlenmiştir. Değerlerin yitirilmesi sorunsalına bu iki kriter üzerinden yaklaşıldığında ulaşılan saptamalar şöyledir;

- *Güncel Kullanım*; İşlevsizlik ya da mekansal kimlik ile örtüşmeyen kullanım, kültürel değerlerin yok olmasına, kullanım-mekan-süsleme ilişkilerinin yitirilmesine neden olmaktadır.
- *Yapı Ölçeği*; Özellikle büyük ölçekli yapıların sahip olduğu mekan çeşitliliği, derinlik ve bu kurgunun görsel dışavurumu olan hareketli kitle, farklı işlevleri barındıran zengin bir ihtiyaç programı ile desteklenmediği takdirde mekansal kimliğin ve sahip olunan değerlerin yitirilmesine yol açmaktadır.

Güncel kullanım dahilinde ortaya çıkan farklı sorun ve sonuçlar, konut işlevinin sürdürülmesi ile ilintilidir. Bu noktada, kamu kullanımının getirdiği programın mekan kurgusu ve kullanım kademeleri ile örtüşmesi, konut kullanımlarının ise günümüz toplum yapısı ve yaşamının yarattığı ihtiyaçlara yanıt verebilecek biçimde dönüştürülmesi gerekmektedir. Tüm bu değişim/dönüşüm dahilinde esas alınması gereken nokta; yeni kullanımların yapının mekan kurgusu, mimari söylemi, yerleşim içindeki yeri ve konumu ile ilintili olması, örtüşmesi gerekliliğidir. Özgün mekan organizasyonunda belirlenen hacim-kullanım-bezeme ilişkilerinin yeni kullanım dahilinde göz önünde tutulması, mekanların kullanım ve birbirleriyle ilişkilerinde bu özgün ilişkilerin esas alınması mekansal değerlerin sürekliliği için zorunluluktur.

5.3. SONSÖZ

Bu çalışma kapsamında üzerinde durulan temel sorunsal, koruma yaklaşımları dahilinde ele alınan kültürel varlıkların salt fiziksel değerleri ile değil, sahip olduğu mekansal kimliğin bütüncül olarak korunması ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. Ancak, bu noktada karşı karşıya kalınan sorun, ele alınan doku/yapı/eserlerin sahip olduğu değerleri oluşturan; söylem, kullanıcı, işlev, sosyal kullanım, fiziksel özelliklerin tümünü kapsayan, bütüncül bir yaklaşımla algılanması, yorumlanmasıdır. Toplumsal kimliğin ifade biçimlerinden biri olan *mekan*, içinde konumlandığı coğrafya, oluştuğu ve/veya geliştiği dönem/dönemlerin hakim sistem ve ideolojileri, tasarımcı/usta/kullanıcılarının beğeni, söylem ve ihtiyaçları dahilinde biçimlenmiştir. Buradan yola çıkıldığında, koruma yaklaşımlarının oluşturulmasında mekansal kimliğin esas alınması, kimliği oluşturan özellik ve unsurların vazgeçilmez değerler olduğunun bilincine varılması gereklidir.

Bu hedef dahilinde, çalışma kapsamında mekansal kimliğin sistem-toplum-mekan ilişkileri üzerinden deşifresine ilişkin yöntem önerisi sunulmuş ve bu yöntem “19. yüzyıl Batılılaşma anlayışı dahilinde, İzmir kenti / Bornova ve Buca banliyöleri Levanten köşkleri” özelinde sınanmıştır.

İncelenen yapılar ve yakın çevreleri özelinde, söz konusu topluluğun *geniş araziler içindeki tekil duruş, özerk alan yaratma, yerleşim bütünündeki ana kullanımları belirleme* yaklaşımları göze çarpmıştır. Ayrıca yerelden farklılaşan kitle ve mekan kurguları, gösterişli cephe düzenlemeleri, etkileyici iç mekanları ile ait oldukları kültür ve anlayışı temsil ettikleri gözlenmiştir. Bu bağlamda, siyasi, ekonomik ve toplumsal güce sahip Levanten grupların konut yapılanmaları üzerinden *iktidar vurgusunu, sermayeyi, gücü, çağdaşlığı, ayrıcalıklı konumlarını, bu topraklardaki varlıklarının sürekliliğini, özerk alanları dahilinde gizemli, dışa kapalı, ulaşılmaz duruşlarını* ifade ettiklerini söylemek mümkündür. Ele alınan topluluk ve mimari yapılanmaları, sahip oldukları kültürel değerler ve temsil ettikleri kavramların yanı sıra, dönemin çağdaş teknik ve malzemelerinin İzmir’e gelişinde öncü/model olmaları ile de önemli ve değerlidir.

Bornova ve Buca Levanten köşklerinin mekansal kimliğine ilişkin temel saptamalar; kat kullanımları arasındaki net ayrım, kitle ve mekan yönelimlerindeki ikili kurgu (prestij/aile), kullanıcı milliyeti ve yapı ölçeğinin ön plana çıktığı gösterişli cephe düzenlemeleri, kullanım-mekan-süsleme ilişkilerinin yarattığı etkileyici iç mekanlardır.

“Mekansal kimliğin deşifresine” dair öneri yöntemin sınındığı alan çalışması, aynı zamanda önemli bir bilgi kaynağı olma niteliği taşımaktadır. Elde edilen tüm bilgiler; incelenen mekanların fiziksel, toplumsal niteliklerinin yanı sıra temsil ettikleri anlayış ve söylemlerin de göz önüne alınacağı, kimliği oluşturan kültürel değerlerin sağlanmasını esas alan bir koruma yaklaşımının oluşturulmasına yönelik veri tabanı oluşturmaktadır. Burada sunulan bilgi ve saptamalar, benzer girdilerin (dönem, sistem, toplum, coğrafya) var olduğu problemlerde alınacak onarım ve müdahale kararlarında veri tabanı, başvuru kaynağı olarak değerlendirilebilir ve oluşturulacak koruma yaklaşımlarında temel alınabilir. Bu noktada, mimari kimliğin sürekliliğini hedef alan yaklaşımlar iki ana temel üzerine oturtulmalıdır. Bunlar;

Kullanıcı ve ait olduğu toplumsal/ kültürel yapının esas aldığı *tasarım ilkelerinin*,
Özgün mekan organizasyonunu belirleyen *kullanım kademelerinin*,
korunması ve geleceğe aktarımının sağlanmasıdır.

Tarihi yapıların dönüştürülerek günümüz kullanımına dahil edilmesi, bu yapıların sürekliliğinin sağlanabilmesi için kaçınılmazdır. Ancak, önemli olan unsur, bu değişim ve dönüşümlerin yapının mimari kimliği dahilinde gerçekleşmesi, yapının ait olduğu anlayış, toplum, yaşantı ve kullanımları ifade eden özelliklerinin korunmasıdır. Alınan müdahale kararlarında, mimari kimliğin öne çıkan unsurları, ait olunan kimliği ifade eden mekan-kullanım-süsleme ilişkilerinin sürekliliği esas alınmalı, yapının işlevlendirilmesi, kullanım programının oluşturulması ve onarım uygulamaları bu esaslara göre şekillendirilmelidir. Kültürel sürekliliğin sağlanmasında, yapının yeni kullanımı ile örtüşmesi önemlidir. Bu noktada belirleyici olan unsurlar; yapı ölçeği, özgün mekansal kademenin kullanılabileceği kapsamlı program, yeni kullanımın gerektirdiği yapı-arazi ilişkileri ve arazinin

yerleşim içindeki konumudur. Değişen toplumsal ve fiziksel yapı dahilinde arazi kullanımlarında ortaya çıkan farklılaşmalar nedeniyle, yapının kültürel değerlerinin yanı sıra içinde yer aldığı fiziksel çevrenin değerleri ve güncel kullanımın bu çevre ile uyumu da göz önünde tutulmalıdır. Değişen sosyo-ekonomik yapı ile birlikte oluşan geniş aileden çekirdek aileye geçiş, tarihi konut stokunun günümüz kullanımına dahil edilememesinin temel nedenlerindendir. Bu sorunun diğer nedenleri arasında kullanıcı grubunun değişmesi, miras ile mülkiyetin bölünmesi, yeni kullanıcının aidiyet hissetmeyişi de önemli rol oynamaktadır. Tüm bu girdiler nedeniyle çoklu kullanıma hizmet verecek şekilde dönüştürülen yapılarda gözlenen bölünmelerde kat kullanımlarının esas alınışı, özgün kimlikleri dahilinde de katlara bağlı ikili kurgu (zemin:toplumsal, üst:ailevi, bodrum:hizmetli) sergileyen yapılar için uygun bir çözümdür.

Son söz olarak belirtilmek istenen; kültürel varlıkların sahip olduğu değerlerin tümünün toplum gelişimi için gerekli ihtiyaçlara bağlanarak dönüşmesinin sağlanması ve bununla birlikte mekansal kimliklerini günümüze ve geleceğe aktarabilecek bir yaklaşımla korunmasının, kültürel çeşitliliğin sürdürülerek toplumsal gelişimin sağlanması için zorunlu olduğudur. Fiziksel çevrenin oluşması ve dönüşmesinde rolü olan idareci, tasarımcı ve plancıların bu ilişkiler diziliminin farkında olması ve alınan kararlarda bunu göz önünde tutması gereklidir. Tarihsel çevreyi oluşturan katmanlı yapı bütününde yer alan doku/yapı/objelerin ait olduğu kimliğin tüm yönleri ile algılanması ve bir bütün olarak korunması, geçmişin bütüncül algısı, farklı kesitlerin toplumsal yapıları hakkında bilgi vermesi, geleceğe yönelik kurgularda geçmiş tecrübeleri yansıtarak yol göstermesi anlamında önemli ve vazgeçilmezdir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, (1997). 19.Yüzyıl İzmir Fotoğrafları, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı
- Aksoy,Yaşar (2001) Smyrna-İzmir (Efsaneden Gerçeğe), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları
- Aktüre, Sevgi, (1978). 19.yy Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Çözümlemesi, Ankara: O.D.T.Ü. Mim. Fak. Baskı Atölyesi.
- Akyüz Levi, Eti (1993). Traditional Housing Architecture in Izmir, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üni. Mimarlık Fak.
- Alsaç, Üstün, (1993). Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alsaç, Üstün, (1976). Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, Doktora Tezi, İstanbul: K.T.Ü. İnşaat ve Mimarlık Fak.
- Arel, Ayda, (1982). Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar, İzmir: Ege Üni. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

- Arıcan, Hasan (1996) Bornova Albümü, İzmir: Tepekule Kitaplığı Yayınları.
- Arık, Rüçhan (1988). Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Artan,Tülay (1998) 18.yy Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aru, Kemal Ahmet, (1998). Türk Kenti, Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullarda Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması, İstanbul: Y.E.M. Yayınları.
- Atay, Çınar, (1978). Tarih İçinde İzmir, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Atay, Çınar, (1998). Osmanlı'dan Cumhuriyete İzmir Planları, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Atilla, A. Nedim (2002). İzmir Demiryolları, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Batur, Afife, (2003). Mimar Vedat Tek; Kimliğinin İzinde Bir Mimar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baykara, Tuncer, (1974). İzmir Şehri Tarihi, İzmir: Ege Üni. Arkeoloji Enstitüsü Yayını.

- Bektaş, Cengiz (2001). Halk Yapı Sanatı / Tüm Yapıtları 1, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Belge, Murat (1983) Tarihten Güncelliğe, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beyru, Rauf , (2000). 19.Yüzyılda İzmir'de Yaşam, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Bilget, Adnan, (1949). Son Yüzyılda İzmir Şehri 1849-1949, İzmir.
- Bornova ve Buca Anglikan Kilise Kayıtları (Encer,C. aracılığı ile). Döküman no; 1-7 (Ms; 29744, 29745, 30575, 30581, 30780, 30781,30782), Londra: London Records Office/ Guildhall Library,
- Bozdoğan, Sibel; Kasaba, Reşat (Der.), (1999). Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Calcas, Evelyn, (1983). Gateways to the Past, Houses and Gardens of Old Bornova, İzmir: Bilgehan Basımevi
- Can, Cengiz (1993). İstanbul’da 19.yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları, Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Candemir,Aykan (çeviri), (2000) İzmir 1921, İzmir’deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

- Canpolat, Emin, (1954). İzmir, Kuruluşundan Bugüne Kadar, İstanbul: İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayınları.
- Cezar, Mustafa, (1983). Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System, İstanbul: T.C. İş Bankası Yayınları.
- Çadırcı, Musa, (1991). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Çıkış, Şeniz (1999) Typological Transformation in Turkish Architecture During the Process of Westernization, Doktora Tezi, İzmir: D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Denel, Serim (1982). Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara: O.D.T.Ü. Yayınları.
- Eldem, Vedat, (1970). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdim, Murat (1980). Anadolu'da Geleneksel Konut Birimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üni. Güzel Sanatlar Fak.
- Erpi, Feyyaz, (1985). Buca'da Konut Mimarisi (1938-1934), Doktora Tezi Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens.
- Faroghi, Suraiya, (1994). Osmanlıda Kentler ve Kentliler, Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Georgeon, François; Dumont, Paul, (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goffman, Daniel, (2000). İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gültekin, Hakkı.(1952) İzmir Tarihi, İzmir.
- Hamamcıoğlu, Mine (2000). A Retrospective Evaluation of Space Organization Principles in Architecture, Doktora Tezi, İzmir: İzmir İleri teknoloji Enstitüsü Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İlter, İsmet (1969). Tarihi Türk Hanları, Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti (1864-1914), (1998). İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- İzmir ve Havalisi Asariatika Muhipleri Cemiyeti (1934) 1934 İzmir Kent Rehberi, İstanbul:Resimli Ay Matbaası.
- K.A.A.M. (2001). Smyrna/ Metropolis of the Asia Minor Greeks, Asimos: Ephesus Publishing.
- Karara, Nikou (1955) Bournovas, Istorika-Anamniseis, Atina: Ekdoseis Enoseos Smyrnaion.
- Karara, Nikou (1962) Boutzas, Atina: Ekdoseis Enoseos Smyrnaion.

- Karpat, Kemal, (1985). Ottoman Population 1830-1916, Demographic and Social Characteristics, Wisconsin: The Uni. of Wisconsin Press.
- Kasaba, Reşat, (1993). Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi - 19.yy., İstanbul: Belge Yayınları.
- Keleş, Ruşen (1972). İzmir Mahalleleri (Bir Tipleştirme Örneği), Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Keleş, Ruşen, (1972). Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları.
- Kuban, Doğan, (1981). Türkiye Sanatı Tarihi, İstanbul: Gerçek Kitabevi.
- Kuban, Doğan (1995). Türk Hayat'lı Evi, İstanbul: MTR.
- Kurmuş, Orhan, (1977). Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul: Bilim Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat (2000) İzmir Tarihinden Kesitler, İzmir:İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- T.C.Kültür Bakanlığı (2002). Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Yayını.

- Madran, Emre (2002), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950, Ankara: O.D.T.. Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Moral, Kıvılcım (1990), A New Proposal for Bringing a New Use to Old Section of Alsancak.. A Case Study for Levantine Houses, Yüksek Lisans Tezi, İzmır: D.E.. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Mutlu, Belkıs (2001). Mimarlık Tarihi - Ders Notları, İstanbul: Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları.
- Oktay, Tarkan (1995), The Reflections of the Levantine Minorities and Culture in the Architectural Identity of Izmir, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, O.D.T.. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Okurer, Mehmet, (1972). İzmır Kuruluştan Kurtuluşt, İzmır.
- Orhonlu, Cengiz (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım zerine Araştırmalar, İzmır: Ege ni. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- zkut, Deniz (1997). A Guideline for Conservation of Historical Commercial Center "Punta" in İzmır, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: O.D.T.. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pınar, İlhan (2001). Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmır , Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmır 1608-1918, İzmır: İzmır Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

- Pınar, İlhan (çeviri), (2001). İzmir 1873, (yazar: Von Scherzer, Karl) İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Pitcher, Donald Edgar (1972). An Historical Geography of the Ottoman Empire, Leider: E.J. Brill.
- Quataert, Donald, (1993). Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730-1914, Ankara: The Isis Press.
- Roth, Leland M. (2000). Mimarlığın Öyküsü, (çeviri: Akça, Ergün), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saran, Cemal (1970). Bornova, İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Şenocak, Bülent (2003). Levant'ın Yıldızı İzmir, Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler, İzmir: Şenocak Kültür Yayınları.
- Serçe, Erkan (çeviri), (2000). İzmir 1905 (yazarlar: Cevat Sami – Hüseyin Hüsnü), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Sey, Yıldız (Der.), (2000). Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı; Uluslararası Bir Miras, İstanbul: Y.E.M. Yayınları.
- Sözen, Metin, (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Ankara: T.C. İş Bankası Kültür Yayınları.

- Tekeli, İlhan (Der.), (1993). Tarih İçinde Muğla, Ankara:ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Tosun, Yılmaz, (1983). 17.-19. Yüzyılda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları; Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tuğlacı, Pars, (1958). Osmanlı Şehirleri, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tümer, Gürhan, (çeviri),(2000). 19.Yüzyılda Fransız Gezginlerin Gözüyle İzmir (yazar;Yaranga,Olaf), İzmir:İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Umar,Bilge, (çeviri), (2001) Destanlar Çağından 19.yüzyıla İzmir,(yazar; Oikonomos,Konstantions, F.Slaars,Bonaventure) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülker, Necmi, (1974). The Rise of İzmir 1688-1740, Doktora Tezi, Michigan: The University of Michigan.
- Ülker, Necmi, (1994). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi-I, İzmir: Ticaret Tarihi Araştırmaları, Akademi Kitabevi Yayınları.
- Yavuz, Yıldırım, (1981). Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, Ankara: O.D.T.Ü. Mim. Fak. Yayınları.

- Yorulmaz, Şerife, (1988). İzmir Basınında Levantenler (19.yüzyılın 2.yarısı) , İzmir: Dokuz Eylül Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- “1927-1928 İzmir Fotoğraf Albümü”,(2001), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

MAKALELER:

- Arıkan, Zeki, (1992). “I. Meşrutiyet Döneminde İzmir”, içinde Y. Sey (Der.) Üç İzmir, İstanbul: Y.K.Y. Yayınları, s. 219-225.
- Barf, H.V. (1951). “Boudja, Past and Present”, Candlestick Bulletin (London), cilt: 1, no:6.
- Beyru, Rauf, (1992). “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sosyal Yaşam”, içinde Y.Sey (Der.) Üç İzmir, İstanbul: Y.K.Y. Yayınları, s. 145-216.
- Bilgin, İhsan (1999). “Modernleşme”, içinde Y.Sey (Der.), Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, İstanbul:Tepe Kültür Merkezi Yayınları, s.247-361.
- Bilsel, Cana, (2000). “Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Liman Kenti İzmir’de Kültürler, Mekan Üretim Biçimleri ve Kent Mekanının Dönüşümü”, içinde Y.Sey (Der.), Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı; Uluslararası Bir Miras, İstanbul: Y.E.M. Yayınları, s. 213-220.

- Can, Cengiz, (2000). “Tanzimat ve Mimarlık”, içinde Y.Sey (Der.), Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı; Uluslararası Bir Miras, İstanbul: Y.E.M. Yayınları, s.130-136.
- Cengizkan, Ali (2002). “Bağ Evi’nden Villa’ya: Ankara Keçiören Bağ Evleri ve Kent Konut Tipolojisinde Dönüşüm”, Modernin Saati, Ankara: Mimarlar Derneği ve Boyut Yayın Grubu, s.119-142.
- Cerası, Maurice (1999, sayı:19). “18.yüzyıl Osmanlı Kenti”, içinde V.Çorlu (Der.) Cogito Dergisi: Osmanlı Özel Sayısı, İstanbul: Y.K.Y. Yayınları, s.200-215.
- Doğer, Ersin (2000, Sayı:1). “Bornova’nın Kısa Tarihi”, içinde Tepekule Tarih, İzmir, s.18-26.
- Ersoy, İnci Kuyulu, (2002). “Cultural Contributions of the Levantines in Izmir”, 19.yy’da Mersin ve Akdeniz Dünyası, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, s.73-78.
- Pınar, İlhan (2001, Mart) “Levant, Levanten ve Levantenlik”, İzmir Kent Kültürü Dergisi, Sayı: 3, s. 53-56.
- Syrett, Elena Frangakis “The Dynamics of Economic Development: Izmir and Western Anatolia, Late 19th-Early 20th Centuries”, 19.yy’da Mersin ve Akdeniz Dünyası, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, s.65-72.
- Tanyeli, Uğur, (1992). “Çağdaş İzmir’in Mimarlık Serüveni”, içinde Y.Sey (Der.) Üç İzmir, İstanbul: Y.K.Y. Yayınları, s. 327-340.

- Tanyeli, Uğur, (1996). “Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma - Modernleşme: Yeni bir Simgeler Dizgesinin Oluşumu”, içinde Y.Sey (Der.) Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme / Habitat II, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, s: 284-297.
- Tanyeli, Uğur, (1999). “Başlangıcından Modernleşmeye Osmanlı Çağı”, içinde Y.Sey (Der.), Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, İstanbul:Tepe Kültür Merkezi Yayınları, s.135-245.
- Tekeli, İlhan, (1992). “Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19.yy'daki Dönüşümü”, içinde Y.Sey (Der.) Üç İzmir, İstanbul: Y.K.Y. Yayınları, s. 125-141.
- Yorulmaz, Şerife “Doğu Akdeniz’de Bir Osmanlı Kenti Olarak Gelişen Mersin’de Yabancı Tüccarların Rolü ve Mersin’de Levanten Kültürü”, 19.yy’da Mersin ve Akdeniz Dünyası, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, s.2-14.
- Yesügey, Cengiz. Bozoğlu,Tülin. (1996, sayı:440) “Kurtarılmaya Çalışılan Bir Tarihi Miras: Paterson Köşkü”, Arkitekt Dergisi, Ankara: Nokta Dergi Grubu Yayınları, s.71-75.
- Smyrnelis, Marie-Carmen (2000), “İzmir’de Avrupalı Koloniler ve etnik-dini Cemaatlar, Birlikte Var Olma ve Toplumsallık Ağları”, Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak, İstanbul: İletişim Yayınları. s.209-234.
- Akurgal, Ekrem (1946), “Arkaik ve Klasik Çağlarda İzmir”, BelletenX37 Ankara

INTERNET:

- Web_1. Mignolli, Guido. ve Nijkamp, Peter. (2001).
“Values and Effects of Local Identity Preservation – A Taxonomic Approach”,
<http://ideas.repec.org/p/dgr/vuarem/2001-23.html> ,19.09.2003.

- Web_2. The Getrude Bell Archive; The Diaries, 1902,1907,
<http://www.gerty.ncl.ac.uk/diaries/d1464.htm> , 20.03.2003.

- Web_3. (2003). Family tree: Whittall family
<http://www.compapp.dcu.ie/~humphrys/FamTree/Maltass/whittall.html>,
26.01.2003.

- Web_4. J.Hunt,Lana,Victorian Architecture
<http://www.angelfire.com/ar3/townevictorian/architecture.html> , 20.11.2002.

- Web_5 (2003). Family tree: Giraud family
<http://computing.dcu.ie/~humphrys/FamTree/Maltass/giraud.html>, 26.01.2003.

- Web_6. Radfor,D.J.Charles (1980). A Study of the impact of Victorian
Aesthetics and Technology on south African Architecture,
<http://www.umi.com/cgi-bin>, 03.02.2003.

- Web_7. The Architecture of Colonial Presence.
<http://www.emory.edu/ENGLISH/Bahri/Architecture.html> ,12.02.2003.

- Web.8. Taylor,Jonathan, (1995). Victorian and Edwardian Terracotta Buildings, <http://www.buildingconservation.com/articles/terracot/terracot.html>, 19.10.2003.
-
- Web_9. The Victorian Society, www.victorian-society.org.uk ,29.12.2003.
- Web-10. Del Prince,J.Michael (1996). “Floral Designs os the Victorian Era”, www.libumi.com.dissertations/fullcit/9640084 ,06.01.2004.

KİŞİSEL GÖRÜŞME:

- Aliberti (Whittall), Daphne. (2003,Mayıs 12/ Ekim27 – 2004,Ocak 22). (Kişisel Görüşme).
- Baltazzi, Alex. (2003, Mayıs 13). (Kişisel Görüşme).
- Buttigieg, William. (2002,Haziran 20). (Kişisel Görüşme).
- Budak, Hayri. (2003, Eylül 18). (Kişisel Görüşme).
- De Cramer, Frederick. (2003, Mayıs 30). (Kişisel Görüşme).
- Encer, Hilmi Craig. (2002, Kasım 6 – 2003, Ekim 17/ Kasım 11 – 2004,Ocak 12). (Kişisel Görüşme).

- Giraud, Alain. (2002, Mayıs 21 – 2003, Eylül 27 – 2003, Kasım 18). (Kişisel Görüşme).
- Giraud, Brian. (2002, Mayıs 30). (Kişisel Görüşme).
- Gözen, M.Kemal. (2003, Kasım 7). (Kişisel Görüşme).
- Gürsoy, Ergün. (2003, Aralık 11). (Kişisel Görüşme).
- Hebilli, Tevhide. (2003, Aralık 11). (Kişisel Görüşme).
- Karakulak, Andon ve Lucie. (2003, Aralık 12). (Kişisel Görüşme).
- Kavala, Mine. (2003, Ekim 17 – 2003, Ekim 30). (Kişisel Görüşme).
- Pagy (Aliberti), Maria. (2002, Haziran 18 – 2003, Kasım 20). (Kişisel Görüşme).
- Top, Güner. (2003, Aralık 11). (Kişisel Görüşme).
- Türker, Nazan. (2003, Aralık 12 /19). (Kişisel Görüşme).
- Yersu, Sait. (2002, Haziran 17). (Kişisel Görüşme).
- Yılmaz, Haver. (2003, Aralık 18). (Kişisel Görüşme).

EK.1 Farkoh Köşkü;

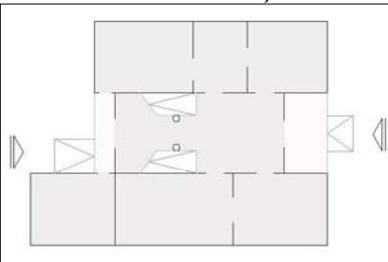
Resim Ek.1.1. Ön cephe

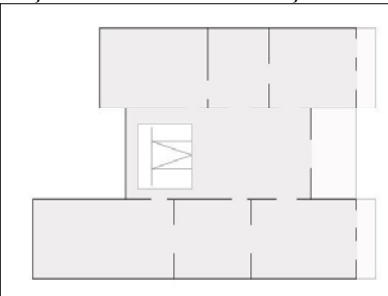
Resim Ek.1.2. Giriş aksı

Resim Ek.1.3 Giriş holü

Şekil Ek.1.1 Zemin Kat şeması

Şekil Ek.1.2 Birinci Kat şeması

Buca Levanten köşklerinden olan Farkoh Köşkü, özgün kullanıcısının Batılı olmaması nedeniyle incelenen yapılar arasında yer almamaktadır. Bununla birlikte, incelenen yapılar arasında yer alan Baltazzi köşkü ile büyük oranda benzerlik taşıyan kitlesel kurgusu nedeniyle kısaca değinilmektedir. Yapı, Suriye asıllı tüccar, armatör Hacı Davut Farkoh'un tarafından 1905 tarihinde yaptırılmıştır. 1938 tarihinde Buca Belediyesi'ne devredilen ve uzun süre belediye binası olarak hizmet veren yapı, 2001 tarihinden itibaren Kültür ve Sergi Sarayı olarak kullanılmaktadır. Erpi'nin sözel anlatımlarına yer verdiği Stefania Farkoh, yapının Mimar Vafiyadis tarafından yapıldığını belirtmiştir (Erpi, 1985, s.202). İnşa tarihleri arasındaki farklılık nedeniyle, Vafiyadis'in Baltazzi Köşkü'nü örnek alan bir tasarım geliştirdiği düşündürmektedir (Resim Ek1.1-1.3). Bu mimari etkileniş, mimarın aynı oluşu yada mimari ifadenin dönemin popüler anlayışına uyması şeklinde açıklanabileceği gibi, yapıların kullanıcıları ve temsil ettiği değerler nedeniyle model alınması ile de tanımlanabilir.

Yerleşimin batısında, ana akslardan olan İstasyon caddesi üzerinde konumlanan yapının üçlü ön cephe düzeni, giriş aksını vurgulayan kemer dizileri, giriş portığı –üst teras ilişkisi Baltazzi Köşkü ile örtüşmektedir. Her iki kat planında da karniyarık şema benimsenmiştir.

EK.2. Russo Köşkü;

Resim Ek.2.1 Russo köşkü, 20.yy son çeyreği (Erpi,1985,s.134)

Resim Ek.2.2 Russo köşkü-2003

Resim Ek.2.3. Buca-282a,29p (Erpi, 1985, s.135)

Buca yerleşiminde, 81 sokakta konumlanan (116ada, 6parşel) ve Russo Köşkü olarak bilinen yapı, yerleşim bütününde farklı mimarisi ile dikkat çekmektedir. Buca Belediyesi kayıtlarına göre inşa tarihi 1895 olarak belirlenen köşk, gotik izler taşıyan cephe kurgusu, çatı formu ve çatıyı vurgulayan ahşap bezemeli alınlığı, yapıya koloniyel bir ifade yükleyen sütunlu giriş portiği, giriş portiğinin üstünde izlenen eğrisel kapalı çıkması, Art Nouveau etkileri yansıtan yoğun bezemeli cephe düzenlemesi ile tam bir eklektisizm örneğidir. Yapının 20. yüzyıl son çeyreğine ait bir fotoğrafta gözlenen, kagir konsolların taşıdığı ve kagir korkuluklarla çevrelenmiş açık çıkma, günümüzde yerel cumba elemanını refere eden kapalı çıkma haline dönüştürülmüştür. Ancak bu değişimin tarihi net değildir. Bodrum ve iki temel kat kullanımından oluşan yapının, 20. yüzyıl ortalarında değişen ekonomik ve toplumsal yapı dahilinde, üç konut haline dönüştürüldüğü belirlenmiştir (H.Yılmaz). Katlara bağlı olarak uygulanan çoklu kullanım, 20. yüzyıl sonlarında doğru, mülkiyetin el değiştirmesi ile sonlandırılmıştır. Yapı günümüzde Türk bir aile tarafından konut kullanımını sürdürmektedir.

Yapının temel kitle kurgusu, 282 ada, 29 parşelde konumlanan ancak günümüze ulaşamayan yapı (Resim Ek.2.3) ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Ancak bu yapının yalın ve durağan çizgileri, Russo Köşkü'ne model alınmış olduğunu düşündürmektedir.

EK.3. Kont Aliberti Köşkü;

Resim Ek3.1 (M.A.Pagy arşivinden)

Resim Ek3.2 (M.A.Pagy arşivinden)

Şekil Ek3.1

Zemin ve 1.K kat şemaları

Yapının Aliberti ailesi tarafından yaptırılmış olduğu konusunda şüpheler olmakla birlikte konut, 20. yüzyılın ilk yıllarında (1902-1904) İzmir'e gelmiş olan ailenin adı ile tanınmaktadır. Yerleşimin doğu çeperinde yer alan arazi, günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi kampus alanı olarak kullanılmaktadır. Bugün yok olmuş olan Aliberti Köşkü'nün mimari yapılanması ve kullanımına ilişkin bilgilere, Maria Aliberti Pagy'nin anlatımları üzerinden ulaşılmıştır (M.A.Pagy, 2003). Yalın bir kitleye sahip Aliberti Köşkü, zemin kattaki yarım altıgen çıkmaları, giriş portiği, ahşap dikmelerle çevrelenen birinci kat terası, ahşap konsollarla vurgulanmış geniş saçakları ile zenginleştirilmiştir. Bahçeye yönelen birinci kat terası yapıya koloniyel bir ifade yüklemektedir.

Mekan organizasyonunda, aksiyel kurgu hakimdir. Zemin kat giriş aksı üzerinde konumlanan dağılım holü ana merdivenle sonlanmakta, yapı köşelerinde yer alan ana yaşama mekanlarına (ortak) ve ıslak mekanlara (yarı özel) dağılım sağlamaktadır. Ana dağılım holünü dik kesen ikincil hol bir uçta servis mekanlarına diğer uçta bahçeye açılım vermektedir. Birinci katta, giriş aksı üzerine oturtulmuş orta hol birbirine geçiş veren odalara (özel-1) dağılım sağlamaktadır. Arazi bütününde, yapının yöneldiği güney bölümü geometrik bir yaklaşımla dört parçaya bölünmüştür. Konutu ana caddeye bağlayan ve iki yanında sıralanan ağaçlar ile promenad oluşturan bu aksiyel düzenleme ile oluşan arazi parçalarından birinde tenis kortunun yer aldığı belirtilmektedir. Bahçede varlığı bilinen bir diğer unsur, ön bahçede yer alan dairesel havuzdur. Havuzun merkezinde yer alan mono blok mermer fiske ve yapının ana salonlarından birine ait mermer panelli şömine günümüzde Bornova Aliberti Köşkü'nü evini süslemektedir.

EK4. Yapı Tanıtım Tabloları / Bornova.1

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:1. Pandespanian Köşkü	*yerleşim çeperinde Bornova bulvarını karşılıyor *parselde geri çekilmiş	* kübik * simetri (ön cep.) yan &arkada yok * giriş aksı vurgulu	* ana hol odaklı merkezi şema * giriş yönünde simetri, arkada yok * B+ AraK +2K • giriş yönünde yaşama, arkada servis mekanları	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler Z.K; volta+ahş. 1.K; ahş. Balkon;ahş+sac kapl.
No:2 Bari Köşkü	*aks üzerinde (Bornova bulvarı) *köşe parsel kitle yönelimi İstasyona doğru *parselde geri çekilmiş	* kübik , yalın ana kitle * simetri (ön ve yan cep.) arkada yok *ana kitle ile Müşt. Kitlesi bir arada ancak farklı kurgu ve ifade	*ZK; karniyarık , 1.K; orta hol odaklı merkezi şema Müş:lineer şema * giriş yönünde simetri , arkada yok *B+2K+Müş(2k) *ikili giriş; ön-O/arka-YÖ.2	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas *döşemeler; ahşap
No:3 Balliani Köşkü	*ana aks üzerinde (Merkez bulvarı) * yol çeperinde (yan cephe)	* kübik , yalın * simetri (ön cep.) yan &arkada yok * giriş aksı vurgulu	* ana hol odaklı merkezi şema * giriş yönünde simetri, arkada yok * B+ AraK +2K *giriş yönü yaşama, arkada servis mekanları	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas *döşemeler ahşap *simetri aksı zemine oturuyor, sol&sağ kanatta bodrum mevcut
No:4 Tristramp Köşkü	*ana aks üzerinde (Merkez bulvarı) * yol çeperinde (yan cephe)	* hareketli kitle * asimetri * ana kitle ile Müşt. Kitlesi bir arada ancak kitlesel kopuş var.	*ZK; karniyarık , 1.K; orta hol odaklı merkezi şema *mekan kurgusunda asimetri hakim *B+2K+Müş(3k)	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü duv; ahş. karkas *döşemeler ahşap *döşemeler ZK giriş aksı +1.K teras; volta diğer bölümler; ahşap

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri		Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik
*ZK; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.1+YÖ.2+Ö.1 B.K & AK; Ö.2 *1.K odaları birbirine geçişli *Ortak mekanlar ön cephede şeffaf, yarım sekizgen çıkıntılarla vurgulanmış	*yalın silme ve göbekler *göbek; bitkisel motif+ çizgisel bordür *tavan köşe armaları geometrik * şömine ; pik gövde+ mermer panel		* Simetrik , özenli ön cep, yan ve arka cephe; yalın, özensiz *orta aks; balkon ve ahşap alınlık, yarım sekizgen çıkma *yatay etki; silme bezemelerinde geometrik formlar *ahşap saçak *boşluklar; ön ve yan cep. özenli, arka yalın	*sınırlar; masif günümüzde; giriş cep; şeffaf , diğer; masif * havuz ; giriş aksında, barok çizgide, mermer fiskiyeli *giriş aksı üzerinden yola açılım	* kamu kul. (lokal/rest.) *kitle bütünlüğü korunmuş *ZK; YÖ/İdari+Ö/servis 1.K; O/salon B.K&AK; Ö/servis *genelde mekan şeması korunmuş ancak servislerde değişim var *bahçe düzenlemesi & peyzaj kısmen korunmuş
*Z.K.;O+YÖ.1+YÖ2 1.K; YÖ2+Ö1 B.K & Müşt; Ö2 *Z.K; ikili giriş & yönelme *1.K odaları birbirine geçişli	Z.K /O özenli; zengin silme, göbek, plaster 1.K/Ö mevcut değil	*yalın silme ve göbekler *göbek; bitkisel motif+ çizgisel bordür *merdiven hacmi geçişlerinde yaprak motifli ahşap konsollarla taçlanan ahşap plaster * şömine ; pik gövde+ mermer panel	*ana kitlede; İtalyan mimarisi *veranda * ana giriş & yol cephesi özenli, diğerleri yalın *kagir kitle bitimi *boşluklar; kornişli söveler ön ve yanda kagir konsol, Venedik pan.	*sınırlar; ana giriş ve İstasyon cad. cep; şeffaf diğerleri; masif *ikili giriş nedeniyle yola açılım da ikili; ön cephe&İstcad *yoğun bitki /çam	* kamu kul. (lokal/rest.) *kitle bütünlüğü korunmuş *ZK;Ö/prestij salonu 1.K;O/salon Müşt: korunmuş *bahçe düzenlemesi & peyzaj yok olmuş
*Z.K; O+Ö2 1.K; YÖ2+Ö1 B.K&A.K; Ö2 *giriş terası/ön hol doğrama ile kapatılmış *1.K odaları birbirine geçişli	Z.K /O özenli; zengin silme, göbek plaster 1.K/Ö yalın: silme, göbek, plaster	*ZK; alçı göbek ve silmeler, zengin bitkisel bezeme plaster, şömine, *göbek; bitkisel motif+ geometrik bordür Silme; dentil, inci dizisi *tavan köşe armaları geometrik *yaprak motifli konsolla taçlanan alçı plasterler * şömine ; pik gövde+ ahşap panel	* İtalyan mimarisi * simetrik ön cephe üçe bölünmüş *orta bölüm/ giriş aksı; şeffaf ön hol, dairesel pencereli alınlık, iki yanda plasterle vurgulu *kagir kitle bitimi *boşluk; kornişli söve, panjur	*sınırlar; ana cad; şeffaf diğerleri; masif *giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	* kamu kul -İdari *kitle bütünlüğü korunmuş *ZK; O /memurlar 1.K; YÖ/İdari B.K&AK; Ö/arşiv *kullanım yoğunluğu iç mekan bütünlüğünün, elemanların ve süslemelerin algısını yok ediyor *bahçe düzenlemesi & peyzaj yok olmuş
*Z.K; O+YÖ.1+ Ö.2 1.K; YÖ1+Ö1+Ö2 B.K&A.K; Ö2 *servis; BK+ZK+Ak+1.K *ana salon yarım sekizgen çıkma ile vurgulu * giriş terası/ ön hol doğrama ile kapatılmış * 1.K odaları birbirine geçişli, geniş teraslar var	Z.K /O özenli; zengin silme, göbek 1.K/Ö yalın: silme	*ZK; alçı göbek ve silmeler, zengin bitkisel bezeme, alçı konsol ve plaster *göbek; holde oval, salonlarda dairesel *tavan köşe armaları bitkisel *hole açılan kapıda gösterişli pervaz *gösterişli merd. ve orta aksında cihannüma * şömine ; pik gövde+ ahşap panel	*cephede ikili yapı; Batılı - giriş&bahçe, yerel - yan(yol) * Batılı; şeffaf ön hol, üst teras, ahş. alınlık, Fransız balkonu etkisi veren yüksek pencereler, üstte terasa dönüşen yarım sekizgen kitle * Yerel; cumba, ahş.konsollu saçak, ahş. silme *boşluk; kornişli söve, kagir konsol,	*sınırlar; yol cep.; kitle +şeffaf diğerleri; masif * kademeli platformlar, havuz * pik döküm aydınlatma elemanları * giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	* kamu kul. *işlevsiz *kitle bütünlüğü korunmuş * mekan şeması, ZK ve ÜK fiziksel değerleri korunmuş *bahçe düzenlemesi & peyzaj yok olmuş

EK4. Yapı Tanıtım Tabloları / Bornova.2

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:5 C.Whittall Köşkü	*aks üzerinde (Merkez bulvarı) *büyük parselde geri çekilmiş *parsel içinde Protestan kilisesi ve papaz evi ve İngiliz klübü konumlanıyor	* kübik , yalın * simetri * giriş aksı vurgulu	*ZK; karniyarık , 1.K; orta hol odaklı merkezi şema B.K; lineer şema * simetri * B+2K	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler Z.K; volta 1.K; ahşap teras (1.K , Z.K/arka); volta *giriş terası ve holü zemine oturuyor
No:6 R.Whittall Köşkü	*yerleşim çeperinde Merkez bulvarı-Çiçek caddelerinin ve İzmir şosesinin kesiştiği alanda * büyük parselde geri çekilmiş	* kübik , yalın ana kitle * simetri *yapıyı saran ve koloniyel etki veren sütunlu teraslar ve erken dönem eki kule kitleye hareket vermekte	*Z.K ve 1.K; orta hol odaklı merkezi şema Müş; lineer şema *L şema ile yapıyı saran veranda * asimetri * B+2K+Müş(3k) *giriş yönü yaşama, arkada (doğu) servis mekanları	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş.kar. *döşemeler ZK & müş.1.kat; volta, diğer bölümler; ahşap *verandada pik kolon , çelik putrel ve betonarme kullanımı *yapı iki evrede inşa edilmiş; ana kitle / kuleyi de içine alan müştemilat
No:7 Wilkinson Köşkü	*aks üzerinde (Bornova bulvarı) * yol çeperinde (yan cephe)	* kübik , yalın * asimetri * ana kitle ile Müşt. Kitlesi bir arada ancak kitlesel kopuş var.	*ZK; karniyarık , 1.K; orta hol odaklı merkezi şema Müş;lineer şema * asimetri * 2K+Müş(3k) *müştemilat ve ana yapı da mekansal kopuş net	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş.kar. * döşemeler Z.K ve kısmen 1.K; çelik putrel destekli ahşap diğer bölümler; ahşap
No:8 Edwards Köşkü	*iki aksın kesişme noktası (Bornova bul.-Çiçek cad.) * köşe parsel * parselde geri çekilmiş	* kübik , yalın * simetri * ana girişte vurgulu düzenleme	*ZK; lineer şema 1.K; orta hol odaklı merkezi şema * B.K; T şema *ön cephe yönünde simetri *B+2K	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler Z.K; volta 1.K; ahşap ön teras; doğal taş kaplı demir dikme+ putrel + betonarme plak

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri	Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik	
*ZK; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1 B.K; Ö.2 *1.K odaları birbirine geçişli *Ana yaşam mekanları yapı köşelerinde	*Z.K; bilgi yok 1.K; ahşap çıtalı tavan *şömine ; değişken *1.K odaları dolap kurgusu, kütüphane tavan düzenlemesi orijinal	*Simetrik , yalın, *orta aks; balkon ve sütunlar , *yan cepheler; bilgi yok *kagir kitle bitimi *boşluk; yalın söve, ahş.kepenk	*sınırlar; ana cad. ve doğu; şeffaf diğerleri; masif *tanımlı, kitlesel parsel girişi *havuz *yapı, peyzaj düzenlemesinin odağında * giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	*kamu kul. (idari.) *kitle bütünlüğü yok iki yanda kitlesel ek *ZK; O/bekleme+YÖ/makam 1.K; O/bekleme+YÖ/makam B.K; O/memur+Ö/depo-arşiv *genelde mekan şeması korunmuş, iç mekan düzenlemeleri yok olmuş *bahçe düzenlemesi & peyzaj kısmen korunmuş	
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2 +Ö.1+Ö.2 B.K; Ö.2 *1.K odaları birbirine geçişli *Yapı girişi veranda üzerinden *Ana yaşam mekanları/O verandaya açılıyor *Kuleye bağlantısı müştemilattan	ZK /O özenli, zengin silme, göbek 1.K/Ö süsleme yok	*ZK; alçı göbek ve silmeler zengin bitkisel bezeme, plaster, niş , * göbek; bitkisel motif silme; bitkisel motif + inci dizisi, plaster; korent başlıklı *tavan köşe armaları bitkisel *merdiven hacmini belirleyen dekoratif ahşap panel *şömine ; pik gövde+ çini pano+ mermer panel *1.K; holde tavan penceresi	*Simetrik *ana kitlede koloniyel, ek yapıda yerel ifade * veranda, teras, kule pik sütunlar, eğrisel sundurma , *kagir kitle bitimi, ek yapı; ahşap saçak *kulede bezemeli, alçı konsollu ahşap saçak * boşluk; kornişli söve, panjur	*sınırlar; Gençlik cad; şeffaf diğerleri; masif *giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım * kamu kul-eğitim *kitle bütünlüğü korunmuş *ZK ve 1.K; YÖ/ sınıf Müst- 1.K; YÖ/sınıf, diğer bölümler işlevsiz *özellikle ZK mekanlarına farklı/ özellikli kullanım getirilebilir *bahçe düzenlemesi & peyzaj yok olmuş	
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2 +Ö.1+Ö.2 *1.K odaları birbirine geçişli *Ana salon şeffaf açılımı (cumba) ile vurgulu * yapıya ikincil, yoldan giriş (dönem eki) *ıslak mekanlar müştemilat kitlesinde toplanmış	ZK /O yalın; 1.K/Ö süsleme yok	* alçı göbek ve silmeler , bitkisel bezeme plaster, şömine , * göbek; bitkisel motif+ çizgisel bordür *tavan köşe armaları geometrik *niş, plaster *şömine ; pik gövde+ paneller yok	*Asimetrik , yalın cephe * cephede ikili yapı; Batılı – yol cephesi Z.K düzeni yerel – boşluklar, çıkma *kagir kitle bitimi *boşluk; yoğunlukla ahş.pervaz, ahş.kepenk Z.K-yol cephesi;geniş açıklık+kargir söve+demir parmaklık	*sınırlar; yol cep.; kitle +şeffaf doğu; masif , batı (Whittall); şeffaf *arka bahçe; yerel ifadeli ek yapı (O+Ö2) *kademeli platformlar *giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	* kamu kul-işlevsiz *kitle bütünlüğü korunmuş -dönem ekleriyle *dönem ekleri; giriş / tek katlı kitle bahçe /tekil, 2katlı yapı *malzemede eskime, bozulma, yok olma, vandal müdahaleler
*Z.K; O+YÖ.1+ Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1 B.K; YÖ.2+Ö.1+Ö.2 *Z.K, ikili giriş (prestij+aile) * Z.K ve 1.K odaları birbirine geçişli , geniş teraslar var	Z.K /O özenli; zengin silme, göbek 1.K/Ö yalın: silme, göbek	*Z.K; alçı bezemeli göbek ve silmeler, tavan resimleri, plaster, şömine *resimlerde; manzara, bitki, meyve, hayvan motifleri, *silme ve göbekler; bitkisel bezeme, konsol *1.K;yalın silme, holde yalın göbek ve plaster, kemerli geçiş	*Simetri *özenli ön cephe; sütunlu veranda, balkon, koloniyel etki *yan ve arka cepheler yalın, sahte boşluklar arka cephe; dantelalı sundurma ile giriş tanımı, *yatay etki * kagir kitle bitimi *boşluk; kornişli söve, kagir konsol, Venedik panjuru	*sınırlar; her iki aks;şeffaf diğerleri; masif * parselde yapı orta aksı boyunca ikili giriş, servillerle tanımlı aile giriş aksı *arka bahçe; müştemilat bloğu, kuyu, Türk hamamı (dönem eki) *yer altı kanalları * ön, arka bahçe üstünden yola açılım	*kamu kul. (sosyal) *kitle bütünlüğü korunmuş *Z.K;O 1.K; YÖ+Ö/idari B.K; O+Ö/servis * iç mekan düz. Ve mekan org. Korunmuş, ancak B.K'ta özgünde olmayan düzenlemeler var *bacalar özgünle örtüşmüyor

EK4. Yapı Tanıtım Tabloları / Bornova.3

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:9 La Fontaine Köşkü	*iki aksın kesişme noktası (Bornova bul.-Çiçek cad.) * köşe parsel * yol çeperinde (yan ve arka cephe)	* kübik * asimetri * giriş aksı vurgulu (ön ve arka cephede)	* orta hol odaklı merkezi şema * giriş ve ana cadde yöneliminde simetri • 2K +AraK.	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler servis hacimlerinde volta diğer bölümler; ahşap Balkon; ahşap+sac kaplı.
No:10 Belhomme (Wolf) Köşkü	*aks üzerinde (Bornova bulvarı) *parselde geri çekilmiş	* kübik * simetri * giriş aksı vurgulu (ön ve arka cephede)	* ZK; karniyarık, 1.K; orta hol odaklı merkezi şema * mekan kurgusunda simetri * ana giriş 1.kattan * 2K	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler servisler+giriş terası; volta diğer bölümler; ahşap teras+veranda sütunları; yığma
No:11 Paterson Köşkü	*yerleşim çeperinde * büyük parselde geri çekilmiş	* hareketli kitle * asimetri (ana kitleler kendi içinde simetrik) * giriş aksı vurgulu *yapıda, birden çok farklı kitle bir arada *ana salonlar eğrisel ve çokgen kitlelerle vurgulu	* T şema üzerinde konumlanan merkezi hollerden dağılım * ana kitlede simetri * ana giriş 1.kattan * 2K+(kısmi 2.K)+kule *giriş yönü yaşama, arkada servis mekanları	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma (yoğunlukla doğal taş, bazı mekanlarda pişmiş toprak) *Z.K salonu; çiftli çelik dikmeler, 1.K salonu; kagir sütunlar * döşemeler Z.K ve 1.K; yoğunlukla çelik putrel destekli ahşap döşeme Giriş holü (1.K)+ ıslak hacimler+teraslar; volta

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri	Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik	
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.1+YÖ.2+Ö.1 A.K; Ö.2 *1.K odaları birbirine geçişli *servis birimleri ana kitle dahilinde	*yalın silme, göbek, plaster, şömine *alçı silme ve göbek, ahşap plaster *Z.K; ana salonu tanımlayan ahşap bölücü (paravan)	*Asimetrik * kemerli geçişle vurgulu giriş aksı *demir konsollu balkon (yan cep.), ara kat açılımı daireysel pencere (arka cep.) *köşe plasteri, cephede baca elemanı *kagir kitle bitimi *boşluklar; Z.K;kornişli söve+demir parmaklık, 1.K; yalın söve	*sınırlar; ana aks; kitle+şeffaf diğer aks;kitle+masif diğerleri;masif *yapı parseli küçük *giriş aksı üzerinden yola açılım	*kamu kul. (idari) *kitle bütünlüğü korunmuş *Z.K; O/memur+Ö/servis 1.K; YÖ/idari *mekan organizasyonu ve algısına ters düzenlemeler (Ara kat yok olmuş, servis mekanları yüksek gabarili ve silmelerle çevrili/özgünle örtüşmüyor)	
*Z.K; YÖ.1+Ö.2 1.K; O+Ö.1 B & Müşt; Ö2 *Z.K; ikili giriş & yönelme *Z.K ve 1.K odaları birbirine geçişli *1.K; geniş teras	ZK; yalın silme, göbek 1.K; zengin + yalın silme, göbek, plaster	*Z.K; orta holde alçı bezemeli göbeği çevreleyen ahşap çitallı geometrik bezeme yalın silme, göbek, niş, şömine *1.K; alçı bezemeli göbek, silme, ahşap plaster, şömine * tavan köşe armaları geometrik	*ikili yapı; ön cephede; çift kollu merdiven, İon başlıklı sütun, alınlık, boşluklar ile Rönesans izleri arka cephede; kemer dizisi ile veranda, geniş balkon, boşluklar ile İtalyan mimarisi izleri *yan cephe; pik sütun, dantelalı eğrisel sundurma *kagir kitle bitimi , köşe taşı *boşluklar; ön cephe /kornişli söve, kagir konsol, diğerleri /yalın söve . Z.K; demir parmaklık, 1.K; ahş.kepenk	*sınırlar; giriş cephesi; şeffaf diğerleri; masif *kuyu *yapı parseli küçük	* kamu kul. (sosyal, kültürel) *kitle bütünlüğü korunmuş *Z.K;O/kütüphane+Ö/idari 1.K; YÖ/kültürel *kitle bütünlüğü, mekan org. Korunmuş *vurgulu dönem ekinin (sundurma) kaldırılması, özgün ahşap kepenk yerine demir eleman kullanımı olumsuz
*Z.K; O+YÖ.1+YÖ.1+Ö.1+Ö.2 1.K; O+YÖ.1+Ö.1+Ö.2 2.K ve kule; Ö.2 *ana salonlar ve özel mekanlar birbirine geçişli *salonların mekansal boyutları etkileyici *ana salonlar kitlesel olarak vurgulanmış *1.K; ana mekanlar balkonlara açılıyor *Kule bağlantısı özel mekandan *özelleştirilmiş giriş verandası /ön hol *özel şarap mahzeni	Z.K; özenli; zengin silme, göbek plaster 1.K; özenli; zengin silme, göbek, plaster	*her iki katta; zengin bezemeli alçı göbek ve silmeler, plaster, şömine, *bezemelerde; bitkisel +geometrik motifler, renk kullanımı *mermer plasterler korent başlıklı * tavan köşe armaları bitkisel ve geometrik *yemek salonunda altın yaldızlı duvar kağıdı *yatak odalarında seramik kaplı mermer duş tekneleri *hollerde cihannüma	*bilgi az * yapı bütünü asimetrik, ancak ana yapı kitleleri simetrik *iki cepheye açılan giriş aksı; plaster+terasa+eğrisel kitle+sütun dizisi+daireysel pencereli, dantelalı alınlık ile görkemli *Z.K salonunda üstte terasa dönüşen yarım sekizgen kitle *ana yapı; kagir kitle bitimi, kagir silme * doğu kanadı; ahşap, konsollu saçak, silme *boşluk; Z.K; dizi pencere, yalın söve+ ahş. kepenk 1.K; kornişli+ kagir konsollu söve+ahş.kepenk	*sınırlar; masif *yapı orta aksı boyunca ön ve arka bahçede servi dizileri *havuz+gazebo (yükseltilmiş kamelya) *gazebo, ana yapıdan tünelle bağlanan hamamın üstünde *geniş arazide müstemilat blokları, hara, ahırlar, domuz yetiştirme alanı	* kamu kul.-(işlevsiz) *kitle bütünlüğü korunmuş *yangın sonrası müdahalesi yapını mekan kurgusunu korumamış. Ayrıca farklı malzemeler, özgün strüktür ve malzemeye uyumlu değil. Özgün düzenlemeler, süslemeler yok olmuş

EK4. Yapı Tanıtım Tabloları / Bornova.4

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:12 Aliberti (Wolf) Köşkü	*yerleşim çeperinde * aks üzerinde (Çiçek cad.) * büyük parselde geri çekilmiş * köşe parsel	* hareketli kitle *asimetri (ana kitleler kendi içinde simetrik) *giriş aksı vurgulu *yapıda, birden çok farklı kitle bir arada	*Özgün şema; ZK; karniyarık, 1.K; orta hol odaklı merkezi şema *kitle bütününde; lineer dağılım * ana kitlede simetri * 2K+kule *giriş yönü yaşama, arkada servis mekanları	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler servis hacimlerinde volta diğer bölümler; ahşap *yarım sekizgen balkon; ahşap+sac kaplı.

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri	Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik	
*Z.K; O+YÖ.1+YÖ.2+Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1+Ö.2 kule; Ö.1 *dönem eklerinin her biri bir yaşama mekanını oluşturuyor. *ana salonlar birbirine geçişli *ana salonlar kitlesel olarak vurgulanmış *1.katta özelleştirilmiş giriş verandası /ön hol *Kule bağlantısı özensiz, servis kanadından	Z.K; özenli, zengin silme, göbek plaster 1.K; yalın silme, göbek, plaster	*Z.K; tüm salonlarda zengin bezemeli alçı göbek ve silmeler, plaster, şömine, *bezemelerde; bitkisel +geometrik motifler *mermer plasterlerde Korent ve İyon başlık * tavan köşe armaları geometrik *ana salon şöminesi özel *merdiven holünde çatı şeffaflığı *1.K; yalın silme, göbek, şömine, ahşap plaster	*kitle bütünü; Asimetrik özgün yapı; simetrik *özgün yapıda ikili düzen; ön cephede; çift kollu merdiven, İon başlıklı sütun, ahnlık, boşluklar ile Rönesans izleri arka cephede; sütunlu veranda, balkon, eğrisel üst örtü, yalın boşluklar *dönem eklerinde; Z.K salonunda üstte terasa dönüşen, pik sütunlu yarım sekizgen kitle, dairesel boşluklu ahnlık, *ana yapı; kagir kitle bitimi, kagir silme *boşluklar; ana yapı ön cephe; kornişli söve, kagir konsol, diğerleri /yalın söve . tümünde Venedik pan.	*sınırlar; masif günümüzde değişmiş; ana aks;şeffaf, diğerleri;masif *mermer fiskiyeli havuz *arka bahçe; müştemilat bloğu, zengin bitkisel örtü *giriş aksı üzerinden yola açılım	* konut kullanımı *kitle bütünlüğü korunmuş -dönem ekleriyle *dönem ekleri 3 evreli ve yapıya paralel gelişmiş zemin / batı kanadı Z.K *konutun çoklu kullanımı Z.K 1.K bağını koparmış, ana merdiven yok olmuş. *kullanım-fiziksel değer ilişkileri büyük ölçüde korunmuş.

EK5. Yapı Tanıtım Tabloları / Buca.1

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:1 Forbes Köşkü	*yerleşim çeperinde (İstasyon çevresi) *büyük parselde geri çekilmiş *doğal bir tepenin zirvesinde, yerleşim silüetinde belirgin, etkin	* hareketli kitle * asimetri *dönem ekleri vurgulu, müştemilat kitlesi ve ekler ana kitleyi sarmış * ana kitle ile Müşt. Kitlesi bir arada ancak kitlesel kopuş var.	*ana kitle; orta hol odaklı merkezi şema Müş; L şema * mekan kurgusunda asimetri hakim *ana yapı verandalar ile çevrili * 2K+Müş.	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler Z.K; volta 1.K; ıslak mekanlar volta, diğer bölümler ahşap teras (1.K , Z.K/arka); volta *ana hollerde masif mermer sütunlar, 1.K holünde ahşap dikmeler
No:2 Rees Köşkü	*yerleşim çeperinde ve aks üzerinde (İstasyon caddesi) * büyük parselde geri çekilmiş	* hareketli kitle * asimetri *ana salon ve kule kitleleri vurgulu * ana kitle ile Müşt. Kitlesi bir arada ancak kitlesel kopuş var.	*ana yapıda, Z.K; orta hol odaklı merkezi şema 1.K ve 2.K; lineer şema Müş; lineer şema * mekan kurgusunda asimetri hakim * 3K+Müş(2k)	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma 1. ve 2. kat bölücüleri; ahş.kar. *döşemeler ana yapı Z.K & müştemilatın tamamı; volta, ana yapı diğer bölümler; ahşap *balkonlar; taş konsollara oturtulmuş mermer bloklar
No:3 Hanson Köşkü	*aks üzerinde (İstasyon caddesi) *tekil parsel *parselde geri çekilmiş	* küçük, yalın * simetri * giriş aksı vurgulu	*ZK; karniyarık, 1.K; orta hol odaklı merkezi şema * mekan kurgusunda simetri hakim * ana giriş 1.kattan Z.K girişi arka cepheden *2K	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş.kar. * döşemeler giriş terası; volta diğer bölümler; ahşap

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri	Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik	
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1+Ö.2 kule; Ö.1 AraK;Ö.2 *dönem ekleri vurgulu; doğuda kış bahçesi, batıda giriş portifiği *ana salonlar 1.katta yatak odalarına dönüşüyor, yarım sekizgen kitlelerle özelleşmiş *Kule seyir platformu ile sonlanıyor	ZK /O özenli, zengin silme, göbek 1.K/Ö yalın	*Z.K; giriş holünde mermer sütunlar, mermer+ahşap panelli şömine. Salonlarda; bezemeli silme, göbek, şömine, ahşap bölücü, renkli alçı pano *silmelerde; bitkisel motif, konsol, inci dizisi, girlandlar. Göbeklerde; bitkisel bezeme *1.K; yalın, bilgi az holde mermer sütun, ahşap dikme ve kemer dizileri, şömine, cihannüma	*Asimetrik, hareketli *ana yapı, ek ve müştemilat kitleleri farklı ifadede *ana yapıda; kule, kemerli boşluk dizileri, plaster, korniş, bezeme batıda mermer sütunlu, alınlıklı giriş portifiği, doğuda çelik+camdan oluşmuş, kubbeli, alınlıklı kış bahçesi *Rönesans, barok, neoklasik, yerel izler *ahşap saçak *boşluk; çeşitli düzende, bezemeli söve, yüksek boşluk, Z.K; parçalı metak kepenk sistemi	*sınırlar; masif *tanımlı, anıtsal ana giriş *peyzaj; bilgi az doğal ortam hakim, yoğun bitki+ağaç * geniş bahçe üzerinden yola açılım	*kamu kul. (işlevsiz) *kitle bütünlüğü korunmuş *genelde mekan şeması korunmuş, iç mekan düzenlemeleri yok olmuş *bahçe düzenlemesi & peyzaj belirsiz, yeni yapılar ve otopark yakın konumda, *bakım yok; malzeme eskime, yok olma, bozulma
*Z.K; O+YÖ.1+YÖ.2+Ö2 1.K; YÖ.2 +Ö.1+Ö.2 2.K; YÖ.2+Ö.1 *salonların mekansal boyutları etkileyici *ana salonlar kitlesel olarak vurgulanmış *Birinci kat Ö. Mekanlarının bireysel balkonları var *Kule bağlantısı yarı özel mekandan	ZK /O özenli, zengin silme, göbek, plaster 1.K+ 2.K yalın göbek	*Z.K; alçı göbek ve silmeler, plaster, mermer sütun, şömine, vitray *tavan bezemeleri; ana salon; yüzeysel, yaldızlı ve renkli bitkisel bezeme *göbek; bitkisel motif+ geometrik bordür *silme; geometrik çizgiler +inci dizisi+diş sıraları, silme; bitkisel bezeme+ konsollar+rozetler *plaster; korent başlıklı *ahşap merdiven görmekli *şömine; pik gövde+ mermer /ahşap panel *1.K; yalın göbekler	*Asimetrik parçalı kitleler bir arada *ön cephe gösterişli, diğerleri yalın *ana yapı giriş cephesi simetrik, taş konsollar, kegir korkuluklar, veranda yüzeyinde girlandlar kemerli ve dörtgen boşluk dizileri (Rönesans etkisi) *silme ve boşluk düzeni ile yatay etki *kule *ahşap saçak * boşluk; yalın söveli, kemerli ve dörtgen boşluk dizileri, Z.K; demir parmaklık	*sınırlar; masif *tanımlı, anıtsal ana giriş *peyzaj; bilgi az arazide hara ve hayvanat bahçesi *giriş aksında elips havuz * geniş bahçe üzerinden yola açılım	* kamu kul. (idari) *kitle bütünlüğü korunmamış (ek kitleler) * Z.K; O/bekleme+YÖ/makam +Ö/servis 1.K; O/bekleme ve memur YÖ/makam+Ö/servis 2.K ve Kule; işlevsiz *köşe teras boşluğu kapatılmış *bahçe düzenlemesi & peyzaj yok olmuş
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2 +Ö.1 *Ana yaşama mekanları ön cepheye, özel kullanımlar arka cepheye toplanmış	ZK özenli, zengin 1.K yalın	*Z.K; alçı göbek ve silmeler, bitkisel bezeme plaster -korent başlıklı şömine *göbek; bitkisel motif+ çizgisel bordür yada bordürsüz *tavan köşe armaları geometrik *1.K; yalın silme ve göbekler, plaster-lon başlıklı	*Simetrik, ön cephe özenli, diğerleri özensiz * cepheler sıvasız, doğal taş+pişmiş toprak dizileri ile yatay etki *giriş aksında çift kollu merdiven, dairesel pencereli alınlık, kemerli giriş nişi *kagir kitle bitimi *boşluk; yalın söve + ahş.kepenk	*sınırlar; giriş cep.; şeffaf diğerleri; masif , *ana (resmi) giriş; şeffaf ikincil giriş (aile); üçgen alınlıklı giriş portali *peyzaj; bilgi yok * giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	* özel mülkiyet (eğitim) *kitle bütünlüğü korunmuş *yeni yapıların yakın konumlanışı kitlesel algıyı ve bütünlüğü zedeliyor *giriş terasındaki sundurma alınlıklı cephe düzeninin algısını zedeliyor *mekan bütünlüğü korunmamış;bölünmeler iç mekan düzenlemelerinin algısını yok ediyor

EK5. Yapı Tanıtım Tabloları / Buca.2

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:4 De Jongh Köşkü	*aks üzerinde (İstasyon caddesi) *büyük parselde geri çekilmiş	* hareketli kitle * simetri *sütunlu veranda, ana yaşama mekanları vurgulu	* orta hol odaklı merkezi şema * simetri *girişten itibaren kademeli genişleme *ana yapıyı U şema ile saran veranda/üst teras (erken dönem eki) *müştemilat ana yapı ile birlikte, mekansal kopuş var * B+2K+ Müşt(3k)	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler Z.K., arka kitle; volta 1.K.; ahşap teras; betonarme (dönem eki) 1.katta ahşap dikmeler ve sundurma var
No:5 Baltazzi Köşkü	*yerleşim çeperinde *büyük parselde geri çekilmiş	* kübik , yalın * simetri * giriş aksı vurgulu *yatay etki	*ZK; karniyarık , 1.K; orta hol odaklı merkezi şema * mekan kurgusunda simetri hakim *ana yapıyı U şema ile saran geniş veranda * 2K	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş. karkas * döşemeler giriş portığı + merdiven sahanlığı; volta diğer bölümler; ahşap *arka balkon; demir konsol+ ahşap döşeme+sac kapl.
No:6 Barf Köşkü	*yerleşim çeperinde * büyük parselde geri çekilmiş	* kübik , yalın ana kitle * simetri * giriş aksı vurgulu * ana kitle ile Müşt. Kitlesi bir arada ancak kitlesel kopuş var.	*ana yapı; karniyarık şema Müş; lineer şema * simetri * B+2K+Müş(2k)	* düşey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş.kar. *döşemeler ZK hol+ Müşt.; volta, diğer bölümler; ahşap *1.kat terası; betonarme kullanımı

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri	Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik	
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1+Ö.2 B.K, AraK; Ö.2 *Kademeli mekan kurgusu ile tüm salon ve odalar vurgulu, ön cepheye açılım veriyor *1.K odaları birbirine geçişli	ZK /O özenli, zengin 1.K/Ö yalın	*Z.K; alçı göbek ve silmeler, konsol, kemerli sütun dizisi, şömine *silmeler; geometrik düzende zengin bitkisel bezeme *göbek; bitkisel motif+ çizgisel bordür yada bordürsüz *tavan köşe armaları bitkisel *merdiven hacmi ahşap dikmelerle çevrili, tavanda zengin bitkisel bezemeler *1.K; yalın silme ve göbekler, özel mekanda; bezemeli silme+göbek+plaster	*Simetrik ön ve yan cepheler özenli, arka cephe yalın ve özensiz *vurgulu veranda, üst teras, silmeler, köşe taşı ve köşe plasteri *yatay etki *1.K boşlukları üzerinde hava mazgalları *ahşap, konsollu saçak *boşluk; armalı söve + kagir söve + kemerli yalın ve dizi boşluklar + ahş.kepenk	*sınırlar; masif *tanımlı, anıtsal ana giriş *peyzaj; bilgi az doğal ortam hakim, yoğun bitki+ağaç *giriş aksında dairesel havuz * giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	* kamu kul. (işlevsiz) *kitle bütünlüğü kısmen korunmuş *ana yapıya yakın konumlanmış yeni yapılar, bu yapıların özgün yapıya eklemelişleri, boşluk düzeninde ve kullanımında değişimler, olumsuz
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1 *servis mekanları yapı dışında *Ana yaşam mekanları yapı köşelerinde *özelleştirilmiş giriş verandası /ön hol *1.K odaları birbirine geçişli	*iki katta benzer düzenleme; *ahşap çitallı tavan, ahşap silmeler yalın *Z.K; sütun ve kemer dizileri ile çevrili hol *giriş aksı üzerinde ahşap bölücü *şömine **1.K; holde tavan penceresi *merdiven hacmimi özelleştiren doğrama	*Simetrik giriş cephesi özenli, diğerleri yalın *orta aks; kemer dizileri + sütunlar ile portik, kagir korkuluklu balkon, plaster sütunlar, *koloniyel etki (giriş portüğü ve pergolelerle) *arka ve yan cephelerde yapıyı saran demir pergole (dönem eki) *arka cephede; demir konsollu balkon *ahşap, konsollu saçak *boşluk; ön cephe Z.K yalın söve, çevreleyen düzenleme diğerleri; ahş.pervaz +kepenk	*sınırlar; masif *tanımlı giriş kapısı * giriş aksında, eğrisel (Barok) havuz havuz içi platformlara geçişi sağlayan demir konstrüksiyon köprü, mermer/bronz heykeller , pik aydınlatma elemanları *arazi bütününde kademeli platformlar, müştemilat blokları *arazinin batısında, ayrı girişe sahip bir diğer konut * giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	*kamu kul. (eğitim) *kitle bütünlüğü korunmuş *ZK ve 1.K; YÖ/ sınıf *Z.K holündeki bölmeler mekanın bütünsel algısını zedeliyor *bahçedeki yeni yapılaşma yoğun, müştemilat bloğu yok olmuş, kuzeydeki özgün peyzaj düzenlemeleri ve elemanlarda bozulma, yok olma, Vandal müdahaleler	
*Z.K; O+YÖ.1+Ö.2 1.K; YÖ.2 +Ö.1+Ö.2 B.K; Ö.2 *simetri aksı ortak ve yarı özel kullanımlı salonları ayırıyor *ana salon, yan cepheye kitlesel çıkma ile vurgulu	ZK /O özenli, zengin bezeme 1.K/Ö yalın	*ZK; alçı göbek ve silmeler, konsol, ahşap plaster, şömine *göbek; bitkisel motif +geometrik bordür *silme; Z.K; bitkisel motif+ inci dizisi, 1.K; inci dizisi *tavan köşe armaları bitkisel *merdiven sahanlığında vitraylı pencere *şömine;	*Simetrik *orta aks; sütunlu veranda, balkon, çatı penceresi *ön +arka cephede benzer kurgu, beşik çatı ile yükselen üçgen yüzey (alınlık etkisi) *yan cephede çıkma (cumba ifadesi) *dantelalı, ahşap saçak * boşluk; yalın söve, kagir konsol, Venedik panjuru *Müst; yalın, yatay etki	*sınırlar; masif *tanımlı giriş kapısı *giriş aksında, dairesel havuz *büyük parselde müştemilat blokları *bahçenin batı/giriş bölümünde aksiyel, doğu/arka bölümünde doğal düzenleme *giriş aksının yöneldiği ön bahçe üstünden yola açılım	* kamu kul (sosyal-restaurant) *kitle ve mekan bütünlüğü korunmuş *ZK ve 1.K; 0+YÖ1(salonlar)+Ö2 (servis) *ön cephede özgünle uyumsuz süslemeler var *yeni yapılaşma nedeniyle arka bahçe düzenlemesi ve peyzajı yok olmuş

EK5. Yapı Tanıtım Tabloları / Buca.3

A	B
---	---

Yapı Adı	Konum	Kitle Kurgusu	Mekan kurgusu	Strüktür
No:7 Blackler Köşkü	*aks üzerinde (Fatih caddesi) * parselde geri çekilmiş	*yalın * asimetri *dönem ekleri belirgin	*iki farklı dönem, farklı kurgu gösteriyor *özgün yapı; Z.K; T şema 1.K; orta hol odaklı merkezi şema *günümüzde iki konut ikinci konutta merkezi dağılım * asimetri *yapıdan kopmuş Müş;lineer şema * 2K+Müş *müştemilat ve ana yapı da mekansal kopuş net	* dişey taşıyıcılar ana sistem; yığma bölücü; ahş.kar. * döşemeler Z.K giriş holü volta, diğer bölümler zemine oturuyor 1.K; ahşap

Mekan Organizasyonu	İç Mekan Düzenlemeleri	Cephe Düzenlemeleri	Yakın Çevre İlişkileri	Güncel Kul. / Süreklilik	
*özgün yapı; Z.K; O+YÖ.1+YÖ.2+Ö.2 1.K; YÖ.1 +Ö.1 günümüz; Z.K; O+YÖ.1+YÖ.2+Ö.2 ve O+Ö.2 1.K; YÖ.2+Ö.1 *ana salonlar birbirine geçişli *özgün yapıda müştemilat kitlesi yapıdan kopmuş bugün; ek servis kitlesi ile bağlı	ZK /O özenli, zengin bezeme 1.K/Ö süsleme yok	* alçı göbek, niş, sütun, plaster, şömine, *göbek; bitkisel motif+ çizgisel bordür / bordürsüz silmeler; yalın, ahşap çita ile bordür *niş; ahşap bezemeli panel ile çevrili *şömine; pik gövde+ çini pano+ahşap panel	*dönem eki belirgin * birinci kat kule etkisinde *özgün yapıda; veranda, dönem ekinde; veranda+üst teras *özgün üst örtü; doğal taş plak *boşluk; ahş.pervaz +.kepenk giriş aksı açıklıklarda kemerli düzenleme	*sınırlar; ana aks; masif+şeffaf tali yol; masif *parsele ikili giriş ana aks; prestij, tali yol; aile +servis *ana aks sınırında tanımlı, giriş kitlesi (gözetleme+yaşama kullanımlı) *peyzaj; doğal ortam hakim, yoğun bitki+ağaç *giriş aksında eğrisel formda havuz	* konut kullanımı *kitle bütünlüğü korunmuş -dönem ekleriyle *dönem ekleri; zemin / batı kanadı Z.K mekanları+1.K terası, doğu kanadı Z.K servis mekanları *konutun ikiye bölünmesi ile kullanım – fiziksel değer ilişkileri değişmiş